ISSN: 21497257

وارلیق

ایکینجی دؤنم، سایی: ۱، پای ۱۳۹۴
دوره دوم، شماره: ۱، تابستان ۱۳۹۴

اوچ آیلیق تورکجه- فارسجا دیل، ادبیات و کولتور آراشدیرمالاری درگیسی
فصلنامه تحقیقاتی زبان، ادبیات و فرهنگ به زبانهای ترکی و فارسی

پروفسور دوکتور جواد هیئت (۱۹۳۵-۲۰۱۴)

وارلیق

اوچ آیلیق تورکجه- فارسجا دیل، ادبیات و کولتور آراشدیرمالاری درگیسی
فصلنامه تحقیقاتی زبان، ادبیات و فرهنگ به زبانهای ترکی و فارسی
ایکینجی دؤنم، سایی: ۱، یای ۱۳۹۴ / دوره دوم، شماره: ۱، تابستان ۱۳۹۴

وارلیق
اوچ آیلیق دیل، ادبیات و کولتور آراشدیرمالاری درگیسی
قوروجوسو / موسس
پروفسور دوکتور جواد هیئت
امتیاز صاحیبی و مسئول مودورو
محمدرضا هیئت
یایین قورولو / شورای نویسندگان
حسن مجیدزاده (ساوالان)، کریم مشروطه‌چی (سؤنمز)، عزیز محسنی، اسماعیل هادی، حسن راشدی، علیرضا صرافی، حیدر بیات، اکبر آزاد، حسین محمدخانی گونئیلی، آرتوم دینچ، ناصر خاضع شاهگلی، موسی رحیمی، ولی‌اله یعقوبی، شهروز آق آتابای، بابک جوانشیر، جهانگیر کرینی، علی‌اصغر حقدار، سعید موغانلی، محمدرضا هیئت

دیل ادیتورلاری / ویراستارهای زبان
انگلیزجه: ناصر خاضع شاهگی
روسجا: دانشیار گلثوم کیللی

یازیشما آدرسی / آدرس مکاتبه: آنکارا اونیورسیته‌سی، دیل و تاریخ- جوغرافیا فاکولته‌سی، صحیه، آنکارا/ تورکیه، پوستا قوتوسو: ۱۴۰
تلفن: 09 13 281 538 (+90)
ایمیل: varliqdergisi@gmail.com
وب صحیفه‌سی/تارنما: www.varliq.net
باسیم اثوی / چاپخانه: بریکان مطبعه‌چیلیک
یایین تورو: یئرل سوره‌لی یایین
قاپاق تاساریمی/طراح جلد: محمد انصاری
قاپاق رسمی/ عکس روی جلد: فرهاد عیوضی
او .اس.د.ن / شاپا: ۲۱۴۹-۷۲۵۷

VARLIQ
Üç Aylık Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Kurucusu
Prof. Dr. Cevat HEYET

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
M. Rıza HEYET

Yayın Kurulu

Hasan Mecidzade SAVALAN, Kerim Meşruteçi SÖNMEZ, Aziz MOHSENİ, İsmail HADİ, Hasan RAŞİDİ, Alirıza SARRAFİ, Haydar BAYAT, Ekber AZAD, Hüseyin Muhammedhani GÜNEYLİ, Artum DİNÇ, Nasir Kh. ŞAHGÖLÜ, Musa RAHİMİ, Veli YAKUBİ, Şehruz Ak ATABAY, Babek CEVANŞİR, Cihangir KERİNİ, Ali Asgar HAKDAR, Said MUĞANLI, M. Rıza HEYET

Dil Editörleri
İngilizce: Nasir ŞAHGÖLÜ
Rusça: Doç.Dr. Gülsüm KİLLİ

Yazışma Adresi: M.Rıza Heyet, Ankara Ü., DTCF, Sıhhiye- Ankara/Türkiye, PK: 140

Telefon: (+90) 538 281 13 09

E-Posta: varliqdergisi@gmail.com

Web Sayfası: www.varliq.net

Basımevi: Berikan Matbaacılık

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

Kapak Tasarımı: Mehmet Ansari

Kapak Fotoğrafı: Ferhad Eyvezi

ISSN: 2149-7257

ایچینده‌کیلر / فهرست

به مناسبت انتشار مجدد مجله وارلیق - محمدرضا هیئت ۳
پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین آردینداں - پروفسور دوکتور سما باروتجو اؤز اؤندر ۷
ایکی آتلی (شعر) - اسماعیل هادی ۱۰
جواد هیئت‌ین اؤپدویو اللر - رافائل حسینوف ۱۱
ما راهی جز "هیئت شدن" نداریم - اصغر زارع کهنمویی ۲۹
آزادلیق قوشو وارلیق (شعر) - اوستاد شهریار ۳۴
او تورک میلّتی‌نین قهرمانلاریندان بیری ایدی - پروفسور دوکتور احمد بیجان ارجیلاسون ۳۵
جواد هیئت حقیقتاً ائلسیز شخصیت ایدی - آنار ۳۷
دوکتور *جواد هیئت ابدی یاشادی!*- حسن راشدی ۳۹
اسلام مدنی بؤلگه‌سی‌نین طبیب و متفکیری - زومرود قولوزاده ۴۳
تورک دونیاسی‌نین بیر "آغ‌ساققالی" داها کؤچدو - علاءالدین قورقماز ۴۵
دکتر *جواد هیئت و ترک‌شناسی هویتی* – علی‌اصغر حقدار ۴۹
جواد هیئت و شهریار ۶۲
جواد هیئت (۱۹۲۵-۲۰۱۴) - پروفسور دوکتور یاووز آق‌پینار ۶۳
وارلیق درگیسی‌نین دگری و تاریخی اهمیتی - دوکتور ضیا صدرالاشرافی ۷۵
او گوندن منیم یولوم وارلیغا آچیلدی - دوکتور مرتضی مجدفر ۷۹
دکتر *جواد هیئت و مسئله اقوام* ۸۶
نقدی بر کتاب «آذری یا زبان باستان آذربایجان» - دکتر جواد هیئت ۸۷
مریم میرزاخانی و جواد هیئت؛ دو اسطوره، یک تناقض - اصغر زارع کهنمویی ۹۳
دوکتور *جواد هیئت‌ین مزار هیکلی* (فوتوقراف) ۹۸
اونودولماز "بیلگه وارلیغی" - آرتوم دینچ ۹۹
دوستوم دوکتور *جواد هیئت‌ین عزیز خاطیره‌سینه*- سیف‌الدین آلتایلی ۱۰۱
جواد هیئت و موسیقی ۱۰۴
جواد هیئت معجزه‌سی - دوکتور پروانه ممدلی ۱۰۵
دکتر *جواد هیئت و ایل قشقایی* ۱۱۲
بیچاق و قلم اوستادی جواد هیئت - محمدرضا هیئت ۱۱۳
دوکتور *جواد هیئت‌ین مقایسه‌اللغتین اثری* ۱۱۶
چاغیمیزین علیشیر نوایی‌سی؛ دوکتور جواد هیئت - فتحی گدیکلی ۱۱۷
بیچاق و قلم (شعر) – بختیار واهابزاده ۱۲۲
پروفسور جواد هیئت در اثنای چاپ کتاب "تاریخ مختصر ترک" - شریفه جعفری ۱۲۳
بخشی از کتاب «خاطرات من و پدرم» - دکتر جواد هیئت ۱۲۵
باش‌ساغلیغی دیلکلری / پیامهای تسلیت ۱۲۹
دوکتور *جواد هیئت و وارلیق* ۱۳۴
خبرلر ۱۳۵
یایین ایلکه‌لری / راهنمای نگارش مقاله ۱۴۲
آبونه فورمو / فرم اشتراک مجله/ Abone Formu ۱۴۳

وارلیق
VARLIQ
Dil Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 3-6
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

به مناسبت انتشار مجدد مجله وارلیق

زمانی که اولین شماره مجله *وارلیق* در ۱۵ اردیبهشت ۱۳۵۸ منتشر گردید، کمتر کسی تصور می‌کرد که این نشریه دو زبانه ترکی - فارسی بتواند در شرایط دشواری که همواره برای مطبوعات ترکی وجود داشته، ۳۶ سال بدون وقفه به حیات خود ادامه دهد. نگاهی به تاریخ مطبوعات ترکی در ایران نشان می‌دهد که تقریباً تمامی این مطبوعات ترکی خواه به علت مشکلات مادی و خواه به دلایل سیاسی و ایدئولوژیکی پس از مدت کوتاهی سرنوشتی جز تعطیلی نداشته‌اند. این واقعیت، تنها محدود به دوره پهلوی و یا مطبوعات پس از انقلاب نیست، بلکه مطبوعات ترکی دوران مشروطیت نیز به دلایل مختلف (که علاوه بر دلایل فوق باید از نظر جامعه‌شناسی نیز مورد بررسی قرار گیرد) دچار سرنوشتی مشابه شده و یکی پس از دیگری جای خود را به مطبوعات غیر ترکی داده‌اند.

اما در این میان و در شرایطی به مراتب دشوارتر از دوران مشروطیت، مجله‌ای به نام ***وارلیق*** منتشر شد که توانست طلسم صد ساله مطبوعات ترکی در ایران را بشکند و ثابت کند که حتی در شرایط نامساعد نیز می‌توان در چارچوب عقلانیت، واقع‌گرایی و منطق و بدور از افراط‌گری و درگیر شدن در جناح‌بندی‌های زودگذر سیاسی و وابستگی‌های سطحی ایدئولوژیکی به کار فرهنگی پرداخت و موفق شد. موفقیتی که در وحله نخست مدیون درایت، کاردانی، نفوذ معنوی و مدیریت مدبرانه مرحوم دکتر جواد هیئت موسس *وارلیق* و همکاری صمیمانه و بدون چشمداشت نویسندگان پرکار و آگاه مجله بود و در درون و کنار خود موفقیتهای بزرگ دیگری را نیز هدایت می‌کرد.

مجله *وارلیق* در محیطی که هنوز ذهنیت بیمار و نژادپرستانه دوران پهلوی بطور کامل زدوده نشده بود، وارد عرصه فرهنگی گردید و تعریف جدیدی از فرهنگ، زبان، نژاد و تنوع قومی- فرهنگی ارائه کرد؛ با احترام به تمامی زبانها و فرهنگ‌ها، غبار چند ده ساله را از زبان و فرهنگ ترکی زدود و به او اعتبار مجدد بخشید.

این مجله نه تنها با انتشار مقالات تحقیقاتی که در مراکز علمی جهان بر روی زبان و فرهنگ ترکی انجام گرفته، منابع ارزشمند و موثقی در اختیار خوانندگان خود قرار می‌دهد، بلکه خود نیز با تولید

فکری و انتشار مقالات علمی دست اول، به یکی از منابع معتبر و مورد جستجوی مراکز پژوهشی جهان در زمینه زبان و فرهنگ ترکی در ایران و آذربایجان و بطور کلی ترکولوژی تبدیل شده است.

مجله *وارلیق* در ۳۶ سال گذشته با توجه به ممنوعیت و محدودیت تحصیل به زبان مادری و در نبود فرهنگستان زبان ترکی و مراکز تحقیقاتی ترکولوژی در کشور؛ با تشخیص کاستی‌ها، مشکلات و نیازهای اصلی زبان، ادبیات و فرهنگ ترکی، در جهت ایجاد زبان معیار، اصلاح و تطبیق الفبای عربی و تنظیم ساختار داخلی و موقعیت اجتماعی زبان ترکی، برنامه‌ریزی‌ها و اقدامات عملی قابل توجهی انجام داد که نتایج آن را به خوبی می‌توان در مطبوعات و کتاب‌های ترکی سالهای اخیر مشاهده کرد.

هدف اصلی مجله *وارلیق* احیا و تقویت زبان و فرهنگ ترکی، نقد و اصلاح تحریفات تاریخی رایج شده پس از دوران پهلوی و آگاه ساختن مردم نسبت به اهمیت زبان مادری، لزوم استفاده صحیح از آن و مقاومت در برابر سیاستهای تبعیض‌گرانه‌ای است که هستی زبان ترکی را مورد هدف قرار داده است. به همین دلیل، مدیریت مجله *وارلیق* ضمن چاپ مقالات علمی و تحقیقاتی، انتشار اشعار و نوشتجات خوانندگان ترکی‌نویس از اقشار مختلف جامعه را نیز با هدف تشویق آنها جزو سیاستهای انتشاراتی خود قرار داده است. بطوری که دکتر جواد هیئت در یکی از کنفرانسهای خود در پاسخ به سؤال یکی از حضار تاکید کرد که "*وارلیق*، دانش را به همراه شعور و آگاهی ملی در اختیار خوانندگان خود قرار می‌دهد."

شاید به همین دلیل است که بر خلاف سال ۱۳۵۸ که ادامه انتشار مجله بعید به نظر می‌رسید، امروز کمتر کسی تصور می‌کند که انتشار مجله *وارلیق* با سابقه‌ای ۳۶ ساله و با توجه به آینده‌نگری موسسِ آن متوقف شود.

در یک سال گذشته که به علت درگذشت دکتر جواد هیئت انتشار مجله بطور موقت متوقف شده بود، درخواست‌های زیادی از نقاط مختلف کشور و خوانندگان داخلی و خارجی دریافت شد که مصرانه خواستار تداوم نشر مجله و ادامه حیات "مکتب وارلیق" بودند. این درخواستها از سویی نیز نشانگر مقبولیت، محبوبیت و موفقیت مجله *وارلیق* بطور اخص و فعالیت‌های فرهنگی عقلانی بطور اعم بود.

تأکید مرحوم دکتر جواد هیئت نیز بر آن بود که مجله *وارلیق* پس از درگذشت ایشان نیز همچنان به عنوان یک نشریه مستقل- غیر وابسته و با همان محتوای فرهنگی ادامه یابد. به همین منظور طی دو وصیتنامه محضری و خانوادگی، مسئولیت سنگین و در عین حال پر افتخار ادامه انتشار مجله *وارلیق* بر عهده من که خود پرورش یافته "مکتب وارلیق" بوده و سالها مدیریت اجرایی مجله را بر عهده داشتم، گذاشته شد. اینجانب نیز پس از چندین دور مشورت با برخی از نویسندگان *وارلیق*، دوستان صاحب نظر و همسر و فرزندان محترم مرحوم دکتر هیئت و پس از ماه‌ها دوندگی موفق به کسب امتیاز مجله شدم. اگرچه خواست قلبی بر این بود که مجله *وارلیق* همانند سابق در ایران منتشر شود، اما شرایط موجود (که نیازی به توضیح آن نیست) ایجاب نمود که مجله بدون تغییر محتوا، زبان و الفبا در آنکارا به چاپ رسد. در تاریخ مطبوعات آذربایجان و ایران به موارد مشابه زیادی می‌توان اشاره کرد که مشهورترین و

موثرترین آنها روزنامه *اختر* یکی از مهمترین روزنامه‌های دوران مشروطیت است که از طرف روشنفکران آذربایجانی در استانبول منتشر و به ایران ارسال می‌شد. مجله *ملانصرالدین* نیز به دلیل شرایط نامساعد آن روز از تفلیس به تبریز و از آنجا به باکو منتقل شده بود. با این تفاوت که با پیشرفت تکنولوژی؛ امکان توزیع حقیقی و مجازی مطبوعات نسبت به آن دوره مراتب آسان‌تر و عملی‌تر شده است.

به هر حال امیدواریم مجله فرهنگی *وارلیق* با همکاری نویسندگان محترم و حمایت معنوی خوانندگان گرامی، همچنان در جهت رشد و اعتلای زبان و فرهنگ ترکی و در راستای اهدافی که مدنظر موسسین مجله بود، ارائه خدمت کند.

تشکر و قدردانی

لازم می‌دانم در اولین شماره از دوره جدید، یاد موسسین و نویسندگان فقید مجله *وارلیق*، مرحومین پروفسور دکتر جواد هیئت، پروفسور دکتر حمید نطقی، بولود قاراچورلو سهند، دکتر محمدعلی فرزانه، تیمور پیرهاشمی، علی کاتبی، استاد شهریار، پروفسور دکتر حمید محمدزاده، پروفسور دکتر غلامحسین بیگدلی، دکتر صمد سرداری‌نیا، علی کمالی، پروفسور دکتر محمدتقی زهتابی، دکتر میرهدایت حصاری و عبدالعلی منظوری خامنه را که در تأسیس و تداوم *وارلیق* نقش بسزایی داشتند، گرامی بدارم. روحشان شاد، یادشان ابدی باد.

همچنین وظیفه خود می‌دانم از تلاش و خدمات گرانبهای نویسندگان محترم مجله استاد حسن مجیدزاده ساوالان، استاد کریم مشروطه‌چی سؤنمز، دکتر عزیز محسنی، اسماعیل هادی، بیوک رسولوند، حسن راشدی، علیرضا صرافی، ابراهیم رفرف، اکبر آزاد، حسین محمدخانی گونئیلی، علیرضا خیابانی و نیز از دوستان عزیزی که بطور متمادی و یا مقطعی با مجله *وارلیق* همکاری نزدیک داشته‌اند، از جمله آقای یوسف قوسی (فرزانه)، مرحوم هدایت هیئت، خانم دلبر ابراهیم‌پور، علی سرهنگی، خانم پدیده هیئت، دکتر حسن جعفرزاده، آیدین سرداری‌نیا، مهیار علیزاده (آیخان)، آیدین محمدخانی، ائلناز خاکزاد، بابک مینقی، سعید موغانلی و همچنین دیگر همکارانی که در توزیع، معرفی و فروش مجله قبول زحمت کرده‌اند، تشکر و قدردانی نمایم.

اهداف و محتوای مجله *وارلیق*

- *وارلیق* نشریه‌ای فرهنگی- تحقیقاتی و غیر سیاسی است و هیچگونه وابستگی به هیچ نهاد، سازمان، گروه و یا جناح در داخل و خارج از کشور ندارد.
- این مجله در دور جدید نیز بر اساس اهداف تعیین و تأکید شده از سوی موسس مجله دکتر جواد هیئت که در شماره‌های گذشته بارها به آن اشاره گردیده، انتشار خواهد یافت.
- نشریه *وارلیق* با انتشار مقالات علمی- تحقیقی در زمینه زبان، ادبیات، تاریخ، هنر و بطور کلی فرهنگ ترکی در جهت رشد و گسترش فرهنگ مادری به عنوان بخش مهمی از جامعه

چندزبانه و چند فرهنگی ایران تلاش خواهد کرد. مدیریت مجله معتقد است که تنوع زبانی و فرهنگی، احترام عملی به آن و رفع تبعیض‌های بازمانده از دوره گذشته، می‌تواند موجب پیشرفت جامعه، تقویت احساس همبستگی و برادری میان اقوام مختلف جامعه گردد.

- مجله *وارلیق* همانند گذشته به زبانهای ترکی و فارسی منتشر خواهد شد. اما در صورت نیاز مقالاتی نیز به زبانهای انگلیسی و روسی تحت نظر ادیتورهای زبان انتشار خواهد یافت. همچنین از شماره آینده، خلاصه هر مقاله به زبانهای ترکی، فارسی و انگلیسی نیز به چاپ خواهد رسید.
- علاوه بر مقالات تحقیقاتی با در نظر گرفتن حجم نشریه، بخشی از مجله نیز به داستانهای کوتاه، نمونه‌های ادبیات کلاسیک و معاصر، ادبیات شفاهی، ادبیات کودک، معرفی و نقد کتاب و پاسخ به سوالات خوانندگان اختصاص خواهد یافت.
- همچنین با توجه به درگذشت تعداد قابل توجهی از نویسندگان پایه‌گذار مجله *وارلیق*، از برخی از نویسندگان و متخصصین زبان، ادبیات و فرهنگ نیز جهت همکاری و عضویت در هیئت تحریریه مجله دعوت بعمل خواهد آمد.■

محمدرضا هیئت

وارلیق
VARLIQ
Dil Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 7-9
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین آردیندان....

• پروفسور دوکتور ف. سما باروتچو اؤز اؤندر[1]

۲۰-جی یوز ایل سونو، دونیا تورکلویونو ائتکیله‌ین اومود و موتلولوق وئریجی اولایلارلا گئچدی. اونلارین چیخاردیغی سونوجلارین چوخو بوگون آرتیق بیر گرچک اولاراق تورک دونیاسی‌نین گله‌جگینه یؤن وئره‌جک دگرده گوجلودور. دونیا تورکلویونون اؤنونه آچیلان یئنی اوفوقلار، دوغال (طبیعی) اولاراق اونلارین اؤز آرالاریندا‌کی ایلیشکیلرین نئجه‌لیگینی (ماهیتینی) و اؤلچوسونو ده فرقلی‌لشدیردی. بوگون؛ ۲۱-جی یوز ایلین باشیندا تورک دونیاسی دوننله مقایسه‌ده داها یاخشی‌دیر. اؤنملی اولان، قازانیملارین دگرینی بیلمک و قورویابیلمک، اولوسال بیلینجله (میلّی شعورلار) بیر اولوسو یاشادان دگرلردن اؤدون (امتیاز) وئرمه‌دن دونیا اؤلچکلی (مقیاسلی) بیر استانداردلاشماغا ایره‌لیله‌مگی سوردوره‌بیلمکدیر.

بوتون بو گئچدیگیمیز یوز ایلین سونوندا بوگونکو بو اورتامی حاضیرلایان شرطلر و سببلر چوخ چئشیدلی دیر و شبهه‌سیز زمینینی ۱۹-جو یوز ایلدن آلمیشدیر. ۱۹-جو یوز ایل بیر بوتون اولاراق تورک دونیاسی نین ایچینه دوشدویو امپریالیست دونیا سیستمینی ده باسقی و اشغالی آلتیندا، گئری و گئریجی بیر ذهنیته قارشی جدیدچی و آیدینلانماجی بیر تورک فیکریاتی و حرکتی‌نین دوغولوب گوج قازاندیغی، جدیدچی فیکریاتین سیاسی، اجتماعی و کولتورل اولاراق ائیلمه (حرکته) گئچمه مجادله‌سی‌نین وئریلدیگی بیر یوز ایل اولموشدور. ۲۰-جی یوز ایله گئچه‌رک اسماعیل بگ قاسپیرالی‌دان باشلاییب، یوسف آقچورایا، محمد امین رسولزاده‌دن، زکی ولیدی توغان‌دان، آیاز اسحاقی‌دن باشلاییب سلطان

[1] آنکارا اونیورسیته‌سی چاغداش تورک لهجه‌لری و ادبیاتلاری بؤلومو باشقانی.

غالی‌یفه، نامیق کمالدان باشلاییب مصطفی کمال آتاتورکه اوزانان بیر فایل خطینده وئریلن مجادله‌نین ائتکیلری و سونوجلاری قدر بو مجادله‌نین اولوشدوردوغو دینج روح، شبهه‌سیز ۲۰-جی یوز ایل ایچینده ده جدیدچی و آیدینلانماجی تورک فاعیللرینی تاپمیشدیر. پروفسور دوکتور جواد هیئت، ایشته اونلاردان بیری‌دیر.

۲۰-جی یوز ایل تورکلویو اوچون پروفسور دوکتور جواد هیئت بگین *وارلیق* درگیسی‌نین دگر و ائتکیسی آنجاق اسماعیل بگ قاسپیرالی‌نین *ترجمان*ی‌نین دگر و ائتکیسی ایله قارشیلاشدیریلابیلر. *وارلیق*، ایران اؤلکه‌سینده بیر تورک وارلیغی‌نین دیل، ادبیات، کولتور و تاریخ اولاراق وار اولدوغونون بوندان ۳۵ ایل اؤنجه رسمی‌لشدیریلدیگی‌نین دیلی‌دیر. *وارلیق*، اونون ناشیری‌نین ایفاده‌سیله ایران بیر آنا دیلی مکتبی اولموش، هله ده آنا دیلیندن یوخسون (محروم) اولاراق اگیتیم-اؤیرتیم (تعلیم-تربیه) سیرالارینداں گئچن ایرانداکی ۳۵ میلیونو آشقین تورک وارلیغی‌نین جان سویو اولما ایشینی ده گؤرموشدور. درگی نین ایران تورکلویونه دئییل یالنیزجا، مودرن تورک دونیاسینا دا اوفوق و درینلیک ساغلایاجاق ماهیتی[۲] سارسیلماز بیر اراده و قرارلی‌لیق، جدیّت و فداکارلیقلا ۳۵ ایلدیر سوردوروله‌بیلمیشدیر. بو داواملی‌لیق، شبهه‌سیز ناشیری‌نین عزم و قرارلی‌لیغی‌نین، دیسیپلینی‌نین و کؤنوللو فداکارلیغی‌نین بیر سونوجودور.

---

[۲] گونوموزون گنج نسیللرینه ده اؤرنک اولاراق بو اوفوق و درینلیک پروفسور دوکتور هیئت‌ین اؤز جمله‌لریله بئله ایفاده اولونموشدور: "وارلیق" درگیسی ۳۳ ایلدیر منتظم شکیلده چاپ اولونور. بو درگی ایراندا اسلام انقلابی ایله یاشیددیر. چونکو اوندان اوّل شاه زامانیندا بیزیم دیلیمیزده آذربایجان تورکجه‌سینده درگی چیخارتماغا اجازه وئریلمیردی. اسلام انقلابیندان سونرا بیزه نیسبی دیل آزادلیغی وئریلدی کی، بیز اوندان فایدالاندیق و من بیر نئچه آذربایجانلی دوستوملا برابر درگی چیخارماغا قرار وئردیک. آما بو درگی‌نین سیاسی طرفی اولمایاجاقدی. چونکو سیاست طرفی اولسا یا حکومتین سؤزجوسو کیمی نشر اولونمالی‌دیر، یا دا باغلانمالی‌دیر. حالبوکی بیزیم مقصدیمیز خالقیمیزا دیلینی، ادبیاتینی، تاریخینی اؤیرتمکدن عبارتدیر. خصوصیله ایراندا آنا دیلینده مکتب اولمادیغی اوچون "وارلیق" او وظیفه‌نی ده عهده‌سینه آلیر. بیز ایلک باشدا ایش بؤلومو یاپدیق. من ادبیات تاریخیمیز، دیلیمیزین تاریخی حاقیندا سلسله مقاله‌لر یازماغا باشلادیم. بو منواللا بیز آیدا بیر، سونرا ایکی آیدا سونرا ایسه اوچ آیدا بیر درگینی چیخارتدیق. آما درگی‌نین نشر اولونما آرالاری آرتدیقجا حجملری ده آرتدی. داها سونرا منیم مولیفی اولدوغوم سلسله مقاله‌لری بیر یئره توپلاییب، کیتاب شکلینده چاپ ائله‌دیک. عینی زاماندا درگیده تورک دونیاسینا، قوزئی آذربایجان، تورکیه، تورکیستان حاقیندا دا مقاله‌لر ده یازیلیر. بو یازیلار بیر نوع مدافعه وظیفه‌سینی یئرینه یئتیریر. چونکو ایراندا شوونیست زومره بورانین (قوزئیین) آذربایجان اولدوغونو قبول ائتمیر. بیز بونلارلا مجادله آپاریریق و یازدیغیمیز مقاله‌لرله اونلارا جواب وئریریک. آذربایجان دربنده قدردیر. حتی من بیر مقاله‌مده قید ائتمیشم کی، قوزئی آذربایجاندا یاشایان تورکلر، بیزدن داها چوخ آذربایجانلی‌دیر. چونکو بیزیم اوچ هویتیمیز (منسوبیتیمیز) وار. بیری ایرانلی، ایکینجیسی تورک، اوچونجوسو ایسه آذربایجانلی اولماغیمیزدیر. قوزئی آذربایجانلیلارین ایسه بیر هویتی وار، او دا آذربایجانلی اولمالاری‌دیر. اونا گؤره ده، کیمسه‌نین حاقّی یوخدور بو هویتی اونلاردان آلماغا. هر میلّت اؤزو اؤز آدینی تعیین ائدر. باشقاسی اونا آد قویابیلمز. ایراندا بئله پولمیک مقاله‌لری شوونیستلرین اوخویا بیلمه‌سی اوچون فارسجا یازیردیم. حتی سونرا "وارلیق"دا چیخان مقاله‌لردن ۶۰-ینی سئچیب کیتاب شکلینده نشر ائتدیک. بیر حصه‌سی فارسجایدی، اونلاری دا تورکجه‌یه چئویردیک. اوخوماغینیزی توصیه ائدیرم. ۶۰ مقاله منیم ۳۳ ایلده یازدیغیم مقاله‌لرین بیر حصه‌سی‌دیر. بئله‌جه ده "وارلیق" ایندی داوام ائدیر، دیلیمیزی، ادبیاتیمیزی، کیملیگیمیزی تانیتدیریر، مدافعه ائدیر."
(http://azr.baybak.com/il_2011_say_9770.azr)

پروفسور دوکتور جواد هیئت و اونون *وارلیق‌ی* ایراندا نئجه باغیمسیز (مستقل)، توخونولماز و سایغین قالینابیلدیگی‌نین ده بیر اؤرنگی‌دیر.

پروفسور دوکتور جواد هیئت بیلیمسل (علمی) بیلگی‌نین گوجونو و دگرینی قاوراما و قاوراتماقداکی طرز و اصولو یالنیزجا تورک دونیاسینداکی مخاطبینه دئییل، بوتون انسانلیغا بیر مودل اولوشدورابیلر.

طب آلانیندا دونیاجا اونلو (مشهور) پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین حکیملیک وصفی؛ دیل، دین، عیرق (نژاد) فرقی گؤزتمه‌دن انسان ساغلیغینا آدادیغی عؤمرو، هر جور آیریمجی اویغولامانی هامیدان داها تئز و داها چوخ سئزمه و ادراک ائتمه قولایلیغینی (آسانلیغینی) دا وئرمیش اولمالی‌دیر. بیر طبیب حکیم اولاراق خسته قارشیسینداکی حساسیتی، صبری و شفقتی، شاشیردیجی و بیتمز آنلاییشی، خسته‌نی ایی‌لشدیرمه (توختاتما) عزمی و مجادله‌سی، تحلیل و تداوی یول و یوردواملاری، باشاریسیز تداوی سورچلرینی (پروسه‌لرینی) باشا آلیش و یئنی دنه‌مه‌لری (سینامالاری)، اونون یاشادیغی حیاتین هر آلانینا و اورتامینا دا یانسیمیش اولمالی‌دیر. پروفسور هیئت‌ین، منسوبو اولدوغو میلّتی اوچون یاپدیغی اینجه‌لیکلرله دولو مجادله‌سینده بو مدهش ترانسفر گوجو کسینلیکله دقته دگردیر و اؤرنک آلیناجاق اؤزللیکدیر.

طبیب پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ی، گونئی آذربایجان تورکلویو ایله سینیرلی قالمایاراق بوتون ایران تورکلویونون وارلیق مجادله‌سینه خیدمت وئرن بیر کولتور آدامی اولاراق نیته‌له‌مک (سجیه‌لندیرمک) اسکیک اولار. پروفسور هیئت، اورتایا قویدوغو اؤزگون (اوریژینال) کیتابلاری، اؤزللیکله ایران ساحه‌سی تورکلویو ایله ایلگیلی سایی‌سیز و چوخو آلانیندا ایلک بیلیمسل اینجه‌له‌مه دگرینده‌کی قاتقیلی مقاله و بیلدیریلری (معروضه) ایله دونیا تورکولوژی چئوره‌سینده "مشهور تورکولوق" عنوانینی دا قازانمیشدیر. پروفسور هیئت‌ین بو یؤنو، اونون ایراندا تورک وارلیغی مجادله‌سی‌نین یوللاری‌نین دوغرو بیلیمسل بیلگی ایله دؤشنمه‌سینه وئردیگی دگر و اؤنمله دوغرودان (بیر باشا) ایلیشکیلی‌دیر.

پروفسور هیئت‌ین نزاکتی و کیبارلیغی، هئچ دگیشمه‌ین اینجه اوسلوبو، قرارلی‌لیغینی آچیغا چیخاران جدیّتی، اؤز گوونی و البته طرزی مخاطبینه زورونلو مسافه‌نی آلدیردان اؤنملی اؤزللیکلری ایدی. بونلار اونون ایراندا، میلّتی‌نین وارلیغی یولونداکی مجادله‌سینی آسانلاشدیران اؤزللیکلر ده اولموش اولمالی‌دیر.

بوتون حیاتینی ایراندا؛ تهران و تبریز آراسیندا گئچیرن چوخ دگرلی بؤیوگوموز پروفسور دوکتور جواد هیئت، هر حالدا قبری‌نین ده اؤز وطنینده اولماسینی چوخ ایستردی. آنجاق بوندان دا امینیک کی، اونون بوگون تانری داغینداکی تورک آتالارا قاریشان روحو، یالنیزجا بوتون آذربایجانا دئییل، بوتون تورک دونیاسینا قول قاناد گریر. یئنه امینیک کی، اونون وارلیق اولکوسونده آچدیغی بایراغی دالغالاندیرماغی سوردوره‌جک شعوردا بیر نسیل ده وار.■

۱۱ سپتامبر ۲۰۱۴، آنکارا

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 10
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

ایکی آتلی

عاغیل و جسارتدن یوغرولموش
ایکی آتلی چیخدیلار دوزه
تیکان باتسین یامان گؤزه!
بورولغان تک سوروب گلدیلر بیزه
اؤنلرینده:
قیسیر بیر چؤل
و قوروموش بیر گؤل!...
آما اونلار ییلمادیلار،
آددیم گئرییه قویمادیلار.
چالدیلار مارشی،
یوخلوق، یوخ ائدیلمگه قارشی!
"وارلیق" توخومو سرپدیلر،
قیسیرلانمیش تورپاغا
چؤل ده بیر گؤیردی کی، گؤر!
و ...
بو کیتاب
اورادا گؤیرمیش تیکانلاردان بیر یئمیش
ایستر آجی، ایستر شیرین
نئشه وئره‌جک باغبانا!
آخی اؤز الی ایله بسله‌میش اونو
بو بیر عؤمور امگین سونو
و یاشاسین "دوکتور جواد هیئت!"
قوجا باغبان، دایما یاشاسین قوجا باغبان!

• اسماعیل هادی

وارلیق درگیسی‌نین یازارلاریندان اسماعیل هادی‌نین "تورکجه‌نین اتیمولوژی سؤزلویو" آدلی اثری‌نین گیریشینده دوکتور جواد هیئت و دوکتور حمید نطقی‌یه سوندوغو شعر.

وارلیق
VARLIQ
Dil Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 11-28
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

جواد هیئت‌ین اؤپدویو اللر

• **رافائل حسینوف**[1]

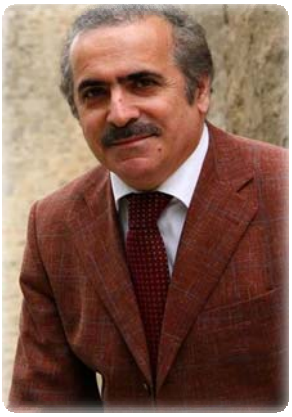

حیاتی‌نین ۹۰-جی ایلینده بؤیوک آذربایجانلی جواد هیئت‌ین وطن و میلّت محبتی ایله دولو اورگی دایاندی.

عؤمرو بویو اونون ایشی اورکله اولموشدو. نه ایش گؤرموشدوسه، اورکله گؤرموشدو و تمل پئشه‌سی اولان حکیملیکله ده اساس ساحه‌سی اورک ایدی.

هله جاوان یاشلاریندان میثیلسیز (ائشسیز) بیر اورک جراحی کیمی دونیادا مشهورلاشمیشدی. لاکین طالع اونا داها عالی بیر میسیونو- میلّتی‌نین اورگی‌نین و خالقی‌نین روحونون معالیجی اولماق وظیفه‌سینی ده حواله ائدیبمیش.

بئله انسانلارین ایسه اورگی هئچ واخت دایانابیلمز.

صنعتی اورکلره شفا وئرمک اولان دوکتور جواد هیئت، اصلینده اؤز اورگی‌نین ساغلیغی‌نین دا چاره‌سینی ایره‌لیجه‌دن حل ائدیبمیش.

او اؤز کؤنلونو توکنمز بیر انرژی قایناغینا – بوتون میلّتی‌نین و قومونون قلبینه بند ائتمیشدی: اورا گوج وئریردی، اورادان گوج آلیردی.

آذربایجان، تورک دونیاسی نامینه یاراتدیغی دگری سؤزه سیغماز اثرلری و عمللرینده جواد هیئت‌ین قلبی، البته کی، هله بوندان سونراکی چوخ زامانلار بویو چیرپینماقدا داوام ائده‌جک.

---

[1] آذربایجان جمهوریتی میلّت وکیلی، آکادمیسین.

حساس وطن‌پرور بختیار واهابزاده دوستو جواد بگین تیمثالیندا بیر مسلک، عقیده قارداشینی گؤرور، هیئت‌ین اوجالیغینا بئله حیرتلنیردی:

...گئجه ده، گوندوز ده هئی دؤیوشده‌سن،
معنوی، جیسمانی آغریلارلا سن.
حکیم نوسخه‌لری یازدین همیشه،
خسته شفا تاپیب ساغالدی... فقط،
ادیب قلمی ایله یازدیغین نوسخه
بیر خالقین دردینه شفادیر، البت!

دونیا بویو سپه‌لنمیش، سایی ۵۰ میلیونو آشان آذربایجانلیلار آراسیندا بو گون بؤیوک شخصیتلر، آذر-بایجان‌ین آدینی یوکسلدن مستثنالار آز دئییل. لاکین معاصریمیز، بیزیمله عینی گونلرین ایچریسینده یاشامیش جانلی کلاسیک، عؤمرونون آخیرینادک متفکیر ذکاسی‌نین آیدینلیغینی، شفقت و سرراستلیغینی ساخلایاراق خالقی اوچون فایدالی ایشلرینی یئرینه یئتیرمکده داوام ائدن جواد هیئتی هئچ کسله مقایسه ائتمک مومکون دئییل. او، بیرینجیلرین بیرینجیسی ایدی.

چونکی بیر وار هر هانسی علم، اجتماعی- سیاسی فعالیت ساحه‌سینده دونیادا مشهور اولاسان و چوخ زامان سنین آذربایجانلی‌لیغین یالنیز ائله منشأجه بو خالقا منسوب اولدوغونلا بیتسین، بیر ده وار اؤز ساحه‌نده عالی سویّه‌لی پئشه‌کار (اوزمان) اولا-اولا هم ده آتشین وطن‌پرور، میلت‌سئور کیمی میثیلسیز (ائشسیز) امکلر صرف ائده‌سن، بو سعیلری حیاتی‌نین باشلیجا معناسینا چئویره‌سن.

بو طرزده لاپ دونیاداکی ان اوستون سویداشیمیز لطفی‌زاده‌دن توتموش تانیدیغینیز ان مشهور، ان قدرتلی آذربایجانلیلارادک کیمی جواد هیئت‌له یاناشی قویماق اولار؟

او، یالنیز وطنی آذربایجانین، آتا یوردو ایرانین، مین بیر تئللرله باغلی اولدوغو تورکیه‌نین دئییل، بوتون دونیانین وطنداشی اولان نادیر انسانلاردان ایدی. چونکی بؤیوک یولونون باشلانغیجیندا حکیملیک صنعتینی سئچمیشدی و بو پئشه صاحیبی‌نین ده عالی وظیفه‌سی انسانا خیدمت، انسان حیاتینی حفظ ائتمکدن عبارتدیر. لاکین عؤمرو اوزونو بین‌المللچی، انسانچی قالا- قالا دوکتور جواد هیئت تپه‌دن-دیرناغا قدر وطن‌پرور، میلت‌سئور اولماغی دا باجاردی، خالقی‌نین معنویاتی ایله باغلی دگرلری قوروماق، یاشاتماق آمالینا هر آن صداقت گؤسترددی و هم ده بو اعتبارلی‌لیغینی بیر-بیریندن قیمتلی اثرلری، یورولماز فعالیتلری ایله ثبوت ائتدی.

بئله وطن و میلّت عاشیقی اولان، هم ده بو تهر نهنگ ایشلر گؤرمگی باجاران، بو سایاق توکنمز بیلیک و قابیلیتلره صاحیب، بونجا قدرتلی، افسانه‌وی شخصیت بیر ده نه زامان یاراناجاق؟

عموماً بوندان بئله ایکینجی بئله بیر شخصیتین یئتیشه‌جگی عقله سیغمازدیر.

فردی کیفیتلردن ساوایی، ایچریسیندن آدلانمیش مرکبدن- مرکب، دونیا تاریخی‌نین ان تلاطملو، ان ترقّیلی، ان ائنیشلی-یوخوشلو، نسیللری فرقلی اولان بیر عصره یاخین زامان پارچاسی دا وار آخی! شخصیتلری، حادثه‌لری، محیطی، شرطلری ایله بو دؤر بیر داها تکرارلانمایاجاق!

* * *

اصل یوردسئورین، حقیقی میلت‌پرورین کیملیگی وطن و خالق طالعی‌نین غلیظ سیناقلاری موستویسینده (دوزلمینده)، تاریخی دارماجاللاردا اورتایا چیخیر.

قالدیرین یاخین کئچمیشیمیزی، آرایین کی، ۱۹۹۰-جی ایلین اوللرینده بیر سیرا خارجی قوه‌لرین دستگی و یؤنلتمه‌سی نتیجه‌سینده ارمنیستانین الی ایله آذربایجان تورپاقلاری غصب اولونانداء یوز مینلرله سویداشیمیز مصیبتلره معروض قالاندا دونیادا مشهور اولان آذربایجانلیلاردان هانسی بیری جواد هیئت کیمی مرد-مردانه کؤکسونو ایره‌لی وئردی، بیزی اونون کیمی جانی‌یانانلیقلا، میلّی تعصب کشلیکله مدافعه ائتدی، دونیانی و قارداش اؤلکه‌لری قطعیتله آذربایجانا آرخا دورماغا، یاردیم ائتمگه چاغیردی؟!

بو، جواد هیئت‌ین همین جهدلریندن بیرجه‌سی‌دیر. دوکتور ۱۹۹۳-جو ایل نوامبرین ۲۱-ده قلبی قانایا-قانایا تورکیه جمهوریتی‌نین پرزیدنتی، ۵۰ ایلدن بری تانیدیغی، یاخین مناسیبتلرده اولدوغو جمهور باشقانی سلیمان دمیرله آچیق مکتوبوندا بئله یازیردی:

«بو گون آرازین قوزئییندە‌کی دینداش و سویداشلاریمیز، یعنی آذربایجانلی قارداشلاریمیز تاریخده آز راستلاشدیغیمیز بیر فاجعه و سوی‌قیریمینا معروض قالمیشلار، هم ده بؤیوک بیر میلّت و یا گوجلو بیر دؤلت طرفیندن دئییل، بوتون تاریخ بویو حمایه‌میز آلتیندا یاشایان و عدالتیمیز سایه‌سینده بوتون انسانی حاقلاردان فایدالانان ارمنیلر طرفیندن! طبیعی‌دیر کی، اونلارین بئله آزغینلیق و جنایته تشبث و جسارت گؤسترمه‌لرینه سبب بوتون مسلمانلارین، اؤزللیکله تورکلرین دوشمنی اولان بوگونکو بؤیوک دؤلتلرین دستکلری و یاردیملاری اولموشدور. بئله بیر دوروم قارشیسیندا مسلمان دونیاسی‌نین، تورکیه و ایران اسلام جمهوریتی‌نین و اولوسلاریمیزین وظیفه و مسئولیتلری نه اولا بیلر؟ بو مظلوم، سیلاحسیز، اوردوسوز و اسارتدن یئنیجه چیخمیش قارداشلاریمیزی یالنیزمی بوراخمالی‌ییق؟

بو سطیرلری گؤز یاشلاریمین قاباغینی آلابیلمه‌دن یازیرام. و بو آندا آللاه تعالی‌دان خالقیمیزا قورتولوش، یا دا اؤزومه اؤلوم دیله‌ییرم. اَلْمَوْتُ خَیْرٌ مِنْ رُکُوبِ الْعَارِ"، یعنی "اؤلوم ذلت چکمکدن یاخشی‌دیر" (امام حسین‌ین عاشورا گونو کربلا میدانیندا شهید اولمادان سؤیله‌دیگی سؤزلردیر – ر.ح.).

بو گون منیم الیمده‌کی قلم-کاغیذ و قورو نفسیمدن باشقا بیر شئییم یوخدور، اونلاری دا مظلوم خالقیمیزین یولوندا سئوه-سئوه وئرمگه راضی‌یام. بیلیرم کی، بو گون خالقیمین قلمدن چوخ سونگویه احتیاجی واردیر.

جیدّی اؤلوم تهلوکه‌سینده قالان مظلوم آذربایجانلی قارداشلاریمیزین یاردیمینا قالخین!"

بو گون بو سؤزلری دئمک، بلکه ده آساندیر. اما او واخت اوزده‌کی هئچ بیر سیاستچی، اجتماعی شخص بو جور کسکین توندا دانیشمیردی. بو مکتوب-بیانات هم ده او قبیل باشقا چاغیریشلارین یارانماسینا میدان آچیردی، یاتمیشلاری اویادان هیجان طبیلی ایدی.

عادتاً، سیاسی مؤضولاردا همیشه احتیاطلا یازیب-دانیشان جواد هیئت بو مراجعتینده اونا دگه‌بیله‌جک ایستنیلن ضربه‌یه رغماً سینه‌سینی ایره‌لی وئرمیشدی.

بونجا فداکارلیغی اونوتماق اولارمی! بئله بیر وطنداشلا آیریلیغین آجیسی بو گون هر بیر قاچقینیمیزین، کؤچکونوموزون، یورددداشیمیزین ائوینده ان ایچدن گلن محبتله یاشانماسا، بیز نانکور اولاردیق!

* * *

چوخ‌جهتلی، چوخ‌استقامتلی بیلیکلر یییه‌سی جواد هیئت‌ین سریشته ایله بیلدیگی علم ساحه‌لریندن بیری ده الاهیات، اسلام‌شناسلیق ایدی و او، بو ساحه‌ده مقایسه‌سیز اوستونلویه مالیک ایدی. طبیعی کی، بونجا پوخته اسلام‌شناسدان اؤترو مکّه ده، مدینه ده ان مقدس شهرلر ایدی. لاکین دونیانی و اؤزونو درک ائتدیگی چاغلاردان عایله‌سی‌نین اونا آشیلادیغی و اؤزونون درک ائتدیگی باشلیجا معیارلاردان بیری بو اولموشدو کی، تبریزله باکی اونون مکّه‌سی ایله مدینه‌سی‌دیر.

۱۹۲۵-جی ایل مایین ۲۳-ده تبریزده دوغولدو، ۲۰۱۴-جو ایل آقوستون ۱۲-ده باکی‌دا ابدیته قووشدو.

جواد هیئت آذربایجان جمهوریتی‌نین وطنداشی دئییلدی. لاکین او، دونیاسینی دگیشنده دؤلت سویه سینده ایلک وداع سؤزلری باکی‌دا یاییلدی و بو احترام دولو متنین آلتینداکی اولینجی امضا دا دؤلتین بیرینجی شخصی‌نین آدی، اؤلکه پرزیدنتی‌نین امضاسی ایدی. بیرجه بونون اؤزو جواد هیئت‌ین نه قدر فوق‌العاده، آذربایجاندان اؤترو نه قدر مهم شخصیت اولماسیندان دئییر.

* * *

جواد هیئت ائله بیر عائله‌ده دوغولموشدو، ائله نسیللرین و ائله اوجاغین یاوروسو ایدی کی، اونون بیلیکله، کیتابلا، یوکسک اخلاقی دگرلرله باغلی اولماسی لابد ایدی.

بیر دفعه اوندان سوروشموشدوم کی، سیز آرتیق اوستادلار اوستادیسینیز، عؤمرونوزدن ده چوخ معلملر کئچیب. بو قدر درین بیلیکلر الده ائدندن سونرا حیاتینیزداکی معلملردن هانسینی گؤز اؤنونه گتیررکن یئنه اؤزونوزو شاگیرد مقامیندا تصور ائدیرسینیز؟

جواب وئرمیشدی کی، سؤزون بوتون معنالاریندا منیم ان بیرینجی معلمیم آتام اولوب. هم اوّلینجی، هم ده ان باش معناسیندا.

جواد هیئت‌ین آتاسی، ۱۸۷۹-جو ایلده دونیایا گلمیش میرزه علی هیئت گنج یاشلاریندا نجفه یوللاناراق ۷ ایل مکمل عالی الاهیات تحصیلی آلمیشدی، فقه‌دن- دینی حقوقدان توتموش اصول، حکمت، کلام، ریاضیات، یوکسک آسترونومی، کؤهنه و یئنی فلسفه‌یه‌دک بیر چوخ علم ساحه‌لرینه دریندن واقیف اولموشدو. بیلیکلرله دولو، اؤیرنمکدن اوسانمایان میرزه علی هله بوندان سونرا استانبول و قاهیره‌یه گئده‌رک اورالاردا دا ۱ ایل علمی آراشدیرمالارلا مشغول اولموش، بیر قدر ده درینلشمیشدی.

پاکلیق، دوزلوک و بیلگین‌لیگین تمثالی میرزه علی ۱۹۶۷-جی ایلده دونیاسینی دگیشنه‌دک ایرانین دؤلتچی‌لیک، دوشونجه و معنویات حیاتینداکی سئچکین سیمالاردان اولموش، تبریز محکمه‌سی‌نین ایلک صدری، ایرانین باش پروکورورو (باش ساوجیسی) و داها سونرا عدلیه ناظری ایشلمیشدی.

تصور ائدین میرزه علی هیئت هانسی ساوادا و سویه‌یه مالیک ایمیش کی، دونیانین هر اوزونو، عالیم و معلملرین هر جورونو گؤرموش جواد هیئت لاپ ایختیار چاغلاریندا دا آتاسینی عؤمرو بویو تانیمیش اولدوغو معلم و عالیملرین ان کامیلی حساب ائدیردی. اونون آدینی چکنده کؤورلیردی، بوینونا آلیردی کی، آتاسینی هر انساندان، اؤز اؤلادلاریندان، حتی دوغماجا آناسی معصومه سلطان‌دان دا آرتیق سئومیشدیر.

> *"۱۰ باجی-قارداش ایدیک. اما آنام منی بوتون اوشاقلاردان چوخ ایسته‌یردی. بیر گون منه شیکایتلندی کی، اوغول، سن اؤزون شاهیدسن کی، منیم سنه محبتیم او بیری اوشاقلارا اولان سئوگیمدن قات- قات چوخدور. بس سن نییه آتانی مندن چوخ ایسته بیرسن؟ دئدیم کی، آی آنا، آخی بونون ایختیاری منیم الیمده دئییل..."*

بیر دفعه جواد هیئت‌دن بونو دا خبر آلدیم کی، بس ان بؤیوک معلم سایدیغینیز آتانیزین هانسی نصیحتینی ان واجیب بیلیر، عؤمرونوزون اساس دوستورو سایییرسینیز؟ سؤیله‌دی کی، آتام همیشه مصلحت ائدردی، نه ایش گؤرسن، احساساتین (دویغولارین — ر.ه.) سنینله اولسون، اما عاغلی دا اونوتما.

دوکتور بوتون یولو بویونجا بو دوستوردان کنارا چیخمادی. نه ائتدیسه سئوه‌رک، اورکدن، عشقله ائتدی، آنجاق هئچ واخت دا دویغولارین تام اسیرینه چئوریلمه‌دی، سویوق درّاکه‌سی، هر خیردالیغی نظره آلان فهمی همیشه سرواخت دایاندی. اونا گؤره ده مرکب سیاسی و اجتماعی دؤرلرین بورولغانلاریندان کئچیب ایره‌لیله‌دیگی اوزون اون‌ایللرده هئچ واخت ییخیلمادی، بورده‌مه‌دی، یانیلمادی.

بس دوکتورون دا داشیدیغی «هیئت» سوی‌آدی‌نین کؤکو هاردان گلیر؟

میرزه علی آرتیق جاوانلیغیندان ائل-اوبا آراسیندا دا، عالی دؤلت دایره‌لرینده ده ساوادینا، دونیاگؤروشونه، عدالتلی‌لیگینه، دوغروجوللوغونا گؤره سؤزو کئچن، سایغی بسلنن ضیالی ایدی. او قدر معتبر کی، ایران‌دا

–اؤلکه‌داخیلی و خاریجی واجیب سفرلر اوچون تشکیل اولونان مهم نماینده هیئتلرینه متمادی باشچی تعیین ائدیلرمیش. بونلاردان بیرینجیسی واقع اولوبموش ۱۹۰۶–جی ایلده.

محمدعلی شاه‌ین دؤلت چئوریلیشیندن سونرا نجف‌ده الاهیات طلبه‌لریندن عبارت بیر هیئت قورولور. اوّلجه بصره‌یه، سونرا ایرانا مشروطیت فرمانینی آپاران اوچ بؤیوک دین بؤیوگو – آیت‌الله تهرانی، آیت‌الله مازندارانی و آخوند ملا کاظم خراسانی، ائله‌جه ده دیگر نفوذلو، بیشکین شخصیتلرین داخیل ائدیلدیگی هیئته اونلاردان چوخ گنج میرزه علی رهبر سئچیلمیشدی.

گئدیر، دانیشیقلار آپاریر و مشروطیتین برپاسینا نایل اولور.

۱۹۱۹–جو ایلده ارمنیلر ناخچیوان‌دا زاواللی انسانلاری اولمازین ظولمله معروض قویاندا، شدّتلی تضییقلری ایله بو بؤلگه‌نی آذربایجان خالق جمهوریتیندن قوپاراراق ارمنیستانا قاتماقچون جانفشانلیقلار ائدنده ناچار قالان اهالی قاجار ولیعهدی محمدحسن میرزه‌دن کؤمک دیله‌میشدی و او دا تهرانین «هه»سینی آلاراق میرزه علی‌نی بیر یاردیم هیئتی و رسمی مکتوبلا ناخچیوانا یولا سالمیشدی...

بو مینواللا هله جاوانکن آغ‌ساققال احترامینا صاحیب اولان میرزه علی "هیئت" تخلصونو قازانیبمیش و سونرا همین کلمه چئوریلیر عایله‌نین سوی‌آدینا.

میرزه علی هیئت اون اؤلادی‌نین اونونا دا یاخشی تربیه و تحصیل وئرمگه سعی ائتمیشدی، اما نه‌دیرسه، ائله یئنی‌یئتمه‌لیک چاغلاریندان جوادا بسله‌دیگی اومودلار داها مخصوصی ایمیش.

تهراندا عالی طب تحصیلی آلان جوادی آتاسی اوچونجو صینیفدان سونرا اوخوماغینی داوام ائتدیرمک اوچون تورکیه‌یه گؤندرمگی دوشونور. او زامان ایرانلا تورکیه آراسیندا ۱۰۰ طلبه مبادیله‌سی حاقدا بیر آنلاشما امضالانیبمیش. لاکین معین سببلردن بو لایحه‌نین گرچکلشمه‌سی آخساییرمیش و جواد آتاسینا مراجعت ائدیر کی، طلبه دوستلاریمدان تحصیلی داوام ائتدیرمک اوچون بیروتا گئدنلر وار، بلکه، اجازه وئره‌سینیز، من ده گؤزلمه‌ییم، ائله اونلارا قوشولوب گئدیم.

آتاسی اعتراض ائدیر کی، اوغلوم، گون گله‌جک، سن پاریسه ده گئده‌جک‌سن، آمریکایا دا. منیم امکانیم اولسایدی، سنی باکی‌یا گؤندرردیم. اما آرادا دمیر پرده وار. تورکیه‌یه گئتمگینی اونا گؤره آرزولاییرام کی، یالنیز طب تحصیلی آلمایاسان، هم ده گئدیب اؤز دیلینی، مدنیتینی، تاریخینی بیر آز دا دریندن اؤیره‌نه سن.

عؤمرون ایختیار مرحله‌سینده بوتون نایل اولدوقلارینا واختین هوندورلویوندن باخان جواد هیئت آتاسی نین بو ایستراتژی مقصدلی آددیمینا گؤره اونا سونسوز درجه‌ده بورجلو اولدوغونو رحمتلرله دیله گتیریردی. شوکرانلیقلا آنیردی کی، محض تورکیه‌ده‌کی تحصیل دؤرونده آخاریندا اولدوغو علمی آب–هاوا، اوخودوغو کیتابلار، اوتوروب–دوردوغو عالیملر، تماس باغلادیغی ضیالیلار طبیب اولدوغو حالدا اونون هم ده بیر تورکولوقا، آذربایجان‌شناسا چئوریلمه‌سینه محکم، ساغلام اؤزول یاراتدی.

"آتام داورانیشلاریندا، دانیشیغیندا، انسانلارا مناسیبتلرینده، عمللرینده استثناسیز اولاراق همیشه صبیرلی، نزاکتلی، دوزلوک‌سئور، اؤلچو گؤزله‌ین، سلیقه‌لی بیر کیشی ایدی. یالنیز جاماعات آراسیندا اولاندا دئییل، لاپ ائوده، اوتاقدا تک قالاندا دا بئله ایدی. بو اونون طبیعتی ایدی".

گئجه ساعتلاریندا دوکتور جواد هیئت‌ین آرتیق یادیگارا چئوریلمیش، ۲۰۰۸-جی ایلده لنته آلدیغیم صحبتینی دینله‌ییرم، آراملا عؤمور حکایه‌سینی سؤیله‌ییر، منی آیری بیر عالمه آپاریر و دینله‌یه-دینله‌یه فیکیرلشیرم کی، آخی او دا بو باخیمدان آتاسی ایله عینی ایدی.

کیبارلیغین، عالی‌جنابلیغین، نازیکلیگین قصورسوز نمونه‌سی ایدی. هاچاغ ائوینه گؤروشونه گئتدیمسه، لاپ ساغلیغی‌نین سون آیلاریناجان – هردن خسته، اوزگون، یورغون اولدوغو واختدا دا منی سلیقه ایله گئییینمیش حالدا، کوستیومدا، کراواتدا، بئره‌ده، صفتی‌نین مهربان ایفاده‌سی ایله قارشیلادی. منی و هر کسی.

جواد بگ یوکسک داخیلی مدنیته مالیک ایدی، اصل جنتلمن ایدی.

۲۰۱۰-جو ایلده یولداشیم تهران‌دا عملیات اولونموشدو. جواد بگ متمادی اولاراق گونده بیر نئچه دفعه بیزیمله، حکیملرله تلفون علاقه‌سی ساخلاییردی. خسته‌خانادان بوراخیلاندان سونرا ایسه شهرین او باشیندان دوروب گلمیشدی مهمانخانادا یولوخماغا. قینادیم کی، آخی نییه اذیت چکمیسینیز!

چونکی او گونلرده دوکتورون اؤزو ده بیر قدر ناساز ایدی، ساغ آیاغی‌نین بارماقلاریندا یارا عمله گلمیشدی، مختلف ملهملر یاخیردی و حرکت ائتمه‌سی ده چتین ایدی.

همین گلیشی واختی چکیلمیش فوتولاریمیز دا قالیر: آیاق‌قابیلاری‌نین تایلاری فرقلی‌دیر. یارالی، ساریقلی، بونا گؤره چکمگه گیرمه‌ین ساغ آیاغینا دابانسیز، بورونسوز یونگول باشماق کئچیریب، سول آیاغیندا ایسه قارا چکمه...

جواد هیئت بؤیوک عالیم اولماقلا برابر، بؤیوک ده انسان ایدی، تربیه‌لی‌لیگین، اصیل‌زاده‌لیگین عبرت آلیناسی اؤرنگی ایدی. ائله بیر اؤرنک کی، اونا اوخشاماغا چالیشماق اولور، لاکین تام او جور اولماغا هئچ ده همیشه، ان آزی، صبرین چاتمیر. تام او جور اولا بیلمکچون گرک همین کیفیتلری، یئرینه یئتیرمه لی اولدوغون شرطلری ساده‌جه قبول ائتمه‌یه‌سن، اونلاری دوکتور کیمی، اونون آتاسی سایاق محض اؤز طبیعتینه چئویره‌سن.

"آتام معاصر دوشونن، آچیق فیکیرلی بیر شخص ایدی. اما عینی زاماندا اعتقادلی، ایمانلی بیر انسان ایدی، اخلاقاً روحانی ایدی، ناماز قیلاردی، ایچکی ایچمزدی. هر کس ده بونو بیلیردی. بیر دفعه ایرانین باش ناظیری دوکتور علی امینی بیزه قوناق گلمیشدی. آتام دا، قارداشلاریم دا بیزده ایدیلر. سوفره آچیلمیشدی. بیلیردیک کی،

علی امینی ایچکییه بیگانه دئییل. یاخینلاشیب قولاغینا پیچیلادیم کی، آتامیزین یانیندا سیزه ایچکی تکلیف ائده‌بیلمریک. اما قونشو اوتاقدا ویسکی حاضیرلامیشیق، ایسته‌ییرسینیزسه، بویوروب کئچین، اورادا نوش ائدین. او دا قاییتدی کی، یوخ، من ده آقای هیئت‌ین یانیندا ایچمرم. آتامین بو قدر حؤرمتینی ساخلاردیلار".

بونلار دا دوکتور جواد هیئت‌ین خاطیره‌لریندن‌دیر و اونون هانسی عایله مکتبیندن کئچه‌رک یئتیشمه سی‌نین داها بیر جیزگیسی‌دیر.

اورتا مکتبدن سونرا جواد بگ حربی لیسه‌یه داخیل اولوبموش و اؤز حکایه‌سینجه، اورادا دا بیرینجی ایمیش. دی گل، حس ائدیر کی، حربیه اونون توتوب گئده‌جگی یول دئییل، سمتینی طبابته دگیشیر.

لاکین عایله تربیه‌سیندن و همین ایلک حربی تحصیلیندن گلن سرت داخیلی انتظام سوناجان جواد هیئت‌له قالدی.

آخیر ایللری اساساً باکی‌دا یاشاییردی، آرادا تهرانا گئدیب-گلیردی.

هر گئدنده مطلق زنگ ووروردو کی، فیلان گون یولا دوشورم، هر قاییداندا مطلق تلفون آچیردی کی، گئری دؤنموشم. بونلار ائله خصوصیتلردیر کی، اونلاری اؤیرتمک اولمور، گرک بئله بیر انتظام، دقیق لیک، ساهمان، داورانیش سلیقه‌سی جانیندا اولا. داخیلینه بئله بیر دقیق‌لیک و انتظام نبض کیمی ووردوغوندان‌دیر کی، جواد هیئت بو قدر چوخ، بو قدر خئییرلی و بیر-بیرینه بنزه‌مه‌ین جیدّی ایشلر گؤرمگه موفق اولوب.

* * *

۱۹۴۶-جی ایلده ایستانبولدا طب تحصیلینی باشا ووردوقدان سونرا اوچ ایل جراحلیق اوزره تجروبه، داها سونرا ایسه پاریس‌ده داها اوچ ایل بو یؤنده تکمیللشمه کئچمیشدی. ایرانا قاییدیب ایشه باشلامیشدی، اما داها چوخ اؤیرنمک، بیر آز دا کامیللشمک ایستگی اونو یئنی یولچولوقلارا سفربر ائتمیشدی. آمریکادا مختلف کلینیکلرده چالیشمیشدی، دانیمارکادا، کوپنهاگن‌ده ایشلمیشدی.

ایران‌دا بیر سیرا ایری خسته‌خانالاری قوران، بؤیرک دگییشدیریلمه‌سی، آچیق اورک عملیاتلاری و سایر معجزه کیمی گؤرونن بیر چوخ باشقا طبابت هنرلرینی ایلک دفعه گؤسترن جواد هیئت اولوب.

اونون «ترومبوفلبیت و معالجه‌سی» (۱۹۵۷)، "عمومی جراحلیق" (۱۹۶۵)، "جراحیه درسلری" (۱۹۹۷) کیتابلاری، طبابتین مختلیف چتین مسئله‌لرینه عاید بوللوجا تجروبه و تحلیللر اساسیندا قلمه آلینمیش ۱۰۰-دک آراشدیرما-مقاله‌سی سرراست مشاهیده‌لریله، علمده یئنی سؤز اولان تاپینتیلاری‌ایله سئچیلیر.

طبیعتینده ناشیرلیگه، علمی کوتله‌وی‌لشدیرمگه مئییللی اولدوغوندان ائله همین چاغلاردا «دانش پزشکی» (طبابت علمی) آدلی درگی بوراخماغا باشلامیش و همین ژورنال ۱۹۷۶-۱۹۶۴-جی ایللرده

ایشیق اوزو گؤرموشدور. بیر چوخ طب آراشدیرماچیسی اوچون مناسب علمی لابوراتورا، اؤزونوایفاده میدانینا دؤنن همین درگیده جواد هیئت‌ین اؤزونون ۶۰-دان آرتیق دگرلی مقاله‌سی درج ائدیلمیشدیر.

* * *

آنسیکلوپدیک‌لیک، اونیورساللیق (ائورنسللیک) اورتا عصر عالیملرینه خاص کیفیتلردن ایمیش. هم شرقده، هم غربده. بیزیم دؤرده ایسه نه‌اینکی مختلف علم ساحه‌لرینده، حتی بیر علم ساحه‌سی‌نین داخیلینده بئله اونون مختلف استقامتلرینه هرطرفلی بلد اولان متخصصلره سئیرک راست گلینیر.

جواد هیئت‌سه هم ده بیر تاریخچی، ادبیات‌شناس، فولکلورچو، دیلچی، فیلوسوف، مدنیت‌شناس، الاهیاتچی ایدی.

بو استقامتلرین ده هر بیرینه عاید کؤهنلمز، ماسا اوستو اولماغا یاراشان اثرلرین مؤلفی‌دیر.

او همین علم ساحه‌لری‌نین هئچ بیرینده پئشه‌کار دئییلدی و اونا گؤره ده آراشدیرمالاری آکادمیک بیچیم داشیمیر. لاکین بیلیکلری‌نین گئنیش چئوره‌سی، پروبلملری چوخ اوستدن، پانورامدا سئیر ائده بیلمه‌سی و گذشت‌سیز میلّی مؤقعی اونا امکان وئریب کی، دیلیمیز، ادبیاتیمیز، مدنیتیمیز حاقیندا ان پئشه‌کار آراشدیریجیلارین ان آکادمیک تدقیقلریندن گئری قالمایان فایدالی اثرلر دوغورسون. هم ده او اثرلرین هر بیرینده قالیب، مودل اولماق ثقلتی وار. یعنی محض او دستخطله، او یاناشما ایله، او غیرتله یازماغی تلقین و تشویق ائدن اولگو!

* * *

جواد هیئت‌ین بیر اوستونلویو ده اونون نه‌یی نئجه دئمه‌یین اصوللارینا مهارتله یییه‌لنمه‌سی، مطلبلری هر کسین قاورایا بیلمه‌سیندن اؤترو هانسی ساده‌لیکده یازماغین گیزلینجه‌لرینه بلد اولماسی، بیر ده، ان لازیملیسی، فیکیرلرینی سیاسی اینجه‌لیک و نازیک سرحدلری نظرده توتاراق، خفیف پرده‌نی آرادان ایتیرمه‌یه‌رک، هئچ بیر طرفی اینجیتمه‌دن اوستالیقلا ایفاده ائتمه‌سی ایدی.

*وارلیق*ین نوبار سایینداء، بیرینجی بوراخیلیشیندا حمید نطقی‌نین «آنا دیلی -سئوگیلی دیل» آدلی اوزون شعرینی درج ائتمیشدی. همین منظومه‌نین مصراعلاریندا تامام تاریخیمیز، یولوموز، دردلریمیز، قایغیلاریمیز، اومودلاریمیز عکس اولونوب. هم ده بوتون بونلارین یانیندا بیر رداکتور مهارتی سئزیلیر (سؤز یوخ، جواد بگ اسکی دوستو ایله بو پروقرام کاراکترلی شعرین نه تهر اولماسینی، هانسی نقطه‌لره وورماسینی دا دؤنه-دؤنه مذاکیره ائتمیشدی)، محیطی، اطرافی، مناسیبتلری نظرده ساخلاماق، حدی آشماماق نزاکتی ده دویولور:

ایرانی آباد، بیزلری شاد ایسته‌مه‌ینلر،
اؤز نفعی اوچون هر زادی برباد ائله‌ینلر،
بو اؤلکه‌ده اقوام آرا هر حاقّی دانانلار،
اؤز نیّتینی ائیله‌دیلر بئیله‌جه اظهار:

«بو عیرقین او بیر عیرقلره اوستونلویو وارمیش،
"آریا" دان اولان اولمایانا فخر ساتارمیش.
"تورکی" دئیه بیر دیل نه گزر، "آذری" وارمیش،
میلیونلا او دیلده دانیشانسا خطاکارمیش».
لاکین بو قارانلیق دا، نهایت، سونا اردی،
بوزلار اریدی، یئل ده باهار موژده‌سی وئردی.
گل، قارداشیم، ای فارس دانیشان یار و برادر،
قوی ماضیده قالسین قارا گونلر، آغیر ایللر.
...قوی بدخواهیمیز بیزده‌کی بیرلیکدن اوزولسون،
قوی اؤلکه‌ده هم تورک اوزو، هم فارس اوزو گولسون.

۱۵-جی یوز ایلده علیشیر نوایی بوتون تورک دونیاسیندا سونراکی عصرلر عرضینده همیشه قلم شجاعتی کیمی دگرلندیریله‌جک «محاکمه‌اللغتین» رساله‌سینی یازدی. ۲۰-جی عصرده ایسه جواد هیئت فارس دیلینده «مقایسه‌اللغتین» کیتابینی دوغوراراق (۱۹۹۱) اولو سلفین تورکجه‌نین اوستونلوکلرینی نمایش ائتدیرن اثریندن گئری قالمایان بیر هنره امضا آتدی.

توتوشدورون – نوایی اؤز رساله‌سینده فارس دیلینده قارشیلیغی اولمایان ۱۰۰ تورک کلمه‌سینی گتیره رک تحلیللرینی آپارمیشدی. جواد هیئت ایسه «مقایسه‌اللغتین»ده ۱۷۰۰ بئله سؤزو تدقیقاتا جلب ائدیر، کیتابین یارانماسی‌نین عمده سببلریندن بیرینی ایسه بئله نیشان وئریردی: *"کیتابی فارسجا یازدیم کی، اونو بوتون ایرانلیلار اوخویا بیلسین. تورک اولوب اؤز دیلینی و اونون اهمیتینی یاخشی بیلمه ینلر، یا دا آسیمیله اولونموشلار گرچکلری اؤیرنیب تقدیر ائتسینلر."*

اورتا عصر شرق شاعیرینه، عالیمینه چوخ‌دیللی‌لیک ده خاص اولوب. شاعیرلریمیزین، فیلوسوفلاریمیزین اکثری اورتا عصرلرده اوچ‌دیللی اولوب، فارسجا، عربجه، تورکجه یازیب-یارادیب. جواد هیئت بو باخیمدان دا کلاسیک بابالارین معاصر زامانا اویغون داوامچیسی ایدی. آذربایجان تورکجه‌سینی، تورکیه تورکجه سینی، فارسجانی، عربجه‌نی آنا دیلی کیمی بیلیردی، عینی زاماندا، فرانسیزجاسی، اینگیلیزجه‌سی سربست ایدی و دانیشدیغی دیللرین هر بیرینده ده اثرلری وار. بئله‌جه، بیر ییغین شرق و غرب دیللری ایله آشینالیغی جواد هیئته آنا دیلی‌نین، بوتؤولوکده تورکجه‌نین اوستونلوکلرینی باریز شکیلده عیان ائتمگه امکان یارادیردی.

جسارتله، امینلیکله یازیردی کی، فعل سیستمی‌نین زنگین‌لیگینه و چئویکلیگینه، یئنی سؤزیاراتما کیفیتی‌نین حدودسوزلوغونا گؤره تورکجه ایستنیلن دیلله یاریشا چیخیب غالیب گلر. وئردیگی بیرجه نمونه بو حقیقتی آنینداجا دانیشیقسیز اثبات ائدیردی: "اوخوماق" فعلیندن گؤرون جزئی دگییشیکلیکله نه قدر یئنی فعللر تؤره‌یه بیلیر: اوخوتماق، اوخونماق، اوخوتدورماق. اما بیرجه بو سونونجو فعلی فارسجا

ایفاده ائتمک اوچون ایری بیر جمله یازماق لازیمدیر: «گذاشتن کسی به مدرسه تا به او خواندن یاد بدهند» (بیر کسی اونا اوخوماغی اؤیرتمکدن اؤترو مکتبه قویماق – ر.ح.).

عیناً روسجا، اینگیلیزجه و سایر بیر چوخ دیللرده ده همین تهردیر.

جواد هیئت انسان بدنینی، انسان اورگینی، بؤیرگینی یاریب ایچریسینده اللشه، چاره‌لر قیلا بیلدیگی کیمی، ائله بیر جراح کیمی جمله‌لرین، سؤزلرین ده عادی گؤزلره گؤرونمه‌ین دیبلرینه، درینلرینه داخیل اولاراق نامعلوملاری آشکارا چیخارماق اقتدارییندا ایدی.

* * *

...اونون نئجه قابیل بیر جراح اولماسی حاقیندا چوخلاری یازیب، سؤیله‌ییب. لاکین همین رأیلر آراسیندا ایکیسی منیمچون ان معتبری‌دیر. اونلاردان بیری ژنرال دوگل‌ون اؤزل دوکتورو پروفسور دوکتور دوسئزو لیشویتس دیگری ایسه معاصر ایرانین آمریکا و آوروپادا دا یئترینجه مشهور، اورالاردا دا چوخ ایشله‌میش جراحلاریندان بیری محمدحسین ماندگارا مخصوصدور.

بیرینجینی پروفسور لیشویتس‌ین، ایکینجینی شخصاً پروفسور ماندگارین اؤزوندن ائشیتمیشم.

پروفسور لیشویتس جواد هیئته وطنه یولا دوشمگه حاضیرلاشارکن ایران‌دا گله‌جکده طب ساحه‌سینده ایشی‌نین داها یاخشی قورولماسی اوچون کؤمکلیکلر گؤسترمه‌سیندن اؤترو شاها بیر مکتوب گؤندرمک ایسته‌ییر. جواد هیئته دئییر کی، اؤزون منیم آدیمدان بیر مکتوب یاز، امضالاییم.

جواد هیئت خسیس جمله‌لرله چوخ تواضعکار بیر متن یازیر. لیشویتس آلیب باخیر، باشینی بولاییر، بگنمیر. قلمی گؤتوروب اؤزو تزه‌دن یازیر. مکتوبون صورتی دوکتور هیئته‌ده قالمیشدی: "ایران افتخار ائده بیلر کی، اونون بئله ایستعدادلی، غیری-عادی اینتویسیالی، اصل قیزیل اللی، دونیا سویه‌لی جراحی وار".

دوکتور ماندگار ایسه تهران‌دا اؤز ایش اوتاغیندا جواد هیئت‌ین رفده‌کی فوتوسونو گؤسترەرک گولومسوندو: «دوکتور ایران‌داکی اورک جراحلیغی‌نین آتاسی اولماقدان داها آرتیق بیزیم مرشیدیمیزدیر، دائمی اوستادیمیزدیر. بلکه، میندن چوخ اورک عملیاتی ائتمیشم، یئنه، یئری گلنده، اونون مصلحتینه احتیاجیمیز وار."

جواد هیئت‌ین ماهیر جراح بارماقلاری چوخ اورکلره چوخ تیکیشلر ووردو. بونونلا آیری-آیری انسانلارین عؤمرو اوزاندی، آیری-آیری شخصلر نجات تاپدی. آنجاق او، بیر میلّت‌شناس کیمی خالقی‌نین یارالارینا تیکیش ووروردو، اونون مدنیتی‌نین، ادبیاتی‌نین، دیلی‌نین، تاریخی‌نین دوننینده‌کی آیری دوشموش تیکه لری، پارچالاری برپا ائدیر، بیر-بیرینه جالاییر، تیکیشلر وورور و بو یوللا بوتون میلّتین مرضلرینی ساغالتماغا چالیشیردی.

۲۰۱۱-جی ایلده جواد هیئت سئچمه اثرلریندن عبارت نؤبتی کیتابینی نشره حاضیرلاییردی. الیازمانی وئردی کی، گؤزدن کئچیریم و کیتابین آدی بارەده دوشونمگیمی ده توقع ائتدی. مختلف ایللرین محصولو اولان بیر-بیریندن قیمتلی همین مقالەلری اوخویاندان سونرا تکلیف ائتدیم کی، کیتابین عنوانی "دیلیمیز، ادبیاتیمیز و کیملیگیمیز اوغروندا" اولسون. دوکتور راضیلاشدی.

اصلینده، همین سرلؤحه تک او کیتابین یوخ، جواد هیئت‌ین بوتون یارادیجی و اجتماعی فعالیتلری‌نین شعاری ساییلابیلردی.

(جواد هیئت‌ین چوخ‌یؤنلو آراشدیرمالاری‌نین عمومی سمتینی نیشان وئرن بو باشلیغین اونون اؤزونه ده چوخ لذت وئرمه‌سینی منه دوکتورون حیاتینین سون ۱۵ ایلینده اونا لاپ یاخین اولموش، بیر نؤع، شخصی کاتیبی وظیفه‌سینی یئرینه یئتیرمیش، اوستادین سون گونلرینده ده خصوصی صداقتی، فداکار-لیقلاری ایله سئچیلمیش بخشعلی زولفی سؤیله‌دی. من همین باشلیغی تکلیف ائدنده جواد هیئت‌ین ائوینده اوچوموز بیرگه‌یدیک. من دئدیم، دوکتور دفترینه قید ائتدی.

ب. زولفی دانیشیر کی، دوکتورگیله آز سونرا نؤبتی گلیشیمده، گؤرونور، منیم ده او آدین تکلیف ائدیلمه سی صحبتینده اشتیراکیمی اونوداراق سئوینجک سؤیله‌دی: «باخ گؤر نه گؤزل آددیر! عؤمروم بویو اورگیمدن نه کئچیب، هامیسی وار بو آددا».

* * *

...دوکتورون بیر دفعه منه گنجلیک ایللری ایله باغلی نقل ائتدیگی خاطیره‌سی تصدیقله‌ییر کی، اونداکی جوشقون میلّی غیرت دویغوسو تفکورونون شکیللندیگی، بیلیکلری‌نین آرتدیغی، میلّیتچی غایه‌سی‌نین باشلیجا استیقامتلری‌نین معینلشدیگی یئتکینلیک چاغلاریندان خیلی اول ده وارمیش، بو ائله اونون ایلیگینه‌دک هوپموش بیر مزیّتمیش.

حادثه واقع اولاندا جواد بگ ۱۹ یاشیندایمیش. اصلاًن قافقاز تورکلریندن اولان، سونرالار مشهدده یاشایاراق خیلی دگیشمیش، نئچه ایللر ده تهران‌دا مسکون اولاراق تحصیل آلدیقدان سونرا اؤز گرچک میلّی کؤکوندن لاپ آرالانمیش بیر جاوان تورکلرین عنوانینا حقارتلی سؤزلر دانیشیبمیش. جواد بگ بونو ائشیدینجه تاپیر همین اوغلانی، "فیلان غلطی ائله‌میسن" دئییر.

تانینان ایدمانچی، گولشچی اولان همین شخص بیر آز دا گوجونه غرّه‌لنه‌رک بو اوجابوی، آریق اوغلانین قارشیسیندان قاچمیر، "دئمیشم، عجب ائله‌میشم" سؤیله‌ییر. جواد بگ سؤز ائله اوغلانین آغزیندان چیخان کیمی اونو گؤتوروب چیرپیر یئره، چؤکور سینه‌سینه، باشلاییر دؤیمگه.

اطرافداکیلار عادی بیر آدامین کلّه‌مایاللاق ائله‌دیگی پهلوانی، هامی‌نین گؤزو قارشیسیندا بی‌آبیر اولموش شامپیونو جوادین الیندن زورلا آلیب آییریرلار اونلاری.

یاشی سکسنی اؤتموش جواد هیئت یادا سالیر و تعجبلنیردی: "گنجلیگیمده گوجلو اولماغینا گوجلو ایدیم. اما او، پئشه‌کار ایدمانچی ایدی، فند، یول بیلیردی، مندن ده جانلی ایدی، بیلمیرم نئجه اولدو اونون عهده‌سیندن گلدیم".

نئجه یعنی نئجه! بو همین وولکان کیمی پوسکوره‌بیلن میلّت عشقی‌دیر کی، لازیم گلنده انسانی یالین الله تانکین دا اوستونه شیغیدا بیلیر!

و او قاطعیت، او قیریم، او سئودا عؤمرو بویو جواد هیئت‌ی ترک ائتمه‌دی.

* * *

۲۰-جی عصرده او تایلی-بو تایلی آذربایجانین ۴ درگیسی اولوب کی، اونلار میلّی دوشونجه‌نین فورمالاشماسیندا، بوتؤولوکده میلّت قوروجولوغوندا محتشم ایزلر بوراخمیشدیر.

۲۰-جی عصرین اوللرینده میرزه جلیل ایله عمر فایق نعمان‌زاده‌نین *ملا نصرالدین‌ی*، علی بگ حسین زاده‌نین *فیوضات‌ی*، ۲۰-جی یوز ایلین یئتمیش-سکسنینجی ایللرینده آنارین *قوبوستان‌ی* و جواد هیئت ین ۱۹۷۹-جو ایلین آوریلیندن اوزو بو یانا سیرالانان *وارلیق‌ی*.

محمدحسین شهریار ائله *وارلیق* درگیسی‌نین ایلک ساییلاری اوخوجویلا گؤروشنده رقّته گله‌رک "آزادلیق قوشو *وارلیق*" شعرینی یازیب.

آرتیق ۳۶ ایلدیر کی، *وارلیق* ایران‌دا آنا دیلینده نشر ائدیلیر. اورادا درج ائدیلن یازیلارین مضمونو، علمی سویه‌سی هله بیر کنارا قویولارسا، یالنیز مجموعه‌نین بئله اوزون مدتده میلیونلارلا انسان آراسیندا آپاردیغی دیل تربیه‌سی، عیانی مکتب اولماق قدرتی اوخشاری اولمایان قهرمانلیق کیمی دگرلندیریلمگه لایقدیر و بوتون باشقا خیدمتلری اولماسا بئله، ائله بیرجه بو درگی‌نین ۳۶ ایللیک یولونا گؤره جواد هیئته میلّتین کؤنلونده و تاریخین باغریندا ابدی آبیده یاپیلماسی حاقّی حلالدیر.

هم ده بو درگی‌نین فاصله‌لر وئرمه‌دن، یاری یولدا قالمادان بئله سورکلی زامان مسافه‌سینده آیاق اوسته اولماسی، طبیعی کی، ان اوّل باتیلماز جواد هیئت زرهی، اونون غیری-عادی درجه‌ده گوجلو نفوذو، سؤزوکئچرلیگی ایله علاقه‌داردیر. نئجه بصیرتلی، نئجه اوزاق‌گؤرنمیش اوستاد!

ایران اسلام انقلابی باش وئرندن سونرا آچیلان آزادلیق پنجره‌سی، اؤلکه‌نی بوروین یئنی‌لیک هاواسی‌نین دالغاسیندا آیری-آیری تشبثکارلار آنا دیلینده یئنی-یئنی قزئت-ژورنال بوراخماغا باشلادیلار. عؤمرو بیر نئچه هفته اولانی دا اولدو، بیر نئچه آی سوره‌نی ده، بیر نئچه ایل چکنی ده. آهسته-آهسته هامیسی سوسدو، ایتیب-باتدی. میداندا ثابیت عظمتی ایله دیکه‌لن یگانه *وارلیق* اولدو. چونکی تدبیرلی جواد هیئت اولدن ایشینی دوزگون قورموشدو. یولونو باشلایاندا اطرافینا ان ثابیت‌قدم، ان قاباقجیل یازارلاری، سؤزو و قلمی بوتون میلّی دوشونجه داشییجیلارینی توپلامیشدی — حمید نطقینی، ساوالانی، سهندی، سؤنمزی، فرزانه‌نی...

گئریده‌کی ۳۶ ایل بویونجا دوکتور درگینی صادق کؤمکچیلری‌نین، دسته‌یه یئنی قوشولان سیلاحداشلاری‌نین دستگی ایله بوراخدی. لاکین بیر باش رداکتور و دمیر انتظام صاحیبی کیمی سوناجان دا اؤزو ژورنالین هر سایینی اولدن-آخیراجان مطالعه ائدرک رداکته‌لرینی آپاردی.

چونکی جواد هیئت بو ایشه ساده‌جه ناشیرلیک، ژورنال بوراخماق کیمی باخمیردی. بونو اؤز حیات آمالی نین، میلّت قوروجولوغونا، تورکلویه، آذربایجانچیلیغا خیدمتی‌نین عمده حالقالاریندان بیری کیمی قاورایییردی. لاکین او هم ده مؤلیفلردن بیری ایدی. یئری دوشدوکجه خالق اوچون طالع یوکلو معنا کسب ائدن و قلمه آلینماسی اؤزل قطعیت طلب ائدن مسئله‌لرله باغلی *وارلیقا* یازیردی.

۳۶ ایللیک سیلسیله‌ده بئله یازیلار اونلارجادیر، سجیه‌وی اولان بیرجه‌سینه دقت یؤنلتسک یئتر.

*وارلیق*ین ۱۹۹۸-جی ایل قیش بوراخیلیشیندا جواد هیئت غرضلی، یانلیش ملاحظه‌لر ایره‌لی سورن محمدحسین فروغی‌نین *اطلاعات* قزئتی‌نین بهمن آیی‌نین ۲-ده (یعنی ۲۲ ژانویه‌ده) چیخمیش سایینداکی "فارس دیلینی قورویاق" آدلی مقاله‌سینه جواب اولاراق درحال اؤتکم بیر مقاله اورتایا قویدو: "فارس دیلینی قورویاق، لاکین ایرانین تورک و عربلری‌نین ده آنا دیلینی ازمه‌یک!"

دوکتور همین مؤلیفین بوتون یئرسیز ادعالارینی توتارلی علمی دلیللرله رد ائدندن سونرا اتهاملی مقاله سینی بئله یکونلاشدیریردی: "ایران، اسلام و انسانیت آدینا سیزدن خواهیش ائدیرم. اؤزونوز دئدیگینیزه گؤره، «وطنین حفظی و مدافعه‌سینده مقدس نیت و مقصدینیز وار». چالیشین اؤز میلّی فیکیر و عقیده لرینیزی بیر داها نظردن گئچیرین کی، اسلامی وطنیمیزین بوتون انسانلارینی یک‌دیل (بیردیللی یوخ) و هم‌رأی ائده‌سینیز. والسلام!»

دوکتور جواد هیئت دوغولوب بویا-باشا چاتدیغی ایرانی سئویردی، بو اؤلکه‌نی گوجلو گؤرمک ایسته ییردی، هر دورلو بؤلوجولویون علیهداری ایدی: «بیز ایران‌دا یوزده قیرخ نئچه‌ییک، همیشه ده ایکینجی یوخ، بیرینجی درجه‌لی وطنداشلار اولموشوق»، — دئییردی.

اونا گؤره ده اؤز دوروست وطنداش و عالیم قناعتلرینه گووه‌نن، صاباحاباخان (و هم ده صاباحی‌گؤرن) جواد هیئت کیمین اونون مؤقعینه نئجه رئاکسیون وئره‌جگینه بند اولمادان ساختا میلّتچیلرین، دایاز سیاستچیلرین آیی خیدمتی گؤسترمرک ایرانین بوتونلویونه، بیرلیک گوجونه خلل گتیره‌بیله‌جک بو قبیل سایپقلامالارینا سویوق‌قانلی آییق جوابینی هئچ واخت گئجیکدیرمیردی.

شهریار میلّی دوشونجه‌ده زلزله قوپاران، فیرتینالار یارادان "حیدربابایا سلام"ی دوغوردو.

هم فارس، هم تورک‌دیللی ادبیاتین تاریخینی آیرینتیلاری ایله بیلن جواد هیئت حاقلی اولاراق تصدیقله ییردی کی، بیزیم ایکی و اوچ‌دیللی شاعیرلریمیز آز اولمایپب. توتالیم، نسیمی، یاخود فضولی، یا سید عظیم هر اوچ دیلده یازمیشلار. اونلارین فارسجا و عربجه‌ده یازدیقلاری یاخشی‌دیر، لاکین تورکجه‌ده اولان یادیگارلاری شاه اثرلردیر. شهریارین ایسه هم آنا دیلینده، هم فارسجا قلمه آلدیقلاری شاه اثرلردیر.

شهریارلا ایلک گنجلیک ایللرینده‌ن، هله ۱۹۴۱-جی ایلده تهران‌دا بیرلیکده عالی طب تحصیلی آلدیغی واختلاردان رفیق اولان و بو سیمسارلیغی شاعیر دونیادان کؤچنه‌دک کسمه‌ین جواد هیئت اونا یالنیز بنزرسیز سؤز اوستاسی کیمی باخمیردی. شهریار جواد هیئت‌دن اؤترو هم ده دوکتورون عؤمرونون معناسی اولان آذربایجانچی‌لیق آخینی‌نین، تورکچولوک جریانی‌نین گورلشمه‌سینه قیدا وئره‌جک گوجلو نهرلردن ایدی.

شهریارسا "حیدربابا"نی دوغوراندان سونرا سنگیمیشدی، تبریزده یاشاییردی، ائله آرا-سیرا فارسجا یازیب-یارادیردی.

بیر دفعه جواد بگ بو نیسگیلی باره‌ده او دؤرده ایرانا تئز-تئز گئدیب-گلن گؤرکملی شرقشناس روستم علی‌یفه گیلئیلنیر.

دوکتور اعتراف ائدیردی: "روستم دئدی کی، بونون تقصیری سیزده‌دیر. شهریار قالیب اورادا تک، اطرافیندا سیزین کیمی آیدینلار یوخدور کی، اونو جوشدورسون، استقامتلندیرسین. گتیرین اونو تهرانا، قوی سیزین، دوستلارینیزین احاطه‌سینده اولسون، تأثیرینیزله یئنه باشلایاجاق آنا دیلینده تزه شعرلرینی یازماغا. عاغلیما باتدی بو فیکیر. گئتدیم تبریزه، شهریاری عایله‌سیله بیرگه گتیردیم تهرانا. منیم اوچ‌مرتبه‌لی ائویم واردی، بیر مرتبه‌سینی وئردیم اونا، ائله اونون تشریفیله ائویمیزده اؤز-اؤزونه بیر ادبی محفیل عمله گلدی. آستا-آستا شهریارین آنادیللی قلمی‌نین ده پاسی آچیلدی، شیرین دیلیمیزده یئنی-یئنی شعرلری دوغولدو".

(شهریارین همین شعرلرینی اوخویاندا مودام سببکاری، نجیب جواد هیئت‌ی ده آنین!).

جواد هیئت بونو دا خاطیرلاییردی کی، بیر گون شاهین حیات یولداشی فرح خانیم خبر یوللاییر کی، شهریار ایذین وئرسین، تهران‌دا اونا بیر ائو آلاق، راحت یاشاسین.

شهریارین مودریک جوابینی دوکتور منه ایللر فاصیله‌سیله مختلیف مقاملاردا بیر نئچه دفعه سؤیله‌ییب و هر دفعه ده قهرلنیب: "شهریار قاییتدی کی، چوخ تشکور ائدیرم دقتینیزه گؤره. منیم هله بورادا یئریم چوخ راحاتدیر. اما منه نسه یاخشیلیق ائتمک ایسته‌ییرسینیزسه، تورکجه شعرلریمی آیریجا کیتاب حالیندا بوراخین، ائله اؤزوم اونون پولونا ائو ده آلارام".

...شاهلیق زامانی ایدی و طبیعی کی، همین آرزولانان کیتاب بوراخیلمادی.

* * *

جواد هیئت‌ین انسانلارا، شخصیتلره موناسیبتی‌نین اساس مهک داشی، باشلیجا اولگوسو آذربایجانا، اونون تاریخینه، دیلینه، ادبیاتینا، مدنیتینه، معنویاتینا سئوگی‌نین درجه‌سی ایدی.

دوکتور اؤلکه باشچیسینا (ایلهام علی‌یف) فارسجا یازدیغی، ایران‌دا ۱۹۸۶-جی ایلده نشر ائدیلمیش فوندامنتال "تورک دیلی و لهجه‌لری‌نین تاریخی" اثرینده‌ن و اونون تورکیه تورکجه‌سیله تورک دیل

قورومو طرفیندن یاییناندیغیندان بحث ائتمیشدی، پرزیدنت ایلهام علی‌یف ده درحال اثرین میلّی چکیسینی، فایدالی‌لیغینی توتموش و بیر ایرادینی دا بیلدیرمیشدی: "فارسجا یازیب نشر ائتمیسینیز، چوخ یاخشی. آما تورک دیللری‌نین مقایسه‌لی تحلیلی حاقدا بئله سانبالللی کیتاب گرک آذربایجان دیلین ده ده بوراخیلسین".

جواد هیئت دقیقلشدیریردی: "ایلهام بگین بیر تؤصیه‌سی ده اولدو. کیتاب چوخ قالین ایدی. جناب پرزیدنت سؤیله‌دی کی، بو، درسلیک کیمی بیر منبع‌دیر. یاخشی اولاردی کی، راحت اوخونسون دئیه سیز اونو چوخ قالین بیر کیتاب کیمی یوخ، ایکی جیلدده بوراخاسینیز".

بو آرزو دا نظره آلیندی، کیتاب محمدرضا هیئت طرفیندن آذربایجان تورکجه‌سینه ترجومه ائدیله‌رک چیخدی، آذربایجانین و تورک دونیاسی‌نین علمی اجتماعیتی آراسیندا گئنیش عکس-صدا دا دوغوردو.

(بو اثرین اؤلچویه‌سیغماز قیمتلی‌لیگینی آنلاماق اوچون دونیاجا مشهور بیر دیلچی‌نین شهادتی یئتر. تورک دیللری‌نین گؤرکملی تدقیقاتچیسی، گؤتینگن اونیورسیته‌سی‌نین "تورکولوژی و آلتاییستیک بؤلومو"نون باشقانی اولموش پروفسور گرهارد دؤرفر (۲۰۰۳-۱۹۲۰) ۱۹۸۷-جی ایلین ۲۱ نوامبریندا جواد هیئته مکتوبوندا یازیردی: "آنکارادا محترم یولداشیم حسن ارن سیزین سون درجه بؤیوک اهمیته مالیک "تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی" کیتابینیزی منه گؤستردی. بو کیتاب منه چوخ خوش گلدی. عظمتلی بیر اثردیر").

و پرزیدنت ایلهام علی‌یف‌ین خئییر-دوعاسی ایله بؤیوک عالیم جواد هیئت‌ین آنا دیلینده ایکی جیلدده نفیس شکیلده ایشیق اوزو گؤرموش همین شاه اثری‌نین ایلک صحیفه‌سینده بیر اتحاف دا وار: «بو اثری تورک اولمادیغینا باخمایاراق، ساعاتلارجا یالنیزلیغا دؤزن و منیم راحاتلیقلا بو کیتابی عرصه‌یه گتیرمگیمه امکان یارادان سئوگیلی حیات یولداشیم فریده خانیما اتحاف ائدیرم".

عزیز اوستاد، وفالی عؤمور یولداشینیزفریده خانیمین دا، ۵ قیزینیزین دا، سیزی سئون، چوخ عزیز بیلن دوستلارینیزین دا، میلّتیمیزین ده سیزسیزلیگین یالنیزلیغینا داها ساعاتلارلا دئییل، ابدی دؤزمک نؤبه سی گلیب چاتدی.

نه قیسا ایمیش ۹۰ ایل! ایندی ایلغیم کیمی ال‌چاتماز واخت اوزاقلاریندا قالان ۱۹۳۶-جی ایلده، باشلانغیچ مکتبی بیتیررکن ایران آذربایجانیناکی یاشیدلارینیز آراسیندا سیزی اوچ ان گوجلو اؤیرنجیدن بیری کیمی قیمتلندیرمیشدیلر و موکافات اولاراق سیزه داهی حافیظ‌ین "دیوان"ینی هدیه ائتمیشدیلر. او کیتابداکی شعرلر ازبرینیزده و همین کیتاب اون ایللرجه یانینیزدا اولدو. و او شعرلر، او کیتاب کیمی قاتا- قاتار گؤیچک قوشقولار، سیرا- سیرا همیشه‌دیری جیلدلر دایمی هم‌صحبتینیزه، محرمینیزه چئوریلدی.

۲۰۰۹-جو ایلده تعمیر و یئنیدن‌قورمادان سونرا یئنیدن آچیلمیش نظامی گنجوی آدینا میلّی آذربایجان ادبیاتی موزه‌سینه، منیم ایش یئریمه قوناق گلمیشدینیز. تاماشا ائتدینیز و آخیردا یادداشلار کیتابیندا اونودولماز جمله‌لر یازدینیز: "بورایا تاماشا ائتمک یوخ، بورادا یاشاماق لازیمدیر".

سیز ائله بوتون حیاتینیزی او سؤز نهنگلری ایله بیرگه یاشامادینیزمی؟ سیزین اوچون اصل جنت گؤزل سؤزلرین اسرارنگیز، فسونکار عالمی، سیزدن اؤترو گرچک بهشت خالقین قلبی ایدی. همیشه هم اورادا، هم بوراداسینیز. ساغلیغینیزدا دا بئله ایدی، جیسماً سیزسیز قالاجاغیمیز ایللرین هامیسیندا دا بئله اولاجاق.

...بیر نئچه گون اؤنجه خسته‌خانادا یانینیزدایدیم. ایلک دفعه کوستیومسوز، کراواتسیز، بئره‌سیز گؤروردوم سیزی. یاتاقدایدینیز. عؤمور توکنیردی. دامارلارینیزا طب قورغولاری قوشولموشدو. اللرینیزی سیغاللاییردیم، دانیشیردیم سیزینله. ائشیدیردینیز، هیجانینیزی حس ائدیردیم. نسه دئییردینیز، آما سسینیز چوخ درینده ایدی، ضعیف ایدی، ائشیدیلمیردی.

جواد هیئت حقیقتی ایسه باشقادیر آخی! میلّت افتخاری‌نین اوجادان-اوجا سسی ائشیدیلمگه بیلرمی هئچ! سیزین دوغما سسینیز همیشه بیزیمله اولاجاق. بیزه و بیزدن سونرا گلن چوخ-چوخ نسیللره ائشیدیله‌جک!

... یاشی ۷۰-ی، لاپ ۸۰-ی آشاندان سونرا بئله جواد هیئت هردن اللرینی یوخاری قالدیریب ایره‌لی اوزاداراق ۱۰، ۲۰، ۳۰ دقیقه هیکل کیمی حرکتسیز ساخلایا بیلیردی و وورغولاییردی: «گرک جراحین اللری تیتره‌مه‌سین». عؤمرو بویو دوکتور جواد هیئت قورخماز اولدو، مغرور اولدو، مرد اولدو، مبارز اولدو و هئچ واخت اللری تیتره‌مه‌دی. نه او اللر جراح بیچاغی توتاندا، نه ده عالیم، یازیچی قلمیندن یاپیشاندا. هئچ واخت هئچ کیمه اگیلمه‌دی، همیشه دوز سؤزونو، حاق سؤزونو دئمگی باجاردی. اما بیر جوت ال واردی کی، هردن لقمان جواد هیئت سایغییلا، محبتله، مینتدارلیقلا اونلاری اؤپدو.

"هردن اوغورلو جراحیه عملیاتی آپاریب بیر انسانین حیاتینی خلاص ائدنده، بعضاً یوکسک اهمیتینه اینانمیرام بیر یاخشی یازی یازاندا اؤز اللریمدن اؤپمه‌دیم. آخی اونلارین دا شفقته، نوازیشه، تشکوره احتیاجی وار".

بو، دوکتور جواد هیئت‌ین سؤزلریدیر. وطن و میلّت یولوندا جان قویموش قدرتلی اؤلادلارا دا، البته کی، دایم مینتدارلیق ایفاده ائتمه‌لی، اونلارا یوردون بورجونو قایتارماق حاقیندا هر زامان دوشونمه‌لی‌یک.

جواد هیئت‌له باغلی ایلک بئله اعتبار، وفا مقامی ۲۰۱۴-جو ایلین قیزمار آقوست گونلرینده یاراندی.

...آذربایجانین مکه‌سی و مدینه‌سی بیلدیگیمیز تبریزده و باکی‌دا آند یئری سایبلاسی مقدس مکانلاریمیز وار: تبریزده "مقبره‌الشعرا"، باکی‌دا "فخری خیابان". بو زیارتگاهلاردا بختینه ابدی سؤنمزلیک دوشموش آذربایجان اولدوزلاری اویویور.

"هیئت" سؤزونون ده داها بیر آنلامی "نجوم"، "اولدوزلار علمی"دیر. یوردوموزون ان علملی اولدوزلاریندان اولان بؤیوک آذربایجانلی جواد هیئت‌ین اصل یئری همین کهکشانلاردیر. ائله اؤزونون ده سون آرزوسو بونلاردان بیرینده راحاتلیق تاپماق ایدی. نئیله‌یک کی، اومدوغو سوناجان آلینمادی. اوچ نیگران گون یاشادیق. تبریزی اونا قییمادیلار. باکی جواد هیئته آغوشونو آچدی...

اما سئویملی دوکتور، هاچان سیزه چوخ لایق اولان بیرینجی فخری خیابانا گئتسم، نه واخت "مقبره الشعرا"یا یولوم دوشسه، مهربان صورتینیزی اونلارین ایکیسینده ده روح قارداشلارینیزین آراسیندا گؤره جگم. و بیر ده، سئویملی میلّتیمیزین ایندیکیندن ده قات-قات مسعود اولاجاغی داها پارلاق گله‌جکلرین قوینوندا.

اثرلرینیز، عمللرینیز یاشایاجاق، دایم یورددا‌شلاریمیزا وطنچی‌لیک درسلری، میلیتچی‌لیک اؤیودلری وئره جک، همیشه قانی تزه‌له‌یه‌جک، روحو دورولداجاق، سیزی ده بیتمز سئوگیلره عنوان ائده‌جک. وارلیغینیز یئنیلمز میلّی روحون رمزلریندن بیری، وارلیغینیزین قووشدوغو یاشاری اثرلرینیزین هامیسی بیرباشا خالقین قان دامارینا قوشولو.

آذربایجانلا بیرگه سونسوزادک دیری قالماقچون باشقا نه لازیمدیر کی؟!

...سیزی تورپاغا تاپشیراجاغیمیز ۱۵ آقوستدان اوّلکی گئجه منه باغیشلادیغینیز کیتابلارینیزی یئنه ورقله‌ییردیم، هانسیسا صحیفه‌لرده خیلی دایانمالی اولوردوم، اوخویوردوم، دوشونوردوم، یئنه فخر ائدیردیم، یئنه حیران قالیردیم. و بو اؤلمز صحیفه‌لری یاراتمیش، داها هئچ واخت توخونا بیلمه‌یه‌جگیم اللری خیفّتله خیالاً اؤپوردوم.

عزیز اوستاد، بیر واختلار سیزین ده اؤپدویونوز اللری. دوکتور جواد هیئت‌ین قادیر اللرینی!.. ■

وارلیق
VARLIQ
Dil Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 29-33
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

ما راهی جز «هیئت‌شدن» نداریم

«جواد هیئت»، الگوی کلاسیک «انسان آذربایجانی»

• اصغر زارع کهنمویی

تاریخ معاصر آذربایجان، دو شخصیت بسیار موثر دارد که یکی به «سیاست» پا نهاد و با اقدام پراگماتیستی، توانست رویدادی مانند ۲۱ آذر ۲۴ را خلق کند و دیگری خرقه «فرهنگ» پوشید و مکتبی بنام «وارلیق» آفرید. راهی که «سیدجعفر پیشه‌وری» و «جواد هیئت» رفتند، بسیار متفاوت بود؛ هرچه پیشه‌وری عملگرا، نترس، ریسک‌پذیر و راهبر بود، هیئت تئوریک، محتاط، دوراندیش و معلم بود. اولی، سختی‌ها و پیچیدگی‌های سیاست متمرکز و دگرناباور پهلوی را نپذیرفت و بر آن خروج کرد و دیگری اما، در متن همین سیاستِ دگرناباور پهلوی زیست، به مواجه منتقدانه با صحابه تئوریک آن پرداخت و با جهاد عالمانه تمام‌قد و تمام‌وقت، برای آذربایجان کارهای بزرگی کرد. این مقایسه، لزوماً به معنای قضاوت دربارۀ پیشه‌وری نیست بلکهه تنها برای تبیین چهره‌ای بلندنام بنام هیئت است که جایگاهی گران در تاریخ معاصر آذربایجان دارد. قطعا این دو شخصیتِ بی‌اندازه تاثیرگذار، اگر در هیچ مساله‌ای، اشتراک نداشته باشند، حداقل در یک مورد، اشتراک عجیبی دارند. آنها هر دو بیرون از «کشور خود» خاک شدند. «ایران» نه توانست پیکر «سیدجعفر پیشه‌وری» را در خود نگه دارد و نه پیکر «جواد هیئت» را. به‌طور طبیعی، شاید نتوان به‌دلایل آن‌روزهای طوفانی، انتظار دفن پیشه‌وری در ایران را داشت اما عدم دفن پیکر این دانشمند ایران و جهان در وطن خود، بسیار غیرعادی است.

تراژدی «هیئت‌بودن»

یک ذهن تاریخی، بیش از هر چیز، به اهمیت و جایگاه شخصیت در تاریخ بها می‌دهد. گاهی اندیشه و تجربهٔ زیستهٔ برخی شخصیت‌ها این‌قدر متفاوت، موثر، تحسین‌برانگیز و البته رنج‌آلود و افسانه‌ای است که ذهن تصویرگر انسان را ناخودآگاه به نقاشیِ تمام رنج‌هایی وادار می‌کند که شخصیت، در مسیرِ شدن بر جان عزیز خود تحمیل کرده است. اینجا است که باید به درستی گفت، این مردان بزرگ در حیات خود، یک تراژدی تمام‌عیار را زیسته‌اند چرا که روح بزرگ زمانهٔ کوچک خود و ناموس حیات در عصر غربت بوده‌اند.

باید امروز که پروفسور جواد هیئت دفتر حیات را بسته است، با صراحت، از «تراژدی هیئت بودن» سخن بگوییم. مرگ هیئت، آغاز تراژدی «هیئت‌بودن» نبود. تراژدی زمانی آغاز شد که «هیئت» دیگر به خرقهٔ طبابت بسنده نکرد و روزی مسیح‌وار در برابر وجدان خود ایستاد و احساس کرد باید کاری بکند. تراژدی زمانی آغاز شد که پزشک شهیر شهر، برای زبان و فرهنگ مردمان وطنش احساس مسوولیت کرد، همو که برای قلب و تن آنان، جان و جوانی گذاشته بود. او در اوج جوانی به‌دلیل شهرت بی‌اندازه و تخصص بی‌نظیر خود می‌توانست، زیستن را تا آخر عمر، شاهانه و بی«درد» و بی«دردسر» طی کند. او می‌توانست عطف به نیک‌مردی و نیکوکاری‌های بی‌اندازه‌اش، در همه دوره‌های پرتنش تاریخ معاصر، به یک سو برود و برای خودش «یارکشی» کرده و خود را برای همیشه بر تاریخ سیاسی ایران آوار کند. او می‌توانست عطف به شخصیت فرهمند و کاریزماتیک خود، یکی از رهبران شاخص تاریخ معاصر شود و ایده‌لوژی هئیت‌ایسم را بر صحیفه تاریخ بنشاند. اما او چنین نکرد او «جواد هیئت» ماند، تنها، مستقل، پرکار، تولیدکننده، موثر و جاودان. و تراژدی هیئت بودن، از همین جا آغاز شد.

هیئتی به هیبت یک هیئت

وقتی هیئت فوت کرد، دوستی در رسای او نوشت: «هئیت به تنهایی یک هیئت بود.» همین سخن مرا یاد سخن دیگری می‌اندازد، سخنی که رهبر فقید انقلاب درباره یکی از نزدیکانش گفت: «بهشتی یک ملت بود» بله، جواد هیئت به تنهایی یک ملت بود. وقتی یک فرد، به‌تنهایی کارویژهٔ یک ملت را برای خود تعریف می‌کند، یعنی اینکه به اندازه یک ملت می‌فهمد و به همان اندازه، احساس اضطرار و احساس مسوولیت می‌کند و به همان اندازه برای خود، پروژهٔ فکری و اجرایی تعیین می‌کند و به همان اندازه از زیبایی‌های زیستن خود می‌کاهد و بر استواری راهی که باید رفت، می‌گذارد. او مسوولیتی دوگانه را تا آخر عمر بر دوش کشید مسوولیت حفظ سلامت ملت ایران و حفظ زبان مردم آذربایجان.

دایره‌المعارف رنج

جراح پنجه‌طلایی قصهٔ ما، مرد «رنج» دیدن بود. او جغرافیای فرهنگی، سیاسی، زبانی، اجتماعی و سرزمینی وطن خود را می‌دید و رنج می‌کشید و نمی‌توانست، راه عافیت برگزیند. او دایره‌المعارف رنج بود و البته، رنج را با مسوولیت سرشته‌اند. او زمانی بازایستاد و به غمباد تاریخی سرزمین خود نگریست

و احساس کرد باید بر ویرانه‌های سیاسی آذربایجان پس از دهه بیست، ساختمانی از جنس فرهنگ بنا کند و بنای چنین ساختمانی برای پنجه‌های طلایی مرد رنج، بسیار سنگین بود.

فرماندهی که خود را سرباز می‌دانست

پرسش بزرگ این است: هیئت چه کرد؟ برای پاسخ به این پرسش، باید همهٔ تاریخ آذربایجان را با همهٔ دردها و تراژدی‌هایش دوباره نوشت و اینجا در متن این تحلیل تاریخی است که ما هیئت بودن را تراژدی می‌دانیم. چون او به تنهایی همهٔ این تاریخ تلخ را در ذهن زیبای خود تحلیل کرد و برای رهایی سرزمین خود استراتژی چید و خود نخستین سرباز این استراتژی شد. او در طاقچه ننشست، دست روی دست نگذاشت، تئوری نپرداخت، مانیفست ننوشت و فرمان صادر نکرد؛ او بازایستاد و خود را به جای اینکه فرمانده بخواند، سرباز دید و سرباز شدن برای یک دانشمند طراز اول، بسیار تراژیک است.

بنیادگذار مکتب

هیئت بنیادگذار است، مولف مکتب رهایی از سیاست و رنج است. در یک سو، بنیانگذار جراحی قلب ایران است و در سوی دیگر، موسس «وارلیق» است، مکتبی به قامت بلندمردی که زمانی می‌گفت؛ «آرزو دارد تنها ۲۰ نفر دور میز فرهنگ آذربایجان اندیشه کنند.» وارلیق تنها یک مجله نیست، مکتب رهایی است، مکتبی که در اوج ناامنی و ویرانی با همت یک ابرمرد پایه‌گذاری شد. تالیف مکتب، کار پیامبرانه است و کار پیامبرانه، تنها در متن یک تراژدی حماسی قابل تعریف است. دردهای عمیق این تراژدی حماسی را تنها شانه‌های یک ابرمرد تحمل می‌کند. حقیقت این است، کمتر کسی می‌توانست، در اوج حرمان و تنهایی دوران پرتنش ایران معاصر و در عصر رژهٔ ایده‌ئولوژی‌های دلفریب زمانه، جلوی هوس و جاه‌طلبی‌های فردی خود را محکم بگیرد و تمام حیات خود را برای نجات یک فرهنگ، صرف تاسیس مکتبی ماندگار بنام وارلیق کند، مکتبی که نه خوشایند چپ‌های رنگارنگ بود و نه خوشایند راست‌های شیک‌پوش. نه حوزه مذهب می‌دیدش و نه مدرسه روشنفکری. او دقیقا زمانی که می‌توانست بر صدر یکی از همین ایده‌ئولوژی‌های قدرتمند بنشیند، به تاسیس مکتب وارلیق می‌اندیشید. او ابراهیم قوم ما بود.

چمرانِ آذربایجان

و هیئت بودن یک تراژدی است. تنها کسی می‌تواند این تراژدی را بفهمد که یک عمر برای «شماره یک» شدن و به قله رسیدن تلاش کند و همین که به قله می‌رسد بدون کوچکترین بهره‌برداری از هرولهٔ تمام‌عیار خود، خویشتن خویش را برای اعتقاد خود تقدیم کند. ملموس‌ترین مثال این کارویژه قهرمانانه، مصطفی چمران بود همو که ناسا و فیزیک و یک عمر جهاد علمی را وانهاد و به فلسطین آمد. بدون اینکه بخواهیم محتوای اندیشه هیئت و چمران را مقایسه کنیم و در سودای پاسخ به نقدهایی باشیم که این سو و آن سو به چمران‌ها می‌کنند، باید بگوییم، تصمیم و جسارت این دو مرد بزرگ، بسیار به هم شبیه است. هیئت در وقف ذهن دانشور و جان اندیشمند خود به آرمانی بزرگ، مثل چمران عمل کرد.

او تمام کارت‌های اعتباری خود را برای مکتب رهایی هزینه کرد. او بعدها گفت مدت‌های طولانی تنها برای این طبابت می‌کردم که هزینه‌های نشریه را درآورم.

تنها در برابر تئوری دروغ

و جواد هیئت الهه خوفِ قوم‌گرایانِ پهلویست بود. نابودی هیئت آرزوی کسانی بود که بنام علم، دروغ می‌نوشتند و بنام وطن، هراس می‌سرشتند. هئیت یک تنه در برابر همهٔ دنیای آنان ایستاده بود. او در اوج رژهٔ اندیشه‌های پهلوی، همزمان از ایرانیت و ترکیت مردم آذربایجان می‌کرد. او خود را ایرانی‌تر از مدعیان دروغین ایران می‌دانست. او شجاعت این را داشت که بدون ادعاهای دروغین، همزمان از ایران و هویت ترکی آذربایجان دفاع کند. مناظرهٔ مکتوب جواد هئیت با یکی از همین مدعیان، اینقدر ادامه یافت که یکی از شخصیت‌های طراز اول سیاسی وقت وادار به ورود شد و به‌طور دوستانه، هیئت را توصیه به توقف دفاع کرد. هیئت به تنهایی، ظلم نظام آکادمیک را به زانو درآورد. در زمانه‌ای که دانشِ تئوریسین‌های پهلویسم، مهم‌ترین ابزار انکار حقوق اقوام شده بود، هئیت به‌تنهایی با اندوخته‌های سرشار خود، توانست نظام سلطهٔ شرق‌شناسانهٔ اندیشمندان دایره‌المعارف‌نشینِ پهلویست را به چالش بکشد. کارویژهٔ بزرگ هیئت همین بود. او بر سه‌گانهٔ «قدرت، دانش، مشروعیتِ» قوم‌گرایان خط سرخ تردید کشید.

فراموش‌شدن هیئت، تراژدی است

تراژدی هیئت بودن در این است که یک عمر برای قلب و کلیهٔ مردمان سرزمینت جان بسوزانی و آنگاه حتی امکان دفن پیکرت در وطنت ایجاد نشود. ایران، کشور بزرگداشت‌ها است. انسان ایرانی علاقمند است از هر که بر کوی خود دیده، قهرمان بسازد او حتی کوتوله‌ها را نیز در قامت اسطوره سروده است. در این میان اما، هرگز درب رابر اسطورهٔ واقعی آذربایجان، سودای سرودن نکرد. ایران به زودی فراموش کرد که این دانشمند بزرگ چه‌سان، با زبردستی تمام، قلب و جان ایرانیانِ فارس و کرد و ترک و بلوچ و عرب و لر و گیلک و مازنی و ... را حفظ می‌کرد. ایرانیان اما او را حتی به عنوان یک پزشک خلاق و بااخلاق نیز نسرودند اما همینان برای کوتوله‌های زیادی مجسمه ساخته و می‌سازند.

ابرمردی از نسل اسطوره‌ها

دههٔ بیست را دههٔ ظهور اسطوره‌ها خوانده‌اند، اسطوره‌هایی که برای چندین دههٔ متمادی، یگانهٔ دوران جامعهٔ خود شدند. دقیقا زمانی که تک تک چهره‌های آن دوران پرشکوه درگذشتند، عصر متوسطان آغاز شد. دیگر نه روحانیونی به قامت خمینی قد می‌کشد و نه ادیبانی به بلندای هدایت و نه روشنفکرانی به بزرگی شریعتی و نه فیلسوفانی به قامت آشتیانی و نه خوانندگانی به زیبایی شجریان و نه مبارزانی به مقیاس گلسرخی و نه سیاستمدارانی به فراست بازرگان. یک حقیقت تلخ را باید بپذیریم، عصر اسطوره‌ها پایان یافته و شاید دیگر حالاحالاها تکرار نشود و پروفسور دکتر جواد هیئت از نسل همان اسطوره‌های تکرارنشدنی است، اسطوره‌ای که حیات پرفروغش تا دههٔ نود تداوم یافت، راست‌قامتی

از جنس تلاش و نبوغ و فرهنگ و اندیشه و اخلاق که بیش از ۷۰ سال برای جسم و جان ملت خود بی‌وقفه تلاش کرد.

هیئت را باید نوشت، نسل آینده او باور نخواهد کرد

جواد هیئت، ابرمرد بود، امرمردی که شاید زمانی دیگر هرگز چنین مردی نیاید. شاید نسل‌های آینده زندگی او را بخوانند و راه انکار بگیرند و بگویند وجود چنین موجودی امکان ندارد. نسل آینده خواهند گفت، جواد هیئت برساختهٔ ذهن آرمان‌گرای فعالان آذربایجانی است چنین فردی به این قامت وجود نداشته است. نسل آینده قطعا ابرمرد ما را باور نخواهد کرد. حق با آنان است، اسطوره‌ها را نمی‌توان باور کرد. برای مومن‌کردن «نسل تردید» باید «هیئت» را نوشت. تا دیر نشده و تا اسطوره از یاد نرفته، باید به سرایش هیئت پرداخت. برای معرفی او یک زندگینامه کم است، اسطوره بی‌نظیر آذربایجان را باید در قالب چندین فیلم، نمایش، رمان، شعر، خاطره، مستند و زندگینامه و... معرفی کرد.

الگوی کلاسیک انسان آذربایجانی

این اسطورهٔ بزرگ، باید الگوی کلاسیک فعالیت‌های فرهنگی و مدنی جوانان آذربایجان باشد. مردی که هرگز تنبلی نکرد، هرگز نیایستاد، هرگز راه خود را گم نکرد، هرگز از راه درست منحرف نشد، هرگز اخلاق را فرونهاد و هرگز دست از خدمت برنداشت. ۷۰ سال جهاد صادقانهٔ او، آذربایجان را بیمه کرد. اینک آذربایحان باید بنام پدر معنوی‌اش بلند شود و برای تعظیم به انسانیت و فرهنگ و اخلاق و آزادی راه بلند او را ادامه دهد.

به‌راستی که هیئت‌شدن، هیئت‌بودن، هیئت‌ماندن و هیئت‌مردن، چقدر سخت، چقدر دردناک، چقدر تراژیک و چقدر «ضروری» و چقدر «حیاتی» است... . ما برای «سعادت انسان آذربایجانی» راهی جز «رنج کشیدن»، راهی جز نواختن این سمفونی تراژیک و راهی جز «هئیت‌شدن» نداریم.■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 34
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

اوستاد شهریارین *وارلیق* درگیسی‌نین یایینلانماسی مناسیبتی ایله یازدیغی شعر:

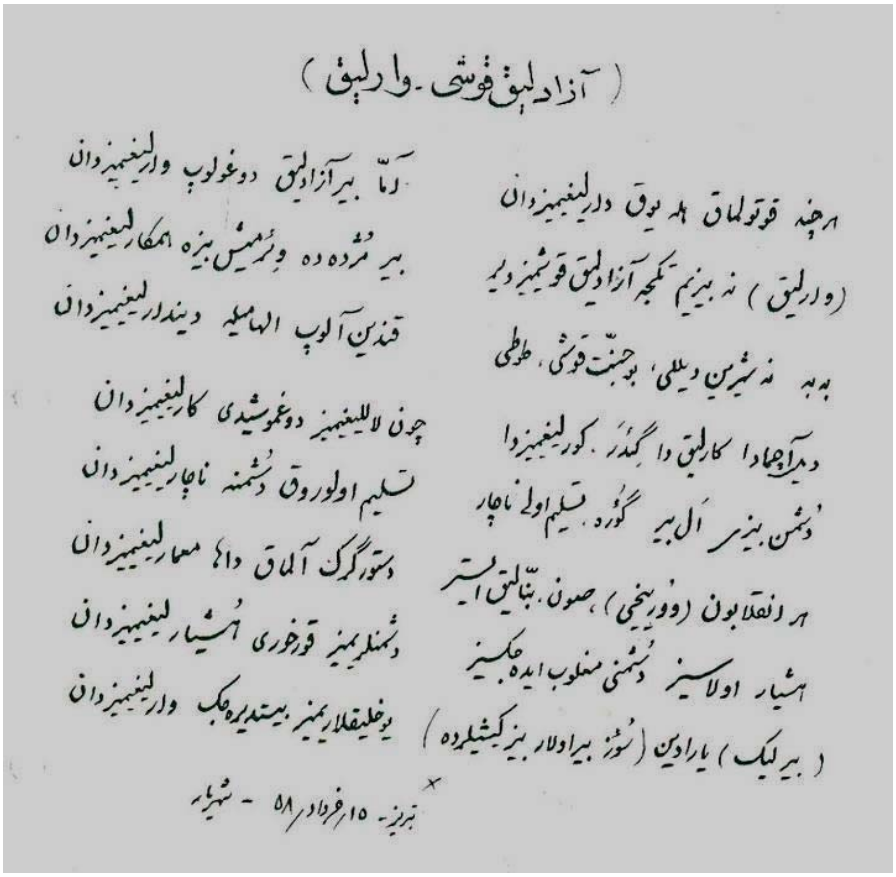

(آزادلیق قوشی - وارلیق)

هرچند قوتولماق هله یوق دارلیغیمیزدان
آمّا بیر آزادلیق دوغولوب وارلیغیمیزدان

(وارلیق) نه بیزیم تکجه آزادلیق قوشیمیز دیر
بیر مُژده ده وئرمیش بیزه همکارلیغیمیزدان

به به نه شیرین دیللی، بو جنّت قوشی، طوطی
قندین آلوب الهامیله دیندارلیغیمیزدان

دیل آچمادا کارلیق دا گئدر. کورلیغیمیزدا
چون لاللیغیمیز دوغموشیدی کارلیغیمیزدان

دُشمن بیزی اَل بیر گؤره. تسلیم اولی ناچار
تسلیم اولوروق دُشمنه ناچارلیغیمیزدان

هر انقلابون (وُوریخی)، صون. بنّالیق ایستر
دستور گرک آلماق داها معمارلیغیمیزدان

هشیار اولاسیز دُشمنی مغلوب ایده جکسیز
دشمنلریمیز قورخوری هُشیارلیغیمیزدان

(بیرلیک) یارادین (سؤز بیراولار بیز کیشیلرده)
یوخلیقلاریمیز بیستدیره جک وارلیغیمیزدان

تبریز - ۱۵ خرداد ۵۸ - شهریار

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 35-36
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

او تورک میلّتی‌نین قهرمانلاریندان بیری ایدی

• پروفسور دوکتور احمد بیجان ارجیلاسون[1]

میلتلر یاپدیقلاری ایشلر یانیندا قهرمانلاری ایله ده یاشارلار و قهرمانلاری ایله گله‌جگه ایز بوراخارلار. جواد هیئت ده تورک میلتی‌نین قهرمانلاریندان بیری ایدی. بوتون تورک میلتی‌نین آما اؤنجه‌لیکله ایران‌دا یاشایان اوتوز میلیون جیواریندا‌کی تورکون قهرمانی. ۱۲ آقوست ۲۰۱۴ تاریخینده اونو ایتیردیک.

او بیر ساواش قهرمانی دئییلدی البته. او بیر کولتور و بیلیم قهرمانی ایدی. تورکولوژی‌نین یوک درجه‌سینده اولدوغو، تورک دیل و کولتورونون دئییل آراشدیریلماسی‌نین، یاشانیلماسی‌نین داحی مومکون اولمادیغی ایللرده ایران‌دا تورکولوژینی قوردو. ۱۹۷۹ ایلینده چیخارماغا باشلادیغی اوچ آیلیق *وارلیق* درگیسی بیر دیل، کولتور و ادبیات درگیسی اولاراق هله ده وارلیغینی سوردورور. تورکیه‌ده داحی تورکلوکله ایلگیلی بیر درگی‌نین ۳۵ ایل یاشاماسی چوخ سئیرک گؤرولن بیر حادثه ایکن او *وارلیق*ی ایران‌دا ۳۵ ایل داوام ائتدیردی. تورک دیلی، ادبیاتی، فولکلورو و تاریخی ایله ایلگیلی بیر چوخ آراشدیرمانی یا اؤزو قلمه آلدی، یا آرخاداشلاری. درگیده‌کی آراشدیرمالار بیر یانا، ٪۸۰ تورک دیلیله چیخان بیر درگی‌نین، ایران‌دا تورکجه نین یازی دیلی اولاراق وارلیغینی سوردورمه‌سی آچیسیندان دا چوخ اؤنملی بیر رول اویناندیغی محقق دیر. نئجه‌کی، *وارلیق* یاییملانماغا باشلادیقدان سونرا ایران‌دا تورکجه اولاراق یاییملانان درگی، قزئته و کیتابلار بیردن بیره سورعتله آرتمیشدیر.

۱۹۸۰ ایلینده آلپ‌آرسلان تورکش، رحمتلی احمد قاراجا ایله منی ایران تورکلویو اوزرینده بیر کیچیک آراشدیرما یاپمامیز اوچون تهران و تبریزه گؤندرمیشدی. *وارلیق* درگیسی، جواد هیئت‌ین تهران‌داکی

[1] غازی اونیورسیته‌سی اؤیرتیم اویه‌سی، اسکی تورک دیل قورومو باشقانی.

معاینه‌خاناسیندا حاضیرلانیردی. او گونلرده‌کی ایستی دانیشیقلاریمیزی اونوتماغیم مومکون دئییل. اونونلا و ان یاخین آرخاداشی حمید نطقی ایله ۱۹۸۰-ده باشلایان دوستلوغوموز عؤمور بویو سوردو. حمید نطقی‌نی ۱۵ ایل اؤنجه ایتیردیک، جواد هیئت‌ی ده بوگونلرده. ایران تورکلری آراسینداکی ایزلنیملریمی "ایران‌دا سکیز گون" آدییلا *تؤره* درگیسینده یاییملامیشدیم. یازی، تورک دونیاسی اوزرینه اینجه‌له‌مه‌لر کیتابیمدا دا وار.

جواد هیئت ۱۹۲۵ مای آیی‌نین ۲۴-ده تبریزده دوغدو. طب تحصیلینه تهران‌دا باشلادی. ایل ۱۹۴۳. تورکیه‌نین تهران بؤیوک‌ائلچیسی کمال حسنی تارای‌دیر. اونوتولماسین دئیه بو آدلاری بورایا یازیرام. ایران‌ین تانینمیش حقوقچولاریندان اولان جواد هیئت‌ین آتاسی میرزا علی هیئت‌له کمال حسنی تارای بیر آرایا گلیرلر و تورکیه‌یه ۱۰۰ طلبه گؤندرمه قراری آلیرلار. جواد هیئت ده گؤندریلنلر آراسیندا. بوگون ایران‌دا تورکلوک شاهلانمیش دورومدا ایسه ایشته بو ایکی آدامین قراری‌نین بوندا رولو وار. ایستانبول طب فاکولته‌سی‌نی ۱۹۴۶-دا بیتیرن جواد هیئت آکادمیک حیاتینا پاریس‌ده داوام ائدر و ۱۹۵۲-ده تهران دؤنر.

هیئت‌ین اورگینده موجود اولان تورکلوک دویغو و سئوگیسی ایستانبول‌دا بیلینج حالینا گلر. آرخاداشلاری آراسیندا فاروق سوقان، سعدالدین بیلگیچ و منیم چوخ سئوگیلی اوستادیم محرم ارگین واردیر. ۱۹۴۵-۱۹۴۴ ایللری‌نین میلّیتچی گنجلری. تورکلوک و تورکچولوک عشقی ایشته بو چئوره‌ده گلیشیر.

او البته ایران طبی‌نین چوخ اؤنملی بیر ایسمی. ایران جراحیسی‌نین اؤنجولریندن. ایران‌دا ایلک آچیق قلب عملیاتی، ایلک قلب قاپاقجیغی کؤچورمه، ایلک بؤیرک کؤچورمه... ۱۲ ایل بویونجا سورکلی چیخاردیغی علمی طب درگیسی (دانش پزشکی). پاریس جراحی آکادمیسی اویه‌سی. آزاد ایسلام اونیورسیته‌سی جراحی بؤلومو اؤیرتیم اویه‌سی و ایللردن بری ایران اونیورسیته‌لرینده اوخودولان جراحلیقلا ایلگیلی کیتابلار...

آنجاق او بیزیم اوچون هر شئیدن اؤنجه بیر کولتور آدامی. ایران تورکولوژیسی‌نین بیر نومره‌لی ایسمی. آنا دیلی آذربایجان تورکجه‌سی. ایلک و اورتا اؤیرنیم دیلی فارسجا. ایستانبول‌دا تورکیه تورکجه‌سی. فرانسادا ائدینیلن مکمل فرانسیزجا. تورکولوژیله ایلگیلی یاییناریندا بو دیللری راحاتلیقلا ایشله‌دیر. قوزئی آذربایجان‌داکی، تورکیه‌ده‌کی، ایران‌داکی و آوروپاداکی نشریاتی ایزله‌ییر. عادتا بیزیم مشروطیت دؤنمی آیدینلاریمیزا بنزه‌ییر. او دا آتاسی و قارداشی فیروز هیئت‌له بیرلیکده ۱۹۵۶-دا ایران- تورکیه دوستلوق و کولتور جمعیتینی قوردو. تهران بؤیوک‌ائلچیمیز قورقماز حق‌تانیر ایله ۱۹۹۳-ده تهران‌دا تورک کولتور مرکزی‌نی آچدی. تورکیه‌یه سورکلی اؤیرنجی گؤندردیلر. باکی‌داکی، تهران و تبریزده‌کی دوستلار، هامیمیزین باشی ساغ اولسون. تانری اونو یارلیغاسین و تورکلویو قوروسون!■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 37-38
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

جواد هیئت حقیقتاً ائشسیز شخصیت ایدی

• آنار[1]

عباس صحت دئییردی کی، صابیرین شعرلری ایران انقلابینا بیر اوردودان زیاده خیدمت گؤستریب. جواد هیئت ده ایران‌دا آذربایجان تورکجه‌سی‌نین یاشاماسی اوچون، قوزئیده یارانان ادبیاتیمیزین گونئیده تبلیغی اوچون، تاریخیمیزی تحریف ائدنلره توتارلی، منطیقلی علمی جاوابلار وئرمکدن اؤترو بلکه ده، یوز کیشی‌نین گؤره بیلمه‌یه‌جگی ایشی تک‌باشینا گؤزوردو. بیر واختلار او دا بؤیوک عالیم و شاعیر اولان حمید نطقی اونونلا برابر بو چتینلیکلره سینه گریر، بو آغیر یوکو چیگینلرینده بیرگه داشییییردیلار.

جواد بگ: "حمید نطقی ایران‌دا اولمایاندا اؤزومو یالنیز، کیمسه‌سیز حس ائدیرم»- دئیردی. نطقی‌نین وفاتیندان سونرا جواد بگ بو فعالیتینده دئمک اولار کی، یالنیز قالدی، اما یولوندان دؤنمه‌دی، آمالیندان چکینمه‌دی، همیشه‌کی شؤقله، انرژی ایله، هوسله و عزمله موبارک دؤیوشونو داوام ائتدیردی.

بو دوغرودان دا اصل دؤیوش ایدی. میلّتین تاریخینی آزدیرماغا، دیلینی اونوتدورماغا، سیرادان چیخاریب آنجاق کوچه‌ده، بازاردا ساخلاماغا روخصت وئره‌نلره، عمومیتله، خالقین وارلیغینی دانماق ایسته‌یه‌نلره جواد بگ وارلیغی ایله جواب وئریردی. هم بؤیوک معنادا، یعنی اؤزونون بو دونیادا وارلیغییلا، هم ده نشر ائتدیگی *وارلیق* درگیسی‌نین بؤیوک حرفله یازیلان آدییلا. *وارلیق* – وارلیغیمیزین ثبوتو، اؤزلویوموزون تصدیقی‌دیر.

جواد هیئت حقیقتاً اونیکال شخصیت ایدی. دونیاجا مشهور حکیم، حکیملیگی ایله ان یوکسک مقاملارا چاتا بیلن، بین‌الخلق میقیاسدا تانینان جراح، بو قدر اوغور قازاندیغی پئشه‌سیله کیفایتلنمه‌دی،

[1] آذربایجان یازیچیلار بیرلیگی باشقانی.

انسانلارین تک بیر فیزیکی ساغلاملیغی‌نین کئشیگینده دورماقلا یئتینمه‌دی، خالقی‌نین معنوی صحتیندن ده قایغیسینی چکدی. آنسیکلوپدیک بیلیکلره مالیک اولان پولیقلوت – آوروپا و شرق دیللرینده یوزلرله منبعه استناد ائده‌رک میلّتی‌نین شرفینه، لیاقتینه صاحیب چیخدی، میلّی حیثیتیمیزی نؤع-نؤع قارایاخمالاردان قورودو.

جواد هیئت هر یئرده نفوذو، یئری بیلینن شخصیت ایدی. آوروپا اؤلکه‌لرینده علمی-طبی کونفرانسلاردا دا، ایستانبولدا تورکولوژی توپلانتیلاردا دا، تهراندا، تبریزده یورولماز معاریفچی‌لیک فعالیتینده ده، سون ایللر باکی‌دا خسته‌لره شفا وئرنده ده او بؤیوک اورگی‌نین سسیله حرکت ائدیردی. جواد بگ حاقیندا، اونونلا صمیمی گؤروشلریم، صحبتلریم باره‌ده چوخ شئیلر یازا بیلردیم و یازاجاغام... ایندی بو قیسا وداع سؤزلریله کیفایتلنیرم. جواد هیئت‌ین یوخلوغونو، اونون علمی، ادبی، معنوی حیاتیمیزدا نه قدر اؤنملی یئر توتدوغونو بوندان سونرا داها دقیق و دریندن درک ائده‌جگیک. یئری همیشه گؤرونه‌جک.

سون ایللر صحتینده یارانان ناراحاتلیقلار بو بؤیوک انسانین فعالیتینه نیسبتاً تأثیر ائتمیشدی، اما بو یاشدا بئله سویداشلاریمیزلا باغلی اولان تدبیرلردن قالماماغا چالیشیردی: هر زامان اؤز ضیالی مؤوقعینی اورتایا قویوردو و بو مناسیبتلر هر زامان واختیندا، مقامیندا اولماسی، گرکلی‌لیگی، باریشدیریجیلیغی ایله سئچیلیردی. هم ده دوستلارینا، خصوصیله صحتی ایله قایغیلانان آرخاداشلارینا سون منزیلی‌نین باکی‌دا اولماسی آرزوسونو دیله گتیریردی.

بؤیوک آذربایجانلی‌نین مستقیل آذربایجانین باشکندینده دفن اولونماسی اونون حلال حاقّیدیر. جواد هیئت‌ین یئری هر زامان گؤرونه‌جک و او، هر بیر آذربایجانلی‌نین اورگینده، اوخوجولاری‌نین قلبینده یاشایاجاق.■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 39-42
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

دوکتور جواد هیئت ابدی یاشادی!

• حسن راشدی[1]

۱۳۵۸-جی ایلین یای آیلاری ایدی. اسلامی انقلاب یالنیز نئچه آی ایدی غلبه چالمیشدی و مطبوعات، آزادلیق هاواسیندا نفس چکمکده ایدی. مختلیف مجلّه و نشریه‌لر چئشیدلی دیل، فیکیر و مکتبلری داشییاراق دکّه‌لرده ساتیشا قویولدوغو حالدا تهران دانیشگاهی قارشیسیندا و پیادا یوللاریندا اؤیرنجیلر اللرینده نمایش ائتدیریلن داها چوخ سول فیکیرلی نشریه‌لر ساتیلماقدا ایدی. من ده، پهلوی زامانی "شاهرضا" و بهمن انقلابیندان سونرا "انقلاب" خیابانی آدلانان خیاباندا و "تهران بیلیم یوردو" (تهران دانیشگاهی) قارشیسیندا و خیابانین گونئی بؤلومونون پیادایولوندا کیتاب دوکانلارینا باخا- باخا یئریمکده‌یدیم . پیادایولدا حرکت ائدرکن بیردن گؤزوم بیر کیتاب دوکانی‌نین شوشه‌سینده خوش خط ایله و یئکه حرفلرله یازیلمیش بیر یازییا دوشدو" مبانی دستور زبان آذربایجانی منتشر شد". بو جمله‌نی اوخویاندا ائله بیل بدنیمین "دور!" پئدالی اوستونه محکم آیاق باسیلاراق، دایاندیم. کیتاب دوکانی‌نین آدینا باخدیقدا "انتشارات فرزانه" آدینی گؤردوم، ایچری گیردیم، ماسالار اوستونده ساتیشا قویولموش کیتابلارا باخاندا اونلارین چوخونون دیلیمیزده یازیلان کیتابلار اولدوغونو گؤردوم. بونلارین ایچینده *وارلیق* آدینی داشییان بیر مجلّه نظریمی اؤزونه چکدی، *وارلیق* آدی اؤزو بیر هویت نیشانه‌سی ایدی. مجلّه‌نین ایچینه باخدیقدا و اونون تورکجه مقاله‌لری‌نین یازانلارینی دوکتور حمید نطقی و دوکتور جواد هیئت آدیندا گؤردوکده بئینیمده بیر قیلغیجیم پارلادی؛ یعنی ایراندا دوکتورا درجه‌سینده اولانلار دا تورکجه یازارمیشلار؟! *وارلیق* مجلّه‌سی‌نین بو ساییسینی (تیر- مرداد) و بیرینجی، ایکینجی ساییسینی دا (اردیبهشت- خرداد) آلدیم. درگی انقلابدان سونرا و ۱۳۵۸ - جی ایل اردیبهشت آیندان

[1] وارلیق درگیسی یایین قورولو اویه‌سی.

چیخماغا باشلامیشدی. *وارلیق* مجله‌سیندن علاوه کیتاب دوکانیندا ساتیشا قویولان و چوخو تورکجه یازیلمیش اولان و یا دیلیمیز و ادبیاتیمیز حاقدا یازیلمیش فارسجا کیتابلار آذربایجان تورک هویت و مدنیّتینی نمایش ائتدیریردی. اعلانی دوکان شوشه‌سینده یازیلان "مبانی دستور زبان آذربایجانی" کیتابینی دا آلدیم. بو کیتابی دا او زامان تانیمادیغیم آما سونرالار ان یاخین ارتباطدا اولدوغوم و اؤزومه اوستاد بیلدیگیم اوچ عالیم و محققدن بیری اولان رحمتلیک دوکتور محمد علی فرزانه یازمیشدی.

انتشارات فرزانه" یولو ایله *وارلیق* مجله‌سی ایله تانیش اولدوقدان سونرا مجله‌نین امتیاز صاحیبی و مسئول مودورو اولان دوکتور جواد هیئت‌له گؤروشوب دانیشماق منیم اؤنملی آرزوما چئوریلدی و بو گؤروش دوکتور هیئت‌ین او زامانکی مطبّی و *وارلیق* دفتری کیمی سایبلان شاه زامانی‌نین "پهلوی"، او زامانین "مصدق" و ایندیکی "ولیعصر" خیابانی‌نین بیدی کوچه‌سی‌نین ۱۷ نومره‌لی بیناسیندا باش توتدو. *وارلیق* مجله‌سی‌نین ایلک دفعه گؤزومه دگمه‌سیندن سونرا، بو گؤروش منیم اوستومده چوخ درین و مثبت تاثیر بوراخدی. او گؤروشون اوستوندن ۳۵ ایل کئچمه‌سینه رغماً، او گونون دانیشیلان موضوعلار بئله ایندی ده یادیمدادیر! او گؤروشدن سونرا نئچه ایل داها باشقا گؤروشلر آرا- سیرا اولدو و منیم ایلک یازدیغیم قیسا حیکایه‌م ۱۳۶۲-جی ایل "آجی حیات" آدی ایله *وارلیق* درگیسی‌نین ۶-۵- جی سایی‌سیندا چاپ اولدو. "آجی حیات" حیکایه‌سی *وارلیق* درگیسینده چاپ اولماقلا من جیدّی شکیلده دوغما ادبیات ساحه‌سینده چالیشماغا گیریشدیم و یازدیغیم مقاله‌لر *وارلیق* درگیسی و باشقا نشریه‌لرده چاپ اولماغا باشلادی. دئمه‌لی من *وارلیق* یولو ایله یازی میدانیندا محکم آددیم آتماغا باشلادیم. دوکتور هیئت‌له گؤروشمه‌لر سونرالار داها چوخ بیر اوستاد- شاگیرد گؤروشمه‌لرینه چئوریله رک بعضی زامانلار ایکی اوچ هفته‌ده بیر، بعضی واختلار هفته‌ده بیر و بعضی لازیم اولان زامان مثلا ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰-جی ایللرده و "اورتوقرافی" سمینارینا حاضیرلیق گؤرولن زامانلار هفته‌ده ایکی دفعه‌یه قدر ده یوکسلدی و بو گؤروشلرین نتیجه‌سی اوستادیم دوکتور هیئت‌دن یادداشت ائتدیگیم ۳۸ خاطیره موضوعسونا چئوریلدی.

پروفسور دوکتور جواد هیئت *وارلیق* مجله‌سینی چوخ چتین شرایطده ۳۵ ایل آیاقدا ساخلادی. انقلابدان سونرا نیسبی آزادلیق فضاسی تورک دیللی کیتاب و نشریه‌لره حاکیم اولدوقدا، چوخلو مطبوعات آنا دیلیمیزده نشره باشلادی، لاکین بو آزادلیق فضاسی‌نین عؤمرو اوزون اولمادی و دیلیمیزده چیخان نشریه‌لرین تقریباً هامیسی تعطیله اوغرادی و انقلابین ایلک آی و ایللرینده آذربایجان تورکجه‌سینده چیخان بلکه یوزلر مجله، هفته‌لیک و گونده‌لیکلردن یالنیز تهراندا *وارلیق* مجله‌سینه و تبریزده چیخان و فارس دیلینده نشر اولان *فروغ آزادی* (سونرالار *مهد آزادی*) گونده‌لیگینده و اونون "آذری صحیفه‌سی" آدیندا هفته‌ده بیر دفعه رحمتلیک یحیی شیدا چالیشماسی ایله حاضیرلانان یالنیز بیر صحیفه‌لیک فولکلورموزدان باشقا هئچ بیر تورک و یا تورک - فارس دیللی نشریه‌یه چاپ اجازه‌سی وئریلمه‌دی! بئله بیر دورومدا دوکتور هیئت آشیری مقاله‌لرین *وارلیق* درگیسینده چاپ اولماسینا محدودیت یاراتماقلا درگی‌نین تعطیل اولونماسی‌نین قارشیسنی آلدی. او زامان بعضیلری *وارلیق*ین توتدوغو بو اورتا یولو تنقید ائده‌رک *وارلیق* مجله‌سینه حتی "شرکت سهامی" آدی دا وئردیلر، آما تجربه گؤستردی کی،

*وارلیق*ین آیاق اوستده قالماسی و ۳۵ ایل یاشاماسی ائله بو توتولان اورتا یول سیاستین نتیجه‌سینده مومکون اولموشدور.

دوکتور هیئت آذربایجان عاشیقی و وطن سئودالیسی بیر شخصیت ایدی و بو یولدا الیندن گَلن قدر چالیشیردی. داشناک ارمنیلرین آذربایجانا تحمیل ائتدیکلری قاراباغ ساواشیندا دوکتور هیئت‌ین یارالانان آذربایجان عسگرلری‌نین تهرانا گتیریلیب بورادا معالجه اولماسیندا اؤنملی رولونو و بیر آذربایجانلی عسگرین اورگینده تیخانیب قالان گوللـه‌نین چوخ اینجه‌لیک و مهارتله اونون اورگیندن چیخارما کیمی حساس بیر جراحی عملیاتی‌نین ماجراسینی چوخلاری ائشیدیب و ائله همان زامانلار ارمنیلرین قاراباغا هجومو نتیجه‌سینده قاراباغدا یارانان فاجعه‌نین قارشیسینی آلماغا دوکتور هیئت‌ین تورکیه‌نین اسکی جمهور باشقانی سلیمان دمیرله گؤز یاشلاری ایچینده یازدیغی مکتوبون متنینی چوخلاری گؤروب و یا ائشیدیبدیر.

دوکتور هیئت آذربایجان سئودالیسی اولدوغو حالدا آچیق گؤرونن بیر فضادا اورتا یولدا حرکت ائتمگه اینانیردی. ائله بو باخیمدان دا بیر عده اونا انتقاد گؤزو ایله باخیردیلار، لاکین پان‌ایرانیستلر و شوونیستلر دوکتور هیئت‌ی، اونلارین دیلی ایله دئسک "پان‌تورکیستلرین رهبری" آدلاندیریردیلار! دوکتور هیئت مختلیف جهتلردن، اؤزللیکله سیاسی باخیمدان اوزاق گؤرن و تجربه‌لی شخصیت ایدی. سون زامانلاردا اونون تهران خیابانلاری‌نین بیرینده ییخیلیب قیچی‌نین صدمه گؤرمه‌سیندن سونرا حالی‌نین دولاشماسینی گؤردوکده باکی شهری‌نین خسته‌خاناسیندا بستری اولماسی دا مطمئنا اونون اؤز ایستگی اساسیندا و درین سیاسی و اوزاق گؤرنلیک باخیشیندان آسیلی اولموشدور. دوکتور هیئت‌ین وصیّتی و آرزوسو، وفات ائتدیکدن سونرا بیرینجی نوبه‌ده دوغولدوغو و آذربایجان‌ین انقلابلار بئشیگی و ایگیدلر مسکنی اولان دوغما تبریزده تورپاغا تاپشیریلماق ایدی. لاکین بو آرزوسونا چاتماغا مانعه‌لر یاراندیقدا ایکینجی یئرده یعنی باکی‌دا دفن اولماق وصیتینه عمل اولدو.

پروفسور دوکتور جواد هیئت مهارتلی بیر طبیب و جراح اولاراق ایران‌دا ایلک دفعه آچیق قلب عملیاتینی و ایلک بؤیرک کؤچورمه عملیاتینی ۱۳۴۰-جی ایللرده حیاتا کئچیریب انسانلاری اؤلومدن قورتارمیش و طبّ ساحه‌سینده بو اؤلکه‌یه بؤیوک خیدمتلری اولموشدور. لاکین وفات ائتدگی گونلر اونون اؤلوم خبرینی ایران داخیلینده هئچ بیر خبر آژانسی، دولتی و یا خصوصی نشریه و رادیو - تلویزیون یایمامیش و یا یایماغا اجازه‌سی اولمامیشدیر!

من اینانیرام گونئی - قوزئی آذربایجان و تورک دونیاسی‌نین افتخاری اولان پروفسور دوکتور جواد هیئت حاقدا بوندان سونرا چوخلو تدقیقات و آراشدیرمالار آپاریلاجاق. من اؤزومه اوستاد بیلدیگیم دوکتور جواد هیئت‌له اوتوروب - دوردوغوم ایللرده رسمی جلسه‌لردن قیراق، اونون سؤیله‌دیگی اؤزل خاطیره‌لریندن ۳۸ موضوع تاریخ، گون و حتی ساعاتی ایله یادداشت ائتمیشم کی، بو خاطیره‌لر سیرا ایله و منیم اؤزل وبلاگیم و فیسبوک صحیفه‌مده یاییلاجاق. بو خاطیره‌لرده ایندییه قدر یاییلمامیش سیاست، دیل، هویت،

تاریخ، آذربایجان مسئله‌لری و باشقا اینجه موضوعلار دوکتور هیئت طرفیندن آچیقلانیب. دوکتور هیئت ین بو دونیادان کؤچمه‌سی آذربایجان‌دا بؤیوک بیر بوشلوق یاراتدی. لاکین اینانیرام اونون یازیب یاراتدیغی اثرلر اونو آذربایجان تاریخینده ابدی یاشاداجاق.

۴ شهریور ۱۳۹۳ (26 Aug 2014)

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 43-44
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

اسلام مدنی بؤلگه‌سی‌نین طبیب و متفکیری

• زومرود قولوزاده[1]

دؤروموزون آنسیکلوپدیست عالیمی، فیلوسوفو، اجتماعی سیاسی خادیم، ۲۰-جی-۲۱-جی عصر اسلام مدنی بؤلگه‌سی‌نین ابن سیناسی، طبیب و متفکیری جواد هیئت بوندان سونرا چوخشاخه‌لی ارثی نین تدقیق و تبلیغی ایله و یادداشلاردا قالان یوکسک انسان‌پرورلیگی ایله یاشایاجاق..

آذربایجان خالقی‌نین بیر خالق کیمی کیملیگینی و یوکسک مدنیتینی دونیایا بیان ائدن معاصر تاریخه بو خالقین آزادلیق و لیاقتی اوغروندا مبارز کیمی داخیل اولان دوکتور جواد هیئت، مزاری‌نین باکی و یا تبریزده، یعنی وطنی آذربایجان‌دا اولماسینی وصیت ائتدی.

بین‌الخالق علمی انفورماسیون مکانیندا دونیا معنوی مدنیتی تاریخی کونتکستینده اسلام بؤلگه‌سی مد-نیتی و اونون آیریلماز حیصه‌سینی تشکیل ائدن تورک، او جمله‌دن آذربایجان تورکلری‌نین مدنیتی‌نین لازیمی سویه‌ده دگرینی آلمادیغینی گؤرن جواد بگ عؤمرو بویو بؤلگه خالقی‌نین لیاقتینی یوکسک مهارتله مدافعه ائتمیشدیر. عالیمین چوخ‌ساییلی اثرلری ۲۰-جی – ۲۱-جی عصر علمی- طب، فلسفه، دین‌بیلیمی، تاریخ، دیلچی‌لیک، ادبیات و دیگر ساحه‌لرده دگرلی تحفه‌لردیر. دؤروموزون علمی و معنوی انکیشافیندا اؤزونه‌مخصوص یئر توتان عالیمین ارثی‌نین تدقیقی و تبلیغی ایلک نؤبه‌ده هم‌وطنلری اولان آذربایجان تورکلری‌نین باش اوجالیغی‌دیر. یوکسک معنویات صاحیبی، سؤز و عملی دایما وحدت تشکیل ائدن، عؤمرو بویو خئیریه‌چی، تمناسیز حکیم جواد بگ شرق معنوی مدنیتی‌نین کامیل انسان مقامینا اوجالاراق دؤروموزون تاریخینه اولو شخصیت کیمی داخیل اولدو. متفکیر عالیمین فعالیتینده علم و

[1] آذربایجان میلّی علملر آکادمیسی فلسفه و حقوق انستیتوسو شعبه مودورو.

معاریفین تبلیغی خصوصی یئر توتوب. او، اوزون ایللر عرضینده دفعه‌لرله مختلیف آددا علمی درگیلرین تأسیسچیسی و علمی رهبری کیمی اوخوجوسونا دونیانی درک ائدرک اؤزونو درک و تصدیق ائتمکده کؤمک ائتمیشدیر. آدی و ماهیتی ایله ابدی‌لیگه ادعالی اولان *وارلیق* درگیسی جواد بگین یاراتدیغی ان دگرلی اینجیلردن بیری‌دیر. فلسفه‌نین اساس مؤضوسو اولان *وارلیق* آدی آلتیندا درج ائدیلن بو درگیده آرتیق ۴۰ ایله یاخیندیر کی، وارلیغین دئمک اولار کی، بوتون ساحه‌لرینی تمثیل ائدن تدقیقاتلار چوخ شاخه‌لی وحدتده تقدیم اولونور، طبیعت علملرینه و ایلک نؤبه‌ده طبه دایر تدقیقاتلار، هومانیتار علملری تمثیل ائدن یازیلارلا تامام‌لانیر. آنسیکلوپدیک سجیه (نئجه‌لیک) داشییان بو درگی‌نین مزیتلرینن بیری ده اودور کی، او، ۳۰ میلیوندان آرتیق آذربایجان تورکونون مسکونلاشدیغی ایران‌دا تولرانسلیق (خوش‌گؤرولوک) رمزی اولاراق هم تورک، هم فارس دیللرینده اوخوجویا تقدیم ائدیلیر. خصوصیله ده جواد هیئت‌ین *وارلیق*‌دا درج ائدیلن مقاله‌لرینده آذربایجان خالقی‌نین دیلی، تاریخی، گئچمیش و معاصر معنوی مدنیتی گئنیش عکسینی تاپیر.

مینتدارلیقلا قید ائتمه‌لی‌یک کی، مختلیف آد و مضموندا درگیلرین یارانماسیندا تأسیسچی و مؤلیف کیمی اشتیراک ائتمیش جواد بگ ۱۸ ایل عرضینده آذربایجان‌دا درج ائدیلن "شرق فلسفی پروبلملری" اولوسلار آراسی علمی- نظری درگیسی‌نین یازارلار شوراسی‌نین عضوو و و درگیده درج ائدیلن مؤلیفلردن بیری اولموشدور. جواد بگ یازیردی: "دئمه‌لی‌یم کی، اوزون ایللر غرب فلسفه‌سینی، اونون مختلیف پروبلملرینی آراشدیرمیشام. بو ساحه‌ده چوخ تدقیقاتلاریم وار. شرق فلسفه تاریخینی ایسه قدیم دؤردن باشلایاراق تدقیق ائتمگه جهد ائدیرم".

شرق و آذربایجان فلسفه‌سینه دایر قالدیریلان پروبلملر دفعه‌لرله جواد بگله مذاکیره ائدیلمیش و اوندان خئییر-دوعا آلینمیشدیر. ۲۰-جی-۲۱-جی عصرین متفکیر عالیمی جواد هیئت‌ین علمی ارثی‌نین مبالیغه‌سیز آنسیکلوپدیک سجیه داشیماسینی اونون سیزه تقدیم ائتدیگیمیز بیبلیوقرافیسی بیر داها تصدیق ائدیر. بیبلیوقرافیده عالیمین مختلیف و چوخ‌شاخه‌لی استیقامتلرده تدقیق و تبلیغینی طلب ائدن اثرلرینین آدلاری سادالانیر.

علم تاریخی باخیمیندان مقصده اویغون اولاردی کی، مؤلیفین مختلیف دؤرلرده چاپ ائدیلمیش اثرلری چوخ‌جیلدلی کلیات شکلینده درج ائدیلسین و بو چوخ‌جیلدلیک شرق و غرب دیللرینده گئنیش آچیقلاما و تدقیقاتلارلا تجهیز ائدیلسین. جواد بگین مختلیف ساحه‌لره حصر ائدیلمیش اثرلری‌نین تدقیقی کیتاب، تئز وس بیچیملرده اوخوجولارا تقدیم ائدیلمه‌سی معاصر علمین بیر چوخ ساحه‌لری‌نین زنگینلشمه‌سینه سبب اولاردی.

متفکیر عالیمین ارثی‌نین ۲۱-جی عصر اسلام مدنی بؤلگه‌سی و او جمله‌دن، آذربایجانین علم و تدریس سیستمینده تبلیغی علمی و معنوی جهتدن دگرلی و مقصده اویغون اولاردی.

هر ایکی دونیادا، حاضیردا آللاه درگاهیندا تورکلرین حاقلاری‌نین مدافعه‌چیسی، فیطری میلت وکیلی اولان جواد میرزه‌علی اوغلو هیئته عادل آللاهدان رحمت دیله‌ییریک!■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 45-48
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

تورک دونیاسی‌نین بیر "آغ‌ساققالی" داها کؤچدو

• علاءالدین قورقماز

دوکتور جواد هیئت بگی۱۹۹۰ ایلی سپتامبریندا تانیدیم. اوزاق بیر یئرلرده *وارلیق* آدیندا بیر درگی چیخاردیغینی قولاقدان دولما بیلیردیم. او دا، هئچ بیر خبره دوغرودان (بیر باشا) اولاشابیلمه‌دیگیمیز زامانلاردا بیزه تورک دونیاسی‌نین، هئچ اولمازسا بیر قیسیم تورکیاتچیسینی تانیدان عزیز احمد بیجان ارجیلاسون اوستادین سایه‌سینده.

نه یاپماق ایسته‌دیگینی چوخ یاخشی بیلن و بیر باقان (ناظیر) اولاراق چوخ اوستون باشاریلارا امضا آتمیش اولان نامیق کمال زیبک، "بیر تورک دیلی قورولتایی توپلایالیم" دئدیگینده، من کولتور باقانلیغی یاییملار دایره‌سی باشقانی ایدیم و اصلینده دایره‌نین بئله بیر گؤره‌وی ده یوخدو. سوویت سیستمی سالانیر و بیزیم اؤنوموزه بیر "تورک دونیاسی"نین چیخماق اوزره اولدوغونو ان یاخشی باقان زیبک حیس ائدیردی. قورولتایی مندن ایسته‌مه‌سی ده طبیعی ایدی. بو گؤره‌وه گلدیگیم سیرادا "تورک اوجاقلاری" گنل سکرتری ایدیم و اساساً حیاتیم بو طرز اورقانیزاسیونلاری گرچکلشدیرمکله گئچمیشدی. چوخ کیچیک و بو ایشلر اوچون تجروبه‌سیز بیر مأمور اکیپیم واردی. بونا باخمایاراق، ایشی بالذات (شخصاً) یؤنته‌رک و هر بیریسی منیم شخصی دوستلاریم دا اولان آکادمیسین اولکوداشلاریمدان آلدیغیم یاردیملا قورولتایی توپلادیق و بؤیوک بیر باشاری ایله تاماملادیق.

بو قورولتایا گونئی آذربایجان (ایران) تورکلری‌نین تمثیلچیسی اولاراق رحمتلی جواد هیئت بگی دعوت ائتدیک. ایشته تانیشما بو وسیله ایله اولدو.

قورولتایین آنا چالیشما قوللاریندان بیری ده "تورک دونیاسیندا الیفبا، املا و یازی دیلی سورونلاری" ایدی. اصلینده قورولتایی توپلاما سببیمیز ده بو ایدی. لاکین نه اؤز اؤلکه‌میزده، نه ده هله داها اورتایا

بئله چیخامامیش "تورک دونیاسی"ندا بو قونولار دانیشیلمامیش اولدوغو اوچون، قورولتایا بئش "چالیشما قونوسو" داها سئچمیش و الیفبا مسئله‌سینی ۶-جی سیرایا قویاراق "دقت چکمه‌مگه" چالیشمیشدیق. ایندی آلدیغیمیز مسافه‌لره باخیب بو طرز احتیاطلارا تبسم ائدنلر اولابیلر، حاقلیدیرلار دا. آما او زامانلار "تورک دونیاسی" تئریمینی (اصطلاحینی) بئله ساده‌جه رحمتلی توران یازغان اوستادیمیزین وقفینده ایشلده‌بیلیردیک. دؤلتده بئله بیر تعبیرین ایشلدیلمه‌سی‌نین "محظورلارینا" دایر بیزی اویارانلار دا اولمادی دئییل. بونلاری آیرینتیلاری ایله آللاه عؤمور وئریرسه یازاریق. سؤیله‌مک ایسته دیگیم: جواد هیئت بگ قورولتاید الیفبا قونوسوندا بیر تبلیغ (بیلدیری/ معروضه) سوندو و اؤزتله "تورک دونیاسینی بیرلشدیره‌بیله‌جک اولان الیفبا عرب حرفلریندن گلیشدیریلمیش تورک الیفباسی‌دیر." دئدی. بو، پک طبیعی‌دیر کی، قورولتایین آماجینا دا، بیزیم (تورکیه‌نین) هدف و پولیتیکالاریمیزا دا آیقیری (مغایر) ایدی. جواد بگین گرکچه‌لری دوغرو (علمی) ایدی. قورولتایا تورکیه‌ده‌کی – آراشدیرما گؤره ولیسی دوکتور، دوچنت، پروفسور سویه‌سینده- بوتون اختصاص اربابی قاتیلمیشدی، قالخیب پک اعتراض ائدن ده اولمادی. هرکس، بعضاً علمی گرچکلره حیات پراتیکلری‌نین چاقیشمایاجاغینی و تورکیه‌نین عرب حرفلرینه دؤنمه‌سی‌نین آرتیق مومکون اولامایاجاغینی، تورکیه دؤنه‌بیلمه‌یه‌جگی اوچون، تورک دونیاسینا دا توصیه ائده‌بیلمه‌یه‌جگینی یاخشی بیلیردی.

من، ناچیزانه، حیاتیم بویونجا، سالدیری، جهالت، ساپدیرما و دماگوژیدن آرینمیش "بیلگی"نین منیم بیلدیکلریمه، ایناندیقلاریما آیقیری اولماسینا هئچ آلدیرمادیم، بئله متینلره دشمنلیک ائتمه‌دیم. اوستادین بیلدیریسینی باقانلیق (ناظیرلیک) آدینا چیخارماقدا اولدوغوموز "میلّی کولتور" درگیمیزده نشر ائتدیم.

داها سونراکی تهران زیارتیمده (۱۹۹۱) جواد بگین ائوینده قوناغی اولدوم. (اورایا گئدیش سببیمیز بیر "کیتاب سرگیسی" ایدی. رحمتلی، سرگیده‌کی همن هر گونوموز (اون گون)ده گلدی، بیزیمله اولدو. بؤیوک بیر هیجانلا تورکیه بؤلومونو زیارت ائدن، ازدحام یارادان همشهریلرینی سئیر ائدیب غرورلاندی. (او ایران سیاحتینده، "تبریز باشدا، تورک بؤلگه‌لرینی دولاشارام" دئیه بیر پلانیم واردی، بو اوزدن بیر یئرینه ایکی آرخاداشیمی دا آپارمیشدیم. ائله بیر ازدحام اولوشدو کی، گئده‌بیلمه‌دیم. گئده‌بیلمه‌ییش سببلریندن بیری ده "ایلتیشیم" (ارتباط) اوچون گرکلی لهجه اؤزللیکلریندن خبردار اولمایان آرخاداشلاریمین باشاریلی اولابیلمه‌مه‌لری ایدی. بیر آی اؤنجه‌سینده باکی‌دا ایکی هفته‌یه یاخین قالمیش، لهجه پراتیکیمی (تمرینیمی) گلیشدیرمیشدیم. تهران کیتاب سرگیسی وسیله‌سیله غالیبا اوراداکی سویداشلاریمیزلا تورکیه آراسیندا مهم بیر کؤپرو اولوشدورموشدوق. ایره‌لیده یازارام انشاءالله. بو قدرینی سؤیله‌ییم: احمد بیجان ارجیلاسون بگین "بوگونکو تورک الیفبالاری‌نین گونئی آذربایجان صایفاسیندان ۱۵ مین عدد، عرب-کیریل-تورک (لاتین) الیفباسیندا اؤرنکلرین یئر آلدیغی فورمادان ۵ مین عدد باسدیریب آپارمیشدیم. اورادا داغیتدیق و "کؤرپو" قورولدو.)

جواد بگ منه دئدی کی: "سن منیم او قورولتایدا، آیقیری بیر فیکیرله بیلدیری وئرمه‌مه هئچ سس چیخارمادین و حتی بونو دؤلتین درگیسینده یاییملادین. من ده بورادا انسانلارا دئدیم کی: "باخین ایشته فیکیر حریتی دئییلن شئی ایشته بودور: سیزین ساووندوقلارینیزدان (مدافعه ائتدیکلرینیزدن) فرقلی شئیلر سؤیله‌ینلره ده سؤز حاقی تانیر، حتی بونو یایارلار. بونو ساغلایان اورتام دموکراسی‌دیر." ایران دؤلتینه درس وئردیگینی و دوغروسو چوخ غرورلاندیغینی حیس ائتمیشدیم.

اوستاد دا آرتیق تورکیه‌نین عرب حرفلرینه دؤنمه‌سی‌نین مومکون اولمادیغینی بیلیر، آما بیر تورکولوق اولاراق فیکرینی علم چرچیوه‌سینده دقته گتیریرکن، ایران دؤلتی‌نین پولیتیکاسی ایله اؤرتوشدویو گرچگینی ده گؤز آردی ائتمیردی. بو آصلا بیر ایّام‌پرستلیک فیلان دا دئییلدی (علماً دوغرو بیر فیکیردی.) چونکو، اؤز توپلومونون دا اعتراضلارینا رغماً، *وارلیق* درگیسی ایله، موجود گونئی آذربایجان لهجه‌سینی دئییل، ایستانبول تورکجه‌سینه یاخین بیر "یازی دیلی" ایشلدیردی. بو توتوم- ترجیح، دوغروسو تورک دونیاسی اوچون ده چوخ بؤیوک بیر مساژدیر.

جواد هیئت، حیاتی‌نین هئچ بیر دؤنمینده، ان آزیندان منیم بیلدیگیم بو، سیاستله اوغراشمامیش و آنجاق ایکی آلاندا "زیروه" اولماغی باشارمیشدی. بیرینجیسی، اصیل پئشه‌سی اولان جراحلیق آلانیندا دونیا چاپیندا بیر طبیب اولاراق تانینمیشدیر. بو، اونا مملکتینده بؤیوک بیر اعتبار ساغلامیشدیر. غریب بیر شکیلده قیلیق- قیافتله اوغراشماغی هنر سایان "اسلام دئوریمی" سونراسیندا، کوچه‌ده کراواتی ایله دولاشابیلن نادیر انسانلاردان بیری جواد بگ‌دیر..

اونون تورکولوژی آلانیندا دا بیر "زیروه" اولماسینا ایران‌دا اعتراض ائدیله‌مه‌میشدیر. یایغین سؤیله‌ییشین عکسینه "آذری" تئریمینی دئییل، "تورک" تئریمینی ایشلتمیش، "تورکچو" اولدوغونو هئچ گیزلتمه میشدیر. آتاسی‌نین چوخ ایره‌لی گؤروشلو تلقینی ایله گلدیگی ایستانبول‌دا، تورکچولویو بیرینجی الدن قایناقلاریندان (باشدا ذکی ولیدی توغان، حمدالله صبحی تانری‌اؤور اولماق اوزره) بسلنمیش، بئله‌لیکله ایکینجی بیر دوکتورا و پروفسورلوغو حاق ائده‌بیله‌جک سویه‌ده نشریات یاپابیلمیشدیر.

او اوزدندیر کی، عزیز باقانیم نامیق کمال زیبک‌ین قدرشیناسلیغی ایله آنکارادا تاریخی تورک اوجاغی بیناسی سالونوندا اونون اوچون یاپیلان "۸۰-جی یاش یوبیلئیی"نه ایران بؤیوک‌ائلچیسی ده قاتیلمیش و تؤرن سونونا قدر قالخمایی‌یب، تعقیب ائده‌رک، اونا دؤلتی‌نین دویدوغو سایغینی گؤسترمیشدیر.

او تؤرنده اونا ناچیز بیر آرماغان اولاراق، چوخ سئودیگی ایستانبولو و تورکلویون بؤیوک ایمپراتورلوغونو خاطیرلاتماسی دیلگی ایله بیرینجدن (۴۰X۴۰) "عثمانلی دؤلت آرماسی" سونماق بختیارلیغینا اریشمیشدیم.

"حمدالله صبحی تانری‌اؤور تورک اوجاقلاری کولتور آرماغانی"نین اونا وئریلمه‌سی اوچون، ناچیزانه تکلیف حیصه‌م ایله تقدیمین یاپیلدیغی ۱۰ آوریل ۲۰۱۲ تورک اوجاغی قورولتایینداً دیوان باشقانی اولاراق بولونماقدان دا مفتخرم.

حیاتدا تانیماقدان و دوستلوقلارینا اریشمکدن بختییارلیق دویدوغوم (یاشلاری مندن، "آتا" دئیه‌بیله جگیم قدر بؤیوک) بیر نئچه انساندان بیری ایدی.

عایله‌سینه، گونئی و قوزئی آذربایجان تورکلرینه و تورک دونیاسینا باش ساغلیغی دیله‌ییرم. آللاه جواد معلیمدن راضی اولسون، رحمت ائیله‌سین.

خیرالخلفی دوکتور رضا هیئت تورکیه‌ده یاشاماقدادیر.■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 49-61
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

دکتر جواد هیئت و ترک‌شناسی هویتی

• **علی اصغر حقدار**[1]

دکتر جواد هیئت را در عرصه‌های فرهنگی، کوشنده ترکولوژیست می‌شناسیم. کتاب‌های تألیفی و مقالات متعدد در مجله *وارلیق* و دیگر نشریات حاکی از گستره دانش و آگاهی دکتر هیئت در تاریخ و زبان و فرهنگ ترکان بوده و وی را در جایگاه ترک‌شناسی هویت‌باور معرفی می‌کند. دکتر هیئت، زاده تبریز است و بی‌مهری به هویت و فرهنگ ترکی را در تمامی زندگی‌اش درک کرده است. بدون این که دچار احساسات غیر خردمندانه شود، از این بی‌مهری نوشته است. آن را به مساله زندگی تبدیل کرده و رهیافتی آکادمیک و هویت طلبانه از خود به یادگار گذاشته است.

با این حال دکتر جواد هیئت به استناد نوشته‌ها و فعالیت‌هایش، جزو مدرن‌اندیشان ایرانی قرار می‌گیرد که با تحقیقات ترک‌شناسی، زمینه‌هایی از تاریخ‌نگاری هویتی و زبان‌شناسی ترکی را در مدت چهل سال از عمر خویش ارائه نموده است. دکتر جواد هیئت در راستای تحقق مطالبات هویت‌طلبانه ترکان ایران، «انجمن آذربایجان» را در سال پرحادثه ۱۳۵۷ به همراه چند تن از هم‌فکران بنیان می‌گذارد؛ در بیانیه انجمن که تاریخ پنجم بهمن ماه آن سال را دارد، تبار تاریخی انجمن را در مبارزات سیاسی دوران معاصر ایران از نخستین اعتراضات نوین مدنی در جنبش تنباکو و جنبش مشروطیت و بنیان «انجمن تبریز» و «مرکز غیبی تبریز» در آن زمان بمثابه نهادی مردمی و در راستای احقاق حقوق اجتماعی و سیاسی و فرهنگی بیان می‌کند. محمدرضا هیئت و بیلگه‌خان گؤکداغ در مقاله «مساله هویتی ترکان ایران» (۲۰۰۴) از حضور جواد هیئت به نمایندگی از انجمن آذربایجان در جلسات بررسی قانون اساسی

---

[1] کارشناس تاریخ معاصر

جمهوری اسلامی و طرح مسایل زبان ترکی می‌نویسند (ر.ک: ص۵۷). بعد از تعطیلی «انجمن آذربایجان» جواد هیئت تحقیقات ترک‌شناسی خود را در دو زمینه **الف)** تاریخ ترکان و **ب)** زبان ترکی انجام داده است. هیئت تحقیقات خود را به زبان ترکی نوشته و با نوشته‌های خود در کتاب‌ها و مجله *وارلیق*، سعی در ایجاد متنی معیار برای زبان ترکی آذربایجان دارد.

جواد هیئت در واژه‌شناسی «ترک» بر این باور است که با حکومت گؤک‌ترک‌ها، این کلمه بار سیاسی پیدا کرده و به عنوان امپراتوری ترک به کار گرفته شد؛ بعد از آن دوران کلمه «ترک» در معنای زبانی کاربرد داشت و به اقوامی که به زبان ترکی سخن می‌گفتند، اطلاق شده است. از نظر هیئت، امروزه کلمه «ترک»، فرهنگ اقوامی را افاده می‌کند که به زبان ترکی با لهجه‌ها و گویش‌های مختلف در سرزمین‌هایی از فلات ایران تا اورتاآسیا و ترکیه و ترکمنستان و چین و... سخن می‌گویند و به این زبان می‌نویسند.[۲] با این زمینه واژه‌شناختی، جواد هیئت به زمینه‌های تاریخی ترکان می‌پردازد. او در زمینه تاریخ ترکان، گذشته‌های باستانی در هزاره‌های تاریخی اورتا آسیا و اقوام اولیه ترکان را مدنظر دارد؛ دورانی که ترکان قدیم (اسکی ترکلر) خوانده می‌شوند. اقوام سه‌گانه هون (هون‌های آسیا- هون‌های اروپا- هون‌های سفید) را جواد هیئت به تأسی از پژوهش‌های ترکلوژیستی، منشا جماعت ترکان می‌داند. در تحقیقات هیئت، تاریخ سیاسی - اجتماعی ترکان، با تأسیس امپراتوری هون در حدود ۳۱۵ قبل از میلاد شروع می شود (هیئت، ۱۸:۱۳۸۹). دورانی که در تاریخ‌نگاری ترک‌شناسی، دوران باستان نامیده می‌شود. امپراتوری که در دنیای قدیم تأسیس شد، به شکوفایی رسید و با گذر از حکمرانی کسانی چون آتیلا به انحطاط و تقسیم امپراتوری رسید. در تشکیلات حکومتی هون‌ها، مجلس مشورتی که «توی» نامیده می‌شد، با دو جناح راست و چپ و با ریاست «بیلگه ایلیک» به امور همگانی می‌پرداختند. انسجام قبیله‌ای هون‌های ترک توسط متەخان در سال ۲۰۹ قبل از میلاد انجام شد. در تاریخ‌نگاری امپراتوری هون، تقسیم آن به بخش‌های جنوب شرقی و شمال غربی، دوره پایانی را برای هون‌ها رقم زد (هیئت، ۱۷:۱۳۸۹). آق‌هون یا هفتالیت در سرزمین‌های ترکستان و روسیه و ایران و هند حکومت تشکیل دادند و اتحادیه قبیله‌ای خاقانات ترک، از امپراتوری هون‌ها پدید آمد (هیئت، ۱۶:۱۳۸۹). هیئت به تأسی از پژوهش‌های ترک‌شناسان به استناد منابع چینی، کوه‌های آلتای را نخستین زیستگاه ترک‌ها می‌داند؛ در حالی که تاریخ‌نگاران دیگری، منطقه‌ای بین کوه‌های آلتای و دشت‌های قرقیز یا جنوب غربی دریاچه بایکال را نخستین زیستگاه ترک‌ها نوشته اند (هیئت، ۱۶:۱۳۸۹).

---

[۲] «تورک سؤزو تؤره‌مکدن (تولید مثل) گلیر و قوت معناسینی دا وئرمکده‌دیر. بو آد، دولت آدی اولاراق ایلک دفعه ۶- جی عصرده بو گونکو موغولیستان اؤلکه‌سینده قورولان گؤک‌تورک حکومتینه وئریلدی. اسلامدان اونجه، تورکجه دانیشان قوملارین هامیسینا تورک دئییلمزدی. بو طایفالارین باشقا- باشقا (اوغوز، پئچه‌نک، قیبچاق، ترک) آدلاری واردی. آنجاق اسلامی قبول ائدیب ایرانا گلدیکدن سونرا اونلارین هامیسینا تورک دئییلدی. تورک سؤزو عیرقی (نژادی) بیر مفهوم داشیمیر. حتا اورتا آسیا تورکلری ده آغ عیرقین تورانی قولوندان سایبلیرلار. بو گون تورک سؤزو مدنی بیر آنلامدا (کولتور) اولوب، تورکجه دانیشان و تورک عادت- عنعنه‌لرینی داشییان خلقلره دئییلیر.» (هیئت، ۱۳۷۶: ۱۶)

از نظر هیئت، بنیان کنفدراسیون ترک در بنیان‌گذاری امپراتوری گؤک‌ترک‌ها شکل گرفته است. نخستین حکومت ترکی که شیوه‌های اداره جامعه را از اصول قومی برگرفتند (هیئت، ۲۵:۱۳۷۷). افسانه/اسطوره "آشینا" در فرهنگ ترکان، اشاره به تبار خانوادگی بومن- رهبری از قبیله ژوان ژوان‌ها دارد؛ خاقانی که در شهر «اؤتوکن» که پیش از آن پایتخت هون‌ها بود، انسجام اولیه قبایل ترک را به حکومتی مقتدر تبدیل کرد (هیئت، ۲۲:۱۳۸۹). بیلگه (بلکا)، آخرین قاغان (خاقان) مهم گؤک‌ترک بود که به دستیاری برادرش کول تگین و مشاورش تونیوقوق تا ۱۱۶/ ۷۳۴ بر خاقانات ترک حکومت کرد. سنگنبشته‌های اورخون، در واقع سنگ قبرهای این سه شخصیت گؤک ترک است. با مرگ بیلگه خاقان نیروهای متحد اقوام بسمل و قارلوق (قرلق) و اویغور در ۱۲۴/ ۷۴۲ دولت خاقانات ترک را در هم شکستند. قوم اویغور بر متحدان پیروز شد و دولت اویغور جانشین دولت خاقانات ترک در آسیای مرکزی گردید (هیئت، ۲۹:۱۳۷۷).

به تقسیم تاریخی جواد هیئت از تاریخ اجتماع هویت قومیتی، دوره میانه ترکان (اورتا ترکلر) از حکومت قاراخانیان آغاز می‌شود. ترک‌پژوهان بنیان حکومت قراخانی را آغاز دوره میانه در تاریخ سیاسی- اجتماعی ترکان می‌دانند. حکومتی که آموزه‌های دینی مسلمانان را در قبایل ترکی رسمیت داد و نظام تازه‌ای از کشورداری عرضه نمود. ساتوق بُغراخان اولین خاقان ترک بود که در نیمه اول قرن چهارم به اسلام گروید و خود را عبدالکریم نامید و بر عمویش، بغراخان شورید و او را بر کنار و اسلام را دین رسمیِ بخش غربی دولت قراخانی اعلام کرد (هیئت، ۹۵:۱۳۸۹). با درگذشت ساتوق بغراخان، پسرش موسی بن عبدالکریم «بای تاش»، به فرمانروایی هر دو بخش غربی و شرقی حکومت قراخانی رسید و به گسترش اسلام در قلمرو قراخانی کمک کرد. ابن مسکویه از اسلام آوردن دویست هزار چادر از ترک‌ها در آن دوران (۳۴۹ ق) نوشته است (ابن مسکویه، ج۲: ۱۸۱). جواد هیئت می‌نویسد: «قاراخانیان منطقه تیان شان (کوه‌های تانری) و بلغارهای ناحیه ایتیل (ولگا) در ۹۲۰ میلادی، کمی بعد اوغوزهایی که میان دریاچه آرال و خزر می‌زیستند و تابع خزرها بودند و سرانجام ترکان ساکن در شهرهای بلغار، حوزه بالاساغون و ایتیل در رود «چو» نیز بین سال‌های ۹۴۰ تا ۹۶۰ م دسته جمعی به اسلام گرویدند.» (هیئت، ۹۴:۱۳۸۹).

غزنویان که از طوایف ترک اوغوز بودند، دومین حکومت بزرگ ترک را به وجود آوردند و با جنگ دندانقان درسال ۴۳۱ با طایفه سلجوقی از بین رفتند. سردمدارن اولیه غزنویان از غلامان ترکی بودند که در صفوف نظامی و اداری سامانیان ایفای نقش می‌کردند. در سال ۳۵۱ آلپ‌تکین از غلامان ترک دربار سامانیان و بنیانگذار سلسله غزنوی، در غزنین به فرمانروایی رسید. جانشینان وی، غیر از پسرش اسحاق که عبارت بودند از بیلگه‌تکین، بوری‌تکین و سبک‌تکین، نیز هر سه از غلامان ترک بوده‌اند. سبک‌تکین پس از طی مدارج ترقی در ۳۶۶ به فرمانروایی غزنه رسید و سلسله غزنویان آل سبک‌تکین را تأسیس کرد. سرانجام هم به اتفاق پسرش محمود به تقسیم متصرفات دولت سامانی با قراخانیان پرداخت و قلمرو حکومت غزنوی تا هند و سیستان و ری و خوارزم گسترش یافت.

استقرار حاکمیت سلجوقیان در ایران و جابجایی قومی که آنان با خود به ایران آوردند، اولین کوچ ترکان اوغوز را در تاریخ میانه ایران زمین رقم زد. با این که سرزمین آذربایجان پیش از آن دوران اهالی ترک اوغوز را در خود داشت و استقرار ترکان در این سرزمین را به قرن هفتم قبل از میلاد نوشته‌اند و ریشه تاریخ زبان و فرهنگ ترکی نیز به دورانی بسیار قدیمی‌تر از ورود سلجوقیان به ایران و آذربایجان می رسد، اما این اولین کوچ قبایلی از اوغوزان بود که آنان را در ایران ماندگار گردانید. از آن پس بود که فرهنگ و هنر و سیاست ترکی در ایران رسمیت یافت و امپراتوری سلجوقی توانست مرزهای تازه‌ای برای جغرافیای ایران و دیگر مناطق تعریف کند. همچنین پیش از ورود سلجوقیان به استناد تاریخ‌نگاری آن دوران و پیش از آن، از عنصر ترکی با قبایل مختلف آن سخن گفته می‌شد و ورود سلجوقیان اگرچه از نظر تشکیل حکومت، شکل تازه‌ای بود، اما از نظر نژاد و زبان پیشینه‌ای در تاریخ کهن ایران داشت. سلجوقیان از قبایل اوغوز بودند و دارای قدمتی چندین صد ساله در زبان و فرهنگ ترکی. همین اوغوزان سلجوق بودند که توانستند امپراتوری خود را گسترانده و بخشی از تاریخ سرزمین‌های ترکیه و ایران و اران و افغانستان و... فعلی را به خود اختصاص دهند (ر.ک: هیئت، ۹۶:۱۳۸۹).

تا سیطره مغولان بر فلات ایران، حکومت اتابکانی که در دربارهای سلجوقی و خوارزمشاهیان حضور داشتند، بر مناطقی از ایران حکمرانی ترکان را اعمال می‌کردند. اینان فرهنگ و آداب ترکی را در امور اجرایی وارد می‌ساختند و اداره مناطق تحت حکومت را به سیاست ترکی در دست داشتند. اتابکان فارس، سوریه، عراق و آذربایجان از مهم‌ترین این حکومت‌ها بودند.

با هجوم مغولان به ایران و فرایند ترکی شدن مغولان، زبان ترکی شرقی (جغتایی) به زبان رسمی تبدیل و امیرعلیشیر نوایی در آن زبان توانست عالی‌ترین اشعار ترکی را به وجود آورد. تألیف «شجرۀالتراکمه» از ابوالغازی بهادری نیز از ثمرات فرهنگی و فکری این دوران است. ایلخانان مغولی هم به تأسی از حکومت ترک اداره مناطق تحت نفوذ خود را داشتند.

دومین کوچ بزرگ ترکان اوغوز در زمان استقرار حاکمیت مغولان در ایران اتفاق افتاد. در زمان هلاکوخان، عده‌ای از قبایل اوغوز به آذربایجان و دیگر مناطق ایران کوچانده شدند (ر.ک: هیئت، ۱۰۳:۱۳۸۹).

با ظهور فعال دو قبیله قارا قویونلوها و آغ قویونلوها در حیات سیاسی و اجتماعی بخشی از فلات ایران، مقدمات شکل‌گیری حکومت صفویه فراهم آمد. توفیق نجفلو به نقل از ضیا بنیادوف و افندی‌یف می نویسد: طایفه‌های قاراقویونلو و آغ قویونلو بخشی از ترکمن‌های اوغوز بودند. در همان دوران سومین و چهارمین کوچ برای اوغوزان در آغاز قرن ۱۵ میلادی و توسط این دو قبیله پیش آمد. با ایجاد حکومت در آذربایجان، بخش عمده‌ای از ترکان آنادولی به این منطقه کوچانده شدند. (نطقی، ۱۹۱:۱۳۸۹). جواد هیئت دوران جدید از تاریخ هویتی ترکان را بعد از فروپاشی صفویه و گذار از دوران هرج و مرج عصر زندیه و افشار و بنیان سلسله قاجار و جداسازی سیاسی منطقه آذربایجان می‌داند.

دکتر جواد هئیت با تحقیق در زمینه‌های تاریخی و هویت ترکان، زبان ترکی را نیز در تحقیقات خود به تأمل می‌گذارد. از نظر وی زبان ترکی ریشه در هزاره‌های کهن دارد؛ سابقه‌ای هفت صد ساله که از ادبیات شفاهی شکل گرفته و به ادبیات مکتوب و نوشتاری ارتقا یافته است.[۳] همین زبان است که تا قرن دهم به صوت شفاهی حفظ می‌شود و در آذربایجان در قرن‌های یازده تا سیزده میلادی به صورت زبان نوشتاری در می‌آید؛ در واقع از تکامل ادبیات شفاهی کهن ترکان، در همان دوران ادبیات کلاسیک ترکی شکل گرفت.[۴]

در ریشه‌های اولیه زبان ترکی، نوشته‌های «یئنی‌سئی» که از نخستین متن‌های ادبی ترکان بشمار می روند، مربوط به قرن پنجم میلادی، ۳۰۰ سال قبل از زمان آثار اورخون هستند (هیئت، ۸۳:۱۳۸۹). سنگ نبشته‌های اورخون با الفبای گؤک‌ترک‌ها از آثار تمدنی ترکان، به زمانه حکومت بیلگه قاغان است. «نخستین سنگیاد را بیلگه قاغان در سال ۷۳۲ م. امر به حک کرده و دومین را فرزندش یک سال پس از فوت او در سال ۷۳۵ م. ساخته است و سومی در فاصله سال‌های ۷۲۰ تا ۷۲۵ برپا گشته است که به سنگیاد «تونیوقوق» معروف است. کشف سنگیادهای ترکی باستان، یکی از موفقیت‌های باستانشناسی جهان بشریت بشمار می‌رود. به نخستین اشاره‌های پیرامون معابد سنگیادهای ترکی باستان در «تاریخ جهانگشای جوینی» بر می‌خوریم. در منابع چینی نیز اشارات فراوانی به مجموعه‌های کول تیگین و بیلگه قاغان شده است. ولاکن جهان علم تا اواخر سده ۱۸ میلادی از وجود این کتیبه‌ها بی‌خبر بود. نخستین بار در سال ۱۷۲۱م. بود که «مسرشمیدت» گیاه شناس آن عصر به چند سنگنبشته با الفبای باستانی یئنی سئی برخورد و سپس «استرالنبرگ» توانست توجه دانشمندان را به وجود و اهمیت سنگیادهای اورخونی جلب کند.» (صدیق، ۴۹:۱۳۸۶). عده‌ای از ترک‌شناسان سنگنبشته‌های اورخون را به خط آرامی و خط سغدی مرتبط می‌دانند. در مورد منشا حروف اورخون با این که نظریات مختلفی ابراز شده اما آن را ادامه و ارتقای خط سومری‌ها دانسته اند و اولین بار استفاده از آن را به دوران "ترکان آسمانی" رسانده‌اند. به نوشته جواد هیئت، در اوایل قرن بیستم هومل با مقایسه لغات سومری و ترکی، آن‌ها را از یک ریشه دانسته و زبان سومری را جزو گروه آلتائیک می‌داند. زبان سنگنبشته‌های اورخون، شیوه کهن دوره آلتایی- اورالی دانسته شده که ریشه ترکی آذربایجانی معاصر در آن قرار دارد (ر.ک: هیئت، ۱۸:۱۳۸۰).

---

[۳] «آذربایجان تورکجه‌سی غرب و یاخود اوغوز تورکجه‌سی‌نین مرکزی قولو اولوب، آذربایجان (گونئی و قوزئی)، ایرانین تورکجه دانیشان بؤلگه‌لری‌نین (تورکمنلردن باشقا) و شرقی آنادولو، هم ده عراق تورکلری‌نین دیلینی تشکیل ائتمکده‌دیر.» (هیئت، ۱۳۷۶: ۱۶).

[۴] «آذربایجان تورکجه‌سی ادبی دیلی، یازیلی و شفاهی اولاراق ایکی قولا آیریلیر. اونلاردان بیرینجیسی کلاسیک و ایکینجیسی آغیز (شفاهی) ادبیاتیمیزی اولوشدورماقدایر.» (هیئت، ۱۳۷۶: ۱۶).

با این حال، «زبان آذربایجان به گروه غربی خانواده زبان‌های ترکی منسوب می‌باشد و در میان این گروه، موقعیت مرکزی داشته و دایره نفوذ آن وسیع می‌باشد. ضمنا در میان این خانواده، قبل از همه یعنی در فاصله قرن های ۹-۷ میلادی به شکل زبان عموم مردم درآمده است...» (دمیرچی زاده؛ به نقل از: هیئت، ۱۳۸۰:۴۰۰). باسکاکوف در تقسیم‌بندی خود، ترکی آذربایجانی را جزو نیم گروه اوغوز- سلجوق زیر مجموعه گروه زبان‌های هون غربی آورده است (ترک دنیاسی ال کتابی؛ به نقل از: هیئت، ۱۳۸۰:۲۳). از نظر ساختمان و مورفولوژی نیز زبان ترکی آذربایجانی جزو زبان‌های التصافی جای می گیرد. در تقسیم‌بندی تاریخی که احمد جعفراوغلو از نظر منشا و خاستگاه زبان‌های ترکی آورده است، ترکی غربی- سلجوقی یا همین ترکی آذربایجانی جزو دوران پنجم یا دوران ترکی میانه قرار دارد که تا دوره جدید یعنی از قرن شانزدهم تاکنون مورد استفاده نوشتاری و ادبی است (ر.ک: ترک دیلی تاریخی؛ به نقل از: هیئت، ۱۳۸۰:۳۲). محمود کاشغری در «دیوان لغات الترک» به ترکان اوغوز و زبان ادبی‌شان اشاره می‌کند. از نظر وی ترکی اوغوز و قبچاق جزو یک گروه زبانی هستند با ویژه گی‌هایی در لهجه و تلفظ لغات (هم چنین: کؤپرولو، ۱۳۸۵:۱۷۹). جواد هیئت می‌نویسد: «اوغوز لهجه‌سی‌نین خصوصیتلریندن قیسا اولاراق داها اول بحث ائدیلدی. کاشغرلی محمودا گؤره قیپچاق، پئچه‌نک و بولغار لهجه‌لری ده اوغوز قروپونا داخیلدیر. اونون دئدیگینه گوره، اوغوز لهجه‌سی‌نین باریز بیر خصوصیتی فارس سؤزلری‌نین بو دیلده چوخ ایشلنمه‌سی‌دیر. اوغوزلار فارسلارلا قونشولوق و یاخین تماسلاری نتیجه‌سینده بیر چوخ ترکجه سؤزلری اونودوب اونلارین یئرینه فارسجا سؤزلر ایشله‌دیرلر.» (هیئت، ۱۳۷۷:۱۴۹) همین ترکی اوغوزی را فؤاد کؤپرولو ریشه ترکی سلجوقی و ترکی عثمانی می‌داند که پیش از استقرار سلسله‌های سلجوقی و عثمانی در سرزمین‌های تحت سلطه اقوام اوغوز در مکاتبات و محاورت به کار می‌رفته است (کؤپرولو، ۱۳۸۵:۲۷۹).

بعد از آن آلفابت و ترکی اویغوری به خط و زبان ترکان تبدیل می‌شوند. دو متن دوران میانه از تاریخ ادبی ترکان، «دیوان لغات الترک» و «اوغوزنامه» به این خط نوشته شده‌اند. به تحقیق عده‌ای خط مغولی شاخه‌ای از خط ترکان است. با این حال در زمانه مسلمان شدن ترکان خط عربی در خدمت زبان ترکی در می‌آید. در دوران جدید از تاریخ‌نگاری زبان ترکی، در میان ترکان آنادولی خط عربی به خط عثمانی خوانده می‌شود. مناطق ترک نشینی که به دست روس‌ها می‌افتد، ساکنان ترک زبان از خط کریل/ روسی استفاده می‌کنند. با استقلال این مناطق از شوروی سوسیالیستی، خط لاتین برای زبان ترکی به کار برده می‌شود.

ترکان ایران نیز در دوران میانه از خط عربی استفاده می‌کنند. در دوران فعلی ترکان ایران هم زمان از خط‌های عربی و لاتین برای زبان ترکی آذربایجانی و دیگر گویش‌ها و لهجه‌های ترکی استفاده می‌کنند. گویش ترکی اوغوزی که در تقسیم‌بندی زبانشاختی، زبان ترکی غربی خوانده می‌شود و سنت کتابت اوغوزی در آذربایجان و دیگر مناطق ایران را پدید آورده است. از نظر تاریخی زبان ترکی را به شش دوره تقسیم کرده‌اند که زبان ترکان ایران جزو دوره میانه بوده و به همراه زبان ترکی قاراخانیان، سلجوقیان، عثمانی، قرن‌هاست که رواج دارد.

در دوره جدید هم ترکی آذربایجانی جای گرفته است. زبان‌شناسان معتقدند زبان ترکی در هزاره‌های چهار قبل از میلاد به وجود آمده و تا به امروز در سرزمین‌های مختلف از جمله جغرافیای فعلی ایران کارآمد است. محمود کاشغری در «دیوان لغات الترک» از راحتی شیوه زبان ترکی در لهجه اغوزها نوشته است. محمد تقی زهتابی در رابطه با سیر تاریخی زبان ترکی آن را تا سده‌های کهن قبل از میلاد می کشاند (ر.ک: زهتابی، ۲۶:۱۳۸۰). ادبیت زبان ترکی آذربایجانی به قرن یازده میلادی شکل گرفته و تا قرن هیجده میلادی به رشد، تکمیل و تکامل رسیده است. این زبان دارای لهجه‌های گوناگون و گویش های مختلفی است. در میان ترکان ایران، لهجه تبریزی از زبان ترکی آذربایجانی، بیشترین رشد را در نوشتار و ادبیت از خود نشان داده است. زبان ترکی آذربایجانی در آغاز ادبی خود، در آلفابت عربی که زبان رسمی فلات ایران بود، شکل گرفت. اشعار حسن اوغلو اولین متن ترکی آذربایجانی محسوب می شود. کتابت «دده قورقود» که حلقه اتصال ادبیات شفاهی و نوشتاری در زبان اوغوزان است، در قرن سیزده میلادی پدید آمد که عده‌ای از زبانشناسان ترکولوژیست دوره اول زبان ترکی آذربایجانی را «دوره دده قورقود» خوانده‌اند. دمیرچی‌زاده آن دوران را «دوره شکل‌گیری و تکامل زبان ادبی بر اساس زبان عموم مردم» می‌نامد. این دوره را در سه مرحله **الف)** شروع از قرن یازده تا قرن پانزده، **ب)** مرحله خطایی- فضولی در قرون شانزده و هفده و **ج)** مرحله واقف در قرن هیجده تعریف کرده‌اند.

از این دوران به تحقیق جواد هئیت، ادبیات ترکی در ایران شکل می‌گیرد و همراه با تحول زمانه، تغیرات ادبی و محتوایی را از سر می‌گذراند. اشعار برجای مانده از حسن اوغلو از متن‌های اولیه نگارشی ترکی آذربایجانی در قرن سیزدهم است. نصیر باکوئی نیز در همان دوران اشعار ترکی نوشته است. «صحاح العجم» از هندوشاه نخجوانی اولین متن ادبیات منثور ترکی بشمار آمده است.

ترکی آذربایجانی ادبی در قرن چهاردهم با اشعار قاضی برهان‌الدین و ضریر تکامل یافت. عمادالدین نسیمی را بنیان‌گذار شعر دیوانی ترکی آذربایجانی دانسته‌اند. در همین دوران نوشته‌ها و آثار شیخ صفی الدین اردبیلی را در زبان ترکی داریم که «قارامجموعه» نامیده می‌شود. این مجموعه را می‌توان سرآغاز ادبیات صوفیانه ترکی خواند. مثنوی ترکی نیز در این عصر با «قصه یوسف» از شاعری به نام علی شروع می‌شود. ادبیات قومی گذشته از دده‌قورقود در «داستان احمد حرامی» که منظومه‌ای ترکی است ثبت می‌شود. در این قرن لغت‌نامه‌نویسی دو زبانه ترکی- فارسی با «حلیۀالانسان و حلبۀاللسان» از ابن مهنا و «تحفه حسام» آغاز و در قرون بعدی با نگارش «تحفه شاهدی» و «تحفه وهبی» که فرهنگ نامه‌های منظوم آموزشی هستند، ادامه می‌یابد.

قرن پانزدهم در زبان ترکی تحولی دیگر انجام می‌گیرد و اشعار شیخ قاسم انوار و حبیبی، الگوهای حماسی را وارد ادبیات صوفیانه می‌کنند. منظومه عشقی «فرقتنامه» از خلیلی هم بخشی از تحول مضمون شعر ترکی را نشان می‌دهد. در تألیفات علمی به زبان ترکی آذربایجانی در این قرن کتاب «اختیارات قواعد کلیه یا دایره جهان نما» از ایبری خوجا ابن عادلی را داریم که در مسائل اخترشناسی

نوشته شده است. در تعبیر خواب «کوامل التعبیر» از خضر ابن عبدالهادی بوازیجی به همراه لغت‌نامه سه زبانه ترکی- فارسی و عربی هم در این قرن نوشته شده است.

با قرن شانزده مرحله تازه‌ای در زبان ترکی ادبی آذربایجانی شروع می‌شود. مثنوی‌نویسی با «دهنامه خطایی»، «یوسف و زلیخا» و«لیلی و مجنون» گسترش می‌یابد. بخشی از ادبیات دیوانی ترکی هم پدید می‌آیند. در غزل ترکی هم اشعار شاه اسماعیل را که خطائی تخلص می‌کرد، داریم. از این دوره است که ترکی تبریز در ادبیات ترکی آذربایجانی قوت می‌گیرد. اشعار فضولی همه سبک‌های شعری را در زبان ترکی به آزمون می‌گذارد و مجموعه‌ای ماندگار به وجود می‌آورد. همو بخشی از ادبیات شفاهی که در فرهنگ ترکان ایران «آتالار سؤزو» خوانده می‌شود را وارد ادبیات شعری کرده و آثار تمثیلی را در زمینه های تربیتی و تصوف بیان می‌کند. زبان ادبی شفاهی ترکی نیز در این قرن با تکامل در انواع ادبی، داستان‌هایی را در اوزان هجایی قوشما، گرایلی و بایاتی آزمون می‌کند. ادبیات عاشیقی آذربایجان شکلی به خود می‌دهد و در سرودهایی همراه با سازنوازی ثبت می‌شود. در قرن سیزدهم حسام‌الدین خویی فرهنگ دو زبانه ترکی- فارسی «تحفهٔ حسام» را تألیف کرد. در همان قرن میرزا حکیم محمد خوئی به دستور عباس میرزا «خلاصه عباسی» را در تلخیص «فرهنگ ترکی به فارسی سنگلاخ» میرزا مهدی خان استرآبادی (قرن۱۲) نگاشت. «قواعد زبان ترکی» از میرزا باباطبیب آشتیانی نیز جزو ترکی‌نویسی آن دوران بشمار می‌رود.

همان دوران ادبیات شفاهی تازه‌ای به عرصه می‌آیند و داستان‌هایی در ژانرهای حماسی و عشقی «کوراوغلو»، «اصلی و کرم» و «عاشیق غریب» در میان ترکان پدید می‌آیند. با این متن‌ها، ادبیات ترکی وارد مرحله "ملا پناه واقف" می‌شود. دوره‌ای که از نظر سیاسی منطقه ترک نشین شرایط تازه‌ای را تجربه می‌کند و موقعیت ایلی و زیستی ترکان میان چندین جغرافیا تقسیم می‌شود. با این شرایط واقف توانست سبک‌های شعری در زبان ترکی نگاشته و تحولی دیگر را به عرصه آورد. تاریخ‌نگاری در این دوره به زبان ترکی آذربایجانی با نگارش کتاب‌هایی چون «صفویه پادشاهلاری تاریخی»، «کتاب شرح» ثبت شده است.

تا دوران معاصر و قبل از و حتی تا سالیانی بعد از تقسیم آذربایجان در جنگ‌های ایران و روسیه، زبان ادبی آذربایجانی، مسیری یگانه و یکپارچه داشت. با تصمیمات سیاسی که منجر به تقسیمات جغرافیایی شد، زبان ادبی ترکی در فلات ایران به حاشیه رانده شد. از دوران پیشامشروطه تا حدود سی سال پیش، زبان ترکی کمترین تولیدات ادبی را شاهد بوده است. میرزا فتحعلی آخوندزاده (۱۸۱۲-۱۸۷۸) نخستین متن‌های مدرن ادبی ترکی را با نگارش رمان کوتاه «آلدانمیش کواکب= ستارگان فریب خورده» و نمایشنامه‌های ترکی «تمثیلات» (۱۸۵۰) پایه گذاشت. همو با تألیف «کمال الدوله مکتوبلاری» (۱۸۶۶م/۱۲۸۳ق): («در سنه ۱۲۸۳ مایور میرزا فتحعلی آخوندوف کتابی موسوم به نسخه کمال‌الدوله در زبان ترکی تصنیف کرده به معاونت مقرب الخاقان میرزا یوسف خان و خود مصنف آن نسخه به زبان فارسی ترجمه یافته بود.» اینک: مجموعه آثار میرزا فتحعلی آخوندزاده، تصحیح و تحقیق علی اصغر

حقدار، ۷۹:۱۳۸۸) نخستین متن مدرن ترکی را در انتقاد اجتماعی و سیاسی ترکان ایران و هم چنین تغییر خط و الفبای نوشتاری را در رساله «اسلام دیللری‌نین یازیسی ایچون ینی الفبا» (۱۸۵۷) ارائه نموده است.

از شعرای ترکی‌سرای دوران عباس میرزا که ترکان آذربایجانی را تقسیمات سیاسی به دو نیمه کرد، حیران خانم قرار دارد که در بخشی از شعرهای ترکی خود، ادبیات حسرت را برای شرایط آذربایجان بیان کرده است.[۵]

ممالک محروسه ایران بعد از انسجامی که حکومت قاجار به ارمغان آورد، زبان‌های عربی- فارسی و ترکی را در نوشتار و گفتار شاهد بود. تألیف «خلاصه عباسی» اثر محمد خوئی، «بهجةاللغات التركيه» از فتحعلی قاجار قزوینی و «الطمغای ناصری» تدوین محمد صالح اصفهانی در فرهنگ‌نویسی ترکی در دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه هستند. در این دوران مرثیه‌سرایی مذهبی نیز وارد ادبیات ترکی می‌شود و شعرای ترکی‌سرایی چون دخیل مراغه‌ای، راجی، دلسوز، صراف و پرغم نوحه‌های خود را به ترکی منتشر می‌کنند. در این دوره با اشعار واقف، ادبیات رمانتیک ترکی و ادبیات عاشیقی تحولی تازه پیدا می‌کند.[۶]

در دوران پایانی حکومت قاجار و تحت تاثیر مدرن‌گرایی، میرزا حسن رشدیه برای نهادینه کردن زبان ترکی به انتشار کتاب «وطن دیلی» (۱۹۰۵) در آموزش این زبان مبادرت کرد. در دوره مشروطه انتشار روزنامه‌های ترکی یا دو زبانه ترکی- فارسی «آنادیلی»، «تجدد» و «آذربایجان» در تبریز را می‌دانیم.

اشعار ترکی میرزا علی اکبر صابر (۱۸۶۲-۱۹۱۱)، معجز شبستری (۱۸۷۳-۱۹۳۴) و جلیل محمد قلی زاده در روزنامه «ملانصرالدین» نمونه‌هایی از ادبیات مدرنیستی ترکان بشمار می‌روند. با این حال بر اساس نوشته جواد هیئت در فاصله ۱۸۳۰ تا ۱۸۹۰ جمعاً ۱۲۳ اثر به زبان ترکی در آذربایجان منتشر شده که ۴۳ اثر در تبریز بوده است. تا سال ۱۲۹۹/۱۹۲۰ از تعداد ۱۳۲۹ اثر چاپ شده در ایران، به جز چند کتاب فارسی، بقیه به زبان ترکی است (آذربایجان ملی ادبی دیلی‌نین تشکلو؛ آذربایجان کتابی بیبلیوگرافیا؛ به نقل از: هیئت، ۲۶۱:۱۳۸۰).

---

[۵] «حیران خانیم دائما وصال حسرتینده اولدوغونو دفعه‌لرله شعرلرینده بیان ائدیر. لاکین هجران اودونا یانان شاعیره اومیدسیزلیگه دوشمور و دونیادان الینی اوزمور» (دیوان ترکی حیران خانم (۱۳۲۴) در دوره حکومت ملی فرقه دموکرات در تبریز منتشر شده است) ر.ک: هیئت، ۱۸۴:۱۳۷۶.

[۶] «واقف اوسلوبو ۱۹-جو عصرین بیرینجی یاریسیندا دا قوّتلی بیر جریان شکلینده داوام ائتمیشدیر. طبیعی دیر کی بو نوع شعر، قیداسینی زنگین خلق یارادایجیلیغیندان و عاشیق شعریندن آلیردی. بو سببدن شفاهی خلق ادبیاتیندا گؤردویوموز کؤچری خلق معیشت تصویرلری، ملی و یئرلی خصوصیتلر، نیک‌بین دونیا گؤروشو، نجیب و اینجه انسان دویغولاری، صداقت، صمیمیت، حؤرمت و محبت، کاما چاتماق آرزولاری بو شعرده درین بدیعی ایفاده‌سی تاپابیلمیشدیر. بو شعر جریانی‌نین اساس محتوا و مندرجه‌سینی سئوگی تشکیل ائدیر. بو نوع شعرین دیلی ساده و اوسلوبو رئالیست دیر.» (هیئت، ۲۱۳:۱۳۷۶).

زبان ترکان ایران با تنوع طایفه‌ای دارای گویش‌ها و لهجه‌های مختلفی است؛ «ترکی آذربایجانی»، «ترکی ترکمنی»، «ترکی خلجی»، «ترکی قشقایی»، «ترکی خوراسانی»، «ترکی ابیوردی» و «ترکی سونقوری» از شاخه‌های زبانی هستند که در میان ترکان ایران مورد استفاده هستند. ترکی ترکمنی لهجه شرقی اوغوز است؛ از نظر فونتیک تفاوت‌هایی با ترکی آذربایجانی دارد. خصوصیات گرامری مختص به خود دارد. ترکی خلجی از قدیمی‌ترین لهجه‌های ترکی بوده و با مایه‌هایی از ترکی گؤک‌ترک ها و پروترک از نظر زبان شناختی مستقل از دیگر لهجه باقی مانده است. جمراسی می‌نویسد: «ترکی خلجی یکی از زبان‌های آلتایی و تنها عضو خانواده آرگو (آرغو) از خانواده زبان‌های ترکی است (محمود کاشغری) در حقیقت خلجی ادامه گویش ترکی باستان آرغو است.» (جمراسی، ۱۳۹۳: ۱۷) ترکی خوراسانی نیز لهجه‌ای از زبان ترکی است. در ویژگی‌های فونتیک ترکی خوراسانی از ترکی آذربایجانی جدا می‌شود و از نظر مورفولوژی هم دارای مختصات خود است. بنابر تحقیقات دورفر، ترکی خوراسانی از لهجه‌های شمالی- شرقی و جنوبی تشکیل می‌شود. ترکی ابیوردی با ویژگی‌های آوایی و گویشی به ترکی خوراسان نزدیک است. در غرب شیراز، شرق کازرون و جنوب آباده از حوالی شیراز تا نزدیکی اصفهان، زبان ترکی ابیوردی رواج دارد. ترکی سونقوری از نظر فونم‌ها بین ترکی آذربایجانی و ایناللو قرار می‌گیرد و کاربرد لغات فارسی و عربی در آن مشهود است. ترکی سونقوری لهجه گفتاری مناطق شمال شرقی کرمانشاه شهر سنقر است.

شروع آموزش زبان ترکی را به سبک جدید، شیوا فرهمندراد با «کتاب ترکی» (۱۸۵۶) نوشته میرزا شفیع واضح و ایوان گریگوری‌یف می‌داند. به دنبال آن کتاب‌های «مجموعه آثار حاجی سید عظیم شیروانی» (۱۸۹۵) و «نگاهی به هیکل انسان» (۱۸۸۲) که در تبریز و به دوران ولیعهدی عباس میرزا منتشر شده‌اند، منابع آموزش ترکی بوده‌اند. به نوشته دکتر جان الدر، از مسیونرهای مسیحی پرسبیتری در ۱۸۸۱ «زبان ترکی نیز از آن جهت که زبان متداول آذربایجان بود، در این آموزشگاه به شاگردان تعلیم داده می‌شد.» میرزا صادق تبریزی «کتابچه ادبیه» (۱۸۹۳) را برای آموزش زبان ترکی در تبریز منتشر می‌کند. با این مقدمات میرزا حسن رشدیه آموزش زبان ترکی را با سبک و محتوای تازه‌ای پایه گذاری می‌کند. «وطن دیلی» (۱۸۹۴) در تبریز منتشر می‌شود. بعد از اقدامات رشدیه و در سال‌های آغازین استقرار مشروطیت در ایران، سید محمد ناطقی مدرسه‌ای در تبریز پایه گذاشت (۱۹۱۷) و کتاب های «صرف و نحو زبان ترکی آذربایجانی»، «ترکی ناب» و «الفبای جدید»(۱۹۲۶) را در تبریز و برای آموزش زبان ترکی نوشته و منتشر کرد (ر.ک: حقدار، ۱۳۹۴:۲۱۷).

انتشار کتاب‌های ترکی در ایران پس از مشروطیت و با استقرار دولت پهلوی متوقف می‌شود. با سیاست های یکسان‌سازی فرهنگی و قومی و سیطره زبان فارسی، محدود نشریات ترکی زبان هم بسته می‌شوند. تنها در ۱۳۲۲ علی اصغر مجتهدی کتاب «امثال و حکم» را حاوی ۲۵۰۰ آتالار سؤزو و مثل‌لر انتشار داد.

در سال‌های اول دهه بیست، روزنامه‌های «آذربایجان»، «وطن یولوندا» و «شفق» در تبریز و «جودت» در اردبیل منتشر می‌شدند. چند عنوان از دیوان شعرای ترکی‌گوی نیز چاپ شدند. تنها در دوران حکومت یکساله فرقه دمکرات آذربایجان، زبان ترکی به صورت نوشتاری و ادبی حضور دارد. در دوران حکومت یکساله فرقه دمکرات، آموزش و پرورش رسمی به زبان ترکی شد و زبان فارسی در کنار آن قرار گرفت. «استفاده از زبان ترکی در مدارس محلی، ادارت دولتی و مؤسسات» از مطالبات سه گانه فرقه دموکرات برای آذربایجان بود. نشریات روزانه و ماهنامه‌ها به زبان ترکی منتشر می‌شدند و نویسندگان در آذربایجان آثاری به زبان ترکی انتشار دادند؛ از جمله کتاب‌های منتشر شده در زمان حکومت ملی پیشه وری، کتاب «آنادیلی» (۱۳۲۴) است که به آموزش گرامر و اصول آوایی ترکی آذربایجانی پرداخته است. تأسیس «شاعرلر مجلسی» از دیگر اقدامات حکومت ملی بود که توانست زبان ادبی ترکی را به مسائل عینی زندگی پیوند زند و شعر ترکی را گسترش دهد.

با سرنگونی حکومت ملی آذربایجان، دولت مرکزی پهلوی با تشدید فشار و افزایش حساسیت به ترک زبانان، پروسه فارسی سازی مناطق آذربایجان را در دستور کار سیاسی و اقتصادی و فرهنگی قرار داد.

دهه‌ای در دوران نخست وزیری محمد مصدق، «آذربایجان یازیچیلار هیئتی» و «آذربایجان دوستلار جمعیتی» در تهران توسط برخی از ترکان شکل گرفت و دو ماهنامه ادبی ترکی «ادبی اثرلر» (۱۹۵۱) توسط سید حسن قریشیان آغاز شد. در سال ۱۹۵۴ منظومه «حیدربابایه سلام» را محمدحسین شهریار در لهجه تبریز منتشر ساخت. دهه‌های سی، چهل و پنجاه تا تغییر نظام سیاسی در ایران، ادبیات ترکی زیر فشار توانست مجموعه محدودی از تحقیقات تاریخی و ادبی را عرضه کند؛ از این موارد می‌توان نام برد: «داستان اصلی و کرم»(۱۳۳۲) و «شاه اسماعیل» رمانی از علی تبریزلی، «ترانه های ترکی» (۱۳۴۱) از حسن مجیدزاده (ساوالان)، «سایالار» و «مقالات فلسفی آخوندزاده» (۱۳۴۲)، «دستورزبان آذربایجان» (۱۳۴۳) از محمدعلی فرزانه، لغت‌های جیبی فارسی- ترکی از پیمایی و فیروز هیئت (۱۳۴۶)، «واقف شاعر قرن ۱۸» (۱۳۴۷)، «عاشیقلار» (۱۳۵۵)، «آثاری از شعرای آذربایجان» (۱۳۵۲) «خودآموز زبان آذربایجانی و فارسی» (۱۳۴۳) از سلام‌الله جاوید در آن دهه، انتشار آثاری از صمد بهرنگی در ادبیات داستانی نظیر «آقای چوخ بختیار» روایتی ملموس در قالب ادبی از انسان‌هایی را به تصویر می کشد که تن به آسیمیلاسیون داده و زبان مادری و هویت قومی خویش را از دست داده‌اند. بهرنگی در داستان «کوراوغلو و کچل حمزه» به داستان قومی «کوراوغلو» می پردازد و در داستان «دلی دومرول» بازپرداخت مدرن قسمتی از اسطوره ترکان «دده قورقود» ارائه می‌کند. بهرنگی هم چنین در «آذربایجان در جنبش مشروطیت» از نقش فعال و تاثیرگذار ترکان ایران در اولین رویداد مدرن اجتماعی و سیاسی ایران می‌نویسد. در آموزش زبان ترکی صمد بهرنگی «پاره پاره» (۱۳۴۲) را منتشر کرده است. داستان‌های فولکلوریک بهرنگی که بیانگر آداب و رسوم ترکان ایران است به همراه داستان هایی از غلامحسین ساعدی و نمایشنامه ترکی «قوردلار» (۱۳۵۲) وی، بخش دیگری از فعالیت‌های ادبی ترکان ایران هستند. جواد هیئت شماری از کتاب‌های چاپ شده به زبان ترکی را در سال‌های

دولت پهلوی ارائه کرده است (ر.ک: هیئت، ۱۳۸۰:۲۷۰). در همان دوران، سید مهدی اعتماد با انتشار آثاری ادبی چون «نصاب اعتماد یا کتاب لغت منظوم» (۱۳۴۴)، «گل غنچه سی»، «گلینلر بزه‌گی» و «چهارشنبه بازاری»، شعر ترکی را به دوران بعدی متصل کرد. حبیب ساهر، یحیی شیدا و محمدحسین شهریار از شعرای ترکی گویی بودند که در دهه‌های پنجاه و شصت به انتشار آثار ترکی اهتمام داشتند.

با گشایش فضای سیاسی و فرهنگی که در هیجانات تغییر نظام حکومتی سال ۱۳۵۷ پدید آمده بود و دولت مستعجل بود، ادبیات ترکی نوشتاری، تجربه‌های تازه‌ای را شروع و استمرار داد؛ جواد هیئت از انتشار بیش از دویست کتاب و مجموعه شعر ترکی در مدت شش سال بعد از استقرار جمهوری اسلامی خبر می دهد (هیئت، ۱۳۸۰:۲۷۵).

دکتر جواد هیئت در زمینه ادبیات شفاهی ترکی، ریشه‌های تاریخی آن را در اورتا آسیا دانسته و تکوین ادبیات نوشتاری ترکی را به قرن شانزده میلادی (ده هجری) می‌داند.[۷] بر این اساس وی شعرهای حسن اوغلو را آغاز ادبیات نوشتاری ترکی در قرن سیزده می‌داند.

در تکمیل و ارتقای ادبیات و زبان ترکی در آذربایجان، دکتر جواد هیئت دست به انتشار مجله *وارلیق* می‌زند. نخستین شماره *وارلیق* با اشاره به جایگاه هویتی و فرهنگی و اجتماعی ترکان در ایران منتشر شده است. اردیبهشت ۱۳۵۸ فعالیت مطبوعاتی دکتر جواد هیئت به همراه نویسندگان صاحب نام آذربایجانی با درج ماده ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر مبنی بر حق اقوام و ملل و سپس پاره‌هایی از اعلامیه‌های «انجمن آذربایجان»، در اوضاع هیجانات سیاسی زمانه تغییر رژیم ایران، در واقع مبانی نظری و اصول فکری گردانندگان مجله *وارلیق* را بیان می‌کند. *وارلیق* به صورت ماهنامه در دو زبان ترکی و فارسی با گرایش فرهنگی منتشر می‌شود. در جلد آن نوشته می‌شود "وارلیق آیلیق فرهنگی ترکجه - فارسجا نشریه / مجله ماهانه فرهنگی فارسی- ترکی". از سال ۱۳۶۶ *وارلیق* به صورت دوماهانه منتشر می‌شود. دو سال بعد (۱۳۶۸) انتشارش به فصل‌نامه تبدیل می‌شود. *وارلیق* از زمستان ۱۳۷۷ هر شش ماه یک شماره منتشر می شود. در مدت سی و شش سالی که مجله *وارلیق* منتشر می‌شود، چندین ویژه‌نامه و چند ضمیمه در موضوعات ادبیات و تاریخ ترکان توسط دکتر جواد هیئت و درباره وی و دیگر نویسندگان مجله نیز انتشار یافته است. تا زمان درگذشت دکتر جواد هیئت در مرداد ۱۳۹۳ مجله *وارلیق* ۱۷۲ شماره منتشر شد. دکتر هیئت در یادآوری خاطراتش از دکتر حمید نطقی از پیشنهاد نام *وارلیق* برای مجله توسط وی می‌گوید که این نام‌گذاری هم اشاره به اسم سنگی باستانی در نزدیکی رودخانه‌ای در سیبری بود و هم ناظر به واکنشی بود که در زمان پهلوی به انکار بود و هستی ترکان ایران می‌پرداخت (ر.ک: هیئت، مقدمه بر باشلانغیج، ۱۳۸۹:۷؛ وارلیق، ش ۱۱۳). به نوشته دکتر هیئت از شروع به کار انتشار *وارلیق* تا چهارده سال بعد، سرمقاله‌ها را دکتر حمید نطقی می‌نوشت.

---

[۷] «آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی، دونیانین ان زنگین و قدیم خلق ادبیاتلاریندادیر و هر یئرده اولدوعو کیمی اولجه بو ادبیات یارانمیشدیر. خلقیمیزین یاراتدیغی داستانلار، ناغیللار، نغمه‌لر، آتالار سؤزو، لطیفه‌لر، تاپماجلار و نهایت عاشیق قوشمالاری نسیلدن نسیله گئچه‌رک حافظه‌لرده یاشامیشدیر.» (هیئت، تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش، ۱۳۷۷:۱۳۰).

تألیفات دکتر جواد هیئت در زمینه ترکولوژی:

- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش، ویژه‌نامه وارلیق، شماره ۱۰۴، بهار ۱۳۷۶ (چاپ دوم؛ چاپ اول: ۱۳۵۸)، تهران.
- آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی، وارلیق مجله‌سی‌نین ضمیمه‌سی، چاپ کاویان، تهران، ۱۳۶۷.
- ادبیاتشناسلیق، ویژه‌نامه وارلیق، شماره ۹۹، زمستان ۱۳۷۴، تهران.
- تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش، ویژه نامه وارلیق، شماره ۱۱۱، زمستان ۱۳۷۷ (چاپ دوم؛ چاپ اول: ۱۳۶۴؛ ترجمه فارسی: تاریخ مختصر ترک، مترجم: پرویز زارع شاهمرسی، نشر پینار، تهران، ۱۳۸۹)، تهران.
- سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، نشر پیکان، تهران، ۱۳۸۰

منابع:

حقدار، علی اصغر (۱۳۹۴)، رنسانس هویتی ترکان ایران، استانبول.
زهتابی، محمدتقی (۱۳۸۰)، ایسلاما قدر ایران ترکلری‌نین دیلی و ادبیاتی، انتشارات اختر، تبریز.
کؤپرولو، فواد (۱۳۸۵)، صوفیان نخستین در ادبیات ترک، ترجمه: توفیق سبحانی، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران.
محمدزاده صدیق، حسین (۱۳۸۶)، یادمان‌های ترکی باستان، انتشارات اختر، تبریز.
نطقی، حمید (۱۳۸۹)، باشلانغیچ، وارلیق درگیسی‌نین ضمیمه‌سی، تهران.
هیئت، جواد (۱۳۷۶)، آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش، وارلیق، سایی:۱۰۴، تهران.
هیئت، جواد (۱۳۸۰)، سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، نشر پیکان، تهران.
هیئت، جواد (۱۳۷۷)، ترکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش، ویژه‌نامه وارلیق، شماره ۱۱۱، تهران.
هیئت، جواد (۱۳۸۹)، تاریخ مختصر ترک، ترجمه: پرویز زارع شاهمرسی، نشر پینار، تهران.

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 62
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

جواد هیئت و شهریار

شهریار منیم چوخ یاخین دوستوم ایدی. اونو تبریزدن تهرانا گتیردیم. آلتی آی عایله‌سیله بیرلیکده بیزده قالدی. اورادا بیز تورک و فارس دیللرینده ایکی‌دیللی ادبی محفل یاراتمیشدیق. شهریار چاغداش تورک دونیاسی‌نین ان بؤیوک شاعیرلریندن دیر.

بیر گون شاهین ائشی کرالیچه فرح یاردیمجیسینی اونون یانینا گؤندردی. کرالیچه، یاردیمجیسیندان شهریارا چوخلو سلام و بیر ده بیر خبر گؤندرمیشدی: "من شهریار و عایله‌سی‌نین دوکتور جواد هیئت‌ین ائوینده دایمی قالماسینی و اونلارا زحمت وئرمه‌سینی ایسته‌میرم. اوستاد ایذین وئریرسه، اونا تهران‌دا بیر ائو آلماق ایسته‌ییرم کی، او ائوه کؤچسون". اوستاد شهریارسا بونون اوزرینه سلامینی کرالیچه‌یه چاتدیرماغی خواهیش ائتدی:

"کرالیچه‌یه دئیین کی، چوخ ساغ اولسون. منیم ائوه احتیاجیم یوخدور. کرالیچه اؤز لطفونو گؤسترمک ایسته‌ییرسه، گؤستریش وئرسین، منیم دیوانیم تورکجه ده باسیلسین. او کیتابین ساتیشیندان اؤزومه ائو ده آلا بیلرم". من بونا شاهید اولدوم.

دوکتور جواد هیئت

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 63-74
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

جواد هیئت (۱۹۲۵-۲۰۱۴)[1]

• پروفسور دوکتور یاووز آق‌پینار

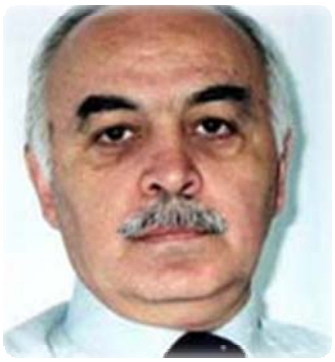

ایران تورکلری‌نین تانینمیش بیلیم و فیکیر آدامی، دگرلی انسان، جراح پروفسور دوکتور جواد هیئت، ۱۲ آقوست ۲۰۱۴ تاریخینده باکی‌دا تداوی گؤردویو خسته‌خانادا ۸۹ یاشیندا وفات ائتدی و اورادا اؤنملی شخصیتلر، دؤلت آداملاری و صنعتچیلره مخصوص "فخری خیابانی"ندا دفن ائدیلدی.

جواد هیئت‌ین سوی کؤتویو هم آنا هم ده آتا طرفیندن گونئی آذربایجان‌ین تانینمیش عایله‌لرینه دایانماقدادیر. آتاسی میرزا علی هیئت ۱۸۸۹ ایلینده دوغولموش مکمل دینی تحصیلینی نجفده آلمیش و "مجتهد" سویه‌سینه یوکسلمیش بونونلا یئتینمه‌یه‌رک طبیعی بیلیملرده ده اؤزونو یئتیشدیرمیش بیر آیدین ایدی. نجفده کی تحصیلیندن سونرا بیر ایل قدر ایستانبول و قاهیره‌ده ده بولونموش، اسلام اؤلکه‌لری‌نین ایچینده بولوندوغو دینی، سوسیال (اجتماعی) و اقتصادی و سیاسی دورومو چوخ یاخشی گؤزلمله‌میشدیر. مملکتی تبریزه دؤندوکدن سونرا تبریزده‌کی اؤیرتمن مکتبینده دینی درسلر یانیندا حکمت (فیزیک) درسلرینی ده اوخوتموشدور. میرزا علی هیئت‌ین ساده‌جه دینی تحصیلله ایلگیلنمه‌دیگی دؤنمین سیاسی و کولتورل پروبلملرینه ده ایلگی دویدوغو آنلاشیلماقدادیر.

۱۹۰۶-دا ایران‌دا محمد علی شاه‌ین مشروطیتی تانیماماسی اوزرینه نجف مجتهدلرینه گؤندریلن هیئتین باشیندا بولونموش و اونلارین تکرار آلدیغی فیتوا، مشروطیت حرکتی‌نین یئنیدن گوجلنمه‌سینده بؤیوک رول اوینامیشدیر.

---

[1] یئنی تورکیه ادبیاتی درگیسی، سایی ۱۰.

اونون تورکیه تورکلریله ده یاخین ایلیشکیلر قوردوغو بیرینجی دونیا ساواشی ایللرینده بعضی عثمانلی آیدینلاریلا بیرلیکده "اتحاد اسلام" آدلی بیر جمعیت قورماسیندان و بو تشکیلاتین ایران (تبریز) باشقانلیغینی یاپماسیندان آنلاشیلماقدادیر. بیلیندیگی کیمی عثمانلی "اتحاد و ترقی" منسوبلاری او دؤنمده ایران تورکلریله یاخین تماس ایچینده ایدیلر و بعضی عسگری (حربی) بیرلیکلریمیز بیرینجی دونیا ساواشی ایللرینده و همن سونراسیندا ایران‌ین بعضی بؤلگه‌لرینده بو آرادا تبریزده ده اؤنملی فعالیتلر گؤستئرمیشدیلر.

۱۹۱۹-دا ارمنیلرین ناخجیوانا سالدیریلاری سیراسیندا یاردیما گئدن ایران هیئتینه ده باشقانلیق ائتمیشدیر. قاجار خاندانی زامانیندا چئشیدلی بوروکراتیک گؤره‌ولرده بولوندوغو کیمی رضا شاه زامانین‌دا دا ایران عدلیه‌سی‌نین قورولوشوندا اؤنملی رول اوینامیش، باش‌ساوجی (مدعی عموم)، سناتور، تمییز محکمه‌سی‌نین باشقانی و عدلیه ناظیری اولموشدور.

رضا شاه‌ین تورکیه زیارتینده اونون معیتینده بولونموش، گؤروشدوکلری جلال بایارین میرزا علی هیئته "اسکی دوستوم" دئیه خطاب ائتمه‌سیندن شبهه‌لنن شاه، اونو دؤنوشونده گؤره‌ویندن اوزاقلاشدیرمیشدیر. عینی شکیلده ۱۹۴۱-ده تورکیه بؤیوک‌ائلچیسی کمال حسنی تارای‌لا بیر پروژه حاضیرلایاراق تورکیه‌یه ۱۰۰ جیوارییندا اؤیرنجی‌نین یوکسک تحصیله گؤندریلمه‌سینه وسیله اولدولار. دمک کی تورکیه ایله ایران آراسیندا عثمانلی و قاجار دؤنمینده قورولان دوستلوق ایلیشکیلری ۱۹۴۰-لی ایللره قدر داوام ائتمیشدیر. اونون ایکی قارداش اؤلکه آراسینداکی دوستلوق ایلیشکیلری فیکرینی اوغلو جواد هیئت ده داوام ائتدیرمیش ۱۹۹۳-ده تهران‌دا تورکیه بؤیوک‌ائلچیسی قورقماز حق‌تانیرلا بیرلیکده "تورک کولتور مرکزی" آچمیش آیریجا بعضی اؤیرنجیلرین تورکیه‌ده بورسلو اولاراق اوخومالاریندا ائتکیلی اولموشدور.

جواد هیئت، ۱۹۲۵-ده تبریزده دوغولدو. ایلک تحصیلینی تبریزده، اورتا اؤیرتیمینی ده همدان و تهران‌دا تاماملادی. تهران‌دا حربی لیسه‌نی بیرینجیلیکله بیتیریب ۱۹۴۱-ده تهران طب فاکولته‌سینه یازیلدی. اوچونجو صینیفدا ایکن آتاسی‌نین توصیه‌سیله سؤزونو ائتدیگیمیز ۱۰۰ اؤیرنجی پروژه‌سی قاپسامیندا تورکیه‌یه گؤندریلدی. ایستانبول طب فاکولته‌سینه نقل ائده‌رک اوچ ایل بورادا اوخودو و اوچ ایل ده بو اونیورسیته‌نین ایکینجی جراحلیق کلینیکینده اختصاص یاپدیقدان سونرا پاریسه گئچدی و اورادا اختصاصینی داها دا گلیشدیردی. ۱۹۵۲ ایلینده چوخ یاخشی یئتیشدیریلمیش گنج بیر جراح اولاراق ایرانا دؤندو.

جواد هیئت آتاسی‌نین ائتکیسیله کیچیک یاشلاریندان اعتیباراً آنا دیلینه، وطن و میلّت سئویسینه باغلانمیشدی. بو اوزدن تورکیه‌ده‌کی تحصیلی سیراسیندا امکان تاپدیقجا ایستانبول اونیورسیته‌سی‌نین ادبیات و تاریخ بؤلوملری‌نین درسلرینه ده داوام ائتمیش، ایره‌لیده تورکیه‌نین اؤنده گلن سیاست و کولتور آلانیندا اؤنملی یئر توتاجاق اولان محرم ارگین، فاروق تیمورتاش، فاروق سوقان، سعدالدین بیلگیچ و دیگر بعضی آیدینلارلا یاخین ایلیشکیلر قورموشدو.

تهران‌دا ۱۹۵۲-دن اعتیباراً دگیشیک خسته‌خانالاردا جراحی کلینیکلرینی قورار. ایران‌دا گنل (عمومی) و تجروبی جراحی‌نین گلیشمه‌سینده بؤیوک رول اوینار. ۱۹۵۴-ده قاپالی قلب عملیاتی، ۱۹۵۶-دا ایران دا ایلک دفعه آئورت قاپاغی دارلیغی عملیاتی یاپار. ۱۹۶۱-ده "جاوید" آدلی اؤزل بیر خسته‌خانا قورار. ۱۹۶۲-ده ایسه آچیق قلب عملیاتینی باشاریبلا اویقولار. ۱۹۶۹-دا ایران‌دا ایلک بؤیرک کؤچورمه عملیاتینی گرچکلشدیرر. بو سیرالاردا ایتلر اوزرینده قلب کؤچورمه عملیاتلاری یاپار. بئله‌لیکله تجروبی جراحی‌نین و اورقان کؤچورمه عملیاتلاری‌نین گلیشمه‌سینده ده اؤنجو اولار، بیر چوخ اؤیرنجی یئتیشدیرر.

جواد هیئت‌ین جراحی آلانینداکی باشاریلاری دیش (خارجی) اؤلکه‌لرده ده دقت چکر. ۱۹۶۳-ده اولوسلار آراسی جراحلار جمعیتی‌نه دایمی ایران تمثیلچیسی و ۱۹۸۳-ده ده پاریس‌ده‌کی اولوسلار آراسی جراحلیق آکادمیسی‌نه اویه (عضو) سئچیلر. آلانیندا پروفسورلوغا قدر یوکسلر، ۱۹۸۸ ایلیندن اعتیباراً تهران‌دا آزاد اسلام اونیورسیته‌سینده جراحی بؤلومونون باشقانلیغینی یاپار. طبده‌کی باشاریلاری سببیله ایران حکومتی‌نین بیرینجی درجه‌لی خیدمت اؤدولونه (مکافاتینا) لایق گؤرولر.

او ساده‌جه تهران اونیورسیته‌سینده‌کی درسلریله، اویقولامالی (تطبیقی) جراحی چالیشمالاریلا یئتینمئز، عینی زاماندا ۱۹۶۴ ایلیندن اعتیباراً تهران‌دا ایکی آیدا بیر یاییملانان "دانش پزشکی" آدلی طبی بیر درگینی ۱۲ ایل بویونجا یاییملاما باشاریسی دا گؤسترر. ۱۹۷۶-دا محمد رضا شاه‌ین ۵۰-جی و ایران دؤلتی‌نین گویا ۲۵۰۰-جو ایل دؤنومو مناسبتیله بیر یازی یازمادیغیندان درگیسی قاپادیلار. ۱۰۰-دن چوخ طبی مقاله‌سی آوروپادا فرانسیزجا و اینگیلیزجه دگیشیک آلان درگیلرینده ده یاییملانمیشدیر.

اؤزللیکله کیچیک یاشلاریندان اعتیباراً آتاسیندان دموکراتیک دوشونجه‌لر، وطن و میلّت سئوگیسی، تورکلوک عشقینی اؤیرنمیش اولان جواد هیئت، ۱۹۲۵-دن اعتیباراً ایران‌دا آذربایجان تورکلویونون فارس شوونیستلری طرفیندن انکار ائدیلمه‌سینی، تورکجه‌نین یاساقلانماسینی درین بیر اوزونتویله گؤزلمله‌میش نهایت ۱۹۷۹-دا "طاغوت" رژیمی‌نین ییخیلماسییلا اورتایا چیخان سربستلیک اورتامیندا اؤزو کیمی دوشونن آرخاداشلاری دوکتور حمید نطقی، محمدعلی فرزانه، علی کمالی، غلامحسین بیگد لی، صمد سرداری‌نیا، تیمور پیرهاشمی، عبدالکریم منظوری، حسن مجیدزاده ساوالان و دیگرلری ایله تهران‌دا اؤنجه‌لری آیدا بیر، داها سونرا ایکی آیدا و اوچ آیدا بیر یاییملانان *وارلیق* آدلی تورکجه-فارسجا بیر درگی چیخارماغا باشلار. درگی‌نین مادی یوکونو اوزرینه آلار. بو درگی قارداشی اوغلو محمدرضا هیئت طرفیندن حالاً یاییملانماقدادیر. بو طرفی ایله ایران‌دا یاییملانان ان اوزون عؤمورلو تورک درگیسی دیر.

وارلیق درگیسینده بیر یاندان ایران تورکلرینه اؤز تاریخلری، دیللری، ادبیاتلاری، کولتورلری اؤیردیلیرکن، دیگر یاندان دا فارس شوونیستلری‌نین "سیز تورک دئییلسینیز، آذری آدلی ایرانی بیر خالقسینیز، موغوللار سیزی تورکلشدیردی" کیمی تاریخه و منطیقه آیقیری (مغایر) ادعالارینا اوبژکتیو،

تاریخی گرچکلره دایانان بیلگی و بلگه‌لره جوابلار وئریلمیشدیر. عینی شئیلده *وارلیق* درگیسی، ایران تورکلری‌نین ۱۹۷۹-۱۹۲۴ ایللری آراسیندا "طاغوت" رژیمی‌نین اونوتدورماغا باشلادیغی میلّی کیملیک، آنا دیلیله اوخویوب یازما کیمی پروبلملری‌نین آشیلماسیندا اؤنملی خیدمت گؤرموش حتی ایران تورکلریله دونیا تورکلویو آراسیندا کؤرپو اولماغی باشارمیشدیر. آیریجا سؤیله‌مک گرکیر کی *وارلیق* درگیسی، بو توتومو یانیندا فارسلارلا قارداشلیق، دینداشلیق، وطنداشلیق، دویغولارینی دا زده‌له‌مه‌مگه، حتی قوّتلندیرمگه، مشترک وطن ایران‌دا بیرلیکده، ائشیت حاقلارا صاحیب اولاراق یاشاماغا اؤزن گؤسترن بیر یول ایزله‌میشدیر.

دیگر یاندان ایران‌دا ۱۹۷۹-دان سونراکی سربست اورتامدا تورکلر آراسیندا، عرب حرفلری‌نین نئجه یازیلاجاغی بؤیوک بیر مسئله حالینا گلمیش، آیریجا تاریخی آچیدان منطیقسیز و صنعی بیر پروبلم اولان، نئجه بیر ادبی دیل ایشله‌دیله‌جگی ده تارتیشما قونوسو اولموشدو. بیر چوخ ولایتده، حتی بعضی قصبه‌لرده، کیچیک سوره‌لی یاییلار، کیتابلار قارماشیق بیر ایملایلا یاییملانیر، بونلارین چوخوندا قاتی بیر محلی دیل (آغیز)، ادبی دیل یئرینه ایشله‌دیلیردی. آیریجا عرب الیفباسینا آشیری فونتیک بیر آنلاییشلا یازما چابالاری دا دقتی چکیردی. بیر یاندان تورکیه‌ده‌کی لاتین الیفباسی، دیگر یاندان قوزئی آذربایجان‌داکی کیریل الیفباسی، آنا دیللرینی اوزون بیر آرادان سونرا، یایغین اولاراق یئنیدن ایشلتمگه باشلایان، او زامانا قدر تورکجه بیر یازیم تجروبه‌سی اولمایان، تجروبه‌سیز، دیل قوراللاریندان (قایدالاریندان) خبرسیز ایران تورک آیدینلارین قافاسینی قاریشدیریردی.

اؤزللیکله جواد هیئت و حمید نطقی، *وارلیق* درگیسینده یازدیقلاری مقاله‌لرله آیدینلاری معقول و اسکی کلاسیک ادبی دیله یاخین بیر ایملا و دیل آنلاییشینا سوق ائتمکده بؤیوک رول اویناندیلار. بورادا سؤیله مک گرکیر کی باشدا جواد هیئت اولماک اوزره *وارلیق* یازارلاری مقاله‌لرینی "ادبی تورک دیلی" ایله یازماق اوچون بیلینچلی بیر چابا ایچینده اولموشلاردیر. حالبوکی او دؤنمده اؤزللیکله ایران‌دا و بللی اؤلچوده ده قوزئی آذربایجان‌دا، بیلینن سببلرله، محلی دیله بؤیوک بیر اؤنم وئریلیر، مومکون اولدوغو اؤلچوده تورکیه تورکجه‌سیندن اوزاق بیر دیلله یازماق اوچون چابا گؤستئریلیردی. دوکتور جواد هیئت ین دانیشما دیلی ده تورکیه تورکجه‌سیله آذربایجان تورکجه‌سی‌نین ایلیملی بیر قاریشیمیندان عبارت ایدی. او بو طرفی ایله اسماعیل گاسپیرالی‌دان بو یانا داوام ائدن "ادبی تورک دیلی" ایدئالی‌نین اؤنده گلن ساوونوجولاریندان اولموشدور.

جواد هیئت، ایران‌دا "طاغوت" دؤنمینده دؤلت سیاستی اولاراق منیمسنمیش و اویقولانمیش، ایران تاریخینده تورکلرین یئرینی و رولونو اونوتدورماغا، ساپدیرماغا یؤنه‌لیک یانلیش تاریخ، دیل و کولتور آنلاییشینی اورتادان قالدیرماق اوچون ده بؤیوک چابا گؤستردی. بو یولدا بیر چوخ سیاسی، اقتصادی و سوسیال باسقیلارا معروض قالماسینا رغماً چالیشماقدان واز گئچمه‌دی. حتی سوویت دؤنمینده، قوزئی آذربایجان‌دا بئله "تورکلوک" آنلاییشی، آذربایجان تاریخ و مدنیتینه باخیش طرزی، رسمی سوویت گؤروشویله چلیشدیگی (تضاددا اولدوغو) بیر چوخ زورلوقلا، باسقییلا قارشیلاشدی، آما دوغرو بیلدیگی

یولدان شاشمادی. او هر زامان "آذربایجانلیلارین" تورکلویونو ساووندو "آذری" ویا "آذربایجان خالقی" کیملیکلری‌نین، سیاسی سببلرله صنعی اولاراق اویدورولدوغو تزینی مدافعه ائتدی و سونوچدا دا باشاریا اولاشدی. بوگون ایران‌دا آذربایجان تورکلویونون میلّی بیر کیملیک اولاراق گئنیش قبول گؤرمه‌سینده باشدا جواد هیئت اولماقلا آرخاداشلاری‌نین حمید نطقی، غلامحسین بیگدلی، محمدعلی فرزانه و دیگرلری‌نین یازیلاری‌نین، اثرلری‌نین و اصرارلی چالیشمالارین بؤیوک رولو واردیر. "وارلیقچیلار"ین کولتورل ساحه‌ده‌کی ان بؤیوک باشاریسی دا بودور.

دوکتور جواد هیئت‌ین آذربایجان تورکلری‌نین تاریخی، دیلی، ادبیاتی و گنل کولتورو ساحه‌سینده یازدیغی بیر چوخ اثر و مقاله‌سی‌نین ده اؤزو (اؤزگی) بوندان عبارتدیر. او ساده‌جه آذربایجان تورکلری‌نین تورکیه تورکلریله دئییل، بوتون دونیا تورکلویویله باغلارینی، اورتاق کؤکلرینی ده اورتایا قویدو و دیگر اثرلری یانیندا اؤزللیکله "سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی" (تهران، ۱۳۶۵) آدلی اثریله ایران‌دا گرچک آنلامدا تورکولوژی بیلیمی‌نین تملینی ده آتمیش اولدو.

ایران کیمی تورکلرله مینلرجه ایللیک ایلیشکیسی اولان و حالاً ده ۳۰ میلیونا یاخین تورکون یاشادیغی بیر جوغرافیادا تورکولوژی‌نین بیر بیلیم دالی (قولو) اولاراق گلیشمه‌مه‌سی دقتی چکر و انسانی حیرته دوشورر. بونون اساس سببی ۱۹۲۰-لی ایللردن اعتیباراً ایران‌دا آشیری فارس میلّیتچیلیگی‌نین حتی شوونیزمی‌نین آیدینلار آراسیندا گئنیش قبول گؤرمه‌سی، ساسانی‌لردن اعتیباراً ایران‌دا سیاسی بیر وارلیق گؤسترەبیلمه‌میش اولان فارسلارین ۱۹۲۵-۱۹۲۴ ایللریندن اعتیباراً قاجار تورک خاندانینی دئویره‌رک ایران‌دا یؤنتیمی اله گئچیرمه‌لری و بو دؤلتین قوروجولاری‌نین دا آشاری فارس میلّیتچیلیگینه و آچیقجا تورک دوشمن‌لیگینه دؤلت سیاستی اولاراق اؤنم وئرمه‌سیندن قایناقلانمیشدیر. حتی ۱۹۷۹-۱۹۲۵ آراسیندا تورکجه کیتاب، قزئت، درگی باسماق بیر یانا مکتبلرده تورک اوشاقلاری نین اؤز آنا دیللرینده دانیشمالاری بئله یاساقلانمیش، دانیشدیغی تثبیت ائدیلنلر ده جزالاندیریلمیشلار.

طبیعی بئله بیر اؤلکه‌ده تورکولوژی آراشدیرمالاری یاپماق دا امکانسیز حالا گلمیشدیر. ۱۹۷۹ ایلینده ایران‌دا خالق آراسیندا "طاغوت" اولاراق نیته‌لنن (سجیه‌لندیریلن) شاه یؤنتیمی‌نین تورکلرین ده بؤیوک قاتقیلاریلا ییخیلماسی عرفه‌سینده اورتایا سربست بیر حریت اورتامی چیخینجا ایران‌دا بیردن بیره تورکجه کیتابلاردا، قزئت و درگیلرده پاتلاما یاشانمیشدیر. آنجاق بیر سوره سونرا بو حریت اورتامی سونا چاتینجا بو تورکجه نشریات تاماماً یاساقلانمامیشسا دا سجیدّی بیر دنتیمه (کنترولا) تابع توتولموشدور. گونوموزده ده نظارتدن ایذینسیز هر هانسی بیر شئی باسیب یایماق مومکون دئییلدیر.

بئله بیر اورتامدا *وارلیق* درگیسینی اوزون ایللر کسینتییه اوغراتمادان یاییملاماق دوکتور جواد هیئت‌ین بؤیوک باشاریسی، عایله‌سی و اؤزونون ایران‌داکی گئنیش نفوذو سایه‌سینده‌دیر. جواد هیئت آشیری فارس میلّیتچیلرینی تنقید ائدرکن، اونلارین تورکلر حاقیندا‌کی بعضی ادعالارینا جواب وئریرکن سورکلی

تمکینلی، اوزلاشماجی بیر یول ایزله‌میش، ایران‌ین بوگون وار اولماسیندا تورکلرین تاریخی رولونو مقاله لریله تئز- تئز خاطیرلاتمیشدیر.

جواد هیئت تورکیه‌ده‌کی تورکولوژی کونفره‌لرینه، چئشیدلی سمپوزیوملارا دگرلی بیلدیریلریله قاتیلمیش، تورک آیدینلاری‌نین، بیلیم چئوره‌لری‌نین هم ایران تورکلرینی هم ده بیر دؤلت اولاراق ایرانی داها یاخیندان و گرچگه اویغون بیر شکیلده تانیمالاریندا دا بؤیوک رول اوینامیشدیر.

۱۹۹۱ ایلینده سوویتلر بیرلیگی‌نین داغیلماسی اوزرینه قوزئی آذربایجان‌داکی سیاحتلرینی آرتیرمیش، سون زامانلاریندا اوزون سوره اورادا اقامت ائتمگه باشلامیشدیر. اونون آذربایجان تورکلویونه خیدمتلرینه بؤیوک دگر وئرن آذربایجان حکومتی باکی‌دا اونا بیر ائو تخصیص ائتمیش و زامان زامان گؤروشلریندن یارارلانمیشدیر.

قاراباغ‌ین ارمنیلر طرفیندن اشغال ائدیلمه‌سیندن سونرا ایران‌دا قاراباغا یاردیم فعالیتلرینی باشلادانلارین باشیندا بولونموش، "قاراباغ مسلمانلارینا یاردیم کومیته‌سی"نین باشقانلیغینی یاپمیش، اؤنملی مقداردا عیلاج (داوا- درمان) یاردیمی تأمین ائده‌رک قوزئی آذربایجانا گؤندردیگی کیمی ۱۸۹-دان چوخ یارالی نین ایرانا گؤتورولمه‌سی و چئشیدلی خسته‌خانالاردا تداوی ائدیلمه‌سینی ساغلامیش، بیر چوخ یارالینی دا اؤزو عملیات ائتمیشدیر. قاراباغ حادثه‌لری دولاییسی‌ایله تورکیه‌نین منفعل تاورینا عصیان ائتمیش بو قونودا جمهور باشقانی سلیمان دمیرله یازدیغی آچیق مکتوب گئنیش یانقیلار اویاندیرمیشدیر.

جواد هیئت، آذربایجان تورکلری‌نین کولتورو حاقینداکی دگرلی بیر چوخ چالیشمالاری، ایرانلا- آذربایجان آراسینداکی ادبی- مدنی علاقه‌لرین گلیشدیریلمه‌سینده‌کی رولو سببیله "آذربایجان میلّی یارادیجیلیق آکادمیسی"نین شرف اویه‌سی (فخری عضو) اولاراق قبول ائدیلمیش (۱۹۹۱)، ممحمدامین رسولزاده دؤلت اونیورسیته‌سی و نریمان نریمانوف طب اونیورسیته‌سی طرفیندن اونا فخری دوکتورلوق پایه‌سی وئریلمیش و داها بیر چوخ علمی قورولوشدان بو آرادا آذربایجان یازارلار بیرلیگی‌ندن ده چئشید لی مکافاتلار آلمیشدیر. تورکیه‌ده ده ایستانبول اونیورسیته‌سی طرفیندن فخری دوکتورایا لایق گؤرولموش، تورک دیل قورومونون شرف اویه‌لیگینه قبول ائدیلمیشدیر.

دوکتور جواد هیئت آتاتورک کولتور، دیل و تاریخ یوکسک قورومو، آتاتورک کولتور مرکزی باشقانلیغی طرفیندن یورودولن "تورک دونیاسی ادبیاتی" پروژه‌سینده گؤره‌ولندیریلمیش و بو اثره اؤزللیکله گونئی آذربایجان ادبیاتی اوچون بیر چوخ ماده یازمیشدیر.

جواد هیئت‌ین تورک دیلی، ادبیاتی، تاریخی حاقینداکی بعضی اثرلری هم تورکیه‌ده هم ده آذربایجان جمهوریتی‌نده یاییملانمیش بولونماقدادیر. بورادا اؤزللیکله بلیرتمک گرکیر کی جواد هیئت، ایران تورکلرینین ایچینده بولوندوغو شرطلری گؤز اؤنونده توتموش، اونلارین احتیاجلاری اوچون تورک دیلی و ادبیاتی حاقینداکی اثرلرینی یازمیشدیر.

اثرلری. طبی اثرلری: ۱- ترومبوفلبیتین تداویسی (فارسجا، تهران، ۱۹۵۷). ۲- گنل جراحلیق (۲ جیلد، فارسجا، تهران، ۱۹۶۵). ایران‌داکی ایلک جراحی درس کیتابی‌دیر. ۳- جراحلیق درسلری (فارسجا، تهران، ۱۹۹۷).

تورک دیلی، ادبیاتی و کولتورویله ایلگیلی اثرلری:

۱- **آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش** (۲ ج.، تهران ۱۳۶۹-۱۳۵۸؛ ۱-جی جیلد ۲=جی باسیم، ۱۹۹۰/۱۳۶۹).

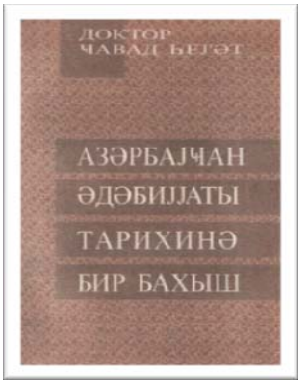

آذربایجان‌دا کیریل حرفلی باسقیسی ۱۹۹۳. اؤنجه *وارلیق* درگیسینده تفرقه ائدیلمیش، سونرا کیتاب حالینا گتیریلمیشدیر. آیری- آیری مقاله‌لردن اولوشان بو اثر، بو سؤزلرله ایران تورکلری نین اونلو شاعیری سهندین خاطیراسینا حصر ائدیلمیشدیر:

"بو اثری ایللر بویو میلّی سیتم آلتیندا یاشایان و اکثریت اولدوغو حالدا اقلیت حاقلاریندان دا محروم قالان خالقیما و خالقیمین بؤیوک شاعیری سهندین عزیز خاطیره‌سینه اورک دولوسو نیسگیل و سئوگیله تقدیم ائدیرم."

۱۹۸۰ ایلینده ایران‌دا بیر اثری بو تقدیم سؤزلریله یاییملاماق جسارت ایستردی.

بو اثرده آذربایجان تورکجه‌سی و ادبیاتی، آیری بیر "میلّتین" ادبیاتی اولاراق دئییل، تورک میلّتی‌نین بیر قولونون، آذربایجان تورکلری‌نین دیلی و ادبیاتی اولاراق اله آلینمیشدیر. بو اؤزللیگیله سوویت دؤنمینده یازیلان آذربایجان ادبیات تاریخلریندن آیریلیر و تورکیه‌ده تملینی فواد کؤپرولونون آتدیغی تورک ادبیاتی آنلاییشینی تمثیل ائدر.

جواد هیئت، بو اثرینده باشدا تورکیه اولماق اوزره قوزئی آذربایجان و آوروپادا یاییملانمیش اثرلردن و ایران‌داکی بعضی اوریژینال بلگه‌لردن یارارلانمیشدیر. هم تورکیه‌ده هم ده قوزئی آذربایجان‌دا یازیلان آذربایجان ادبیاتییلا ایلگیلی مقاله‌لر، آنسیکلوپدی ماده‌لری و ادبیات تاریخلرینده آذربایجان دینی ادبیاتینا اؤزللیکله "مرثیه ادبیاتی"نا چوخ یئر وئریلمز. حالبوکی اؤزللیکله ایران‌دا اسکیدن بری جیدّی فارس ادبیاتی ائتکیسی و ۱۹۷۹-۱۹۲۵ ایللری آراسینداکی باسقی دؤنملرینده تورکجه‌نین یاساقلاندیغی ایللرده تورک دیلی و ادبیاتی‌نین وارلیغینی قوروموادا بو "مرثیه ادبیاتی"نین بؤیوک رولو اولموشدور. محرم‌لیکده ویا باشقا زامانلاردا مسجیدلرده اوخونان تورکجه مرثیه‌لر، خالقین اؤز دیلینی و کولتورونو قوروماسینا، یاشاتماسینا یاردیم ائتمیشدیر. پهلویلر دؤنمینده تورکجه اثر باسمانین یاساق اولدوغو ایللرده بئله ایران‌دا تورکجه مرثیه‌لر راحاتلیقلا باسیلمیش، یاییلمیش و خالق ایچریسینده اوخونموشدور. ایران

حکومتی بونو دا یاساقلاماغا جسارت ائده‌ممه‌میشدیر. مرثیه‌لرین بو اؤزللیگی جواد هیئت‌ین گؤزوندن قاچمامیش اونلاری، آیری بیر بؤلومده اله آلماغی ترجیح ائتمیشدیر.

"آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش"ین بیرینجی جیلدی ۱۹-۱۳-جو یوز ایللری، ۲-جی جیلدی ایسه ۲۰-جی یوز ایلی ایچریر.

۲- **مقایسه‌اللغتین** (فارسجا، تهران، ۱۳۶۲ /۱۹۸۴). ایکی دیلین قارشیلاشدیرماسی، چئویرن مرسل اؤزتورک (آنکارا، تورک دیل قورومو، ۲۰۰۳). "ایکی دیلین مقایسه‌سی" آدییلا چ. ساسانی ایله م. منافی آذربایجان تورکجه‌سینه چئویرمیش، ف. پارنجی ایسه کیتابا بعضی آچیقلامالار یازمیشدیر (باکی، علم نشریاتی ۱۹۸۹).

بو اثر نوایی‌نین "محاکمه‌اللغتین" آدلی اثرینه یازیلمیش چاغداش بیر نظیره اولاراق دگرلندیریله‌بیلر. اثرده فارسجا ایله آذربایجان تورکجه‌سی قارشیلاشدیریلمیشدیر. تورکجه اؤرنکلر آذربایجانلی شاعیرلردن آلینمیشدیر. اثرین سونوندا فارسجادا دوغرودان دوغرویا (بیر باشا) تک کلمه‌لیک قارشیلیغی اولمایان، فارسجادا آنجاق عربجه ویا بیرلشیک کلمه‌لردن یارارلانیلاراق ایفاده ائدیله‌بیلن و اؤنملی بیر قیسمی دا عیناً ویا چوخ آز تلفظ فرقلیلیکلریله فارسجادا ایشله‌دیلن ۱۶۵۰ تورکجه کلمه لیسته حالیندا وئریلمیشدیر.

جواد هیئت اثرین گیریش قیسمیندا پروفسور دوکتور تورحان گنجه‌ای‌نین نوایی‌نین "محاکمه‌اللغتین" آدلی اثرینی فارسجایا چئویره‌رک ۱۳۲۷ (۱۹۴۸) ایلینده تهران‌دا باسدیردیغینی آما دؤنمین مأمورلاری طرفیندن اثرین توپلانیپ امحا ائدیلدیگینی آچیقلاییر. بو حادثه بئله ایران‌دا تورکجه‌یه و تورک ادبیاتینا قارشی دؤلتین آلمیش اولدوغو توتومو آچیقلاماق اوچون یئترلی‌دیر. بو اثرین، دؤلت دستکلی فارسجایلا خالقین قورودوغو آذربایجان تورکجه‌سی آراسیندا سوروب گئدن رقابت شرطلری آلتیندا ایران‌دا یازیلمیش اولماسی دگرینی بیر قات داها آرتیرماقدادیر. بیر ده اونوتماماق گرکیر کی بو اثری یازانین فارسجایا بیر دوشمنلیگی یوخدور؛ عکسینه طبی اثرلری‌نین تامامینی فارسجا یازمیش، فارس ادبیاتی‌نین مزیتلرینی ده یئری گلدیکجه ایفاده ائتمکدن چکینمه‌ین "ایکی دیللی" بیر آیدیندیر.

۳- **تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش** (تهران، ۱۹۸۷/۱۳۶۵). تورکلرین تاریخ و کولتورونه بیر باخیش (کؤچورن: ملک مدرس‌زاده، آنکارا، کولتور باقانلیغی یایینلاری، ۱۹۹۶). تورکلرین تاریخ و مدنیتینه بیر باخیش (کیریل حرفلرینه چئویرن: ائلمیرا میرزه‌یوا، باکی، ۱۹۹۳).

کیتابدا هونلاردان باشلایاراق تورک تاریخی، هر دؤنمده‌کی بللی باشلی سیاسی اولایلار و کولتورل گلیشمه‌لرله گنل بیر شکیلده اله آلینمیشدیر. جواد هیئت، کیتابی‌نین "اؤن‌سؤز"وندە بو اثرین یازیلما سببینی بئله آچیقلاییر:

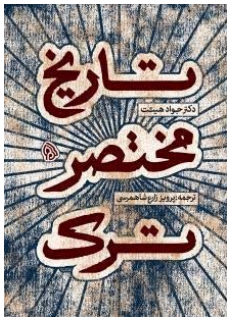

"بیزده [ایران‌دا] تورکلر میلّتیمیزین یاریسینا یاخین بیر کوتله‌سینی تشکیل وئریب مین ایل ایران تاریخینده حکومت ائدیب و ایران استقلالی یولوندا جانلاریندان گئچه‌رک ایرانی دوشملریندن قورودوقلاری حلدا سون عصرده کی پهلوی رژیمی‌نین افراطی فارس شوونیستی سیاستی نتیجه‌سینده دیللری و ادبیاتلاری انکار و یاساق اولموش و تاریخلری‌نین مهم قیسمتلری ده رسمی تاریخلردن سیلینمیشدی. بو سببدن وطنداشلاریمیزین تاریخی معلوماتی بو ساحه‌ده یا هئچ اولمامیش ویا یانلیش و بیر طرفلی اولموشدور. بیزیم اسلام انقلابی‌نین تأمین ائتدیگی دیل و فرهنگ آزادلیغی سایه‌سینده بیر طرفدن بو بوشلوغو دولدورماق و یانلیش فیکیرلری اصلاح ائتمک و گله‌جکده‌کی علمی تدقیقلر اوچون تاریخی، فرهنگی زمینه حاضیرلاماق قصدی ایله مختلیف منبعلردن الده ائتدیگیمیز معلوماتی خلاصه ائده‌رک آنا دیلیمیزده بو کیتابی یازدیق.» (س. ۳)

۴- **آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی** (تهران ۱۹۸۸/۱۳۶۷). آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی (باکی، ۱۹۹۰).

بو اثر یازارین ۱۹۷۹ ایلیندن اعتیباراً *وارلیق* درگیسینده آذربایجان سؤزلو ادبیاتی حاقیندا یازدیغی مقاله‌لرین درلنمه‌سیله اولوشدورولموشدور. کیتاب "داستانلار" (خالق حیکایه‌لری)، "عاشیق شعری و ساز شاعیرلری"، "امک و مراسیم نغمه‌لری"، "توی مراسیملری"، "ناغیللار"، "لطیفه‌لر"، «"تاپماجالار"، "بایاتیلار"، "لایلالار"، "اوخشامالار"، "آغیلار" (آغیتلار) کیمی بؤلوملردن اولوشماقدادیر.

جواد هیئت اثری‌نین "اؤن‌سؤز"ونده بو قونویا باخیشینی و اثرین حاضیرلانیشینی آنلاتیر:

"آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی، ایران خالقلاری‌نین تورک دیللی قیسمینا عاید اولدوغو کیمی، تورک دیللی خالقلارین دا آغیز ادبیاتلاری‌نین بیر قولونو، هم ده زنگین بیر قولونو تشکیل وئریر. کیتابین متنی نین ایلک قیسمیندا شرح وئردیگیمیز کیمی بو باره‌ده قوزئی آذربایجان‌دا درین آختاریشلار آپاریلیپ قیمتلی اثرلر تألیف و نشر ائدیلمیشدیر. بیز ده ۶۰ ایله یاخین بیر مدتده یعنی پهلویلر دؤرونده دیلیمیز و ادبیاتیمیزی یازیب اوخوماق یاساق اولدوغو اوچون بو ساحه‌ده تک-توک، یاری قاچاق، یاری گیزلی شکیلده بعضی اثرلر نشر ائدیلمیشسه ده سیستملی و داواملی شکیلده آغیز ادبیاتیمیز حاقیندا یازی یازماق و اثر نشر ائتمک، آنجاق اسلام انقلابیندان سونرا مومکون و میسر اولموشدور."

۵- **ادبیاتشناسلیق**. (تهران، ۱۹۹۶/۱۳۷۴). ادبیاتشناسلیق (کیریل الیفباسینا چئویرن: پروانه ممدووا، باکی، ۱۹۹۶).

کیتاب بو بؤلوملردن اولوشماقدادیر: ادبیات نظریه‌لری، ادبی تنقید، ادبی مکتبلر، ادبی نوعلر، ادبی بدیعی اثرلرین دیلی- بدیعی صنعت واسطه‌لری.

اثر ایران، تورکیه و آوروپادا یاییملانمیش قونویلا ایلگیلی بللی باشلی قایناقلاردان یاپیلان بیر درله‌مه‌دیر. ایراندا آذربایجان تورکجه‌سیله بو قونودا یازیلان ایلک اثردیر. ۱۹۲۰-لی ایللردن سوویت دؤرونون سونونا قدر قاتی بیر سانسور و ایدئولوژیک باغنازلقلا اویغولانان "سوسیالیست رئالیزمی" آنلاییشی‌نین دیشیندا اوبژکتیو و علمی بیر آنلاییشلا حاضیرلاندیغی اوچون قوزئی آذربایجان‌دا دا ایلگی ایله قارشیلانمیش و او دؤنمده دیش دونیایا یئنی یئنی آچیلماغا باشلایان آیدینلار، ادبیاتچیلار اوچون اؤنملی بؤیوک بیر احتیاجی قارشیلامیشدیر.

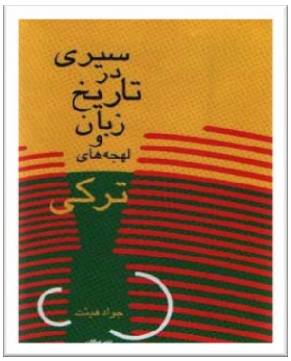

۶- **سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی** (تهران، ۱۳۶۵ /۱۹۸۷). تورک دیلی و لهجه‌لری‌نین تاریخی سئیری (چئویرن: مرسل اؤزتورک، آنکارا، تورک دیل قورومو، ۲۰۰۸). تورک دیللری و لهجه لری‌نین تاریخی جیلد ۱ و ۲ (چئویرن: محمدرضا هیئت، باکی، تحصیل یاییناری، ۲۰۱۱).

ایران‌دا اوچ باسقی یاپان بو اثر اؤزللیکله ایران‌دا تورکولوژی علمی نین تملینی آتماسی باخیمیندان بؤیوک اؤنم داشیماقدادیر. بو اثرده تورک دیلی‌نین تاریخی دؤنملری و بو دؤنملرده اورتایا چیخان بللی باشلی اثرلر، عاید اولدوقلاری الیفبالار حاقیندا دا بیلگی وئریله‌رک کرونولوژیک بیر سیرادا اله آلینمیشدیر. تورکجه متنه گؤره سیرالایاجاق اولورساق "گیریش"دن سونرا ۱-جی بؤلومده "تورک دیلی تاریخی"، ۲-جی بؤلومده "تورک دیلی‌نین ائوره‌لری (مرحله‌لری)"، ۳-جو بؤلومده "یئنی تورکجه" و ۴-جو بؤلومده ده "چاغداش تورک دیلی و تصنیفی" قونولاری بیر چوخ آلت باشلیقلا ایشلنمیش بولونماقدادیر.

کیتابا جواد هیئت‌ین یاخین دوستو، ایران‌دا تورک تاریخی، دیلی و ادبیاتی حاقیندا‌کی گئنیش بیلگیسیله سایغی قازانمیش، *وارلیق* درگیسی‌نین اؤنده گلن یازارلاریندان بیری اولان حمید نطقی ده بیر "اؤن‌سؤز" یازمیش بولونماقدادیر. او، ایران‌دا تورک دیلی‌نین کیچیمسندیگی، حتی یوخ ساییلدیغی، "آذربایجان تورکجه‌سی"نین فارسجانین بیر دیالکتی اولاراق قبول ائدیلدیگی بیر زاماندا، بو اثرین اؤزللیکله ده فارسجا اولاراق یازیلماسی‌نین اؤنمی اوزرینده دوراراق پهلوی سلاله‌سی دؤنمینده‌کی فارس میلّیتچیلری‌نین آذربایجان تورکلری و آذربایجان تورکجه‌سی حاقینداکی یاخلاشیملارینی (مناسیبتلرینی) بئله آچیقلار:

«... آوروپادا عیرقچیلیغین دوغوشو و اونون ایرانا سیرایت ائتمه‌سی، بعضی یاتقین تیپلرده‌کی اوستونلوک آراما دوشونجه‌سینی و کولتورل حاکمیت قورما ایستگینی یئنیدن کؤروکله‌دی. نه یازیق کی بو ایستک ایران‌ین رسمی اوسلوبو اولدو. یانلیش اولاراق "ایرانلی" صفتی، فارس و فارسجا ایله ائش آنلاملی سانیلدی. دئییم یئرینده‌یسه، بو عایله سوفره‌سی‌نین اطرافیندا اوتورانلارین بیر قیسمی آدام یئرینه قویولورکن بیر قیسمی قویولمادی. زامان گئچدیکجه باتی‌نین سؤمورو کانسری‌نین (استعمار سرطانی‌نین) ائتکیسیله توپلوما یابانجیلاشمیش انسانلار، یابانجیلارین اوغورسوز طرزلرینی قبوللنیب اونلاری قوللانماغا (سوء استفاده ائتمگه) باشلادیلار. بیزیم گؤزل ایران‌یمیزدا باتیلیلارین باشقا یئرلرده "یئرلیلر" و "یئرلیلرین دیلی" شکلینده‌کی یارغیلارینی (قضاوتلرینی) اؤرنک آلاراق "محلی"دن و "محلی دیل"دن سؤز ائدیلمگه باشلاندی. مین ایلدیر بیرلیکده یاشانمیش، یوزلرجه ایل و یوزلرجه دفعه قارداشلیق و بیرلیک اثبات ائدیلمیش اولماسینا رغماً، تانری‌دان خبرسیز بیر قروپ، تکرار برابرلیک و قارداشلیق اورتامیندا اؤلکه خالقی‌نین یاریسینا یول وئرمه‌دی. هر فرصتده تورکلرین دیلینه و عادتلرینه اساس‌سیز شئیلرله حقارت ائتدیلر. اللریندن گلدیگی قدر رسمی تاریخده، اولایلاری چارپیتمیش و ترس اوز ائدیلمیش گؤستردیلر. ناغیل و آلداتما، اللرینه آلت اولدو.» (س. ۲۲-۲۱).

حمید نطقی‌نین بو سؤزلری، بیلیمسل آچیدان بعضی اسکیکلیکلری اولان و ایچینده ایره‌لی سورولن بعضی گؤروشلر اعتیباری ایله تارتیشیلابیله‌جک بو اثرین، ایران آچیسیندان نه قدر اؤنملی بیر گلیشمه اولدوغونو گؤسترییر.

جواد هیئت‌ین بعضی اثرلری تورکیه اونیورسیته‌لرینده لیسانس تزی اولاراق الیفبامیزا کؤچورولموش و بونلار اوزرینده بعضی چالیشمالار آپاریلمیشدیر. صلاح‌الدین بککی‌نین ببلیوقرافیادا وئریلن مقاله‌سینده بونلارین یئترلی اولماسا دا بیر لیسته‌سی بولونماقدادیر.

ایران تورکلرینی، هم ایران‌دا تورکلره و فارسلارا هم ده تورک دونیاسینا تانیتمادا بؤیوک خیدمتلری اولان جواد هیئت‌ی رحمت و شوکرانلا آنیریق. اونون بیر حکیم اولاراق انسانلیغا خیدمتلری ایسه ذاتاً چوخ یاخشی بیلینیر و تقدیر ائدیلیر.

بیبلیوقرافیا:

- بیچاق و قلم (دوکتور جواد هیئت)، ترتیب ائدن و رداکتور: ترانه توفیق قیزی؛ باکی، ۲۰۰۰
- بیر عؤمرون سالنامه‌سی (پروفسور دوکتور جواد هیئت)، *وارلیق* (اؤزل سایی)، توپلایان و کؤچورن: بابک دیلانی ممقانی، تهران، سایی: ۱۰۵-۱۰۴، ۱۳۸۸ (۲۰۱۰).
- دوکتور جواد هیئت، ترتیب ائدن: محرم قاسیملی، باکی، ۱۹۹۵

- محمدرضا هیئت، "پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین حیاتی و اثرلری"، بیر عؤمرون سالنامه‌سی، تهران، ۱۳۸۸ (۲۰۱۰)، س. ۳۴-۲۶.
- مورات کوچوک، تورکولوژی‌نین گونئی آذربایجان‌داکی اؤنملی تمثیلچیسی دوکتور جواد هیئت و اثرلری، تورک دونیاسی دیل و ادبیات درگیسی، آنکارا، تورک دیل قورومو، باهار ۲۰۰۳، سایی: ۱۵
صلاح‌الدین بککی، دوکتور جواد هیئت ۷۵ یاشیندا، آ. او. تورکیات آراشتیرمالاری انستیتوسو درگیسی، سایی: ۱۶، ارزوروم، ۲۰۰۱

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 75-78
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

وارلیق درگیسی‌نین دگری و تاریخی اهمیتی

• دوکتور ضیا صدرالاشرافی

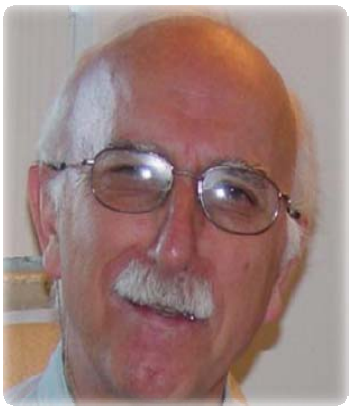

وارلیق درگیسی‌نین فقط بیرینجی سایسی "آذربایجان انجمنی‌نین رسمی اورقانی" آدی ایله نشر اولدو. ایکینجی سایسدان سیاسی اولماقدا، انجمن‌ین سولچولوق تمایولونه گؤره، اوندان آیریلدی و مستقیل صورتده داوام ائتدی. ایران‌دا تکجه بیر درگیدیر کی، اردیبهشت ۱۳۵۸- دن بوگونه قدر، توپلام ۱۷۲ سایی چاپ اولوب. اوّل ایللر آیدا بیر، سونرالار ایکی و ایندی ده اوچ آیدا بیر نشر اولور. *وارلیق* بیر فرهنگی، ادبی، تاریخی، مدنی و اجتماعی مجله اولاراق، اوستاد شهریار دئمیشکن هدفی وارلیغیمیزدان مدافیعه ائتمک و یوخلوغوموزو یوخ ائتمکدیر. بیز آذربایجان تورکلری‌نین دیل و فرهنگی‌نین یوخ اولماسینی ایسته‌ینلره قارشی دوران، *وارلیق* درگیسی وارلیغمزدان و هویتیمیزدن مودافیعه ائدیردی و ائدیر.

بو درگی، دیل قیریمی ایسته‌ینلره جواب وئره‌رک، حقیقتدن، وارلیقدان، هابئله هویتیمیزدن مودافیعه ائدیر. بونا میثال: دوکتور هیئت‌ین دوکتور جلال متینی‌یه، یا ساوادسیزلیقدان توُرکلرله موغوللاری برابر توتانلارا وئردیگی جواب؛ هیتلر نازیسمیندن قالمیش راسیسمه قارشی، دوکتور حمید نطقی‌نین "شیطانین منشورو یا مانیفستی" آدلی یازیسی، کسروی‌یه دوکتور زهتابی‌نین "اروَنَق کلمه‌سی‌نین کؤکو و معناسی" آدلی مقاله‌سی و داها باشقا مقاله‌لر.

وارلیق مجله‌سینده، اللی اوچ ایل (۱۳۵۷-۱۳۰۴) یوخلوق ایسته‌ینلرین میراثی ایله مقابیله‌ده، یازارلار علمی، ادبی و انسانی شکیلده بیر خالقین بوتون وارلیغیندان مدافیعه ائدیردیلر. *وارلیق*، تکجه آذربایجان ین ادبیات، تاریخ و فرهنگینه مقیّد قالمایيب، ایراندا یاشایان بوتون تورکلرین (تورکمنلر، قاشقایلار، خوراسان تورکلری، ساوه تورکلری، ابیورد تورکلری، سونقور تورکلری، خلجلر وس) وارلیغیندان و

آزادلیغندان دفاع ائدیردی: ایران تورکلری‌نین موسیقیسی، عاشیق ادبیاتی، فولکلورو (اوشاق فولکلورو، ناغیللار وس) تورک دونیاسی‌نین شعر و شاعیرلری و آذربایجان تورکجه‌سی‌نین بؤیوک کلاسیک و مودرن شاعیرلرینی (نسیمی، فضولی، صابیر، شبسترلی معجز، شهریار، سهند، کریم مشروطه‌چی "سؤنمز"، اسماعیل جمیلی وس) تانیتدیریب و ادبی نقد ائتمکله وارلیغیمیزدان و هویتیمیزدن دگرلی و اثرلی صورتده مدافیعه ائتدی. بو درگیده تطبیقی ادبیاتدا طرح اولونوب و دگرلی مطلبلر نشر ائدیلدی: عربجه لیلی و مجنون‌دان ایلهام آلینمیش، گنجه‌لی نظامی‌نین فارسجا، امیر علیشیر نوایی‌نین چاغاتای تورکجه‌سینده و محمد فضولی‌نین آذربایجان تورکجه‌سینده یازدیقلاری لیلی و مجنونو بیر دگرلی مقاله ده مقایسه ائدیلمیشدی.

یوزده سکسنی تورکجه و یوزده ایگیرمیسی فارسجا نشر اولان *وارلیق*‌ین ادبی مقاله‌لریندن بیری، قربانعلی محمدزاده شبستری‌نین فارسجا "شیخ محمد شبستری و مثنوی گلشن راز" مقاله‌سی‌دیر. *وارلیق* بیر رفرانس و مرجع درگی کیمی اولموشدور. دوکتور محمدتقی زهتابی "ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی" اثری‌نین بیرینجی جیلدی صفحه ۲۱۳- ده منیم *وارلیق*‌دا ائلاملارا گؤره یازدیغیم مطلبی عیناً نقل و اونا استناد ائدیبدیر (: *وارلیق*: سایی: ۱ -۸۸، ص:۱۰۲ - ۱۰۳). ایران تورکلری‌نین اؤزلرینه گوونیب، اعتماد تاپمالاری اوچون *وارلیق* درگیسی‌نین علم، فلسفه، تاریخ، اینجه صنعت (هونر) و ادبیات ساحه‌سینده تورکلرین و او جمله‌دن آذربایجان تورکلری‌نین مشاهیرینی هر زمینه‌ده تانیتدیرماقدا اونودولماز رولو اولموشدور.

طبیعی‌دیر کی، دوخسان ایل بیزیم و آنا دیللری فارسجا اولمایانلارین فرهنگ و دیللری‌نین یوخ اولماسینی ایسته‌ینلر، ایچریده و ائشیکده *وارلیق* مجله‌سیندن -کی ایران تورکلری‌نین وارلیغیندان دفاع ائدیر- خوشلاری گلمه‌ییب و هئچ زامان گلمه‌یه‌جک (دوکتور پرویز ورجاوندین جمهور رئیسی محمد خاتمی‌یه مکتوبو؛ "پان ترکیسم و نشریه‌ی وارلیق به مدیر مسئولی جواد هیئت": برنامه‌ی تلویزیونی سرزمین جاوید، "بالاترین" سایتی وس.).

وارلیق درگیسینی اداره ائدنلر

وارلیق‌ین تحریریه هیأتی ایلک ایللرده بونلاردان عبارت ایدی: دوکتوُر جواد هیئت (قوروجو)، مرحوم دوکتور حمید نُطقی، مرحوم دوکتور محمدعلی فرزانه، مرحوم تیمور پیرهاشمی، مرحوم پروفسور غلامحسین بیگدلی، مرحوم پروفسور حمید محمدزاده، مرحوم میرهدایت حصاری، مرحوم دکترصمد سرداری‌نیا، ساوه تورکلریندن مرحوم علی کمالی، مرحوم عبدالکریم منظوری خامنه، حسن مجیدزاده (ساوالان)، کریم مشروطه‌چی (سؤنمز) و دوکتور عزیز محسنی. داها سونرا اسماعیل هادی، دوکتور محمدرضا هیئت، مهندس علیرضا صرافی، مهندس ابراهیم رفرف، مهندس حسن راشدی، اکبر آزاد، دوکتور حسن جعفرزاده، حسین محمدخانی گونئیلی و... یازارلار هیأتینه علاوه اولدولار.

بولود قارا چورلو "سهند" *وارلیق*ین نشرینه صمیمی یاردیمچی ایدی. نشرینه بیر آی قالا وفات ائتدی. درگینی ایلک اؤنجه "سهند" آدلاندیرماق ایسته‌دیلر. دوکتور حمید نطقی "وارلیق" آدینی سئچدی. اوستاد شهریار دا "آزادلیق قوشو وارلیق" آدلی بیر شعر قوشوب و *وارلیغا* اتحاف ائتدی.

دوکتور نطقی اون ایکی ایل *وارلیق*ین باش یازاری ایدی. نئچه ایل وفاتیندان سونرا اونون ایکی یوز صفحه‌ده "باشلانقیچ" آدیندا بیرکیتابی *وارلیق* مجله‌سی‌نین ضمیمه‌سی کیمی چاپ اولدو. دوکتور نطقی‌دن سونرا *وارلیق*ین باش یازاری دوکتور جواد هیئت اولدو. سونرالار نئچه ایل دوکتور هیئت‌ین نظارتینده *وارلیق* درگیسی‌نین مسئولو و دبیری دوکتور محمد رضا هیئت اولدو. بیر نئچه ایل ده مهندس ابراهیم رفرف بو مسئولیتی داشیدی. داها سونرا دوکتور جواد هئیت *وارلیق*ین اینجه‌له‌مه ایشلرینی گئچن ایلین قیش نومره‌سیندن مهندس علیرضا صرافی‌یه تاپشیردی.

*وارلیق*دا بو موسسلر هیأتی و تحریره هیأتیندن علاوه، تانینمیش یازارلارین مقاله‌لری و شعرلری نشر اولونور. او جمله‌دن: محمدتقی زهتابی، علی تبریزلی، بختیار واهابزاده، پروفسور یاشار قارایف، اوستاد اکبر مدرس، اوستاد یحیی شیدا، پروفسور نظامی خودی‌یف، پروفسور شوکت تقی‌یوا، پروفسور نظامی جعفروف، پروفسور توفیق حاجی‌یف، پروفسور علیارصفرلی، پروفسور آقاموسی آخوندوف، پروفسور احمد بیجان ارجیلاسون (تورکیه)، پروفسور صادق تورال (تورکیه)، پروفسور شوکرو خلوق آق‌آلین (تورکیه)، پروفسور سما باروتجو اؤز اؤندر (تورکیه)، عبداللطیف بندر اوغلو (تورکمن‌ائلی- عراق)، محمد حلیم یارقین (افغانستان)، اسدالله مردانی (قاشقای‌ائلی)، دوکتور رحیم رئیس‌نیا، یوسف عزیزی بنی‌طرف (اهواز و خوزستان عربلریندن)، ناظر شرفخانه‌ای، ناصر منظوری، سید حیدر بیات، میرزا رسول اسماعیل‌زاده، حمیده رئیس‌زاده سحر، نیگار خیاوی، سعید موغانلی، آتیلا کیشی‌زاده، رضا همراز، محمدعلی حسینی، اسماعیل جمیلی، سیما صمدی وب.

وارلیق ایران‌دا ادبی تورکجه‌نین فورمالاشماسیندا و دوزلمه‌سینده، بؤیوک اثر قویموشدور. گلن نسیللر *وارلیق*ین یارادیجیلاری و صمیمی یاردیمجیلاری‌نین نه چتین‌لیکله دایانیب، وارلیغیمیزدان مدافیعه ائتدیکلرینه راحاتلیقلا واقیف اولابیلمزلر.

بونو دا بیلمک گرکیر کی، بوتون بو ایللرده *وارلیق* اؤز آیاغی اوستده دوروب.

دوکتور جواد هیئت‌ین بیر نئچه کیتابینا اشاره:

۱- *تورک دیلی و لهجه‌لری‌نین تاریخینده بیر گزی*، (فارسجا- تورکجه) چاپ: تهران، آنکارا، باکی
۲- *آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش*، ایکی جیلد. چاپ: تهران و باکی (فارسجا، تورکجه)
۳- *مقایسه‌اللغتین*، چاپ: تهران، باکو، آنکارا، قیصریه (کایسری)، (فارسجا، تورکجه).
٤- *آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی*، چاپ: تهران، باکی (تورکجه عرب و کیریل حرفلریله).
٥- *تورکلرین تاریخ و کولتورونه بیر باخیش*، چاپ: تهران، آنکارا، باکی (تورکجه، فارسجا).

٦- *ادبیاتشناسلیق*، چاپ: تهران و باکی (تورکجه: عرب و کیریل حرفلریله).
۷- *غرب فلسفه‌سی‌نین تاریخی* (برتراند راسل)، چاپ: باکی (تورکجه).
۸- *ترومبوز و قلبیت و اونون درمانی*، چاپ: تهران (فارسجا).
۹- *عمومی جراحلیق* چاپ: تهران (فارسجا).
۱۰- *جراحلیق درسلری* چاپ: تهران (فارسجا).

بیر دوست کیمی تانیدیغیم "هیئت"

دوکتور جواد هیئت، عاقیل، چوخ ذکالی، مهربان، حقیقت‌سئون، مودرن، هامی‌نین خیرینی و ترقیسینی ایسته‌ین، صمیمی، ادعاسیز و گیجیکسیز، تعاروفسوز و مودب، حؤرمت قازانان، آداب بیلن، علمه و ادبه گوونن، دوستلوغا دگر وئرن، حفظ‌الغیب ائدن، آز تایی تاپیلان بیر انسان ایدی.

قوهوملارینا، دوستلارینا، تبریزلیلره، آذربایجان تورکلرینه، ایران و دونیا تورکلرینه دوکتور جواد هیئت‌ین فُقدانی جبران اولمایان بیر ضایعه‌دیر.

اوستاد شهریارین "سعید آقا فخریه"یه دئدیگی شعری عزیز دوستوم دوکتور جواد هیئت‌ین صفاسینا تقدیم ائدیرم و اوستاد شهریاردان اجازه ایسته‌ییب "سعید و فخریه"نین یئرینه "جواد و هیئت" دئیه اونون شعرینی تکرار یازیرام:

"جواد"ین وای سسی گلدی؛ اوجاق سؤندو چیراغ اؤلدو
بیزیم "هیئت"یمیز اؤلجک؛ چمنلر سولدو، باغ اؤلدو
"جواد" اگلنجه‌لر قورموش؛ بو شهره(خلقه) دیل- داماغ وئرمیش
"جواد" اؤلسه دئییین؛ اگلنجه کؤچدو، دیل- داماغ اؤلدو
او جور کسگین مهارت؛ بیر ده دوغماز، بیر ده دوغرولماز
قمه- قداره قاتلاندی؛ قیلیچ سیندی، بیچاق اؤلدو
طبیعت کؤچدو سنسیز "شهریار" ین داغلی طبعیندن
دومان قووزاندی، جنگل ایتدی، دریا باتدی، داغ اؤلدو.■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 79-85
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

او گوندن منیم یولوم *وارلیغا* آچیلدی

• دوکتور مرتضی مجدفر

بؤیوک انسانلار حاقیندا یازماق و اونلارین بؤیوکلوکلریندن سؤز آچماق، دونیانین ان چتین ایشلریندندیر. من یاشادیغیم ایللرده، هندەوریمده اولان بیر چوخ انسانین، بویا- باشا چاتماسینی، دیرچلمه سینی، کامیللشمه و علمه دولماسینی گؤروب، منیمسەمیشم. بو بؤیوکلوک اعتباری، بعضیلرده ساواد، بیر سیرالاردا بیلیم، باشقالاریندا یوخاری سوێەلی مدرک و بعضیلرینده ایسه ادب ایله اوزه چیخیر و بئلەلیکله صاحیبینه بؤیوکلوک عنوانی باغیشلاییر. آنجاق من اؤزومو تانییيب، اون بئش یاشیمدان ائلیمیزین، دیلیمیزین، ادبیاتیمیزین و کولتوروموزون اوغروندا بیر قوٗللوقچو و هوسکار ایشچی کیمی چالیشماغا باشلایان گوندن، اوٗستادیمیز دوکتور **جواد هیئت**ی، بؤیوک گؤروب، بؤیوک تانیمیشام. دوکتور هئیتین بؤیوکلوک اوخشارلیغی، اونون بیلیمی، یوٗخاری سوێەلی مدرکی، اوستون تجروبەلری، دونیا گؤروشو و هامیدان اؤنملی اونون ادبیندن آسیلی ایدی. دوکتور هئیتین باخیمیندان، دیلیمیزه خیدمت گؤسترن هر بیر کیمسه، احتراما لایق ایدی. اونون باخیشیندا، ائلیمیزین وارلیغینی قوروماق اوچون، نه یاخشی کی بیر نفر اللی آددیم گؤتورمک عوضینه، اللی نفر هرەسی بیر آددیم گؤتورسونلر. من دوکتور هئیتی بیرینجی دؤنه اولاراق، ۱۳۵۸- جی ایلده گؤردوم و کئچمیش ۳۵ ایلده، دفعەلرله بوٗ بؤیوک انسانین گؤروشونه نائل اولدوم. اوستادین خاطیرەسینی عزیزلەین دوستلارلا بیرگه، بو کیچیک یازیدا کئچمیش ایللرده اوستادلا آپاردیغیم گؤروشلردن بیر نئچەسینه اشاره ائدەجگم.

من اوستادلا آپاردیغیم بیرینجی گؤروشده، کیچیک بیر مدرسه اوشاغی ایدیم .سونرالار معلملیک و پداقوژی ایشلرینه گیریب، عؤمرومو بو یولدا قویدوم و آلتمیشدان آرتیق معلملیک اوصوللارینی ایضاح

ائدن کیتابلار یازدیم و ترجمه ائتدیم. هم ده ایللر بویو، اؤلکه‌میزین دؤرد بیر یانیندا، معلم‌لره معلم اولدوم. دئمک کئچمیش ۳۳ ایلده، منیم حیاتیم معلّم و معلّم‌لیکله قاینایيب، جوشموشدور. بو سؤزلری اورتایا چکمکدن منظوروم واردیر. منجه بؤیوک اوستادیمیز دوکتور هیئت، هر بیر زامان بیزلره معلم اولموشدور و هامیمیزین یاشاییشیندا، ائلیمیزین اؤیرتمنی کیمی ایز بوراخمیشدیر. بو یازیدا، من دوکتور هیئت‌دن گؤردویوم، دؤرد اؤیرتمنلیک اؤزللیگینه اشاره ائده‌جگم. اوستادیمیزین بو معلم‌لیک درسلری، هر بیر زامان منه یول‌گؤستریجی اولموشدور.

اون آلتی یاشیندا بیر اوشاق

نئچه آی اولاردی *وارلیق* یولا دوشموشدو. *وارلیق*‌ین دفتری تهراناکی ولیعصر خیاوانیندا اولان، ایندیکی شهید هاشمی‌فر یا قاباقکی بیدی کوچه‌سینده ایدی. ائله همَن دفتر، دوکتور هیئت‌ین مطبّی ایدی. بیزیم ائودن بو دفتره مستقیم اولاراق، بیر ماشینلا یا دا کی بیر آز واخت قویماقلا، پیادا گئتمک اولاردی. اورادان *یولداش* مجله‌سی‌نین دفترینه ده بئش- آلتی دقیقه یول گئتمکله چاتماق اولاردی. *یولداش*‌ین باش کاتیبی، منیم ایلک تورکجه معلمیمم و او گونلر گنج یاشلاریندا اولان «حسین دوزگون» ایدی. من بیر ایله یاخین ایدی حسین دوزگون‌ون یانیندا ایشله‌ییر و اوندان درس آلیردیم. آزما-چوخ کاغیذ قارالاییب، جیزما قارا تورکجه بیر زادلار یازماغی اؤیرنمگه چالیشمیشدیم. منیم یولوم هرگون آخشاملار، ائویمیزدن *یولداشا* گئتمک ایدی. *وارلیق*‌ی الده ائدیب اوخوماغیما باخمایاراق، هله اؤزومه اورک وئریب، *وارلیغا* گئدیب، دوکتور هئیت‌له گؤروشوب، یازدیغیم بیر مطلبی اونا وئرمگه جرأت تاپمامیشدیم. آنجاق *یولداش* تعطیله اوغرادیقدان سونرا، ۱۳۵۸- جی ایلین بیر پاییز آخشامیندا، اوشاقلار حاقیندا توپلادیغیم بیر نئچه آتا سؤزونو، یازدیغیم بیر بالاجا باشلانیشلا برابر، آتامین «آند» آدلی بیر شعری ایله بیرلیکده، مدرسه کیفیمه قویوب، *وارلیغا* ساری یوللاندیم. او زامان اون آلتی یاشیندا بیر اوشاق ایدیم و متوسطه نین ایکینجی صینیفینده درس اوخویوردوم. *وارلیق*‌ین دفتری بیر کؤهنه بینانین بیرینجی قاتیندا واقع اولموشدو. دفترین حال -هاواسی مطب و حکیم قوخوسو داشییردی. گؤزله‌ییش اوتاغیندا اولانلار، هم مریضلر، هم ده دوکتورو گؤرمک اوچون گلن یازیچی، شاعیر و ادیبلر ایدی. اوتاغین ایشیغی آز و پاییز آخشامی اولدوغو اوچون، اورک توتوجو ایدی. من ایسه سون درجه استرسلی ایدیم: بؤیوک اوستاد، اون آلتی یاشلی بیر اوشاغی قبول ائده‌جکمی؟ بیر آن قاپی آچیلدی. بیر اوجا بویلو، گؤی گؤز، ساریشین و چوخ مرتب گئییمی اولان، گؤزلوکلو بیر کیشی، قوناعی ایله ائشیگه چیخدی. البته بیر نئچه دؤنه *وارلیغا* گئتدیکدن سونرا، بیلدیم کی دوکتور هیئت، اوتاغینا گئدن هر بیر قوناق و مریضی، ایشلری قورتاردیقدان سونرا، قاپی قاباغینا قدَر قارشیلاییب، اونلا اَل وئریب، ساغ اوللاشار.

نؤبه منه چاتمیشدی. دوکتورون او ایللرده دفترینده اولان و اونو "حاجی" آدلاندیردیغیمیز کیشی، منی سسله‌ییب، دوکتورا تانیتدیردی. اوستاد الینی منه طرف اوزالدیب، اوتاغین ایچریسینه دعوت ائتدی. اوتاقدا بیر ایکی نفر داها اوتورموشدو. دئمک اونلار پیرهاشمی، سرداری‌نیا و مجیدزاده (ساوالان) ایمیشلر. آنجاق ائله اؤزومو ایتیرمیشدیم کی، هله ده اوتوز نئچه ایلدن سونرا، اونلارین منله دانیشدیقلاریندان هئچ بیر زاد یادیمدا قالماییبدیر.

دوکتور هیئت چوخ احترامیلا منله داوراندی. بیر- ایکی دقیقه کئچمه‌دن، اون آلتی یاشیمدا اولماغیم یادیمدان چیخدی. اؤنجه آتامین شعرینی اوخودو، بگندی و چاپ اولماسینا سؤز وئردی. سونرا منیم توپلادیغیم آتالار سؤزونه باخدی. ابتکاری اولاراق آتالار سؤزلرینی «اوشاق» کیمی بیر سؤزجوک باشلیغیندا توپلادیغیم اوچون، منی آلقیشلادی و هر بیر زاددان آرتیق، آتالار سؤزلری‌نین باشلانیشیندا یازدیغیم آلتی- یئددی سطیرلیک نثردن تعریف ائتدی و منه دئدی «یاخشی تورکجه نثر یازیرسان... بارک‌الله! تورکجه نثر یازانیمیز آزدیر. حتماً اؤزونو بو قولدا سینا!» آنجاق یازیمین چاپ اولوب- اولماماسینا هئچ بیر سؤز وئرمه‌دی. البته آتامین "آند" آدلی شعری، هم ده منیم اوشاقلار حاقیندا‌کی آتالار سؤزلریم، *وارلیق*ین ۱۳۵۸- جی ایلین بهمن آیینداکی سایی‌سیندا چاپ اولدو. هم ده منیم همَن یازیم، سونرالار دوکتور سلام‌الله جاویدین بوراخدیغی «آذری فولکلور صفحه‌لری» مجله‌سی‌نین ۱۳۵۹- جی ایلین خرداد آیینداکی چیخان سایی‌سیندا نشر اولدو.

او گوندن، منیم یولوم *وارلیقا* آچیلدی. لاپ آزی هفته ده بیر دؤنه، *وارلیقا* گئدیب، ایشیم اولوب- اولمادان، اورادا اولاردیم. یاواش- یاواش بیر چوخ شاعیرلر، یازیچیلار و ادیبلری گؤرمگه ده امکان تاپیردیم. حسین دوزگون‌ون تعلیماتی اثرینده، هم ده دوکتور هیئت‌ین تاپشیریغی اوزره، نثر یازماغا آرتیق چالیشدیم. بیر-ایکی حکایه‌نی *وارلیقا* وئردیم. آنجاق *وارلیق*دا حکایه‌یه لازمی قدَر یئر تعیین اولونمادیغینا گؤره، هم ده دئیه‌سن منیم نثرلریمین ائله‌جه ده دگرلی اولمادیقلاری اوچون، هئچ بیر زامان مندن *وارلیق*دا بیر نثر یازی چاپ اولمادی. آنجاق سونرالار، من یاشا دولدوقدان سونرا، دوکتور هیئت منی نثر یازیلاریم اوچون آلقیشلادی. او منه اون آلتی یاشیندا بیر اؤیرتمن کیمی اؤیود وئردیگی کیمی، سونرالار دا اؤیودلرینی مندن اسیرگه‌مه‌دی.

اون ایکی ایل سونرا

دوکتور هئیت‌ی بیرینجی دؤنه گؤردویوم گونلردن اون، اون ایکی ایل کئچمیشدی. بو ایللرده نئچه دؤنه بیر داها اوستادی گؤروب، اونونلا دانیشیب، اؤیودلریندن فایدالانمیشدیم. داها ایگیرمی‌سککیز یاشیندا بیر گنج ایدیم. او گونلر ائولنمیش، ایکی یاشلی قیزیم نیگار، حیاتیمیزی شنلندیرمیشدی. هم ده معلم لیکدن، تعلیم و تربیه ایشلرینی ایره‌لی آپارماق اوچون، تهران‌ین ۱۶- جی فرهنگ اداره‌سینه دعوت و اورادا مدیریت ایشلرینه داخل اولموشدوم. او ایللر آنام کیمی منه مهربان اولان، قاینانامین قولو آغرییا باشلامیشدی. اونون ساغ قولو، بیلگیندن آغیر سانجیلار توتولوب، یاشاییشینی بئزیرمیشدی. اونون گنجه-گوندوزو یوخ ایدی. آپاردیغیمیز حکیملر دئییردیلر بیله‌گینده اینجه دامارلار توتولوب، قانین گلیب-گئتمه‌سینه مانع تؤره‌دیرلر. چاره‌سی ایسه، بیله‌گی جراحلیق ائدیب، اینجه دامارلارین یولونو آچماقدیر. او گونلر اوستادیمیز دوکتور هیئت، هله ده جراحلیق ائدیردی. قاینانامی دوکتورون یانینا آپاردیق. ایلک گؤروشده، اوستاد، قاینانامی منله اونون یانینا گئتمیش بیر یاشلی یازیچی یا شاعیر ساندی. آنجاق منیم ایضاحیمدان سونرا، دوکتور قاینانامین اللرینی معاینه ائتدی و «بو عارضه، روزگارین چوخ مهربان و عاشیق اولان آنالارا وئردیگی هدیه دیر»؛ سؤزلری ایله، بیلگین نه‌دن توتولماسیندان

دانیشدی. دوکتورون دئدیگینه گؤره، چوخ سلقه- سهمان ائدن، ائو ایشلرینه حددن آرتیق جان آتان و سئوگی ایله عایله‌سی‌نین حیاتینی شاد، شن و آرام ایسته‌ین آنالار، قوللاریندان آرتیق ایش چکیرلر و بو عارضه بونا گؤره یارانیر. سونرا بیر سیرا سورغولار وئریب، تهرانداکی جاوید خسته‌خاناسینا مکتوب یازیب، قاینانامین هفته‌نین سون گونلرینده، عمل گونونو تعیین ائتدی.

هفته‌نین سونو، حیات یولداشیملا بیرلیکده، قاینانامی خسته‌خانایا آپاردیق. مقدماتی سیناقلاردان سونرا، مریضین اوتاغی، هم ده عمل زامانی تعیین اولوندو. ناهارا یاخین، دوکتور هیئت گلیب، قاینانامین بیلگینی عمل ائدیب، اینجه دامارلارین یولونو آچیب، بیزلره انتظار سالونوندا اورک- دیرک وئره‌رک، گئتدی. صاباحیسی گون دوکتور، یئنه ناهارا یاخین گلیب، قاینانامی گؤروب، اونو مرخص ائتدی. هم ده اون گون سونرایا مطبده اونون پانسمانینی اؤزو آچیب، عملین نئجه ایره‌لی گئتدیگیندن خبردار اولدوغو اوچون وقت تعیین ائتدی.

دوکتور گئدندن سونرا، قاینانام حیات یولداشیمین یاردیمی ایله حاضیرلاشاراق، من ایسه ترخیص ایشلرینی یئر به یئر ائتدیگیم اوچون، خسته‌خانادا بو اوتاقدان، او اوتاغا گئتمگه باشلادیم و سون اوتاق اولاراق، مالی بؤلومونه یوللانیلدیم. منه بیر قبض وئردیلر. رقمی چوخ آز و اینانیلماز ایدی. اورانین مسؤلوندان رقمین نئجه بئله آز اولدوغونو سوروشدوم. یئریندن دوروب، ایره‌لی گلیب، کاغیذی مندن آلیب، یوخاریدان آشاغییا قدر اونا باخارکن، دئدی: «تکجه ایکی گئجه تخت پولو حسابلانیب. دوکتور هیئت عمل پولو، هم ده داوا- وسایل پوللاری‌نین اوستونه خط چکیب، بونلاری آلمایین دئییبدیر...» دئمک بیر چتین عملین هزینه‌سی، بیر بالاجا سویوق‌دگمه ناخوشلوغوندان دا آز اولموشدور .اون گون دؤزدوک. اونونجو گون، قایناتام ایله قاینانام، هم ده من، دوکتور هیئت‌ین گؤروشونه گئتدیک. قاینانامین بیلگی‌نین آغریسی، قادا -بالا سندن گئدن کیمی، اوچوب گئتمیشدی. آذربایجانلیلارین دبلری اوزره، دوکتورون مطبی‌نین کوچه‌سی‌نین آغزیندا اولان «بامداد» قنادی‌سیندان، بیر قوتو شیرنی ده توتدوردوق. هر بیر زامانکی کیمی، بیزه نؤبه چاتان واخت، دوکتور هیئت قاباقکی قوناغینی مشایعت ائدرکن، بیزی ایچرییه دعوت و شیرنی آپارماغیمیز اوچون تشکور ائتدی. سونرا قاینانامین بیلگی‌نین پانسمانینی آچیب، عمل یئرینی الیله سیغاللادی و دئدی: « قورتاردی گئتدی. یئنی قولونوز، یئنی بیلگینیز موبارکدیر. لطفاً آز ایش چکین بو اللریزدن...» اوستادین سؤزو باشا چاتا- چاتمایا، قایناتام دئدی: «آقای دوکتور! اوتاندیرمیشدینیز بیزی. نییه عمل، هم ده داوا- درمان پولونو آلمامیشدینیز؟ بئله بیلسئیدیک سیزه زحمت یاراتمازدیق...» دوکتور هیئت بیر اؤیرتمن کیمی، قاینانا و قاینانامی باخارکن، دئدی: «من بیر ایش گؤرمه‌میشم کی. بو آقای مجدفرین تورک دیلی و ادبیاتینا ائتدیگی خیدمتلرین قارشیسیندا، کیچیک بیر هدیه‌دیر...» گؤزلریم یاشلا دولموشدو. بیرینجی گؤروشومدن اون ایکی ایل کئچسه ده، هله ده من جیزما قارا یازان بیر ادبیات هوسکاری ایدیم. گؤره‌سن آذربایجان دیل و ادبیاتینا ائتدیگیم خیدمتلر نه‌لر ایمیش؟! یقین کی یئنه ده دوکتور هیئت، جراحلیق پالتارینی دگیشدیرمیش، اؤیرتمنلیک کسوتینده منه درس وئرمکده ایدی: «آنا دیلینه و ادبیاتینا یاردیم گؤسترمک و خیدمت ائتمگی یادیندان چیخارتما. بو وظیفه، سنین آنان و آنانا اوخشار قاینانانلا یاپیشیقلی‌دیر.»

بیز سیزین اوُشاقلارینیزیق

او گون آتام منی گؤرنده همیشه‌کی کیمی، اؤز یازدیغی یئنی شعرلری‌نین ایلک نسخه‌سینی منه وئردی. بو ایش اونون عادتی ایدی. او هر بیر زامان یازدیغی بوتون شعرلریندن، منه بیر نسخه وئررردی. من ایسه اونلاری هانسی نشریه‌یه وئرمگه، آتامدان اجازه‌م وار ایدی. او گونونکو شعر بئله ایدی:

یئرسیز یاشاماقدان یورولوب، لاپ جانا گلدیم
تئز- تئز یوُخوما گلمه، چاغیرما، آنا گلدیم!
جانا گتیریب جانیمی قیچلارین عذابی
فریاد سسیم قالخدی، خوروز تک بانا گلدیم
شعر عالمینه درس و کلاس و ساواد ایستر
تک شاعیر ایدیم کی، بئساواد بیر دانا گلدیم
«فرزانه و زهتابی و هیئت»له برابر
شاعیرلریله من ده ساییلدیم، سانا گلدیم
نامرد ایله بیر لحظه منیم توُتمادی خوُلقوم
هر انجمنه مرد گئدیب، مردانا گلدیم
قانیم قوُرویوب شدت دردیله دامار‌دا
قانلی ائوینه آخیری بورجا – قانا گلدیم
هر نه دئدیلر سورتملی‌دن، آ یری داوادان
درمانه ساری، هر قاپییا، درمانا گلدیم
بیر خان تانیمازدیم کی، اگم باش قاپیسیندا
گوج گلدی مرض، هم بگه، هم ده خانا گلدیم.

شعری اوخویوب، سونا چاتارکن، آتام دئدی: «بیلدینمی نه دئییرم؟! دونن گئجه‌کی ییغینجاغا دا اشاره ائتمیشم». او گونلر ۱۳۷۶-جی ایلین آبان آیی‌نین اوتوزوندا، تهراندا "چیچکلر قورولوشو"نون توسطی ایله « مین ایل ادبیات، ۷۱۰ ایل یاشاییش» یا «آذربایجان شعر و ادبیاتی، ۷۱۰ ایل تجربه و اوشاقلار» آدلی بیر مراسیمده، آتام غلامرضا مجدفردن، اوستادلار فرزانه، زهتابی و دوکتور هیئت‌له برابر تجلیل اولوندو. او طنطنه‌لی ییغینجاقدا آلقیشلانان ادیب و یازیچیلارین اوست -اوسته ۷۱۰ یاشلاری وار ایدی. آتامین دؤردونجو بیت‌ده «فرزانه و زهتابی و هیئت‌له برابر/ شاعیرلریله من ده ساییلدیم، سانا گلدیم» دئدیگیی سؤزلر بو ییغینجاغا اشاره‌دیر.

او گئجه ییغینجاقدان ائوه دؤندوکده، آتام هر بیر زاماندان شن و طراوتلی ایدی. سونرالار دا، ۱۳۸۰- جی ایلین شهریور آیی‌نین اوتوزوندا حیاتینی دگیشرکن، او ییغینجاقدان خوش بیر خاطیره کیمی یاد ائدردی؛ هم ده او ییغینجاغین سونوندا سالونون بیر گوشه‌سینده، دوکتور هیئت، فرزانه و زهتابی ایله اوتوروب، دانیشماقلاریندان. اونلارین اؤزلری دئمیشکن، کئچمیش گونلرین خاطیره‌لرینی دیریلدن

اوتورومدا، من ده وار ایدیم و قوجالاریمیزین حؤرمتینی ساخلایاراق، آیاق اوسته دورموشدوم. دوکتور هیئت، او دؤرد نفرلیک اوتورومدا دا بیز آیاق اوسته دورانلارا بیر اؤیرتمن کیمی اؤیود وئریردی: «انسان قوجالدیقجا، اوشاق خصلتلرینه قاییدیر، اوشاق کیمی تئز کؤوره‌لیر، اوشاق کیمی تئز کوسور. آتا- آنالارینیزی قوجا یاشلارینا دولان گونلردن، آرتیق یاد ائدین. اونلار بو یاشلاردا، هم سیزین آتا- آنانیز، هم ده اوشاقلارینیزدیرلار. نئجه کی ایندی من، فرزانه، زهتابی و مجدفر سیزین اوشاقلارینیزیق. اوشاغین الیندن توتماق لازیمدیر.»

دوکتور هیئت‌ین سؤزلری، ایللردیر قولاغیمدا سسلنیر. بو اؤیودون اساسیندا آتامین عؤمرونون سون گونونه قدر، اونا قوللوقچولوق ائتمگی اؤزومه وظیفه ساندیم. ایندی ایسه آناملا بئله داورانماقدایام. اوُمود ائدیرم اؤیرتمنیمیزین وصیتینی یئرینه یئتیرمکده اوزو آغ اولام.

عزیزله‌یین

۱۳۸۳ -جو ایلین خرداد آیی‌نین بیرینجی گونو، بیر جمعه گونو و آخشام باشی‌دیر. تهرانین ارسباران مدنیت ائوی آذربایجانلیلارلا دولوبدور. هئچ بیر بوش صندل یوخدور. آذربایجانین دؤرد بیر یانیندان بورایا ییغیشان شاعیرلر، یازیچیلار، ادیبلر، موسیقیچیلر، هامیسی هوسله اوتوروب، شعر و موسیقی دینله‌ییرلر:

مغرور دایان، آلنین آچیق، اوزون آغ
تک آللاها اگیل ارکیم، آی ارکیم
اوندان باشقا سن بیر کسه اگیلمه
قارشینا گؤر ایییلیر کیم، آی ارکیم

شعرلر آذربایجانین گؤرکملی شاعیری کریم مشروطه‌چی سؤنمزین و ییغینجاق ایسه ائله همین شاعیرین ۷۵ ایللیگینی عزیزله‌مه مراسیمی‌دیر. بوتون چیخیش ائدنلر اینجه، گؤزل و درین مضمونلو اثرلری ایله، ایللر بویو پارلاییب، آذربایجانلیلارین اوره‌کلرینه ایشیق ساچان چاغداش قدرتلی شاعیریمیز سؤنمزین حاقیندا دانیشیرلار. موسیقیچیلر ایسه، سؤنمزین شعرلری اوسته حاضیرلانان تصنیف و ترانه لری سسلندیریرلر و سازلی- سؤزلو بیر آذربایجان آخشامی‌دیر. قوناقلارین سایی گئت-گئده آرتماقدادیر. بئواخت گلنلر آیاق اوسته دورمالیدیرلار، آنجاق قوجامان شاعیر، یازیچی و ادیبلریمیز گلدیکده، اونلارا حؤرمت ائده‌رک، یئر حاضیرلانمالیدیر. ائله بونا گؤره جاوانلار بیر- بیر اوتوردوقلاری یئرلریندن دوروب، گلنلره یئر وئریرلر. بالا- بالا بیز اورتا یاشلیلار دا یئریمیزی باغیشلامالی‌ییق. منله، حسن ایلدیریم دا اوتوردوغوموز یئردن قالخیب، سالونونون سون ردیفینده، قاپی قیراغیندا آیاق اوسته دوروروق. دؤرد ساعاتلیق ییغینجاقدان، دئمک اوچ حیصه‌سینی آرخامیزدا قویموشوق. قاپی قیراغیندا دوردوغوموز حالدا، دوکتور هیئت، همیشه‌کی کیمی مرتب و خوش گئییملی اولاراق، مجلسی ترک ائتمک ایسته‌ییر. سؤنمزین اوغلو، فرنود دا قاپی قیراغینندادیر. هیئت دئییر: «داها اوتورابیلمیرم، گئتمه‌لی‌یم...» سونرا ایلدیریم‌لا منیم الیمدن توتور، هر ایکیمیزی سالونون ائشیگینه چیخاردیر و منه ساری دئییر: «آللاه آتانا رحمت ائله‌سین ... صباحی، ساهر، دوکتور نطقی‌یه ده. گؤردونوزمو نه گؤزل ییغینجاق ایدی؟ آنجاق

حئییف مجدفره، ساهره، نطقی‌یه، بئله ییغینجاقلار توتابیلمه‌دیک و اونلاری تکجه مچیدلرده عزیزله‌دیک. من ده بوگون- صاباح گئتمه‌لی‌یم. مندن سیزه بیر معلم کیمی وصیت اولسون؛ بؤیوکلریمیزی دیری ایکن، عزیزله‌یین!» سونرا ایسه، هر ایکیمیزین الینی بوراخارکن، هنده‌ورینده اولانلار و اونون گؤروشوندن سئوینجه گلنلرله خوش- بئش ائده- ائده، بیزدن اوزاقلاشا -اوزاقلاشا، بیر داها دئییر: «دیریلری عزیزله یین، اؤلولرله برابر!»

او گوندن ایندییه قدر، ادبی- هنری درنکلر طرفیندن، حیاتدا اولان یا حیاتینی دگیشن هر بیر یازیچی، شاعیر، تدقیقاتچی، موسیقیچی و کولتور خادیملریمیزی عزیزله‌مه و اونلارین نئچه اون ایللیک یاشلارینا دولدوقلاری شنلیک مراسیملرینی توتاندا، ائلیمیزین بؤیوک اؤیرتمنی‌نین سؤزلری، هامیمیزین قوُلاغیمیزدا جینگیلده‌ییر! ■

۱۹ اردیبهشت ۱۳۹۴

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 86
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

دکتر جواد هیئت و مسئله اقوام

در کشور ایران که در طول تاریخ چهارراه مهاجرت‌ها و مهاجمت‌های اقوام مختلف بوده، سیمایی جز چهره موجود را نمی‌توان انتظار داشت. بنابراین باید واقعیت‌ها را پذیرفت و همه افراد کشور را از هر قوم و طایفه و به هر زبانی که صحبت کنند، دوست داشت و همه را برادر و برابر دانست و اتحاد را از شرکت همه هموطنان به وجود آورد نه در ادغام میلیون‌ها ایرانی در میلیون‌های دیگر. مثلی است معروف، شاید از آبراهام لینکلن که: «همه را برای همیشه نمی‌شود گول زد.» به علاوه گول زدن مردم جز گول زدن خود نتیجه‌ای ندارد. عاقبت حقیقت آشکار و مغرضین و مدعیان روسیاه می‌شوند و دود این ندانم‌کاری‌ها و غرض‌ورزی‌ها؛ ولو انگیزه یا پیرایه‌ای به اصطلاح وطن‌پرستانه و ملی‌گرایانه هم داشته باشد، به چشم همه ما ایرانی‌ها خواهد رفت.

برای آنکه هموطنان خود را واقعا دوست داشته و همه را از خود بدانیم، باید آنها را خوب بشناسیم و به ویژگی‌های زبان و عادات و اخلاق آنها آگاهی و وقوف کافی داشته باشیم و الا با تجاهل و انکار، ملتی یک‌پارچه و متحد و آگاه ساخته نمی‌شود.

سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، ص. ۷

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 87-92
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

نقدی بر کتاب «آذری یا زبان باستان آذربایجان»

• دکتر جواد هیئت

حدود هفتاد و پنج سال پیش کتابی بنام »آذری یا زبان باستان آذربایجان» از طرف سید احمد کسروی در تهران انتشار یافت. این کتاب درآن موقع به عنوان حرف تازه سر و صدایی کرد و چون موافق جریان و جو حاکم سیاسی و فرهنگی و خواسته‌های رژیم وقت بود، در بسیاری ازخوانندگان که با اصول زبانشناسی و تاریخ زبانهای کشورمان آشنایی کافی نداشتند، تأثیر قابل توجهی داشت که هنوز هم آثار آن کم و بیش ادامه دارد و چون در این مورد جز تأیید و یا سکوت تاکنون جوابی نوشته نشده، هنوز هم عده‌ای از هم میهنان ما نوشته‌های او را لااقل در این مورد از کشفیات حقایق تاریخی می‌پندارند! در این اواخر عده‌ای از همشهریان عزیز با نامه و یا شفاهاً دربارهٔ نوشته‌های کتاب فوق‌الذکر سئوال می‌کنند و نظر ما را جویا می‌شوند. با در نظر گرفتن مراتب فوق اینجانب بعد از خواندن کتاب زبان آذری کسروی لازم دیدم برای روشن شدن ذهن خوانندگان مقاله زیر را برای چاپ در هفته‌نامه شمس تبریز ارسال نمایم.

نویسنده در دیباچهٔ کتاب، انگیزه نگارش خود را چنین بیان می‌کند:

«بیست و اندی سال پیش یک رشته گفتارها در روزنامه‌های تهران، قفقاز و استانبول در پیرامون مردم آذربایجان و زبان آنجا نگارش‌یافت. در عثمانی در آن زمان دستهٔ اتحاد و ترقی به روی کار آمده و آنان به این می‌کوشیدند که همه ترکان را در هر کجا که هستند با خود همدست گردانند و یک توده ترک بسیار بزرگی پدید آورند و در قفقاز نیز پیروی از اندیشه ایشان می‌نمودند..».

بعد می‌گوید: «لیکن در تهران روزنامه‌ها به جوش آمده به پاسخ می‌کوشیدند و چیزهایی می‌نوشتند که اگر ننوشتندی بهتر بودی... چنانکه یکی از روزنامه‌های‌تهران می‌نوشت مغولان چون به ایران آمدند با زور و فشار ترکی را در آذربایجان رواج دادند. این است نمونه‌ای از پاسخ‌هایی که به نویسندگان ترک داده می‌شد و شما چون بسنجید چندین نادرستی در آن پدیدار است زیرا...». بعد می‌گوید: «و چون سخن از آذربایجان و مردم

آنجا می‌رفت و من برخاسته از آذربایجانم بر آن شدم چگونگی را از راهش جستجو کنم و به نتیجه روشنی رسانم. اینست دفتری بنام آذری یا زبان باستان آذربایجان پدید آوردم». بعد در زیرنویس همان صفحه اضافه می‌نماید: «پیش از آن برخی از نگارندگان اروپایی «آذری» را ترکی آذربایگان شناخته بودند. چنانکه در آنسیکلوپدی اسلامی در حرف »الف» که پیش از دفترچهٔ من چاپ شده، آذری را به همین معنی آورده و لیکن سپس درحرف »تا» در گفتگو از تبریز که پس از دفترچهٔ من چاپ یافته آذری به معنی درست خود آمده».

در مورد اتحاد و ترقی لازم به توضیح است که اتحاد و ترقی نام حزبی است که در اواخر خلافت عثمانی تشکیل و مدتی حکومت را به دست گرفت ولی ایدئولوژی این حزب پان‌تورکیزم نبود بلکه ناسیونالیزم ترک بود. در برابر دولت عثمانی و طبقهٔ حاکم وقت که از اقوام مختلف ترک، عرب، کرد، آرناوود (آلبانیایی) و غیره تشکیل شده بود. این حزب از نظر سیاسی مشروطه‌خواه و مخالف استبداد خلفای عثمانی بود. با این همه عنوان کردن این مسئله از طرف مؤلف نشان می‌دهد که کتاب با انگیزهٔ سیاسی نوشته شده‌است. **۱ـ** در مورد اصطلاح زبان آذری باید متذکر شوم که هنوز هم در غرب دانشمندان زبانشناس «آذری» را نام ترکی آذربایجانی می‌شناسند و گاهی هم به لهجه آذری منظور نظر مؤلف اشاره‌ای می‌کنند (رجوع شود به آنسیکلوپدیهای معاصر انگلیسی، فرانسه وآلمانی و آنسیکلوپدی اسلام و کتابهای تورکولوژی مؤلفین غربی). در صفحه ۹ در بحث آذری یا زبان آذربایجان از ابن حوقل چنین نقل می‌نماید: «پسر حوقل که در نیمه یکم سده چهارم کتاب«المسالک و الممالک» نوشته در سخن راندن از آذربایجان و آران و ارمنستان چنین می‌گوید: «زبان مردم آذربایجان و زبان بیشتری از مردم ارمنستان فارسی و عربی است، لیکن کمتر کسی به عربی سخن گوید و آنان که به فارسی سخن گویند به عربی نفهمند تنها بازرگانان و زمین‌داران‌اند که گفتگو با این زبان نیک توانند. برخی تیره‌ها نیز در اینجا و آنجا زبانهای دیگری می‌دانند. چنانکه مردم ارمنستان به ارمنی و مردم بردعه به آرانی سخن گویند...» با توجه و دقت به نوشته ابن حوقل و زیرنویس کسروی معلوم می‌شود که در قرن چهارم هجری هم اران یا بردعه جزو آذربایجان به‌شمار می‌آمده است. اگرچه در آن زمان هم زبان مردم فارسی و عربی نبوده و در اران زبان اکثریت مردم و زبان رایج ترکی بوده‌است.[۱] در صفحه ۱۱ از قول یاقوت حموی دربارهٔ آذربایجان می‌نویسد: «نیمزبانی دارند که آذریه نامیده شود و کسی جز از خودشان نفهمد (معجم‌البلدان). از این سخن یاقوت حموی پیداست که زبان گفتگوی مردم آذربایجان (نیم زبان) در حد لهجه و یا گویشی بوده که برای فارسی‌زبانان هم قابل فهم نبوده است. با وجود این کسروی بعد از نقل و قول یاقوت حموی آذری را شاخه‌ای از فارسی می‌خواند! در صفحهٔ ۱۳ در مبحث »ترکی چگونه و از کی به آذربایجان راه یافته» می‌نویسد: «از آنچه تا اینجا گفتیم پیداست که آذربایجان تا سده‌های پیشین تاریخ هجری مردمش جز آریان یا ایران و زبانش جز از ریشه آری نبوده و تا سدهٔ هشتم آذری زبان آنها بوده...» **۲ـ** مؤلف در صفحه (۶) می‌نویسد: «آری ما این را نیز می‌دانیم که پیش از ایران (آریائیها) بومیان

---

[۱] بنابه نوشته موسی کالانکایتو مؤلف آلبانی در قرن ششم میلادی زبان ترکی در آلبان (اران) بقدری شایع شده بود که در سال ۵۲۰ میلادی کشیش مسیحی برای تبلیغ مسیحیت در میان مردم از زبان ترکی استفاده می‌کرد (محمود اسماعیل، آذربایجان تاریخی۱۹۹۲ - باکو). همچنین روایت وهب ابن منبه در کتاب التیجان ابن هشام (چاپ حیدرآباد) چنین است که روزی معاویه قبل از قشون‌کشی به‌آذربایجان از مشاور خود عبیدبن ساریه پرسید که آذربایجان چیست، عبید در جواب گفت اینجا از قدیم کشور ترکان بود.

دیگری در آذربایجان می‌نشسته‌اند و ایران چون به آنجا درآمده و بر آن بومیان چیره شده‌اند دو تیره به هم در آمیخته‌اند. ولی این در همه جا بوده است و ما در پی آن نیستیم که بگوییم مردم آذربایجان یا مردم ایران تنها از ریشه ایر بوده‌اند...» با وجود این کسروی نوشته خود را ندیده گرفته و مردم‌آذربایجان را به طور مطلق آریائی می‌شمارد. - در صفحه ۱۵ در مبحث »نخستین دسته‌های ترکان در آذربایجان» می‌نویسد: «مهاجرت نخستین دستهٔ ترکان به آذربایجان درزمان سلطان محمود غزنوی اتفاق افتاد!» به طوریکه در تواریخ نوشته شده نخستین دسته‌های ترکان قبل از اسلام یعنی در قرنهای ۵-۲ میلادی به آذربایجان آمدند (هونها، سابیرها، آغاچری‌ها، خزرها، بلغارها، پئچه‌نک‌ها و قبچاق‌ها، کنگرلوها، اوْن اوْغوز و ساری اوْغوزها).[۲] بعد در زمان انوشیروان (قرن ششم میلادی) دسته‌ای از ترکان گوگ ترک غربی از سپاه ایستمی‌خان به ایران آمدند و با دستور انوشیروان در آذربایجان ساکن شدند (یادداشتهای انوشیروان، ترجمه رحیم‌زاده صفوی). بعد به مهاجرت ترکان در زمان سلجوقیان اشاره می‌کند و می‌گوید: «ما نمی‌توانیم گفت که در زمان مغول بر شمارهٔ ترکان در آذربایجان افزود و رهنمونی برای چنان سخنی در دست نمی‌داریم». - لازم به یادآوری است که غیر از ترکان اوغوز (غز) که همراه سلجوقیان به ایران آمدند و بیشترشان در آذربایجان و آناتولی سکنی‌گزیدند، انبوه ترکان قبچاق نیز در اواخر قرن نهم میلادی از شمال دریای خزر و قفقازیه به آذربایجان آمده و در آنجا ماندند. ضمناً طبق نوشته‌های مورخین اروپائی و اسلامی (جامع‌التواریخ، وصاف، عبدالله کاشانی و ابن اثیر) بیش از نصف سپاهیان مغولان راترکان تشکیل می‌دادند و عدهٔ زیادی از فرماندهان ارتش مغول ترک بودند. در زمان هلاکو در حدود دو میلیون ترک با مغولان به ایران آمدند که بیشترشان در آذربایجان اتراق کردند. بنابراین برخلاف نظر کسروی در زمان مغولان بر تعداد ترکان در آذربایجان افزوده شده و زبان عمومی مردم آذربایجان ترکی شده بود. به طوریکه ابن بطوطه و ابن فضل‌الله العمری (سیاحان معروف عرب) که در قرن ۱۴ میلادی از تبریز دیدن کرده‌اند، اهالی را ترک زبان توصیف نموده‌اند. مؤلف در صفحه ۲۱ صراحتاً اعتراف می‌کند که رواج ترکی در آذربایجان در ۷۰ سال دوران حکومت قره‌قویونلو و آق‌قویونلوها بوده زیرا «در این زمان ترکان با انبوهی بسیار رو به اینجا آوردند و بر شمارهٔ ایشان بسیار افزوده...» بعد در صفحه بعدی همگانی شدن ترکی را در آذربایجان در زمان صفویان می‌نگارد. به نظر مؤلفین غربی ترکی از زمان سلاجقه زبان اکثریت مردم شده است، ولی دانشمندان شوروی (سابق) معتقدند که ترکی در قرنهای ۹-۷ میلادی یعنی دوم هجری زبان عموم مردم را در آذربایجان تشکیل می‌داده است. در صفحه ۲۲ از نسبت مادری شاه اسماعیل که دختر اوزون حسن بوده سخن می‌گوید و اشاره می‌کند که شعر ترکی را به پیروی از امیر علیشیر نوایی می‌سروده، ضمناً اعتراف می‌کند که »یاران او (شاه اسماعیل) جز ایل‌های استاجلو، شاملو، تکلو، ورساق، روملو، ذوالقدر، افشار و قاجار نبوده‌اند و دسته‌هایی نیز از قره‌چه‌داغ آذربایجان با ایشان بوده‌اند.» شاه اسماعیل علاوه بر اینکه خودش نوهٔ اوُزون حسن پادشاه آق‌قویونلو بود، پدرش سلطان حیدر هم خواهرزادهٔ اوزون حسن بود ولی شعر ترکی را به پیروی از امیر علیشیر نوایی نمی‌سرود. نوایی تمام اشعارش را به وزن عروضی گفته در صورتی که اکثریت اشعار شاه اسماعیل خطایی به وزن هجایی یعنی به شکل شعر عامیانه و مردمی (عاشق) است و بیشتر برای ترویج مذهب شیعه در بین ایلات قیزیل باش که جز

---

[۲] آباس کاتینا، موسی خُرن K.Kunik, Melanges Asiatiqils. V 150 .مارکوت، ایرانشهر ص ۹۶.

ترکی نمی‌دانستند سروده شده است. در صفحه ۲۴ مؤلف چنین می‌نویسد: «هم باید دانست که پراکندگی زبان ترکی در ایران در زمان صفویان به بالاترین پایگاه خود رسید و چون ایشان سپری شدند پیشرفت ترکی نیز باز ایستاد و سپس روبه پسرفت نهاد. به‌ویژه پس از آغاز مشروطه و پیدایش شور کشورخواهی در ایران و بنیاد یافتن روزنامه‌ها و دبستانها که اینها ترکی را پس می‌برد و از میدان آن می‌کاهد». بعد می‌گوید: «با آنکه‌زبان کنونی فارسی بسیار نارساست و بسیاری از معنی‌هایی که به ترکی توان فهمانید این زبان به فهمانیدن آنها توانا نیست و از هر باره بر یک آذربایجانی سخت است که با این زبان سخن راند با این همه در آذربایجان آرزوی رواج فارسی در میان خاندانها از سالها روان‌است». مؤلف با آنکه اعتراف می‌کند که ترکی به علت آمدن انبوه اقوام ترک و مستحیل شدن مردم بومی در آنها زبان عمومی مردم شده باز می‌خواهد زبان ترکی را که زبان طبیعی مردم می‌باشد از بین ببرد (بازپس بزند) و به جای آن نه نیم زبان آذری قدیم را بلکه زبان فارسی را جایگزین نماید. اما این امر تقریباً محال را چگونه می‌خواهد انجام دهد! ضمناً مؤلف در زیرنویس صفحه ۲۵ ادعا می‌کند که نارسایی فارسی را که مربوط به محدودیت اشکال و زمانهای گذشته و حال افعال بوده خود او رفع کرده است! اما علت اینکه در اوایل صفویه ترکی در آذربایجان قوت گرفت و بیش از پیش تعمیم یافت، همچنانکه مؤلف در صفحه ۲۴ می‌نویسد آمدن ایلات ترک (قیزیلباش) استاجلو، شاملو، روملو... همراه شاه اسماعیل برای به دست آوردن پیروزی و برپایی دولت صفویه و همچنین مهاجرت اقوام ترک از رق آسیای صغیر به آذربایجان بود. با وجود این در همان ابتدای حکومت صفویه نیز فارسی زبان رسمی دولت بود و ترکی در زمان شاه اسماعیل و طهماسب اول در کنار فارسی مقام دوم را داشت و بعد از روی کارآمدن شاه عباس اول و انتقال پایتخت به اصفهان ترکی، به قول مؤلف، بازپس زده شده و کارها از دست خوانین و بیگهای ترک گرفته و به دست فارس‌های شهری سپرده شد. و اما در دوران اخیر «پس از آغاز مشروطه و پیدایش کشورخواهی در ایران» ترکی بازپس نرفت زیرا مشروطه نهضت آزادیخواهی بود و برای بریدن زبان مردم برپا نشده بود. بلکه بعد از روی کار آمدن رضاشاه و تعطیل‌مشروطه و ترویج ملی‌گرایی افراطی فارس، ترکی بازپس زده شد! مؤلف در صفحات ۲۶ و ۲۷ می‌گوید: «باید دانست زبانی که ما امروز سخن می‌گوییم و آن را فارسی و یا ایرانی می‌نامیم همان زبانست‌که چهار هزار سال پیش از این ایران یا مردم ایر در میهن باستان خود (ایران ویچ) سخن می‌گفته‌اند.» بعد به وجود دو زبان شمال و جنوب اعتراف می‌کند و بعد زبانهای پارس، مد، پارت و پهلوی را یکی می‌داند و می‌گوید «این چیزی است که ما از روی اندیشه در می‌یابیم». در زبانشناسی وقتی می‌توان دو یا چند زبان را یکی دانست که لااقل برای هم قابل فهم باشند. ما می‌دانیم هیچکدام از این زبانها با آنکه مانند دیگر زبان‌های اروپایی از گروه هند و اروپایی می‌باشند برای یکدیگر قابل فهم نیستند. بنابراین نمی‌توان آن‌ها را یک زبان دانست ولو اینکه ریشه آنها مشترک بوده باشد. مؤلف بارها به جای گویش، نیم زبان و زبان به کار می‌برد و همه نیم زبانها را که از آمیزش زبان بومی و آریایی به وجود آمده‌اند، شاخه‌های یک زبان، ایران (فارسی) می‌انگارد. در صورتی که این گویشها: آذری، تاتی، هرزنی و سمنانی برای فارسی زبان قابل فهم نیست. بنابراین طبق اصول زبانشناسی نمی‌توانند گویش یا لهجه‌ای از آن زبان به حساب آیند. مؤلف اغلب اوقات هویت زبان وگویش‌ها را به قول خودش »به اندیشه درمی‌یابد!» در صورتی که در زبانشناسی بررسی و مقایسه متون کافی و تدقیق زبانها از نظرفونتیک (اصوات)، مورفولوژی (اشکال تصریفی) و لغات و ساخت جمله‌ها (نحو) برای تشخیص هویت زبانها و خویشی آنها با یکدیگر ضروری است. مؤلف در صفحهٔ ۳۰ و صفحات قبل دانسته و یا ندانسته فارسی دری را که از آسیای

میانه آمده و بوسیلهٔ غزنویان و سلجوقیان درایران رواج یافته و در آذربایجان فقط زبان دیوان و ادب بوده جایگزین زبان یا نیم‌زبان آذری می‌نماید. البته اگر خواننده متوجه نشود و همفکر کسروی هم بوده باشد بسیار خوش‌آیند می‌نماید. در صفحه ۳۱ چنین می‌گوید: «این هم باید گفت که در زبان کنونی آذربایجان کلمه‌های بس فراوانی از فارسی به کار می‌رود و اینها بی‌گمان بازمانده از آذری است». مؤلف در اینجا نیز فارسی را با آذری مخلوط می‌کند. کلماتی که از گویشهای بومی در ترکی راه یافته بسیار ناچیز و برای فارسی زبانان هم قابل فهم نیست ولی کلماتی که از فارسی وارد ترکی شده از زبان دولتی و ادبی و نوشتار نفوذ نموده است چه تعداد آنها در شهرها بیشتر و در دهات کمتر و در ایلات کوچ‌نشین حداقل است. اکثریت این کلمات برای مفاهیم مدنی، فرهنگی، مذهبی و دولتی است‌که از زبان دولت و دولتیان و فرهنگ و ادب فارسی وارد زبان ترکی شده است. همچنان که کلمات عربی وارد فارسی و ترکی گردیده است. مؤلف چند دو بیتی را از کتاب سلسلهٔالنسب بنام شیخ صفی آورده که به عنوان نمونه یکی را عیناً نقل می‌کنیم: بشتو برآمریم حاجت روا بور[۳] - دلم زنده بنام مصطفی بور - اهرا دوار بو بور دام بوپار - سرهر دو دستم بدامن مرتضی بور[٤]. این دو بیتی‌ها که نمونه اخیر آن بیشتر به ملمعات آذری فارسی شبیه است به احتمال زیاد از شیح صفی نیست. زیرا به نوشته خود مؤلف در صفوه‌الصفا که نزدیک به زمان شیخ صفی نوشته شده چنین آمده است: «شیخ جز یک مصرع از انشای مبارکش معلوم نیست». یعنی شعری نسروده است و کتاب سلسلهٔالنسب صفویه متأخر است. دوم اینکه اگر شیخ برای استاد خود شیخ زاهد گیلانی شعری می‌سرود منطقاً باید به زبان فارسی که قابل فهم هر دو بود سروده می‌شد نه به گویشی آذری اردبیلی که برای تبریزی هم به‌زحمت قابل فهم بوده (صفحه ۳۵ و ۳۶) تا چه رسد برای شیخ زاهد گیلانی. سوم اینکه به گفتهٔ خود کسروی شیخ صفی سنی بوده در صورتی که دو بیتی بالا نشان می‌دهد که سراینده آن شیعه است. مؤلف بعد از دادن نمونه‌ها به تفسیر بعضی اسامی رایج در آذربایجان می‌پردازد و بقول خودش به اندیشه و گمان برای آنها ریشه‌یابی‌می‌کند. مثلاً نام شهر باکو را به استناد کتابهای ارمنی باکاوان یا باکوان می‌خواند و آنرا از ترکیب باک و وان می‌شمارد و باک را به معنی‌خدا و بزرگ و وان را مانندگان به معنی جا و زمین و یا پیوستگی می‌گیرد. باکو و باکی در ترکی قدیم (دیوان لغات‌الترک محمود کاشغری نوشتهٔ ۱۰۷۲ میلادی) به معنی تپه می‌باشد و چون باکو که از طرف‌مردم »باکی» تلفظ می‌شود روی تپه ساخته شده به این نام نامیده شده است. باک و باکوس در یونان قدیم نام خدای شراب بوده و باآتشکدهٔ موجود در باکو ارتباطی ندارد. در مورد ارونق و اران نیز کلمه را با چند بار تجزیه و تفسیر جایگاه آریا یا ایرانی می‌داند. در مورد کلمهٔ اران و ارونق دکتر زهتابی شبستری در مقاله‌ای که به همین عنوان نوشته و در مجله وارلیق چاپ شده ثابت کرده است که استنباط کسروی غلط است و اران‌کلمه ترکی است و جمع (ار) می‌باشد که در ترکی قدیم به کار می‌رفته و به معنی گرمسیر است (رجوع شود به مقالهٔ فوق‌الذکر دکتر زهتابی). مؤلف همهٔ این نامها را فارسی می‌خواند. در صورتی که اغلب آنها برای فارسی زبان قابل فهم نیست. بعد می‌گوید اسامی هم قبلاً فارسی بوده که توسط ترکان به ترکی ترجمه شده است و مثال می‌آورد: یالقوز آغاج (آنکه یک درخت دارد)، ایستی

---

[۳] به تو برآمدیم حاجت روا بود.

[۴] فردا که روز محشر است از من سئوال اعمال کنند دست التجای من به دامن حضرت علی مرتضی(ع) باشد.

بولاغ (گرمخانی چشمه)، سؤگودلو (بیدک: آنکه بید دارد)، قوزلو (جوزدان: آنکه جوز یا گردکان دارد) قبول نظر نویسنده در این مورد نیز که متکی به اندیشه و گمان ایشان است بسیار مشکل است زیرا چگونه می‌توان پذیرفت که مردم در قدیم بجای کلمهٔ یالقوز آغاج (آنکه تک درخت دارد) را که یک جمله است بکار برده باشند. مؤلف در کتاب آذری یا زبان باستان آذربایجان به جای معرفی متون کافی و شرح ویژگیهای زبانی (فونتیک، مورفولوژی، گرامر، کلمات و نحو زبان) و مقایسه آن با زبانهای آریائی و غیرآریائی بیشتر سعی نموده وجود زبان آذری را ثابت کند. در این راه نیز اصول و روش و ترمینولوژی زبانشناس را بکار نگرفته و گاهگاه دچار لغزش و اشتباه گردیده است. مثلاً آذری را یک زبان معرفی می‌کند و در معرفی آن چند جمله و دوبیتی از گویشهای مختلف اردبیلی، خلخالی و هرزنی ارائه می‌دهد. از نظر زبانشناسی موقعی می‌توان لهجه‌ای را زبان نامید که دارای ادبیات و گرامر و منطقهٔ کاربرد وسیع باشد. آذری کسروی که فاقد ادبیات و گرامر بوده و در هر شهر و منطقه‌ای بگونه‌ای دیگر بوده است (احتمالاً گویشی از زبانهای آریائی است نه فارسی زیرا از طرف فارسی زبانان هم قابل فهم نیست.) هر زبان و حتی لهجه و گویشی معمولاً بین ۳۰-۴۰ فونم (واژک، واج یا صدا) دارد که به صدادار و بی‌صدا تقسیم می‌شوند. مؤلف ازتمام فونم‌ها فقط از ۶ فونم صحبت می‌کند: (د، ت، چ، س، ب، پ) که در آذری به ترتیب به (ر، ز، ج، چ، م، ب) تبدیل می‌شود. از قواعد دستوری به شرح ۵ قاعده بسنده می‌کند که در تمام موارد با فارسی متفاوت است و در دو مورد (صفت و موصوف و مضاف‌و مضاف‌الیه) عین ترکی است (صفحه ۴۹). در مورد کلمات فقط ۲۶ واژه ارائه می‌دهد که از آنها ۱۳ واژه مخصوص آذری است. بعد چند جملهٔ دو بیتی از آذری اردبیلی معرفی می‌کند که خودش هم معنی بعضی از آنها را نمی‌داند. بعد نمونه‌هایی از گویش خلخالی یا تاتی ارائه می‌دهد که به اعتراف خود آنها باگویش طالشی یکی است و با آذری اردبیلی متفاوت است. نمونه‌های گویش هرزنی هم با دیگران متفاوت است و در آن کلمات ترکی نیز دیده می‌شود و به قول خود مؤلف بیشتر به زبان ارمنی‌نزدیک است. در اینکه در روزگار قدیم گویشهای متعدد و مختلفی در خطه آذربایجان بین مردم متداول بوده شکی نیست. البته این‌گویشها از آمیزش گویشهای مهاجرین آریائی و بومیان بوجود آمده ولی بعد از آمدن اقوام ترک بعلت اکثریت قاطع ترکان همهٔ این‌گویشها در زبان اقوام ترک مستحیل شده فقط در چند نقطه دور افتاده که آمیزش با ترک زبانان زیاد نبوده به شکل جزیره‌های زبانی (تاتی، هرزنی و به قول کسروی آذری) باقی مانده است. آنچه بیشتر مایهٔ تعجب است این است که مؤلف که ادعای تحقیق و زبانشناسی هم دارد، اصلاً روش زبانشناسی را بکار نمی‌برد و قواعد آن را رعایت نمی‌کند و در نتیجه‌گیری از استدلالات خود مانند یک سیاستمدار حرفه‌ای مغلطه می‌کند و می‌خواهد منظور خود را ارائه دهد. مثلاً بعد از آنکه گویشهای مختلف را به نام زبان آذری معرفی می‌کند آنها را با فارسی یکی می‌شمارد و نتیجه می‌گیرد که ترکی زبان میلیونها مردم آذربایجان و ایران »واپس» زده شود، یعنی متروک شود و به جای آن فارسی جایگزین گردد! یعنی زبان میلیونها مردم را باید عوض کرد. چگونه؟ به چه وسیله و روش (که با اصول آزادی، حقوق بشر و اسلام هم مغایر نباشد) و چرا؟ آیا نمی‌شود بجای این روشها مانند کشورهای متمدن و آزاد (سویس، بلژیک و کانادا) با اصول انسانی و اسلامی، هم زبان مملکت (فارسی) را یاد داد و هم زبان مادری را؟■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 93-97
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

مریم میرزاخانی و جواد هیئت؛ دو اسطوره، یک تناقض[1]

• اصغر زارع کهنمویی

هفته گذشته، هفته‌ی خبری دو شخصیت برجسته علمی ایرانی بود:

خبر نخست، غروب تلخ **«دکتر جواد هیئت»** جراح پرآوازه ایران بود؛ کسی که چهل سال پیش، تنه‌به‌تنه‌ی جراحان مشهور اروپایی در مرز دانش حرکت می‌کرد. او نخستین جراحی قلب باز (۱۳۴۱) و نخستین پیوند کلیه (۱۳۴۷) را چهار دهه پیش در خاورمیانه (تهران) انجام داد و به همین دلیل، به «پدر قلب ایران» شهرت یافت.

خبر دوم، طلوع شیرین **«دکتر مریم میرزاخانی»** ریاضی دان برجسته ایران بود؛ همو که بهترین جایزه ریاضی جهان را از آن خود کرد. جایزه فیلدز، جایزه بزرگی است، جایزه‌ای که تا کنون هیچ زنی به کف نیاورده و اکنون دختری المپیادی از ایران، صاحب آن است.

رسانه های فارسی‌زبان اعم از صداوسیما و خبرگزاری‌ها و پایگاه‌های خبری و روزنامه‌ها؛ برای طلوع ارزنده مریم میرزاخانی، به‌حق سنگ تمام گذاشتند و در چند روز گذشته صدها خبر و عکس از او و کار بزرگش مخبره کردند؛ اما دریغ، حتی یک رسانه، یک سطر خبر برای رحلت یکی از پرآوازه‌ترین دانشمندان ایران مخابره نکرد. غیر از دو یا سه سایت این ور آبیِ محلی در تبریز، هیچ یک از رسانه‌های داخلی، این واقعه را منتشر نکردند. این درحالی است رسانه‌های رسمی ترکیه، آذربایجان، قزاقستان،

[1] به نقل از نوید آذربایجان، چهارشنبه ۱۲ شهریور ۱۳۹۳.

ترکمنستان و.. و رسانه‌های معتبر جهانی نیز، جزئیات واقعه را گفتند و برخی حتی، ویژه‌برنامه‌های متنوعی منتشر یا پخش کردند.

همانطور که خواهد آمد، مرگ این اسطوره بزرگ، قطعا ارزش خبری دارد؛ حالا اگر رسانه‌های ما خبری منتشر نکردند، احتمالا، دچار خبرخوردگی شده‌اند که برای رسانه‌ایرانی، فاجعه است چرا که هیچ یک از رسانه‌های ایران، متوجه خبر به این مهمی نشده‌اند و البته چنین فاجعه‌ای جای تاسف بسیار دارد. احتمال دوم این است که آن‌ها خبر را دیده‌اند اما از انتشار آن سرباز زده‌اند و این یعنی «بایکوت» و بایکوت حقیرانه‌ترین گزاره‌ی ممکن برای یک رسانه است.

اما به احتمال زیاد، هیچ یک از دو مورد، دلیل اصلی عدم انتشار خبر درگذشتِ دکتر جواد هیئت نیست. دلیل اصلی، تصور نداشتن ارزش خبری این واقعه و اهمیت ندادن به مساله است. به زعم من، برای روزنامه‌نگاران و صاحبان رسانه‌های ما، مرگ دکتر هیئت، اهمیتی ندارد. یعنی این واقعه را دارای ارزش خبری نمی‌دانند. این دیدگاه، به دلایل مشخص (در ادامه)، اشتباه و ظلم مضاعف به ساحت رسانه و البته به جایگاه علم و علما است.

***

«دکتر جواد هیئت» در ایران ارزش خبری دارد، چون:

۱. او یک دانشمند صاحب‌نام در حوزه پزشکی است و افزون بر انجام اولین جراحی قلب و پیوند کلیه در چهل سال پیش، دارای صدها مقاله علمی بین‌المللی در ژورنال‌های علمی معتبر جهان است. ده‌ها کتاب او اکنون در دانشگاه‌های کشور جزو منابع درسی هستند. او به عنوان پزشک ایرانی، عضو نهادهای عالی و معتبر جهانی بود از جمله؛ نماینده ایران در «انجمن بین‌المللی جراحی» و عضو «آکادمی جراحی پاریس». همچنین، به مدت ۱۲ سال، مجله معتبر «دانش پزشکی» را منتشر می‌کرد که یکی از موثرترین مجلات علمی میان سال‌های ۱۳۴۳ تا ۱۳۵۵ بود. تنها به همین یک دلیل، رسانه‌های ما به مناسبت مرگ این اسطوره بزرگ پزشکی باید به تبیین شخصیت و جایگاه او می‌پرداختند.

۲. هیئت تنها جراحی حاذق نبود، او در کنار پزشکی، متخصص و پژوهشگر بزرگ زبان و ادبیات ترکی بود. او در این حوزه یک صاحب‌نظر جهانی بود. پژوهش‌های ارزنده او، در نهادهای علمی ترک شناسی جهان، به او جایگاه ویژه‌ای بخشیده بود. عمق و وسعت تولیدات علمی هیئت در تاریخ زبان و فرهنگ آذربایجان، اینقدر عمیق بود که دانشگاه‌های معتبر جهان، او را به عنوان یکی از بزرگترین پژوهشگران خاورمیانه بشناسند. تنها ۳۵ سال انتشار مداوم مجله پژوهشی *وارلیق* کافی است که رسانه های ما حداقل بخاطر مدیریت طولانی‌مدت و انتشار یکی از مجلات دیرپا، مرگ او را مخابره کنند.

۳. پروفسور هیئت اما، یک شخصیت سیاسی هم بود. او فرزند یک مجتهد آذربایجانی بود و در بستر سیاست و مذهب بزرگ شده بود. از دوران دانشجویی، فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی گسترده‌ای شروع کرده و با بسیاری از کنشگران سیاسی آن روز ارتباط داشته است. بعدها که تخصص خود را در خارج

کشور گرفت و به ایران بازگشت، چون پزشک حاذقی بود خیلی زود مورد توجه قرار گرفت. جایگاه علمی او چنان بود که با وجود چهره سیاسی و حضور در خانواده‌ای سیاستمدار، به ریاست بیمارستان شهربانی منصوب شد. این مسوولیت، به او فرصتی داد که به دوستان و مبارزان سیاسی خود کمک کند. رایزنی‌ها و کمک‌های معنوی بسیار او برای آزادی و رهایی مبارزان عصر پهلوی زبان‌زد است. او از نفوذ خود بسیار استفاده می‌کرد و برای رهایی افراد دربندی چون غلامحسین ساعدی و... پادرمیانی می‌کرد. او با اینکه رییس بیمارستان پلیس بود ولی همواره منتقد نظام پهلوی باقی ماند. همین بند چهارم، هم می‌توانست به تنهایی مرگ او را دارای ارزش خبری کند.

٤. و هیئت، یک چهره فرهنگی فراملی هم بود. دیدارهای مرتب او با شخصیت‌های برجسته خاورمیانه و احترام عمیق آنها با این چهره برجسته، دلیل دیگری است. او روابط بسیار حسنه‌ای با رهبران همسایه، سلیمان دمیرل، حیدر علی‌اف و ... داشت. آمد و شد مکرر او به نهادهای سیاسی و دانشگاهی ترکیه و آذربایجان، از او یک چهره فرهنگی فراملی ساخته بود. او همه کنش‌های دیپلماتیک خود را به عنوان یک ایرانی انجام می‌داد. در ترکیه او را یک ترک ایرانی می‌شناختند.

٥. جواد هیئت چهره دیگری نیز دارد. او فرزند یکی از روحانیون مطرح آذربایجان است. «علی هیئت» همان مردی که در دوران مشروطه در راس هیئتی به‌عنوان سفیر حوزه نجف برای کمک فکری و مشورتی به مشروطه‌خواهان آذربایجان به تبریز رفت. فعالیت‌های او آنقدر مثمر ثمر بود که مردم یاد آن هیئت را برای همیشه گرامی بدارند آنقدر که فامیلی این مرد نیز، بنام «هیئت» ثبت شود. این دانشمند پرآوازه، بعدها به کابینه ملی دکتر محمد مصدق رفت و به عنوان وزیر دادگستری مصدق مشغول فعالیت شد. او همچنین مدتی رییس دیوانعالی کشور بود. پروفسور جواد هیئت دست‌پرورده این شخصیت ارزنده است. به نقل از شخص هیئت، در دیداری که وی با رهبر کبیر انقلاب داشته، امام خمینی از پدر مجتهد او به نیکی یاد کرده است. هیئت بخشی از توانایی‌ها و ارتباط‌های سیاسی خود را مدیون پدر خویش است. او در سال ۱۳۲۰ اولین انجمن آذربایجانی را در تهران بنیان‌گذاری می‌کند، انجمنی که بعدها موجب خیرات بسیار برای آذربایجان و ایران شد. به‌گفته نزدیکانش، او روابط نزدیکی با سران انقلاب اسلامی از جمله رهبر معظم انقلاب داشته است. حتی در سال ۱۳۷۸ که مهندس علیرضا صرافی روزنامه‌نگار آذربایجانی دستگیر می‌شود، دکتر هیئت که باکو بوده، نامه‌ای خصوصی توسط سفیر وقت ایران در آذربایجان به رهبر انقلاب می‌نویسد و آزادی وی را درخواست می‌کند. بعد از آن نامه، روزنامه‌نگار آزاد می‌شود. او یک بار، کتاب خود با را عنوان «سیری تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی» به رهبر معظم انقلاب ارسال می‌کند و ایشان به‌صورت مکتوب، بخاطر نگارش کتاب، از دکتر هئیت تشکر می‌کنند.

٦. با عنایت به پنج مورد پیشین، دکتر جواد هیئت، یکی از بزرگترین چهره‌های تاریخ معاصر آذربایجان است. اصحاب فرهنگ آذربایجان، او را پدر معنوی خود می‌دانند. او ماندگارترین شخصیت آذربایجانی یکصد سال اخیر است. کافی است فقط در دو روز اخیر، صفحات فیس‌بوک جوانان آذربایجان

رصد می‌شد، حجم وسیعی از عکس‌ها و دل نوشته‌های جوانان آذربایجان درباره او، جایگاه او را نشان می‌دهد. تنها یک استاتوس کوتاه اینجانب درباره او، بیش از صد بار share شد! همین محبوبیت بی اندازه، خود یک ارزش خبری است. وقتی شخصیت محبوب و بزرگی از دنیا می‌رود، قطعا باید به عنوان یک خبر مخابره شود.

یکی از این ۶ دلیل کافی است که با قطعیت تمام‌بگوییم، «مرگ اسطوره آذربایجان»، ارزش خبری بسیار مهمی داشت و باید «مخابره» می‌شد. رسانه‌های ما این خبر را یا ندیدند و یا نادیده گرفتند. در هر دو حالت، این ضعفی بزرگ و دل‌آزار برای رسانه‌هایمان هست. عدم انتشار حتی یک خبر درباره غروب جواد هیئت، همان قدر تالم و سرزنش دارد که انتشار خبر طلوع مریم میرزاخانی، تحسین و افتخار. تصور کنید، هیچ یک از رسانه‌های ما درباره افتخار ارزنده یک بانوی ایرانی، هیچ خبری را منتشر نمی کردند، آیا این بی‌خبری یا بی‌توجهی، چیزی در حد فاجعه نبود؟ اکنون فاجعه رسانه‌ای بایکوت یا سکوت یا خبرخوردگی یا...، درباره مرگ دکتر جواد هیئت رخ داده است... .

***

رسانه ایرانی تنها یک توجیه برای این فاجعه دارد. روزنامه‌نگاران ایرانی می‌توانند بگویند؛ جواد هئیت را نمی‌شناسند که این البته، عذر بدتر از گناه است و صدالبته، رونمایی آشکار از دو گسست بسیار پرمعنی است. **گسست اول:** چگونه است که رسانه‌های ما یکی از برجسته‌ترین شخصیت‌های معاصر خود را نشناسند؟ چه اتفاقی برای ایران افتاده که هیچ روزنامه‌نگاری، پدر قلب کشور خود را و یکی از برجسته ترین شخصیت‌های فرهنگی و سیاسی زمانه را نمی‌شناسند؟ روزنامه‌نگاران ما مطلع‌ترین قشر جامعه ما هستند. اگر آنان اینقدر بی‌اطلاع باشند، باید اعتراف کنیم که نسبت به گذشته نزدیک خودمان، با گسست تاریخی- نسلی عمیقی مواجه‌ایم. از تاریخ نزدیک خود کمترین اطلاع را داریم. ما نمی‌دانیم چه بزرگ‌مردی با چه قد و قواره پرافتخاری در همین قرن معاصر در این کشور می‌زیسته است. ناآگاهی تاریخی به اسطوره‌های معاصر، تنها درباره دکتر هیئت صدق نمی‌کند. نسل حاضر بزرگان بسیاری را هم به یاد نمی‌آورد.

گسست دوم به مراتب خطرناک‌تر و نگران‌کننده‌تر از گسست نخست است. روزنامه‌های ما افزون بر گسست تاریخی به گسست جغرافیایی‌فرهنگی هم دچار شده‌اند. جواد هیئت، اسطوره زنده آذربایجان است. آذربایجانی‌ها او را می‌پرستند. همه طیف‌ها او را پدر معنوی خود می‌دانند از روزنامه‌نگار تبریزیِ طیف راست حاکمیت تا روزنامه‌نگاران زنجانی طیف هویت‌طلب و از شخصیت‌های دولتی تا فعالان منتقد، همه و همه او را همچون یک اسطوره می‌ستایند و این درحالی است که روزنامه‌های تهران، از این «ستایش»های انبوه خبری ندارند. این یک گسست جغرافیایی‌فرهنگی است. رسانه‌های فارس‌زبان، گویا هیچ از آنچه در آذربایجان می‌گذرد نمی‌دانند.

***

گمانه آخر دلیلِ عدم پوشش خبری مرگ اسطوره آذربایجان، بسیار ناگوار است. ممکن است رسانه‌های ما هیئت را بشناسند و بدانند که آذربایجان چه‌سان او را می‌ستاید و برای مرگ او ارزش خبری هم قائل بشوند اما، او را به هزار دلیل، عمدا بایکوت کنند. بلاخره هیئت کسی است که حداقل ۶۰ سال برای حفظ و اعتلای زبان ترکی آذربایجانی، جهاد کرده. او از استعداد، پول، اعتبار، شهرت، جوانی و هستی خود مایه گذاشته و یک‌تنه «ترکی» را در ایران پاس داشته است در این راه شاگردان بسیاری تربیت کرده و گره‌های بسیار گشوده است. من می‌گویم، نه تنها پوشش خبری که باید به همین یک دلیل از او در عالی‌ترین سطح تجلیل شود. اما ممکن است روزنامه‌نگاران ایرانی، او را به همین یک دلیل، بایکوت کنند و شخصیت برجسته پزشکی او را نیز نادیده بگیرند. ممکن است او را بخاطر جهاد تمام‌قدش برای زبان ترکی ، پان‌ترک بخوانند و بایکوتش کنند اما کیست که نداند جواد هیئت، اندیشمندی ایرانی است و زنده کردن و پاسداشت زبان و فرهنگ ترکیِ ترک‌های ایران، راهی مستحکم برای مانایی ایران است و این را بیش از هرکسی، هئیت فهمیده بود. من بسیار دوست می‌دارم، هرگز این جهاد اکبر اسطوره آذربایجان، دلیل بی‌توجهی رسانه‌ها نباشد. من دوست‌تر دارم دلیلِ بی‌اعتنایی را سکوت ناآگاهانه آنان بدانم تا بایکوت آگاهانه.■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 98
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

دوکتور جواد هیئت‌ین مزار هیکلی (هیکل‌یونار: ناطیق علی‌یف)

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 99-100
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

اونودولماز «بیلگه وارلیغی»

• آرتوم دینچ[1]

کولتورلر آراسی ائتکیلشیم سورجلری، گنللیکله سانجیلی و سورونلو گئچن تاریخی دؤنملری تمثیل ائدر. گونوموزده دگیشیک جوغرافیالاردا، قارقینمیش عیرقچی و آیریمچی ایدئولوژیلرین ائتکیسیندن قورتولابیلمه‌میش بعضی گوج چئوره لری طرفیندن هدف آلینمیش تورک کولتورو، حساس بیر تاریخی دؤنمدن گئچمکده‌دیر.

یوخ ائدیلمه هدفینه آلینمیش باسقی آلتینداکی کولتورلرین داشییجی-ائیله‌ییجیلرینی سیویل دیرنیشه جسارتلندیرن و باسدیریلمیش کولتورون کولتورل عنصورلاری‌نین استیفاده‌سینی ایشله‌وسل قیلماغا چالیشان شخصلرین، ایلگیلی کولتورلرین سوردورولەبیلمه‌سی اوچون حیاتی اهمیتی دارتیشیلمازدیر. اونلار اؤز کولتورل کیملیکلرینه قارشی آپاریلان اوستونچو، آیریمچی و آشاغیلاییجی سورجلری سئزر و گؤسترلر. پروفسور دوکتور جواد هیئت بو بیلینجه صاحیب اولان شخصلردن بیری‌دیر. او، ایران‌دا سیاسی یئتکه طرفیندن، فارس اولمایان اتنیک کیملیکلره قارشی آپاریلان اوستونچو، آیریمچی و آشاغیلاییجی سورجلری سئزر و بو سورجلره قارشی ائتکیلی دیرنمه‌نین یوللارینی آرایار.

پروفسور دوکتور جواد هیئت یاسال دوزلمده مؤجود امکانلاری زورلایاراق ایران‌دا تورک کولتورونون سوره‌ینلیگینی ساغلایاجاق وسیله و ماتریاللاری ان وئریملی بیچیمده ایلشتمه‌نین یولونو معاریفچی‌لیک حرکتینده گؤرر. بو سببله ده ایران‌دا تورکلرین و کولتورلری‌نین وارلیغینی سوردوره‌جک ائتکینلیکلری دستکله‌یه‌رک اؤزللیکله علمی آراشدیرما و اینجه‌له‌مه پروژه‌لرینه اؤنجه‌لیک وئرر. بو باغلامدا، ایران‌دا تورک کولتورونون تاریخی ایزلری و تورکجه‌نین دورومویلا باغلی بیرچوخ آراشدیرما و اینجه‌له‌مه

[1] آنکارا اونیورسیته‌سی، سوسیولوژی بؤلومو

ماهیتینده‌کی ایشلری مقاله و کیتاب بیچیمینده یاییناانمیشدیر. پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین بو ساحه‌ده، بلکه ده ان اؤنملی و ان زیروه‌ده‌کی اثری، بوگون اعتیباری ایله ۳۶ ایلدیر یاییناانماقدا اولان اوچ آیلیق وارلیق درگیسی اولدوغو سؤیلنه‌بیلیر. پروفسور دوکتور جواد هیئت، تانیملانماسی و اؤزتلنمه سی زور، اؤز حیاتینی آشمیش بیر اولقودور. اونو دوشونن‌ده، تانیدیغیم قدریله، آشاغیداکی گؤرونگولر جانلانیر دوشومده:

- آماجلانان هدفه یؤنه‌لیک بوتون یئترسیزلیک و سیخینتیلارا باخمایاراق مؤجود امکانلاری ان یاخشی بیچیمده استیفاده ائتمه باغلامیندا، یاشادیغی چاغین روحونو و شرطلرینی دوغرو اوخویابیلن،
- سورغولاییجی یاناشیم و مسئولیت دویغوسو باغلامیندا، آییرد ائتدیگی مسئله‌لره اؤز درایت و مهارتینه خاص بیر ایستراتژیک اؤن‌گؤرو ایله گئچرلی و ائتکیلی چؤزوم یوللاری گلیشدیره‌بیلن،
- ایران‌دا تورک کولتورونون سوره‌ینلیگی آچیسیندان قارشیلاشدیغی فرصت و تهدیدلری دوغرو تشخیص ائدیب یورواملایابیلن،
- بوتون امکانسیزلیق و چتین‌لیکلره رغماً چالیشقان، صبیرلی و اؤز وئریلی یاناشیمییلا ایران‌دا تورک کولتورونون سوردورولمه‌سی و نسیلدن نسیله انتیقال ائدیلمه‌سی اوغرونا سارسیلماز ایستنج و چاباللاریلا الیندن گلنی اسیرگه‌مه‌ین آدانمیش بیر آیدین.

پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین، کولتورل بیر دگر و سیمگه‌یه دؤنوشدویونو و آردیندا بوراخدیغی بوشلوغون، چوخ چتین دولدورولابیله‌جگینی دوشونورم. اونون، عینی زاماندا؛ خور گؤرویه قارشی خوش گؤرونون، اؤته‌کیلشدیرمه، کین و نفرته قارشی باریش و قارداشلیغین، آیریمچیلیغا قارشی عدالتین، سؤیلم و ائیلم بیرلیکده‌لیگی‌نین، مسئولیت دویغوسو، قایغی و آدانمیشلیغین دا سیمگه‌سی اولدوغو دوشونجه‌سینده‌یم. اونودولماز "بیلگه وارلیغی" یاشامیم بویونجا باش‌ووراجاغیم قایناق اولاجاقدیر. ■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 101-103
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

دوستوم دوکتور جواد هیئت‌ین عزیز خاطیره‌سینه

• **سیف‌الدین آلتایلی**[1]

هر بیر انسانین عؤمور یولو واردیر و او یولدا اونون اوغورلاری، اوغورسوزلوقلاری، سئوینجلری، کدرلری، دوستلاری، آللاه هامیدان اوزاق ائله‌سین دوشمنلری، سئونلری، سئومه‌ینلری قارشیسینا چیخیر. عؤمور یولومدا هر جور بلالارلا، اضطرابلارلا، داغ بویدا چتینلیکلرله اوزلشدیم، آنجاق تانری‌نین دا یاردیمی ایله هامیسی‌نین عهده‌سیندن گلدیم. گؤزل انسانلار تانیدیم، شوکور تانرییا پیسلرله اوزلشسم ده اونلارلا اونسیت یاراتمادان آرالاندیم. هاردا گؤزل انسانلار واردیرسا گئدیب اونلاری تاپدیم، اونلارلا دوستلاشدیم.

گونئی (ایران) آذربایجانین ادبیات دونیاسینی هله اورتا مکتبده ایکن تانیماغا باشلادیم. ادبیات معلمیم همیشه کلاسیک شاعریمیز شهریاردان، ائشسیز اثری "حیدربابا"دان صحبت آچیردی. اونون صحبتلری شاگیرد دوستلاریمی بیلمیرم، آنجاق منیم دونیامی باشدان-باشا بزه‌ییردی، آتامین آذربایجانلا باغلی تلقینلری ایله معلمیمین سؤیله‌دیکلری اوست-اوسته دوشدویوندن خیالیمدا ال‌چاتماز بیر گونئی سئوگیسی یارانمیشدی. اونیورسیته‌ده اوخویارکن *وارلیق* درگیسی‌نین ادبیات دونیامیزا قدم قویدوغونو ائشیتدیم، سونرا تصادفلر گؤزل شاعیریمیز "ساوالان" ایله تانیشماغیما امکان یاراتدی. اونونلا ایستانبول‌دا گئچیردیگیمیز بیر نئچه گونده گونئی دونیاسیندان دونیا بویدا سئوگی چیچکلری دردیم. ساوالان بگ باشدا شهریار، دوکتور حمید نطقی، دوکتور جواد هیئت، محمد علی فرزانه، علی کمالی، غلامحسین بیگدلی، میرهدایت حصاری و دیگر ضیالیلاریمیزی منه غیابی اولاراق تانیش ائتدی. *وارلیق* درگیسینی دایمی اولاراق ایزله‌مگه باشلادیم و واخت اؤتدو مکتب قورتاردی، اؤز کندیمیزه دؤنمه‌لی اولدوم. ۱۹۸۵-جی ایلده ت.ر.ت تورکیه‌نین سسی رادیوسو نزدینده

[1] آراشدیرماجی، قزئته‌چی.

فعالیت گؤسترن آذربایجان تورکجه‌سی بؤلمه‌سینه امتحانلا داخیل اولدوم، بیر نئچه آیدان سونرا دا رادیونون رهبرلیگینه تعیین اولوندوم. آرتیق گونئی آذربایجانلی دوستلارین یازیلارینی داها یاخیندان ایزله‌مگه باشلادیم. آنکارادا گئچیریلن بیر سیمپوزیومدا دوکتور جواد هیئت‌له یاخیندان تانیش اولدوم. آذربایجان ادبیاتینا سئوگی بسله‌ین آغ‌ساققاللاریمیزلا دوکتور احمد بیجان ارجیلاسون، دوکتور محمد کنگرلی، مرحوم فوزی آق‌اوزوم، احمد قاراجا، نورالدین خزر و دیگر بیر نئچه شخصیتله هیئت بگین افتیخارینا وئریلن بیر آخشام قوناقلیغیندا گؤروشدوک. ادبیاتیمیزین بؤیوک شخصیتی دوکتور جواد هیئت، وارلیق درگیسی‌نین هانسی یوللارلا و نه جور چاپ اولوندوغونو، دوکتور حمید نطقی ایله ال-اله وئریب هانسی چتینلیکلرین عهده‌سیندن گلدیکلرینی دانیشدیقجا هامیمیز حیرته گلیردیک، او گئجه نین قورتارماسینی ایسته‌مه‌سم ده هر باشلایان شئیین بیر قورتاراجاغی واردی و تأسف ائتسم ده قورتاردی.

سوسیولوژی‌نین قانونلارینا گؤره بعضی توپلوملاری انسانلار، یعنی لیدرلر، بعضی لیدرلری ده توپلوملار یارادیر. مثلاً هیندیستانین آزاد روحلو خالقینی یارادان ماهاتما قاندی‌نی و تورک دونیاسی‌نین ائشسیز دؤلت و سیاست خادیمی آتاتورک‌و بیرینجی سادالانان فیکره نمونه گؤسترەبیلریک. اینگیلیس مستملکه سینده ناله چکن هیندیستانی اسارت قاندالیندان خلاص ائتمک اوچون پیادا یوللارا دوشن قاندی، الینده کی عصاسی ایله شهردن شهره، کنددن کنده دولانیب ایراد ائتدیگی نطقلرله خالقینی اویاتدی و توپلومون اکثریتی عوام اولسا دا اونلارا آشیلادیغی آزادلیق روحویلا اسارتی قبول ائتمه‌ین انسانلاردان عبارت مستقیل روحلو بیر هیندیستان توپلومونو یاراتدی. آتاتورک ده، داغیدیلان عثمانلی ایمپریاسی‌نین دوشگون روحلو انسانلارینا یئنی بیر روح آشیلایاراق اونلاری یئددی دؤوله قارشی دؤیوشه سسله‌دی و اشغال اولونموش وطنیمیزی یاد چکمه‌لردن خلاص ائتدی. بو تیپلی لیدرلره چوخلوقلا شرق دونیاسیندا راست گلیریک. بیر ده توپلوملارین یاراتدیغی لیدرلر واردیر کی، بو تیپلی انسانلارین اکثریتینی ایسه غرب دونیاسی یارادیب. اونلار ضیالی کوتله‌لرین ایچیندن چیخیبلار همین کوتله‌لرین آرزوسونا گؤره دؤلتلری و خالقلاری نائلیتله اداره ائدیبلر. بو تیپلی لیدرلره ده اینگیلتره‌نین اسکی باش‌باقانی (باش ناظیری) وینستون لئونارد ایسپنسر- چرچیلی گؤسترەبیلریک.

وارلیق درگیسی‌نین قوروجوسو اولان دوکتور جواد هیئت ایله دوکتور حمید نطقی و درگی‌نین یازیچی هیئتی ده ماهاتما قاندی کیمی بیر یول ایزله‌دیلر و ضیالی بیر *وارلیق* نسلی یاراتدیلار. منیم عالمیمده بو نسیل گونئی‌ده یئتیشن بوتون نسیللردن اوستوندور، چونکی علمه اوستونلوک وئریر، آیدینلانماغی بیریجیک مقصد کیمی قبول ائدیر، آیدینلاندیقجا دا اؤزونه قاییدیر، اونا گؤره ده دوشمنلری چوخدور. ۱۹۷۷-جی ایللرده عرب الیفباسییلا یازیلسا دا ایران جوغرافیاسیندا تورکجه اوخویوب-یازان انسانلارین سایسی بارماقلا گؤستریلردی، آنجاق ایندی اونلارین سایی اونلارلا میلیونو اؤتوب. بونون اؤزو ده هر اوغولون باجارابیله‌جگی نائلیت دئییلدیر. دوکتور جواد هیئت، قلم دوستلاری و عقیده‌داشلاری ایله باشدا دا دوکتور حمید نطقی اولماقلا بو مقدس ایشی باشارمیش بیر شخصیتدیر.

دوکتور جواد هیئت، ساده‌جه اولاراق ایران‌دا تانینان اورک حکیمی و ادبیات سئودالیسی بیر انسان دئییلدی. دونیا میقیاسیندا تانینان بیر جراح، تورکیه‌ده و آذربایجان‌دا چوخ سئویلن، تورک دونیاسیندا تانینان گؤرکملی بیر ادبیات عالیمی و آراشدیرماجیسی ایدی. اونون تورک دیل قورومونون شرف عضولویونه سئچیلمه‌سی ده بونون نیشانه‌سی دئییل می؟! بو عنوان، دا هر انسانا قسمت اولان شئی دئییلدیر. دوکتور جواد هیئت ایله یاخیندان تانیش اولماق، اونونلا دوستلاشماق، بیر سوفره باشیندا دوز-چؤرک یئمک شرفینه نایل اولدوغوما گؤره اؤزومو دونیانین ان خوشبخت انسانی سایییرام. تانری مقدس کیتابیمیز قران کریم‌ده "هر بیر نفس اؤلومو داداجاقدیر" بویوروب. هر بیریمیز واختی گلدیکده بو دونیا ایله وداعلاشاجاغیق، دوکتور هیئت ده واختی چاتدیغی آندا بو فانی دونیا ایله وداعلاشیب ابدی عالمه کؤچ ائتدی. تانری مکانینی جنت ائله‌سین، آنجاق او بؤیوک و مقدس بیر ارث بوراخیب گئتدی. *وارلیق* درگیسینی داوام ائتدیرمک باره‌ده دوکتور هیئت‌ین داوامچیسی اولان دوستلاری‌نین بوینونا بؤیوک بیر مسئولیت قویوب گئتدی. امینم کی، *وارلیق* درگیسی، مرحوم آغساققاللاریمیز، دوستلوغو ایله فخر ائتدیگیم دوکتور جواد هیئت‌ین، دوکتور حمید نطقی‌نین آچدیغی یولدا داوام ائتدیریله‌جکدیر.

وارلیق درگیسی دیگر طرفدن ایران ایله تورک دونیاسی‌نین، خصوصیله ده تورکیه‌نین و آذربایجان‌ین دوستلاشماسیندا دا اؤز عهده‌سینه دوشن وظیفه‌نی لایقی ایله ایندییه کیمی یئرینه یئتیریب، بوندان سونرا دا یئتیره‌جکدیر. مکانین جنت اولسون عزیز دوست، اونودولماز عقیده‌داش...■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 104
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

جواد هیئت و موسیقی

آذربایجان خالق موسیقیسی و موغاملار روحومون قیداسی‌دیر. منیم اوچون موسیقی آنا لایلاسیندان باشلاییر. آنام معصومه سلطان منی چوخ سئوردی، من ده اونو. آدی کیمی، اؤزو ده معصوم ایدی. ایستر موسیقی، ایستر ادبیات لایلا ایله باشلاییر. موسیقی و ادبیات قولاق یولو ایله ائشیدیلیب ذهنده یازیلار. داها اونون یئرینی هئچ بیز شئی توتابیلمز، اونو پوزابیلمز. انسانین موسیقی ایله، شعرله نه قدر چوخ خاطیره‌سی وارسا، بیر او قدر اونا باغلانار؛ بعضاً آغلادار، بعضاً اونو فرحلندیرر.

موسیقی، ادبیات و خاطیره. اوچو ده ال-اله وئریب انسانین فیکیر و دوشونجه‌لرینی آلت-اوست ائدر.

دوکتور جواد هیئت

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 105-111
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

جواد هیئت "معجزه"سی

• **دوکتور پروانه ممدلی**

دوکتور جواد هیئت اؤتن عصرین اوللرینده آذربایجان‌دا میلّتین نجاتی یولوندا یورولمادان مجادله ائدن ضیالیلاریمیزی خاطیرلادیردی. او، وطنین گونئیینده میرزه جلیل سایاغی خالقینی "دیل‌سیزلیکدن" قورتارماغا، علی بگ حسین‌زاده کیمی "اومّتدن میلّته" (کیملیگینی تانیماغا) گئچمگه، احمد آغا اوغلو کیمی میلّی حاقلارا و اصیل اسلامی دگرلره ییه‌لنمگه سسله ییردی.

علی بگ حسین‌زاده آذربایجان‌دا ایلک مطبوع اورقانی‌نین یارادیجیسی حسن بگ زردابی‌نین خیدمتلرینی قید ائدیب بئله یازمیشدی: "عالمِ اسلام قارانلیقلار ایچریسینده قالدیغی زامان، بو آدام الینه مشعل آلیب بو قارانلیغی ایشیقلاندیرماغا چالیشیردی. او مشعل اوّلینجی مطبوع کلام ایدی."

جواد هیئت ده حسن بگ کیمی قارانلیقلاری ایشیقلاندیران او قوتسال مشعلی اؤتن عصرین ۸۰-جی ایللرینده باشلایاراق یاندیردی. او مشعل ۳۵ ایلدن بری تهران‌دا نشر اولونان *وارلیق* درگیسیدیر. *وارلیق* بوتون پارامترلری ایله آرتیق بیر مکتبه چئوریلمیش. بیزلره، یعنی قوزئیلیلره اوچ اون ایل بیر درگینی چیخارماق آسان گؤرونه‌بیلر. اما کیفایت قدر طب ساحه‌سینده دونیا نفوذو قازانمیش (فرانسا جراحلیق آکادمیسی‌نین عضوو، دونیا جراحلار جمعیتی‌نین ایران تمثیلچیسی، لیسته‌نی چوخ اوزاتماق اولار) بیر ضیالی‌نین عؤمرونون ۵-جی اون ایلیندن باشلایاراق پاراللل شکیلده تامامیله باشقا بیر ساحه‌ده، اؤزو ده عادی اؤلکه‌لرین بیرینده دئییل؛ گرگینلیکلردن هئچ زامان بوش اولمایان بیر اؤلکه‌ده فعالیت گؤسترمه

سینه چوخ نادیر حاللاردا راست گلمک اولار. اؤزونون دئدیگی کیمی داخیلدن گلن معنوی احتیاجدان، آجلیقدان دوغموشدو بو ایستک.

جواد هیئت دونیالارجا تانینان جراح کیمی بؤیوک نفوذ قازانمیش بؤیوک شخصیت، هر طرفلی ساوادی اولان ضیالی-وطنداش اؤز امکانلارینی *وارلیق*دا ایفاده ائدهبیلمیشدی. ۳۵ ایلدن آرتیق بیر زامان عرضینده ایراندا تورک دیلی‌نین، ادبیاتی‌نین یاشادیلماسی، *وارلیق* درگیسی‌نین اونون یارادیجیسی جواد هیئت‌ین آدی ایله آیریلماز صورتده باغلی اولموشدور.

وارلیق درگیسی‌نین یاراندیغی ایللرده میلّی وارلیغی‌نین یاشاماق و محو اولماق گرچگی ایله قارشیلاشان بیر خالقین آنا دیلینده سؤزه، فیکره بؤیوک احتیاجی واردی. آدی کیمی فلسفی آنلام داشییان *وارلیق* ایران- آذربایجان مدنی محیطینده‌کی بو بوشلوغو دولدورماق اوچون یارانمیشدی.

*وارلیق*ین یارادیجیلاری باشدا دوکتور جواد هیئت اولماقلا سونسوز فداکارلیق، صداقت و زحمتله دوغما خالقین معنوی احتیاجلارینی قارشیلاماق اوچون چالیشدیلار.

اوّلا قید ائدک کی، *وارلیق* درگیسی‌نین یاراندیغی واخت گونئی آذربایجان‌دا ادبی دیلین قوزئیده مؤجود اولان اوسلوبلاری، قایدالاری یوخ ایدی. فارسجا تفکور طرزی ضیالیلارین دانیشیغیندا و یازی اوسلوبلاریندا حاکیم کسیلمیشدی. دیلین قانونلاری، اورتوقرافی (دوغرو یازما) و اورتوئپی (دوغرو اوخوما) قایدالاری حاقیندا تصور ضعیف ایدی. ان باشلیجاسی ایسه تورکجه‌نی مکمل بیلن ادیب، قزئته‌جی کادرلار چاتیشمیردی.

*وارلیق*ین حل ائده‌جگی بیرینجی درجه‌لی گؤره‌وی پوبلیسیست دیلده یئنیلشمه، اصلاحات ائتمک ایدی. تورکجه‌نین ایشلندیگی یئرلرده مؤجود اولان نایلیتلردن بهره‌لنمکله ادبی دیلده واحید یازی قایداسی یاراتماق ایدی.

دوکتور جواد هیئت دیل پروبلمینه توخوناراق دئمیشدی: "انقلابدان سونرا ایران‌دا آنا دیللی نشرلرده واحید یازی قایداسی یوخ ایدی. اونا گؤره ده تورک دیللی مطبوعات دیل پروبلمی ایله قارشیلاشدی. فارس و عرب ترکیبلری ایله یوکلنمیش، فارس دیلی‌نین بیر چوخ تأثیرینه معروض قالمیش دانیشیق دیلی مقصده اویغون دئییلدی. تورکیه تورکجه‌سی ده تام اولاراق اویغون گلمیردی. ادبی دیلی اوزرینده دایانماغی قرارلاشدیردیق. دیلی اؤیرنمک، اونون زنگینلیگینی، گوجونو، گؤسترمک اوچون ایسه او تایلی و تورکیه‌لی دیلچی عالیملرین اثرلریندن استفاده ائدیلدی.» بونون نتیجه‌سینده ایراندا تورک ادبی دیلینده یئنیلشمه پروسه‌سی باش وئردی. *وارلیق* ایسه اؤز تمیز و کامیل دیل اوسلوبو ایله باشقا مطبوعات اورقانلاری اوچون آپاریجی و یول گؤستریجی رولونو اویناردی.

وارلیق ایلک گونلر دیل- اوسلوب پروبلمینی ده تدریجاًن آرادان گؤتورموش، نتیجه‌ده عرب الیفباسی ایله سؤزلرین آذربایجان تورکجه‌سینده آسان اوخونماسی کیمی گرکلی مسئله‌نی حل ائتمیشدی. *وارلیق*ین بیر مطبوعات اورقانی کیمی اؤزونه‌مخصوص دیلی اولموش، دیگر مطبوعات اورقانلاری اوچون ده اؤرنک

رولونو اوینامیشدیر. اورتاق تورکجه سؤزلردن بول-بول استفاده ائدن درگی گنل (عموم) تورک نشرینه چئوریله‌بیلدی. درگیده ایران‌داکی دیگر تورکلرین ده آز اؤیرنیلمیش ادبیات، دیل و تاریخی آراشدیریلیر، آذربایجان تورکلری‌نین معنوی دگرلرینه حصر اولونموش ماتریاللارا گنل تورک کونتکستیندن یاناشیلاراق بو مسئله‌نی کومپلکس حالدا حل ائتمگه چابا گؤستریلیر. درگی آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی نمونه‌لری‌نین نشرینده، یئنی- یئنی خالق صنتچیلری‌نین اوزه چیخاریلماسیندا، آذربایجان کلاسیک ادبیاتی‌نین اؤیرنیلمه‌سی و تبلیغینده بیر آراشدیرما مرکزی کیمی فعالیت گؤسترمیشدیر. نشر اولوندوغو ایلک دؤرلردن باشلایاراق درگی آذربایجان ادبیاتی‌نین گنل تورک ادبیاتی کونتکستینده اؤیرنیلمه‌سی نظریه‌سینی و اورتاق تورک دیلی دوشونجه‌سینی مدافعه ائتمیشدیر. *وارلیق* ایران‌دا یئری بوش اولان آنا دیللی ادبی پروسه‌نی فورمالاشدیریب، اونون مودرنلشمه‌سینده خصوصی مؤقع توتموشدور. بوگون آرتیق ایران‌دا یئتیشن یازارلارین دونیاداکی چئشیدلی ادبی جریانلاری عکس ائتدیرن یئنی و اوریژینال شکیل و ایچریکلی اثرلری بونون گرچک گؤستریجیسی‌دیر.درگیده اساس یئری خالقین اجتماعی- سیاسی پروبلملرینی عکس ائتدیرن ادبی اؤرنکلرین نشری توتور.

درگی اوچون یازیلمیش یازیدان توتموش، اونون بوتون تام حاضر وضعیته گلمه‌سینه قدر، حتی بؤیوک و کیچیک شهر و منطقه‌لرده یاییلماسی دا بیر نئچه همکارین اوزرینه دوشموشدور. بو ایشین زحمتی اوچون بیر تومن بئله آلمایان، عکسینه یئری گلنده اورتایا چیخان مصرفلری اؤده‌مک اوچون امکانی داخیلینده مادی یاردیم گؤسترن رداکسیون هیئتی‌نین فداکارلیغی چاغداش دؤروموزده کومیسیونچولوغون هر یئرده آیاق آچاراق قویدوغو قانونلارلا بیر آرایا سیغمیر. بؤیوک مادی چتین‌لیکلر و معنوی تضییقلر باهاسینا عرصه‌یه گلن بؤیوک بیر علمی مرکزین گؤره بیلمه‌دیگی ایشین عهده‌سیندن گله‌بیلن درگی‌نین یارادیجی هیئتینه باشقا اؤلکه‌لرین ضیالیلاری یقین کی، حسد آپارابیلر.

وارلیق درگیسی ایراندا یارانمیش فولکلور نمونه‌لرینی توپلاییب نشر ائتمکله خالقیمیزین زنگین شیفاهی سؤز ثروتینی یاشاتمیشدیر. کلاسیک ادبی ارثیمیزین بیزه معلوم اولمایان نادیر شخصیتلرینی و نمونه لرینی درج ائتمکله آذربایجان ادبیاتی تاریخینی زنگینلشدیرمیشدیر. ائله‌جه ده گوونج یئریمیز اولان گنل تورک آبیده‌لرینی تدقیق ائتمکله اورتاق تاریخی-مدنی گئچمیشیمیزه علمی ایشیق سالمیشدیر. پهلوی دیکتاتورلوغو دؤرونده آچیق آسیمیلاسیون سیاستی طغیان ائتدیگی واختلاردا، خصوصیله گونئی آذربایجان‌دا ۱۹۴۶-۱۹۴۵-جی ایللر و ۱۹۵۳-۱۹۵۱-جو ایللر میلّی آزادلیق و دموکراتیک حرکاتلاری یاتیریلدیقدان سونرا اؤلکه‌ده آذربایجانلیلارین میلّی وارلیغینی، اونلارین دیلینی، ادبیاتینی قورویان و یاشادان باشلیجا عاملیلین خالقین فولکلور یارادیجیلیغی اولدوغونو نظره آلساق، همین دؤرده محمدعلی فرزانه، علی کمالی و بیر سیرا دیگرلری‌نین شیفاهی خالق ادبیاتی، باشقا سؤزله، آغیز ادبیاتی نمونه‌لرینی توپلاییب ساخلاماق، قیسماً ده اولسا، نشر ائتمک ساحه‌سینده فعالیتی بؤیوک فداکارلیق ایدی و ایلک ساییلاریندان *وارلیق*ین صحیفه‌لرینده بو مؤلیفلرین بو ساحه‌ده آراشدیرمالاری‌نین تدریجاً اوخوجولارا چاتدیریلماسی اؤزو خالق قارشیسیندا بؤیوک خیدمتدیر.

دوکتور جواد هیئت‌ین رداکتورلوغو یاخیندان اشتراکی و قوروجولوغو ایله نشر اولونان *وارلیق* درگیسی فولکلور، گنل تورک میتولوژیسی، تاریخی- معنوی وارلیغی کلاسیک ادبیاتی ایله باغلی آراشدیرما مرکزلریندن بیری ساییلابیلر. تورکلرین تاریخی تشکولو، تورک دونیا گؤروشو و مدنیتی‌نین دونیا سیویلیزاسیونوندا (اویغارلیغیندا) یئری، رولو حاقیندا سلسله تدقیقاتلارا اؤز صحیفه‌لرینده یئر آییرماسی *وارلیق* درگیسی‌نین بؤیوک تاریخی خیدمتلری‌دیر. هله قوزئیده سووئت دؤنمینده بو تیپلی تدقیقاتلارین گئنیش وسعت آلمادیغی بیر واختدا جواد هئیت‌ین تورک دؤلتلری، تورک خالقلاری حاقیندا بؤیوک انفورماسیون توتومو اولان مقاله‌لری‌نین نشری میلّی معنویاتیمیزین اؤز کؤکو، اصلی ایله ایلیشگیلرینی اوزه چیخارتماقدا بؤیوک رول اوینامیشدیر.

قدیم تورک ادبی نمونه‌لری، یازیلی قایناقلاری حاقیندا جواد هیئت‌ین تدقیقاتلاری آنا دیللی ادبیاتیمیزین تاریخی کؤکلری حاقیندا دا زنگین معلومات وئریر. جواد هیئت‌ین بو تیپ آراشدیرمالاری "تورکلرین تاریخ و مدنیتینه بیر باخیش" آدی ایله باکی‌دا نشر اولونماندان سونرا *وارلیق*‌ین تاریخی، اجتماعی و میلّی- معنوی چکیسی حاقیندا تصورلر داها دا زنگینلشدی. اصلینده بو طرز تدقیقاتلارین نشر ائدیلمه‌سی، ایراندا یاشایان سویداشلاریمیزین اؤز تاریخی کؤکونه قاییدیشی اوچون زمین حاضیرلاییردی. قوزئی آذربایجان‌دا ایسه اوزون مدت تورکلرین تاریخی بیر طرفلی، سطحی اؤیرنیلمیش و نظری باخیمدان معلوم قالیبلارا اساسلانمیشدی.

جواد هیئت‌ین، گنلده ایسه *وارلیق*‌ین بو یؤنده‌کی فعالیتی آذربایجان تورکلری اوچون اؤز تاریخلرینی اؤیره‌نمکده زنگین معلومات، انفورماسیون وئرمک باخیمیندان قیمتلی‌دیر. جواد هیئت‌ین تورک تاریخینه دایر آراشدیرمالارینی آذربایجان فاکتورو اساس یئر توتور.

اوتوز ایلدن چوخ اؤز وسایطی ایله چیخاردیغی بو درگی واسطه‌سیله ایران تورکلرینه پهلوی دؤنمینده اوزون ایللر آز قالا یادیرغادیقلاری آنا دیلینی یئنیدن اؤیردیب، میلّی مدنیته، تاریخه صاحیب چیخماغا چاغیریب، میلّی کیملیگی تانیتدی جواد هیئت.

جواد هیئت‌ین ایران‌داکی بیر چوخ تورک آیدینلاری‌نین بوینوندا حاقّی آز اولمامیشدیر. یئری گلنده اونلارا طبیب کیمی یاردیم گؤستریب، ساغالتمیش، بعضاً ده تورکجه یازیب یاراتماغا یؤنلدیب، هوسلندیرمیشدیر. دوکتور هیئت پهلوی رژیمی ایله سیلاحلی ساواشدا یارالانان، ایران‌دا مودرن شعری فورمالاشدیرانلاردان بیری، استعدادلی شاعیر علیرضا نابدیل‌ین (اوختای) سون آنلارینی گؤروب، تسلّی وئریب یارالارینی ساریمیشدیر. دیگر ایکی هم‌یئرلیسی، عؤمرونون سونلاریندا فرانسادا یاشاییب یارادان استعدادلی ناشیر، دراماتورق غلامرضا ساعدی و بو گون کانادادا یازار کیمی یاشاییب ادبی فعالیت گؤستر ن، دفعه‌لرله نوبل مکافاتینا تقدیم اولونان اونلو یازار، تنقیدچی رضا براهنی ایله دوستلوق ائتمیش، اونلارا اثرلرینی تورکجه یازماغی تؤصیه ائتمیشدی. دوکتور هئیت‌ین حیاتا ۲۹ یاشیندا گؤز یوموموش یوخاریدا آدی چکیلن علیرضا اوختای‌لا باغلی سؤیله‌دیگی خاطیره‌لر و اونونلا خسته‌خاناداکی بولوشمالاری رضا براهنی‌نین یازدیغی «اؤلدورولنلرین ماهنیسی» (آواز کشتگان) آدلی رومانیندا عکس اولونموشدور. بو

روماندا دوکتور جواد هیئت دوکتور جودی کیمی تصویر اولونموشدور. اثرلری‌نین یالنیز جزئی حصه‌سی آنا دیلینده اولسا دا بو ایکی اونلو یازارین اثرلرینه همیشه تورکلوک روحو حاکم اولموش، بو روح اونلارین یاراتدیقلاری قهرمانلارین کاراکترینده، تفکور و داورانیشیندا آیدین سئزیلمیشدیر. محمدحسین شهریارلا، سهندله مسلک و کؤنول یولداشی اولان دوکتور هیئت اونلاری دا آنا دیلینده یازماغا تشویق ائتمیشدیر. شهریار تورکجه یازدیغی مشهور شعردن سونرا "جزالاندیریلیلیب" یاتاغا دوشنده اونو تبریزدن تهرانا چاغیرمیش، ۶ آی بویونجا ائوی‌نین بیر قاتینی اونا آییریب اونونلا حؤرمتلی قوناغی کیمی ایلگیلنمیشدیر.

دوکتور جواد هیئت‌ین آذربایجانا اولان سئوگیسی، آذربایجان مدنیتی‌نین تاریخی میسیونونو دوزگون حس ائتمه‌سی، نهایت، اونون بو معنوی ثروتی بوتون خالقین مالی ائتمک اوغروندا مبارزه‌سی تام گوجو و دولغونلوغو ایله اوستادین درج ائتدیی *وارلیق* درگیسی و بو درگی‌نین نشرینده اؤز تجسومونو تاپمیشدیر.

ایران‌دا تک تورک دیللی توپلو (مجموعه) اولدوغوندان اورادا یئنی یارانان ادبیات نمونه‌لری *وارلیق* واسطه سیله اوخوجولارا چاتدیریلیردی. گئنیش اوخوجو کوتله‌سی انقلابدان سونرا یارانان شعر و نثر اؤرنکلری، آیریجا انقلابا قدر نشری یاساق اولونموش بعضی اثرلرله *وارلیق* واسطه‌سیله تانیش اولوردولار. آذربایجان خالقی‌نین چوخ عصرلیک زنگین ادبیاتی دا بوتون اؤزللیکلری ایله *وارلیق*‌دا چاپ اولونوردو. سووئتلر بیرلیگی داغیلدیقدان سونرا آذربایجان-ایران آراسیندا سرحدلر آرتیق گئچیلمز دئییلدی. گئدیش-گلیش چوخ آسانلاشمیشدی. *وارلیق*‌ین دا قوزئیله باغلی مؤضوع دایره‌سی چوخ گئنیشلنمیشدی. قوزئی آذربایجانین مستقیل‌لیک قازانماسی ایران تورکلری‌نین کولتورل حیاتیندا جانلانما یارادارق نیسبی دیرچلیشه سبب اولموشدو. طبیعی کی، *وارلیق*‌دا بو جور دگیشیکلیکلر، خالقین حیاتینداکی اجتماعی حادثه‌لری اؤزونده عکس ائتدیریردی. او ایللرده درگی بیر نؤع اوخوجولارین تریبونونا چئوریلمیشدی. عادتا، اوخوجولار اؤز مکتوبلاریندا اونلاری ناراحات ائدن مسئله‌لره توخونوردولار. ۹۰-جی ایللردن بری قوزئی آذربایجان‌دا باش وئرن مهم حادثه‌لر *وارلیق*‌دا اؤز عکسینی تاپیردی. قیزیل اوردونون باکی‌یا باسقینی ایله تؤره‌دیلن ۲۰ یانوار فاجعه‌سی، قاراباغ ساواشی، ارمنی اشغالچیلاری‌نین آذربایجان تورپاقلارینا تجاوزو و اونلارین جنایتلری ایله باغلی ماتریاللار درگی‌نین هر سایسیسیندا وئریلیردی. درگی نین صحیفه‌لرینده یاخین و اوزاق گئچمیشیمیزه عاید اولان بیر چوخ تاریخی سندلره ده تئز- تئز راست گلمک اولاردی. ۹۰-جی ایللردن باشلایاراق قوزئیلی عالیملرین یازیلاری *وارلیق*‌دا منتظم گؤرونوردو.

جواد هیئت میلّی روحلو تورک ضیالیلارینی بو درگی‌نین اطرافیندا توپلامیش، گونئیله قوزئی آراسیندا معنوی کؤرپو اولموشدو. *وارلیق* بو کؤرپونون اؤزولو اولموشدور. اؤزونون قید ائتدیگی کیمی، *وارلیق* اونون وارلیغی اولموشدور.

وارلیق تکجه قوزئی آذربایجان و ایران آراسیندا بیرلیک کؤرپوسو اولمایيب بوتون تورک دونیاسی‌نین گئنچمیشی، ایندیسی و گله‌جگی حاقیندا معتبر علمی، ادبی یازیلار وئرمکله تورک خالقلاری‌نین

بیرلیگینه خیدمت ائتمیشدیر. اسکی تورکلر، اورتا تورکلر، اسلام دؤرو و سونراکی دؤرده تورک دؤلتلری و مدنیتی حاقیندا سلسله تدقیقاتلار اؤز سوی‌کؤکونو درک ائتمکده هر بیر تورکه یاردیمچی‌دیر. خصوصاً ایران و آمریکادا، آوروپا اؤلکه‌لرینده یاشایان تورکلر اوچون بونون اجتماعی- سیاسی اهمیتی اولدوقجا بؤیوکدور.

درگی‌نین فعالیتی تکجه ایران تورک ادبیاتی‌نین نمونه‌لری‌نین نشری ایله محدودلاشمامیش، یارادیجی هیئت قوزئیده یارانان ادبیاتین ان یاخشی اؤرنکلری‌نین اوخوجولارینا چاتدیریلماسینا اؤنم وئرمیشدیر.

جواد هیئت‌ین *وارلیق* درگیسی آذربایجان‌ین چاغداش حیاتیندا بیر حادثه‌دیر. اونون فعالیتی هم ایران داکی، هم ده قوزئی آذربایجان‌داکی تورکلرین میلّی شعورونون فورمالاشماسیندا مهم عامیللردن بیری کیمی قیمتلندیریلمه‌لی‌دیر. گونئیده و قوزئیده ده ۸۰-جی ایللرین ایکینجی یاریسیندان اعتباراً وسعت آلمیش میلّی آزادلیق و دموکراتیک حرکاتیمیزین کؤکلریندن بیر قیسمی دا *وارلیق* درگیسینه، اونون ناشیری و یازاری - بیر سؤزله، جانی و روحو جواد هیئته گئدیب چیخیر. اونو دا قید ائدک کی، جواد هیئت‌ین *وارلیق* درگیسینده گئدن یازیلاری‌نین بؤیوک حصه‌سی سونرالار کیتاب حالیندا تهران و باکی دا و آنکارادا چاپ اولونموش "آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی"، "ایکی دیلین مقایسه‌سی"، "آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش ۱ و ۲"، "تورکلرین تاریخ و مدنیتینه بیر باخیش"، "ادبیاتشناسلیق"، "غرب فلسفه‌سی تاریخی- برتراند راسل" (جواد هیئت‌ین تقدیمینده) و "تورک دیلی و لهجه‌لری‌نین تاریخی" آدلی سککیز کیتابدا اؤز عکسینی تاپمیشدیر.

وارلیق‌دا، خصوصیله جواد هیئت‌ین اؤزونون مقاله‌لرینده تورکلرین میلّی شعورونو قیدالاندیرابیله‌جک مؤضوعلارین اکثریتینه توخونولموشدور.(*وارلیق* درگیسی‌نین ۲۰ ایلده چیخان سایلارینی آراشدیران و بونونلا باغلی آیریجا ایلک دفعه علمی مونوقرافیک کیتاب نشر ائدن - تقدیم اولونان یازی‌نین مولیفی‌نین بو فیکری سؤیله‌مگه یقین کی، یئتکیسی چاتیر.)

جواد هیئت‌ین علمی- پوبلیسیستیک فعالیتینده ایران‌دا آذربایجان تاریخینی آماجا یؤنه‌لیک شکیلده ساختالاشدیران، دونیا اجتماعی فیکرینی آزدیرماغا چالیشاراق خالقیمیزین تاریخی ایله باغلی اساسسیز ادعالار ایره‌لی سورن مختلف فیکیر صاحیبلری ایله جسارتلی مبارزه ده همیشه مهم یئر توتوردو.

درگی آیری دوشموش ایکی قارداشین بیر تفکور، بیر دوشونجه ایشیغیندا بیرلش‌مسین‌ده تاریخی بیر میس‌سییانی یئرینه یئتیریر، جنوبو شی‌مالا، شیمالی جنوبا قووشدورووردو. ایلک نؤوبه‌ده گونئی آذربایجان‌دا میللی حرکاتین اینکیشافینا میللی اؤزونودرک پروسئ‌سینه خیدمت ائدیب، ایکییه بؤلونموش خالقین سیاسی، مده‌نی و بدیعی تفککور باخیمین‌دان قووووش‌ماسین‌دا اوزسیز رول اویناییب. درگی‌ده واهید آذربایجان مدنیتی کونسئپ‌سییاسی ره‌بر توتولوب.

جواد هیئت تک اورک حکیمی اولماییب، هم ده آذربایجان تورکلری‌نین دیلی‌نین حکیمی، طبیبی اولدو. شهریارین *وارلیق* درگیسینه حصر ائتدیگی "آزادلیق قوشو وارلیق" آدلی شعرینده سؤیله‌دیگی کیمی

لال اولماقلا، کارلیق و کورلوق مرزینه ده توتولموش بیر خالقی دوکتور جواد هیئت بوسبوتون ساغالدیب، دیلینی آچدی، اونو دانیشدیرابیلدی. بو، بیر حکیم کیمی جواد هیئت‌ین گؤستردیگی معجزه ایدی. وطنی‌نین اوغلو کیمی اولوسونا گؤستردیگی اونودولماز خیدمت ایدی. جواد هیئت تک خالقی اوچون ائتدیگی بو معجزه‌وی خیدمتی ایله اؤزونه ابدی یاشارلیق قازاندی، جیسمی بیزلری ترک ائتسه ده. جواد هیئت هم ده اؤزوندن سونرا میلّی کیملیگینی تانییان، دیلینه، ادبیاتینا، مدنیتینه صاحیب چیخیب قورویان، اونا دگر وئرن یئنی بیر نسیل یئتیشدیردی. بو گنج نسیل اونون سالدیغی یئنی یولون داوامچیلاری‌دیر!

راحت اویو، روحون شاد اولسون، اوستاد! ■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 112
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

دکتر جواد هیئت و ایل قشقایی

ایل قشقایی از شش طایفه (عمله، دره‌شوری، فارسیمدان، کشکولی بزرگ، شش بلوکی، کشکولی کوچک) تشکیل شده است. قاراچاهی‌ها جزو کشکولی هستند. طایفه صفی‌خان و نمدی و جعفربیگلو هم جزو طایفه‌های فرعی هستند. هر طایفه از چند تیره و هر تیره از چند بنکوه و هر بنکوه از چند بیله تشکیل شده و بیله واحد تعاونی زراعی و دامداری و متشکل از چند خانواده است. هر بنکوه توسط یک ریش‌سفید و هر تیره توسط یک کدخدا و هر طایفه به وسیله یک کلانتر اداره می‌شود. کلانتر را ایلخان انتخاب می‌کند. خود ایلخان به فرمان شاه وقت تعیین می‌شده و از زمان صفویه از طایفه عمله و تیره شاهیلوی بوده است. معمولا برادر ایلخان هم به عنوان ایل‌بیگی معاون و دستیار ایلخان است. خانواده ایلخان خود را از اولاد اوزون حسن آق‌قویونلو می‌دانند.

قشقایی‌ها مردمانی جسور و وطن‌پرست هستند. در جنگ جهانی اول با انگلیسی‌ها جنگیدند و حماسه دلیران تنگستانی را به وجود آوردند. در پنجاه سال سلطنت پهلوی مورد کین و غضب رژیم بوده و سران آن‌ها مغضوب و بعضاً محبوس یا تبعید بودند.

قشقایی‌ها هنوز آداب و رسوم قدیم خود را حفظ نموده‌اند. مثلا هر تیره یک پرنده یا حیوان را محرم و مقدس می‌داند و از شکار و خوردن گوشت آن خودداری می‌کند. در میان قشقایی‌ها هنوز گرگ علامت اوغور و خوش‌یمنی است. مثلا اگر کسی شانسی بیاورد یا ثروتی پیدا کند، می‌گویند: «اونون قوردو اولامیش» (گرگش زوزه کشیده). تیره‌ای هم به نام «قورد» (گرگ) وجود دارد که از طایفه شش‌بلوکی است.

سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، ص. ۳۲۱

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 113-115
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

بیچاق و قلم اوستادی جواد هیئت

• **محمدرضا هیئت**[1]

تورک میلّتی تاریخین فرقلی دؤنملرینده، دگیشیک جوغرافیالاردا و چئشیدلی آلانلاردا انسانلیغا و دونیا مدنیتینه چوخ دگرلی شخصیتلر آرماغان ائتمیشدیر. اسکی چاغلاردا فارابی، ابن سینا، کاشغارلی محمود وس. کیمی بیرچوخ ایلکه امضا آتان بیلگین و دوشونورلر (متفکیلر) یئتیشدیرن تورکلر، گونوموزده ده بیلیم، کولتور و سیاست آلانیندا چوخ سایید‌ا شخصیت توپلوما سونموشدور. بو اؤنملی دوشونورلردن بیری ده؛ «ایران-آذربایجان تورکلری‌نین معنوی آتاسی»، «ایکی آذربایجان‌ین آغ‌ساققالی»، «چاغیمیزین ددە قورقودو»، «عصریمیزین پرومته‌سی»، «بیلگه ددە» لقبلری ایله تانینان پروفسور دوکتور جواد هیئت‌دیر.

جواد هیئت، ایران‌دا یاخلاشیق مین ایللیک تورک حاکیمیتی‌نین سونا اردیگی و فارس پهلوی رژیمی‌نین ایش باشینا گلدیگی ۱۹۲۵ ایلینده سئچکین بیر عایله‌ده دوغولدو. بؤیوک بیر دین و سیاست آدامی اولان آتاسی علی هیئت، قاجار ولیعهدی‌نین مشاویری ایدی.

عثمانلیلارلا بیرلیکده "اتحاد اسلام جمعیتی"نی قورموش و آنادولو تورکلریله یاخین بیر ایلیشکی ایچینده ایدی. مشروطیت فرمانینی نجف‌دن تهرانا گؤتورن هیئتین باشیندا اولدوغو اوچون هیئت سوی‌آدینی آلمیشدی. تورکچو دوشونجه‌لری و آنادولو تورکلریله اولان یاخین ایلیشکیسی یئنی قورولان رژیمین خوشونا

[1] *وارلیق* درگیسی صاحیبی و یازی ایشلری مودورو؛ آنکارا اونیورسیته‌سی اؤیرتیم گؤره‌ولیسی.

گئتمه‌سه ده حقوق آلانینداکی بیلگیسی و تجروبه‌سی ندنی ایله ایران یوکسک یارغی اورقانی (دیوان عالی کشور) باشقانلیغی و عدالت باقانلیغینا (ناظیرلیگینه) قدر یوکسلمیشدی.

جوات هیئت آتاسی‌نین پئشه‌سیندن دولایی ایلک مکتب، اورتا مکتب و لیسه‌نی تبریز، همدان و تهران کیمی فرقلی شهرلرده تاماملادی. مکتبی بیرینجیلیکله بیتیرن جواد، ۱۹۴۱ ایلینده تهران اونیورسیته‌سی طب فاکولته‌سینی قازاندی. اورادا اوچ ایل اگیتیم (تحصیل) آلدیقدان سونرا، ایراندان تورکیه‌یه گؤندریلن ایلک اؤیرنجی قروبویلا بیرلیکده ایستانبول گلیب ۱۹۴۶ ایلینده طب دوکتورو اولدو. جواد هیئت‌ین ایستانبولا گلمه سینده آتاسی‌نین اؤنملی رولو واردی. چونکو گنج جواد، او دؤنمین ان اونلو (مشهور) اونیورسیته‌لریندن اولان بیروت اونیورسیته‌سینده اوخوماق ایسته‌ییردی. آنجاق آتاسی «اوغلوم، من سنی ایستانبولا گؤندریرم کی، طبله یاناشی دیلیمیزی، تاریخیمیزی و کولتوروموزو ده اؤیرنه‌سن. بونلاری اؤیرندیکدن سونرا ایسته‌دیگین اؤلکه‌یه گئده‌بیلرسن» دئیه بیروتا گئتمه‌سینه قارشی چیخمیشدی.

ایستانبول‌دا آیریجا اوچ ایل اوزمانلیق تحصیلی آلان جواد هیئت، اختصاصینی تاماملاماق اوچون اوچ ایل ده پاریسه گئتدی و ۱۹۵۲-ده تهرانا دؤندو. آماجی انسانلارا خیدمت اولان گنج جراح جواد هیئت، دؤنمین قیسیتلی امکانلارینا رغماً، جراحی عملیاتلارا باشلادی. گنل جراحیله بیرلیکده قلب عملیاتلارینی دا یاپان هیئت، ۱۹۶۷ ایلینده ایران‌دا ایلک آچیق قلب عملیاتینی باشاریبلا گرچکلشدیردی. آردیندان قلب قاپاغینی دگیشدیرمه و تهران‌دا ایلک دفعه بؤیرک نقلی عملیاتلارینی باشاریبلا حیاتا گئچیره‌رک، دونیادا بؤیوک شهرت قازاندی. جراحی عملیاتلارلا بیرلیکده بیلیمسل (علمی) آراشدیرمالارینی دا سوردورن دوکتور جواد هیئت، ۱۲ ایل بویونجا «طب بیلیمی» (دانش پزشکی) درگیسینی یاییملادی. اولوسلار آراسی طب قورولتایلاریندا، دونیا طب بیلیمینه یئنیلیکلر گتیرن اونلارجا بیلدیری (معروضه) سوندو. ۱۹۶۳ ایلینده دونیا جراحلار جمعیتی و ۱۹۸۳ ایلینده ایسه فرانسا جراحی آکادمیسی‌نه اویه سئچیلدی و ۱۹۸۸-دن اعتباراً ایللرجه جراحی پروفسورو اولاراق اونیورسیته‌ده چالیشدی.

پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین ایران‌دا اگیتیم آلدیغی ایللرده آنادیلی اولان تورکجه رژیم طرفیندن یاساقلانمیش و بو دیلده هرهانسی بیر کیتاب اوخوماق، بولوندورماق ویا اثر اورتمک بؤیوک بیر سوچ سایبلیردی. آتاسیندان آلدیغی تورکلوک بیلینجی و ایستانبول‌دا تورک دیلی و کولتورویله ایلگیلی اؤیرندیکلری، جواد هیئت‌ی بیر مجادله آدامینا چئویرمیشدی. او، بوتون باسقیلارا رغماً تهران‌داکی ائویندە تورکجه- فارسجا شعر مجلیسلری دوزنله‌یه‌رک، تورک دیلینده یازماغی تشویق ائدیردی. حتی بو آماجلا بؤیوک شاعیر شهریاری عایله‌سیله بیرلیکده تهرانا چاغیراراق، اؤز ائوینده قوناق ائدیب اونو دا تکرار تورکجه شعرلر یازماغا هوسلندیریردی. جواد هیئت بیر یاندان خسته‌لری تداوی ائتمک یولویلا خالقا خیدمت ائدرکن، اؤته یاندان طب آلانیندا الده ائتدیگی شهرتی بیر قالخان اولاراق ایشله‌ده‌رک، اؤز میلّی کولتورونو آیاقدا

توتماغا و یایماغا چالیشیردی. دوکتور جواد هیئت‌ین تورکلوکله ایلگیلی بیلگیلری یالنیز اوخودوغو کیتابلارلا سینیرلی دئییلدی. او تورکیه‌ده طب اؤیرنجیسی ایکن؛ زکی ولیدی توغان، فواد کؤپرولو و حمدالله صبحی تانری‌اؤوز کیمی دؤنمین بؤیوک شخصیتلریله یاخیندان گؤروشوب، بیلگی و بیلینجینی گئنیشلدیردی. بو علمی و معنوی بیریکیم، عینی زاماندا مجادله روحو، جواد هیئت‌ین ۱۹۷۹ ایران دئوریمی‌نین همن آردیندان آچیق کولتورل فعاالیته باشلاماسینا زمین تشکیل ائدیردی. ایران دئوریمی سونوجوندا فارس میلیتچیلیگی اوزرینده قورولموش اولان پهلوی رژیمی ییخیلمیش و یئرینی "اسلامی" بیر دؤلته بوراخمیشدی. بو دگیشیکلیگی و یئنی شرطلری دگرلندیرن جواد هیئت، قوللارینی چیرمایاراق، ایران‌دا ایلک دفعه بیر تورکولوژی درگیسی یاییملاماغا قرار وئردی. بو آلاندا بیلگی صاحیبی اولان آراشدیرماجیلاری و آیدینلاری ایش‌بیرلیگینه چاغیردی. ایران‌دا تورکلرین وارلیغی اینکار ائدیلدیگی اوچون درگییه «وارلیق» آدی سئچیلدی. جواد هیئت آرتیق یالنیز بیر طب دوکتورو دئییل، عینی زاماندا آرخاداشلاری ایله بیرلیکده، خالقی نین یاساقلانمیش دیلی‌نین و کولتورونون قوروجوسو و قورتاریجیسی کیمی ده آغیر بیر سوروملولوق (مسئولیت) اوستلنمیشدی. زامانلا بیر مکتب و غیر رسمی بیر آکادمی حالینا گلن *وارلیق* درگیسی، ایران‌دا تورکلرین بیلینجلنمه‌سینده، تورک کولتورونون یاییلماسیندا و اوزون ایللر یاساقلانمیش بیر دیلین یئنیدن جانلانماسیندا چوخ اؤنملی بیر رول اوینادی و بئله‌لیکله، دونیا تورکولوژی بیلیمی‌نین اؤنملی درگیلریندن بیری اولاراق لیتراتورا گئچدی.

جراحی آلانیندا بیرچوخ اؤنملی قوروما اویه (عضو) سئچیلن جواد هیئت، تورکولوژی آلانینداکی خیدمتلریندن دولایی دا بیرچوخ اؤدوله (مکافاتا) و فخری عنوانلارا لایق گؤرولموشدور. آذربایجان جمهوریتی نده ایستر طب، ایستر تورکولوژی آلانیندا بیرچوخ اونیورسیته‌نین فخری دوکتورو و پروفسورو عونوانینی آلان جواد هیئت، تورکیه‌ده ده تورک دیل قورومونون شرف اویه‌سی، ایستانبول اونیورسیته‌سی ادبیات فاکولته‌سی نین ده فخری دوکتورودور. او، عینی زاماندا تورک اوجاقلاری‌نین قورولوشونون ۱۰۰-جو ایل‌دؤنومو مناسیبتیله دوزنلنن تؤرنده اؤدوللندیریلمیشدیر. علمی فعاالیتلریله بیرلیکده ایران، تورکیه و آذربایجان آراسیندا دوستلوق کؤرپولری‌نین قورولماسی و کولتورل ایلیشکیلرین دوغرو بیر مجرادا یوغونلاشماسی اوچون بؤیوک خیدمتلری اولان پروفسور دوکتور جواد هئیئت، دؤلت لیدرلری طرفیندن ده هر زامان سایغی ایله قارشیلانمیشدیر.

عؤمرونو انسانلارین تداویسی و تورک کولتورونه خیدمته آدایان بؤیوک دوشونور (متفکیر) پروفسور دوکتور جواد هیئت، حاضیردا باکی‌دا تداوی گؤرمکده‌دیر. آللاهدان اونا ساغلیق و اوزون عؤمور دیله‌ییریک.

نوت: بو یازی پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین اؤلوموندن بیر نئچه گون اؤنجه *تورک یوردو* درگیسینده یاییناانمیشدیر.■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 116
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

دوکتور جواد هیئت‌ین مقایسه‌اللغتین اثری

آذربایجان‌ین بؤیوک اوغلو، فارسجا و تورکجه‌نی عینی درجه‌ده مکمل بیلن جواد هیئت ۲۰-جی یوز ایلده "تورک دیلی‌نین اوستونلویو" و "ایکی دیلین مقایسه‌سی" کیتابلارینی یازدی و آذربایجان تورکجه‌سینی بوگونکو گونون معاصیر فارس دیلی ایله مقایسه‌ده نمایش ائتدیردی. بونونلا جواد هیئت تکجه فارس دیلی ایله مقایسه‌ده تورکجه‌نین کامیل‌لیگینی گؤسترمیر. بوگون علم دیلی کیمی اینگیلیزجه‌نین اوستونلویونو جار چکنلره ده جواد هیئت جواب وئرمیش اولور، تورکجه‌نین ایستنیلن دونیا دیلی ایله مقایسه‌ده بؤیوک گوجه مالیک اولماسینی دئمیش اولور. بو انسان، بیر طرفدن نظری تحلیل ایله، او بیری طرفدن آنا دیلینده یازدیغی *وارلیق*ین دیلی ایله تورکجه‌نین مکمل‌لیگینی، گوجونو گؤسترمیش اولور.

جواد هیئت همیشه فخرله میلّتی‌نین، وطنی‌نین، دیلی‌نین تاریخی گوجوندن دانیشمیش، اونو ثبوت ائتمیش، بوتون عؤمرونو میلّتی‌نین، دیلی‌نین یولوندا مبارزه‌یه حصر ائتمیشدیر.

بیز "جواد هیئت ناغیلی"نی بئله باشلادیق، گله‌جک نسیللر اونو یئنی- یئنی واریانتلاردا داوام ائتدیره‌جکلر.

پروفسور دوکتور توفیق حاجی‌یف

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 117-121
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

چاغیمیزین علیشیر نوایی‌سی: دوکتور جواد هیئت[1]

• فتحی گدیکلی

عصریمیزین نوایی‌سی ایدی! بو یارغینی بیله‌رک وورغولاییرام. چونکو دیلیمیزین و میلّتیمیزین دوشمنلری، هر فرصتده بو دیل و کولتور مسئله‌سینی اؤنه سوررلر و بونلارین ضعیف اولدوغوندان سؤز ائده‌رک قارا پروپاقاندایا (تبلیغاتا) گیریشیرلر. او زامان اونلارا نئچین بو دیلین اگیتیم دیلی اولماسینی انگلله‌ییرسینیز، ندن باسین و یاییندا بو دیلین ایشله‌دیلمه‌سینی ایللرجه انگلله‌دینیز، قیسیتلادینیز دئیه سورماق گرکمز می؟ بو دوشونجه‌لرله، باکی‌دا بولوندوغوم ایللرده هر فرصتده آذربایجان آیدینلاریندان بو ایشی یاپابیله‌جکلرینی ایناندیقلاریما روسجا ایله تورکجه‌نی «مقایسه» ائتمه‌لرینی اؤنرمیشدیم (بونو یاپابیله‌جکلردن بیری تلویزیون پروقرامجیسی رحمان باباخانلی ایدی؛ رحمتلی اولدو. ایندی ده بونو پروفسور مینا خانیم تکله‌لی‌دن گؤزله‌دیگیمی بیر کز داها تکرارلاییرام. روس تاریخی و کولتوروندە‌کی تورک ایزلرینی باشاریبلا اورتایا چیخاران آبیده‌وی کیتابلار یازان مینا خانیم بونو لایقی ایله یاپاجاقدیر قناعتینده‌یم.)

جواد هیئت بونو ایران‌دا یاپمیشدی. بو نکته‌یه ان سوندا تکرار دؤنه‌جگم.

بو یازیدا جواد هیئت‌ین منیم دویغو و دوشونجه دونیامداکی ایز دوشومولاندن سؤز ائتمک نیتینده‌یم.

جواد هیئت آدینی ایلک نه زامان ائشیتمیشدیم؟ سکسنلی ایللرین باشی ایدی. ۱۹۸۲ ایلینده، تورک دونیاسی آراشدیرمالاری درگیسی‌نین ۱۹-جو ساییسیندا (ص. ۲۲۷-۲۱۴) غلام حسین بیگدلی‌نین قلمه آلدیغی «اوستاد شهریار» یازیسینی وارلیق درگیسیندن آلیب بیزیم لهجه‌میزه اویارلامیشدیم. آردیندان

[1] بو یازی داها اؤنجه *قارداش قلملر* درگیسی‌نین ۹۹- جو ساییسیندا یاییملانمیشدیر.

۱۹۸۳ ایلینده آقابگیم (بؤیوک قارداشیم) یوسف گدیکلی ایله بیرلیکده «چاغداش آذربایجان شعر آنتولوژیسی» آدییلا بیر گولدسته (سئچمه اثرلر) یاییملامیشدیق. بو کیتابی حاضیرلارکن ساده‌جه سوویت آذربایجانی شاعیرلرینی دئییل، ایران آذربایجانینکیلاری دا بونا داخیل ائتمیشدیک. ایران‌دا تورکجه یازانلاری باشقا قایناقلارلا یاناشی جواد هیئت‌ین ایران دئوریمیندن سونرا چیخارماغا باشلادیغی *وارلیق* درگیسیندن ده تعقیب ائدیردیک. حتی بو سیرالاردا دوکتور جواد هیئته یازدیغیم بیر مکتوبون چوخ یییرانمیش بیر کوپیاسی اوراقیم آراسیندا بیر یئرلرده اولاجاق. بیلمیرم بو مکتوب جواد بگه اولاشمیش‌می ایدی؟ ساغلیغیندا، بو مکتوبو وسیله ائده‌رک یازماغی دوشوندویوم بیر یازی واردی. او فرصتی مع‌الاسف قاچیرمیش اولدوم.

سونرالاری من آکادمیک چالیشمالاریما دالدیم. آنجاق ۲۰۰۴ ایلینده بو سفر ۱۹۸۳-جو ایلده یاییناندیغیمیز و او زامان بیزه، تورکیه میلّی کولتور وقفی‌نین تشویق اؤدولونو قازاندیران چاغداش آذربایجان شعری آنتالوژیسی، منی زامانین کولتور و توریزم باقانی‌نین (ناظیری‌نین) الیله باکی‌یا کولتور و تانیتما مشاویری یاپاجاقدی!

بو آرادا جواد هیئت‌ین چالیشمالارینی و *وارلیق*یمیزی اوزاقدان دا اولسا ایزله‌مکده‌یدیم. نشر ائده‌جگی درگییه بو *وارلیق* آدینی قویارکن دوکتورون چوخ دوشونموش اولدوغونا اینانیرام: *وارلیق* آدی، اساس اعتیباری ایله بیر وار اولما هایقیریشی، بیر اؤزگوون، بیر ادعا ایسه، بیر یانی ایله ده، دوکتورون ۱۹۴۰-لی ایللرده طلبه‌لیک حیاتی یاشادیغی و محتملاً یاخیندان تعقیب ائتدیگی یاشار نابی‌نین *وارلیق* درگیسینه بیر گؤندرمه و نظیره آنلامی داشییردی. درگی چیخارمانین نه قدر زور بیر ایش اولدوغونو ایلک گنجلیگیمدن بری شخصاً یاشادیغیم تجروبه‌لردن بیلیرم. او سببله، جواد هیئت‌ین ۳۵ ایلدیر یاشاتماغی باشاردیغی بو درگیسیله اورتایا قویدوغو معظم مساعی و آنلاملی میراثی لایقی ایله تقدیر ائتمک گرکدیگینی وورغولاماق ایسترم.

من باکی‌یا گئتدیگیمده دوکتور جواد هیئت آرتیق حیاتی‌نین بؤیوک بیر قیسمینی بورادا گئچیرمگه باشلامیشدی. باکی‌دا تئز تئز گونلوک توتدوغومدان، گونلویومه نه زامان گیردیگینه باخدیم. باکی‌داکی بیرینجی ایلیمین سونونا دوغرو ۲۰ مای ۲۰۰۵-ده اونون اوچون دوزنلنن یاش گونو تؤرنینه تورکیه بؤیوک ائلچیلیگینی تمثیلاً گئدن بیر ائلچیلیک مشاویری، کندیسینه بلکه ده بیر نئچه گون اوّل، تاماماً توافق اثری اولاراق «تورک دونیاسی‌نین بوگون یاشایان ان بؤیوک آداملاریندان بیری ایرانلی دوکتور جواد هیئت‌دیر.» دئمه‌می خاطیرلامیش اولاجاق کی، منه بیرلیکده گئتمگی تکلیف ائتدی. ایندی گونلویومدن کیچیک دگیشیکلیکلرله او گون دوشدویوم نوتلاری پایلاشماق ایسته‌ییرم:

سونوندا دوکتور جواد هیئت یاپدیغی قونوشمادا هرکسه تک تک تشکور ائتدی. تورکیه سفیرلیگی‌نین مستشارینی سالوندا گؤره‌بیلمیرم، دئدی. فاتح بگ تؤرنین سونونا قدر قالابیلمه‌ییب گئتمیشدی. من دؤرد بئش سیرا آرخادان آیاغا قالخاراق «بورادایام»، دئدیم. ممنون اولدو. دئدی کی «سیز منه یئرینیزی وئردینیز،

من بیلمه‌دیم، بویرون یئرینیزه گلین». گئتدیم. دقتله دینله‌دیم. (باشدا، بیرینجی سیرادا محترم خانیمی‌نین یانیندا اوتورووردوم؛ بیر آرا جواد بگ کورسودن ائنینجه یئریمی اونا وئریب آرخا سیرالارا گئچمیشدیم.) بو اولای منیم باکی‌داکی دیپلوماتیک وظیفه‌م سیراسیندا اونوتامادیغیم حادثه‌لرین باشیندا گلیر. او گون اورادا بولوناراق هم بو اولو آدامی خیال قیریقلیغینا اوغراتمامیش، هم ده دؤلتیمی جواد هیئت ایله بیرلیکده بوتون آذربایجان رجالی، علماسی، صنعت و کولتور آداملاری نزدینده زور دوروما دوشورمه‌میشدیم.

جواد هیئت‌ین قونوشماسیندا بو گیلایه‌سی ده دقتیمی چکمیش، دفتریمه قید ائتمیشم: «آکادمی اویه‌لیگی اوچون گئج قالدیلار، بالیق سودا آولاندیغیندا تازادیر» دئدی و علاوه ائتدی: «بوندان غرور دویدوم».

دانیشارکن دیلی تورکیه تورکجه‌سی تونونا داها یاخیندی، هم کلمه‌لر، هم ده فعل چکیملری و تلفظلری یؤنوندئ. «باشقان» دئیه خطاب ائتدی مثلا، توپلانتینی آپارانا. «بانا» دئدی، وس. وس.

ایران ائلچیسی، کولتور آتاشه‌سی و یاردیمجیسی اورادا ایدی. بؤیوک بیر تابلو گتیردیلر، عرب یازیسی ایله دوعا ایمیش. بیر سرتیفیکا تقدیم ائتدیلر و باشقا شئیلر. اؤزو ده ایرانلی بیر تورک اولان، سایین ایران بؤیوک ائلچیسی افشار سلیمانی، «بیز بیر میلّتیک، بیزیم آداملاریمیز سیزین، سیزینکیلر بیزیم» دئدی؛ یعنی بیزیم هپ ایشلتدیگیمیز حیدر علی‌یفه عطف ائدیلن «بیر میلت ایکی دؤلتیک» سؤزونو او دا ایشلتدی. اوستونه باسا باسا...

حالبوکی دانیشانلار جواد هیئت‌ین تورکیه، آذربایجان و ایران و حتی بوتون تورک دونیاسی اوچن مهم، دگرلی، عزیز بیر انسان اولدوغونو بلیرتمیش؛ اونون تورکلویونه، تورکچولویونه وورغو یاپمیشدیلار...

*

جواد هیئته دایر گونلویومده‌کی ایکینجی نوت، ۲۴ اوکتوبر ۲۰۰۵ تاریخینه عایددیر. او گون آذربایجان یازارلار بیرلیگی‌نین ناتوان کولوبوندا یاپیلاجاق حسین جاویدین ۱۲۳-جو دوغوم گونونه گئتدیک. آنما مراسیمی، توران جاوید قادینلار مرکزینجه دوزنلنیردی. باشدا دگرلی شاعیر کماله نسرین و سئوگی خانیم واردی. عباس عبدالله، فیکرت صادیق، اوقتای رضا، سلیم باب‌الله‌اوغلو، تورانه خانیم، صلحیه شیرینووا، نورانگیز گون، آمئلیا خانیم، طاهیره ممدلی، ناخجیوانلی خانیملارلا دانیشدیق. جواد هیئت ده دانیشانلار آراسیندا ایدی، الینی سیخدیم. آذربایجان یازارلار بیرلیگینده ایلک دفعه بئله بیر توپلانتی یاپیلیرمیش. دئمک کی جاویدی بوگونه قدر بو «قوتسال اوجاغا» سوخمامیشدیلار. دئمک کی سوویتلرین قویدوغو یاساق و وئردیگی جزا هله داوام ائدیردی! طاهیره ممدلی انصافلی، درلی- توپلو، گؤزل بیر قونوشما یاپدی. جواد هیئت ده کذا. هر زامانکی ملایم و یاپیجی اوسلوبویلا. جاویده بیر متفکیر شاعیر اولاراق بؤیوک دگر وئردیگی آنلاشیلیردی.

*

دوکتورلا ایلگیلی اوچونجو نوتو، گونلویومه ۱۸ اوکتوبر ۲۰۰۶، چرشنبه گونو دوشموشم. او گونون آخشامی، آذربایجان‌ین بؤیوک فیلوسوفو پروفسور دوکتور صلاح‌الدین خلیلوفا افطارا دعوتلی‌ایدیک. اؤنجه اوستادین حیدر علی‌یف سارایی قارشیسینداکی یئنی آچدیغی فلسفه آراشدیرمالاری مرکزینه گئتدیک. گوندوز اسماعیلوف، محمد ریحتیم، بنیامین اؤزگور، ابوالفضل سلیمانوف، قافقاز اونیورسیته‌سی اؤیرنجیلری، غالیبا عبدالقدیر آدلی بیر معمار ایله بیرلیکده «بیگ‌بن رستورانی»نا دوغرو یئریدیک. بیر آز سونرا فیلوسوف خلیلوفا چوخ دگر وئرن دوکتور جواد هیئت ده گلدی. من اونون سولوندا اوتوروردوم. بیر آرا منه «تورکیه، آوروپا بیرلیگینه نییه بو قدر گیرمگه جان آتیر و اؤزونو کیچیک دوشورور. سیز اسلامین بایراقداری‌سینیز، ایندی باتی‌نین قویروغو اولماغا چالیشیرسینیز. واللاهی اسلامین بایراقداری اولماق آوروپانین قویروغو اولماقدان مین کره داها یاخشی‌دیر.» دئدی. بو سؤزو باشقالاری پولیتیک بیر یوک ایله سؤیله‌میش اولابیلرلر، آنجاق دوکتورون صمیمی گؤروشونو دیله گتیردیگینه شبهه یوخدو.

*

بو گؤروشمه‌لریمیزین بیرینده دوکتور جواد هیئت‌دن ائشیتدیگیم بو خاطیره‌نی آنلاتماق ایستریم. ایستانبولداکی طب تحصیلیندن سونرا اختصاص اوچون فرانسایا گئدن جواد هیئته، اوستادی کیم اولدوغونو سورموش. جواد هیئت، ایرانلی بیر تورک اولدوغونو سؤیله‌میش. بونون اوزرینه فرانسیز اولان اسوتاد، «تورکوم دئمه، بیز تورکلری سئومه‌ریک، ایرانلی‌یام دئ.» دئیه دوکتورو اؤیوتله‌میش.

*

دوکتور جواد هیئت‌ین آنا دیل و اونون اؤنمی اوزرینه چوخ دوشوندویو، ایران کیمی پهلوی خاندانی‌نین ایش‌باشینا گلمه‌سیندن سونرا چوخ بیلینچلی (شعورلو) و قرارلی بیر شکیلده تورکجه‌نی اگیتیم (تحصیل) و باسین- یاییندان (مطبوعات- نشریاتدان) قالدیرماغا چالیشان بیر اؤلکه‌ده هر فرصتده تورکجه‌نین بو «انگلی» آشماسی اوچون الیندن گلنی یاپدیغینی تسلیم ائتمک حق‌بیلیرلیک اولاجاقدیر. دوکتورون تورکجه‌نین بیر بیلیم دیلی اولاراق زنگینلشمه‌سی اوچون بعضی یابانجی تریملره (اصطلاحلارا) اؤز تورکجه‌سیندن قارشیلیقلار تاپدیغینی و ایشلتدیگینی ده بیلیرم. جواد هیئت، اولوسلار آراسی قورولتای و کونفره‌لرده ده بو خصوصا دقت ائتمیشدیر. ۲۰۰۴ ایلی‌نین سپتامبر آییندا آنکارادا یاپیلان تورک دیلی قورولتایینداً دا «آنا دیلی و اونون اهمیتی» حاقیندا بیر تبلیغ (بیلدیری) سونموشدور.

هیئت سیاستچیلرله، دیپلوماتلارلا دا هر زامان و هر فرصتده یاخین اولماغا چالیشدی. بو چوخ شعورلو بیر حسابین سونوجو ایدی، ظن ائدیرم. چونکو، حیات تجروبه‌سی اونا اونلارین الیله بیر چوخ شئیین یاپیلاجاغینی اؤیرتمیش اولمالی ایدی. ایرانلی، آذربایجانلی سئچکینلرله یاناشی سلیمان دمیرل ایله

دوستلوغو، ایران‌دا گؤره‌و یاپان تورک دیپلوماتلارلا ایلیشکیسی، تورک ادبیاتی و کولتورو اوچون خیدمت ائدن هرکس اونون ماراق و دوستلوق دایره‌سی ایچینده ایدی.

سون اولاراق سؤزومو بئله باغلاماق ایستریم. ایران کیمی ایلیکلرینه قدر عینی زاماندا تورک اولان بیر اؤلکه‌ده، تورکلویونو ایلک «اعتراف ائدنلردن» بیری او ایدی. او تورکلر کی، ایرانی بیر دؤلت اولاراق تاریخدن بوگونه قدر گتیرمیش و اونا ان بؤیوک دیرک اولموشدولار؛ بونا رغماً پهلوی رژیمیندن بری ایرانلی بیر تورک اوچون بونو سؤیله‌مک چوخ چتین بیر شئیدی. البته علی تبریزی، بولود قاراچورلو سهند، شهریار، حمید نطقی، حبیب ساهیر، محمدعلی فرزانه، یحیی شیدا، صمد بهرنگی، آیدین تبریزی، عباس بارز، ساپلاق، داها بیر چوخلاری‌نین بو یولدا آدی آنیلابیلر. آنجاق امثالسیز شهریاری آییریرساق، جواد هیئت‌ین آیریجا بیر «مکتب» اولدوغونو، «وارلیق مکتب»ینی قوردوغونو بلیرتمک گرکیر. جواد هیئت، *وارلیق* درگیسیله، علیشیر نوایی‌نین بوراخدیغی یئردن یئنی بیر مقایسه‌اللغتین‌ی (ایکی دیلین قارشیلاشدیریلماسی) یازاراق میلتینی اویاندیرماغا و گله‌جگه حاضیرلاماغا، باغیرمادان، چاغیرمادان، گورولتو قوپارمادان بؤیوک بیر اینجه‌لیکله، نزاکتله، صبیرله چالیشدی. ایران‌داکی تورکلرین اؤزلوک شعورونون تمللرینی آتماغا چالیشدی. ایران‌ی تعقیب ائدنلر بوندا موفق اولدوغونو قبول ائده‌جکلردیر. ایندی دوکتور جواد هیئت‌ین بوراخدیغی یئردن، بؤیوک بیر مسئولیتله اونون «داعوا»سینی اوموزلاماق لازیم. بو گؤره‌و، دوکتورون بیر عؤمور بویو هم بیر جراح اولاراق، هم بیر کولتور ایشچیسی اولاراق متصل خیدمت ائتدیگی همشهریلری‌نین اوزرینه دوشور.■

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 122
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

بیچاق و قلم

انسانا خیدمتدیر مرامین سنین
جراح بیچاغییلا مین-مین خسته‌نین

سن عؤمرون بویونجا عؤمر اوزاتمیسان
آغری-آجیسینی کسیب آتمیسان

خسته‌یله برابر سئویندین سن ده
معنوی دردلرسه قالدی علاجسیز

جیسمانی بیر درده علاج ائدنده
بس اونون درمانی نه ایمیش، گؤرن؟

بیر خالقین معنوی آغریلارینا
گوندوزلر بیچاقلا کسمک بیر یانا

علاجی، قارداشیم، قلمده گؤردون
گئجه‌لر الینه قلم گؤتوردون

یاریبا بؤلونموش آنا وطنین
قارداش، قوشالاشدی سیلاحین سنین

بوگون سندن اومور دردینه ملهم
گوندوزلر بیچاقدیر، گئجه‌لر قلم

سن سؤزه چئویردین اضطرابلاری
الینده بیری‌نین آزار- بئزاری

یازدین، بیر حسرتدن مین درد گؤیردی
الینده بیر خالقین یوز ایللیک دردی

گئجه ده، گوندوز ده هئی دوشونورسن
حکیم نسخه‌لری یازدین همیشه

معنوی، جیسمانی آغریلارلا سن
خسته‌ن شفا تاپیب ساغالدی، فقط

بیر خالقین دردینه شفادیر البت!

یاز کی، بوتون ایدیک، پارچالانمیشیق
یاز کی، قلمیندن سوزولن ایشیق

او تایدان دونیایا سسین اوجالسین
وطندن وطنه بیر کؤرپو سالسین!

بختیار واهابزاده

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 123-124
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

پروفسور جواد هیئت

در اثنای چاپ کتاب «تاریخ مختصر ترک»

• شریفه جعفری

جسمش را به خاک سپردیم روحش را در کالبد تک تک عاشقان آذربایجان به ودیعه گذاشتیم، تا برای همیشه جاودانه بماند، پیر راهمان باشد تا بپیماییم راهش را.

آری ناشر کتابش بودم افتخاری که تا ابد به آن خواهم بالید. وقتی جناب پرویز شاهمرسی، ترجمه فارسی کتاب دکتر را برایم ارسال کرد، دنیایی از خوشحالی را در خود حس کردم، زیرا می‌دانستم چه قدر گرانبهاست و چه چیز ارزشمندی به دستم افتاده است. به مثابه "قدر زر زرگر شناسد" و بنده نیز به عنوان ناشر کتابهای تورکی زری یافتم و بهایش را شناختم. دنبال کارهای مجوز رفتم برای گرفتن مجوز این کتاب با واسطه و پرداخت شیرینی به جناب کارمند، کتاب بعد از چند بار اصلاحیه ، مشمول اخذ مجوز گردید. شروع به چاپ و پخش آن نمودیم. یکی از بهترین‌ها در نمایشگاهها در کتابفروشی‌ها، پرفروش‌ترین بود. بعد از مدتی از چاپ و پخش، ۶ ماه تعلیق انتشارات را اعلام کردند. اما دستور از چه کسی، از کجا و چرا معلوم نبود، اعلام شفاهی بود. بعد از مدتی گفتند کتابی غیر مجاز چاپ کردی، کدام کتاب؟ "تاریخ مختصر ترک" تالیف دکتر جواد هیئت. آه از نهادم بلند شد، از چیزی که می ترسیدم سرم آمد. فکر می‌کردم با گرفتن مجوز کار تمام شده است. اضطرابم به خاطر بی‌عدالتی و بهانه گیریهای وزارت ارشاد بود که بر کتابهای تورکی حاکم بود، نه اینکه کتاب مشکلی داشته باشد، کتاب تنها گوشه‌ای از تاریخ ملت تورک را با زبان درک ملت نشان می‌داد.

دستور صدور مجوز قبل از چاپ را داشتم اما دستور شکستن نشر پینار در اوج پیشرفتش بود و در سیستمی که قانون افکار عده‌ای مشخص می‌باشد، مجوز داشتن چیزی را به کسی اثبات نمی‌کرد. تا اینکه به دادگاهم فرا خواندند و مرا به جرم "فرقه گرایی، تفرقه افکنی و نشر افکار پان ترکیستی" و غیره محکوم کردند. در آن شرایط موجود شخصی و روحی چاره‌ای جز ترک کردن خانه و کاشانه، وطن

و خانواده نداشتم. در دیدار آخری که با دکتر در تهران داشتم، معمولا با دکتر در منزلش دیدار می‌کردم به خاطر مسائل کتابشان به دکتر گفتم چاره‌ای جز رفتن ندارم و ایشان گفتند: "می‌خواهی من بروم وزارت و با معاونت ارشاد آن روز صحبت کنم؟" گفتم دکتر من چهره‌ی اصلی این بی‌سوادهای مدعی را خوب شناخته‌ام، آنها امروز به خدا هم بندگی نمی‌کنند. من نمی‌خواهم بزرگی چون شما از فرد نالایق و بی‌سواد چیزی را طلب کنید و مطمئن هستم قبول هم نخواهند کرد. گفتم دکتر، انتشارات تنها تلاش و امید من نیست، این نباشد راهی دیگر پیدا می‌کنم برای فعالیت. دکتر لبخندی زد و گفت وقتی مجله *وارلیق* را چاپ کردیم ۳۰ جلد فرستادم به میانه. مجله‌ها برگشت خورد. علت را پرسیدم طرف به من گفت "ما کمونیست نیستیم، اینجا مجله ترکی نمی‌خوانند". ولی امروز از همان میانه تو را می‌بینم چون کوه استوار و این مرا خیلی خوشحال می‌کند. باشد بچه‌ات را بردار برو و شماره تلفن‌های فامیلش را برایم نوشت و گفت: نترس و دلسرد نباش، از علم آموختن کسی ضرر ندیده است."

تعریف کردم وقتی در سالن‌های وزارت ارشاد متحیر و ناراحت التماس‌کنان، اعتراض‌کنان از هر مقامی کمک می‌خواستم، یکی از تازه واردها که تازه منشی رئیس شده بود، بی‌اطلاع رفت پرونده را پیش من باز کرد و نشانم داد که از طرف برخی سازمانها چه نامه‌هایی علیه دکتر هیئت نوشته شده است. این منشی جوان با خواندن آنها سرش را تکان می‌داد و گاهی یک "وای" می‌گفت طوری که خودم نیز وحشت می‌کردم. به من گفت تو چه طور این فرد را نمی‌شناسی؟ می‌دانی پدرش کی بود؟ علی توده!! گفتم علی توده کس دیگری است، اما پدرش مرد بزرگی بود و خودش هم "عمرش را در خدمت به مردم سپری کرده است، مجله *وارلیق* را چاپ می‌کند و امروز در تهران است. اگر این قدر خطرناک است چطور کسی کاری به کارش ندارد؟ گفت شاید نمی‌توانند، اگر آدم مطرحی باشد که می‌گویی؛ به خاطر سیاست نمی‌توانند کاری بکنند. روحش شاد، راهش مستدام.■

وارلیق
VARLIQ
Dil Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 125-128
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

بخشی از کتاب "خاطرات من و پدرم"

• دکتر جواد هیئت

در روزهای پیروزی انقلاب اسلامی کمیسیون‌هایی برای تهیه پیشنهادها تشکیل می‌شد که در قانون اساسی جدید گنجانده شود. من، مرحوم دکتر حمید نطقی و دکتر حسینقلی کاتبی از طرف «انجمن آذربایجان» در کمیسیونی که در باشگاه تهران تشکیل می‌شد، شرکت می‌کردیم و بعد از دادن توضیحات لازم پیشنهاد کردیم که زبان‌های ترکی، کردی و عربی هم در مدارس این مناطق تدریس و زبان رسمی شناخته شود. البته زبان فارسی هم مثل گذشته زبان ارتباطی مشترک همه ایرانیان باقی بماند. متاسفانه در تهیه قانون اساسی جدید هیچکدام از گردانندگان انجمن ما نبودند.

بعد از پیروزی انقلاب ضمن تشکیل «انجمن آذربایجان» با عده‌ای از دوستان آذربایجانی از قبیل دکتر حمید نطقی، دکتر محمدعلی فرزانه، حسن مجیدزاده (ساولان)، منظوری خامنه‌ای، تیمور پیرهاشمی، دکتر کابتی و دکتر حسن اغنامی .... که همه عضو انجمن آذربایجان بودند در منزل ما جمع شدیم برای این که مجله‌ای را به زبان‌های ترکی و فارسی انتشار دهیم که در ضمن ناشر افکار ما و انجمن باشد. در آن موقع سهند (بولود قاراچورلو) شاعر بلندمایه ما با انفارکتوس قلبی فوت کرد. من پیشنهاد کردم نام مجله را «سهند» بگذاریم. اما دکتر نطقی توضیح داد که قبلاً نشریه‌ای به نام «سهند» منتشر می‌شده و ممکن است اشتباه شود. بعد پیشنهاد کرد که نام مجله را «وارلیق» بگذاریم. همه قبول کردیم و شروع به جمع‌آوری مقاله و پول برای هزینه و نشر مجله نمودیم و شماره اول آن در اردیبهشت ۱۳۵۸ منتشر شد. اول قرار بود کارهای اجرایی و چاپخانه را آقای فرزانه انجام دهد. ولی در عمل مشاهده شد که ایشان کارش زیاد است و وقت کافی برای این کار ندارد. لذا خودم به چاپخانه رفتم و همه کارهای اجرایی را به عهده گرفتم.

مجله وارلیق مجله فرهنگی است و من بعد از انتشار اولین شماره مجله برای گرفتن امتیاز آن اقدام کردم. بعد از دو ماه امتیاز آن به زبان‌های ترکی و فارسی به نام من صادر شد و ما هم هیئت تحریریه ای از دوستان: آقایان دکتر نطقی، فرزانه، ساوالان، پیرهاشمی، منظوری خامنه‌ای، صمد سرداری‌نیا (از تبریز) و ... انتخاب و شروع به کار کردیم. قرار شد دکتر نطقی سرمقاله‌ها را بنویسد، من هم سلسله مقالاتم را درباره تاریخ ادبیات آذربایجان تهیه کنم. اقای فرزانه هم بیشتر درباره فولکلور مقاله بنویسد. در «انجمن آذربایجان» چپی‌ها با ما همراهی نمی‌کردند و می‌خواستند افکار سوسیالیستی را در انجمن و مجله پیاده کنند. بعضی از آنها شلوغ می‌کردند. یک روز در سخنرانی‌ام گفتم آقایان اشتباه نکنید، انقلاب اسلامی است نه سوسیالیستی-کمونیستی. ما در گذشته از سوسیالیزم و کمونیسم خیلی کتک خورده‌ایم، زبان ما را به عنوان زبان کمونیستها متهم کرده‌اند. اگر شما می‌خواهید در اینجا این ایدئولوژی ها را مطرح کنید، حالا که حزب توده باز شده و شروع به فعالیت کرده، می‌توانید در آنجا فعالیت کنید. در این انجمن فقط مسائل فرهنگی را باید مطرح کنیم. آن هم در چارچوب ایران اسلامی. دو نفر از اعضای هیئت مدیره ما خیلی تندرو بودند و به فعالیت ایدئولوژیکی خود ادامه می‌دادند. من در آن زمان هر سال دو بار به پاریس می‌رفتم، تا با تازه‌های پزشکی از نزدیکآاشنا شوم. در تابستان سال ۱۳۵۸ یک روز عصر وقتی از انجمن به منزل برمی‌گشتم آقای دست پیش (واله) که از اعضای شاعر انجمن بود و با من هم از زمان قبل از انقلاب آشنایی داشت مرا با ماشین خودش به منزل برد. در راه به او گفتم که من با دکتر کاتبی دبیر انجمن صحبت کردم که انتخابات هیئت مدیره را بعد از مراجعت من از پاریس انجام دهیم، تا من با دوستانم صحبت کنم. شاید اعضای توده‌ای را برای هیئت مدیره انتخاب نکنیم، تا بتوانیم در آینده با انسجام بیشتری کار کنیم. البته من او را شاعری ترکی‌گو و ملی می‌دانستم. در حالی که او هم از چپی‌ها بود و خودش را پیش من ملی نشان داده بود. بعد از مسافرت من با دکتر کاتبی و دیگر چپی‌ها گفتگوی ما را در میان می گذارد و دکتر کاتبی هم که تا آن موقع چند بار رنگ عوض کرده بود و با توصیه دکتر حبیب دادفر دبیر کل انجمن دوستی و روابط فرهنگی ایران و ترکیه در هیئت مدیره انتخاب و با ما همکاری داشت تسلیم آنها (چپی‌ها) می‌شود و قبل از مراجعت من انتخابات می‌کنند و هیئت مدیره‌ای با اکثریت چپی‌ها انتخاب می‌کنند. ضمناً دکتر نطقی را هم انتخاب می‌کنند که تئوریسین و تورکولوژیست داشته باشند و هم اینکه او را از من جدا کنند! در جلسه انتخابات مرحوم دکتر سلام الله جاوید به آنها گوشزد می‌کند که حتما باید دکتر هیئت را انتخاب کنیم زیرا بدون او جمعیت نضبح نمی‌گیرد. ولی آنها (چپی‌ها) به حرف‌های پیر خودشان هم گوش نمی‌دهند. دکتر نطقی وقتی اوضاع را چنین می‌بیند، می‌خواهد استعفا دهد، ولی دکتر جاوید به او می‌گوید تا آمدن دکتر هیئت صبر کند. اگر ایشان با استعفای شما موافقت کردند، استعفا بدهید. بعد از مراجعت و اطلاع از اوضاع و فعل و انفعالات چپی‌ها و دورویی دکتر کاتبی با دکتر نطقی صحبت کردم و تصمیم گرفتیم هردو از عضویت انجمن که چپی‌ها بر آن مسلط شده‌اند و می‌خواهند آنجا را شعبه‌ای از حزب توده بکنند، استعفا بدهیم. همان روز مشترکا استعفای خود را از انجمن نوشتیم و به روزنامه *کیهان* فرستادیم. فردای آن روز در *کیهان* چاپ شد و ما با چند نفر از رفقا به انتشار مجله *وارلیق* پرداختیم.

چند ماه بعد همانطوری که پیش‌بینی کرده بودم انجمن از طرف دادستانی انقلاب اسلامی بسته شد و اعضای آن هم پراکنده شدند.

در سال اول انقلاب بعد از انتشار مجله *وارلیق* همراه دکتر علیزاده متخصص بیهوشی و شریکم در بیمارستان جاوید به قم رفتیم تا از آیت‌الله شریعتمداری که مرجع تقلید و احترام آذربایجانی‌ها بود و هنوز مغضوب رژیم نشده بود برای تبلیغ مجله *وارلیق* فتوا بگیریم. در دیدار آیت‌الله جمعی از خواص هم حضور داشتند. از این جهت بعد از سلام و احوالپرسی و دیده بوسی من مطلب را به فارسی عنوان کردم و گفتم مجله *وارلیق* به ترکی و فارسی منتشر می‌شود. خواهشمندیم شما در مورد آن فتوایی صادر کنید تا مردم بدانند که مجله اگر چه به زبان ترکی است ولی کمونیستی نیست. بلکه ایرانی و اسلامی است. ایشان با لهجه غلیظ ترکی به زبان فارسی گفت: «تورکی که ضابطه ندارد! یعنی گرامر ندارد که نوشته شود!» نظر ایشان که ناشی از عدم آشنایی در مورد ترکی نوشتاری و گرامر ترکی بود که آن هم نتیجه ممنوعیت تدریس زبان ترکی در دوره سلطنت پهلوی بود، مرا ناراحت کرد. من هم جواب دادم: «ترکی یکی از با ضابطه‌ترین زبان‌های دنیاست. متاسفانه شما از آن آگاهی ندارید. من برای شما "دستور زبان آذربایجانی" را که به فارسی توسط آقای محمدعلی فرزانه نوشته شده، می‌فرستم، تا با خواندن آن بدانید که زبان ترکی ضابطه (گرامر) دارد و بی‌ضابطه نیست.» بعدها وقتی که آیت‌الله‌العظمی مورد تعقیب قرار گرفت از این که برای مجله *وارلیق* فتوایی نداده بود، خوشحال شدم. "عسی اَن تُحبوا شدئاً و هو شرّ لکم و عسی اُن تَکرهوا شیئا و هو خیرٌ لکم (آیه شریفه)".

مجله *وارلیق* را چند سال هر ماه انتشار دادیم با آن که دوستانی مانند دکتر نطقی، ساوالان، منظوری خامنه‌ای و بعضی رفقای دیگر کمک می‌کردند، معهذا عمده کار مجله از هر لحاظ روی دوش من بود. به ویژه در سالهای اول که با حروف‌چینی کار می‌کردیم، کارگران چاپخانه ترکی بلد نبودند. از این جهت نمونه‌های مجله ۵-۶ بار از نظر غلط املایی احتیاج به اصلاح داشت. بعد از مدتی مجله را دو ماهه کردیم و به پیشنهاد یکی از کارگران چاپخانه (کاویان) با فیلم و رنگ چاپ کردیم. بعدها مجله را به شکل فصلنامه در آوردیم. مدت‌ها متن مجله را مرحوم منظوری خامنه‌ای تایپ می‌کرد و من کار اصلاح را انجام می‌دادم. مدتی هم آقای کریم مشروطه‌چی (سؤنمز) شاعر شیرین سخن ما که کمی بعد از انقلاب از تبریز به تهران آمده و به ما پیوسته بود ، کار تایپ را بر عهده گرفت. از سال ۱۳۷۱ خانم دلبر ابراهیم پور را آقای فرزانه به عنوان تایپیست معرفی کرد. ایشان را برای این کار استخدام کردم و تا امروز ۱۳۷۹ کار تایپ مجله به عهده ایشان است. از سال ۱۳۷۴ محمدرضا هیئت در مجله مشغول کار شد. محمدرضا در تبریز بزرگ شده و در دوره مدرسه به خواندن *وارلیق* عادت کرده بود و زبان مادری را هم دوست داشت. در این مدت که بطور نیمه‌حضوری دانشکده فیلولوژی باکو را هم تمام کرده، بسیار با معلومات ورزیده شده است و علاوه بر کارهای اجرایی مجله، خودش هم مقالات خوبی می‌نویسد. در تهران دست راست و محرم من بود اما از چهار سال قبل برای دوره فوق لیسانس و دکترا به آنکارا رفته و مرا تنها گذاشته است. با اینحال همچنان با مجله همکاری نزدیک دارد.

در مجله وارلیق با نظر هیئت مدیره اصل را بر این نهادیم که مقالات سیاسی ننویسیم و شعار "بنگر چه می گوید، منگر که می‌گوید" را رعایت نماییم و تا حالا هم رعایت کرده‌ایم. در سالهای اول جز چند نفر انگشت شمار همه همشهری‌هایمان مقالات و حتی نامه‌هایشان را هم به فارسی می‌نوشتند. آنهایی هم که جرأت می‌کردند به ترکی بنویسند، بیشتر با شیوه گفتگو می‌نوشتند و قواعد نحو ترکی را رعایت نمی‌کردند. شعرا بیشتر ترکی می‌نوشتند و ما هم بهترین آنها را چاپ می‌کردیم. در ضمن سعی داشتیم با چاپ اشعار شعرای جوان آنها را به سرودن شعر به زبان مادری تشویق کنیم. سبک و شیوه نگارش ما از روز اول سبک ادبی یعنی زبان نوشتاری و ادبی آذربایجان شمالی بود، فقط کلمات روسی را حذف و بجای آنها کلمات ترکی و یا لغات مانوس عربی- فارسی بکار می‌بردیم. من و دکتر نطقی سعی داشتیم طوری بنویسیم که غیر از ترکهای آذربایجان، ترکان ترکیه، ازبک و ترکمن هم تا حدودی مقالات ما را بفهمند، یعنی نزدیک ترکی مشترک (اورتاق تورکجه) می‌نوشتیم.

در ابتدای کار اغلب همشهریها در فهم مقالاتی که به سبک ادبی (نه گفتگو به لهجه تبریز) نوشته می‌شد، اشکال داشتند. حتی مرحوم استاد شهریار که بعد از انتشار شماره اول مجله شعری بنام "آزادلیق قوشو وارلیق" برای ما نوشت و همراه نامه‌ای برای ما فرستاد و درخواست کرد که مرا جزو نویسندگان مجله بپذیرید. من هم برای هر شماره یک شعر خواهم فرستاد. با وجود این به سبک نگارش مجله ایراد می‌گرفت و می‌گفت: باید به زبان عامیانه مردم بنویسید. یک شب از تبریز به من تلفن کرد و گفت: چرا مقالات مجله را به زبان مردم نمی‌نویسید؟ گفتم استاد این هم زبان ادبی مردم ماست که ۶۰ سال از برکت سیاست‌های شوونیستی پهلوی تعطیل شده و حالا باید دوباره متداول شود. سئوال کردم منظورتان از زبان مردم شیوه گفتگوی مردم کوچه و بازار است؟ گفت بلی. گفتم پس چرا حضرتعالی اشعار فارسی‌تان را به شیوه حافظ می‌نویسید، نه به لهجه گفتگوی عامیانه. بالاخره بعد از گفتگوی زیاد ایشان قانع نشد و خداحافظی کردیم. استاد شهریار بیش از همه نویسندگان *وارلیق* به سبک نوشته‌های دکتر نطقی ایراد می‌گرفت که چون موضوع گرامر ترکی را انتخاب کرده بود، نوشته هایش غلیظ‌تر و فهمش برای ترکهایی که به زبان خود تحصیل نکرده بودند، مشکل‌تر بود.

بعد از چند سال (۱۳۶۵) از طرف دانشگاه تبریز سمیناری درباره زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی برگزار شد و از من و دکتر نطقی دعوت کردند در آنجا سخنرانی کردیم. استاد شهریار هم با رئیس دانشگاه و اساتید و نماینده آیت‌الله منتظری (آیت الله غروی) در صف اول مجلس نشسته بودند. نزدیک دو هزار دانشجو سالن بزرگ سخنرانی را که ۱۵۰۰ صندلی داشت، پر کرده بودند و ضمن سخنرانی ما را تشویق می‌کردند. بعد از سخنرانی استاد شهریار ما را به منزلش دعوت کرد، ما به اتفاق چند نفر از حاضرین به منزل استاد رفتیم. در آنجا ضمن صحبت به ما گفت: ما خیلی چیزها را باید از دکتر نظقی یاد بگیریم. بعد رو به من کرد و گفت: دکتر نطقی را از دست ندهید، قدر او را دانید. البته قدر دکتر نطقی را بیش از همه من می دانستم. زیرا بهتر از هر کس او را می‌شناختم و از دوران طلبگی در استانبول با او معاشر و دمساز بودم و حالا هم من او را به صحنه مبارزه فرهنگی کشیده بودم. ولی گفته‌های استاد نشاد می‌داد که مردم با زبان ادبی ترکی هم آشنا شده و مقالات دکتر نطقی را هم می‌خوانند و خوب می‌فهمند.

ادامه دارد

وارلیق
VARLIQ
Dil Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 129-133
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

باش‌ساغلیغی دیلکلری
(پیامهای تسلیت)

پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین اؤلومونون آردیندان تلفون، مکتوب، ایمیل و فسیبوک یولویلا یوزلرجه باش‌ساغلیغی یازیسی عنوانیمیزا گؤندریلمیشدیر. او آجی گونلرده بونلارین هامیسینی بیر آرایا توپلاماق مومکون اولمادیغی اوچون بورادا یالنیز بیر نئچه‌سینی نقل ائتمکله یئتینه‌رک، باش‌ساغلیغی دیله‌ین بوتون دوستلارا تشکورلریمیزی بیلدیریرک. ***وارلیق***

آذربایجان جمهور باشقانی، مجلس باشقانی و باش ناظیری‌نین باش‌ساغلیغی مکتوبو

آذربایجانین علمی-ادبی اجتیماعیتینه آغیر ایتکی اوز وئرمیشدیر. گؤرکملی حکیم، پاریس بین‌اللخالق جراحلیق آکادمیسی‌نین عضوو، تانینمیش پوبلیسیست و ادبیات‌شناس جواد میرزه‌علی اوغلو هیئت ۲۰۱۴-جو ایل آوقوستون ۱۲-ده عؤمرونون ۹۰-جی ایلینده وفات ائتمیشدیر.

جواد هیئت ۱۹۲۵-جی ایل مای آی‌نین ۲۴-ده تبریز شهرینده آنادان اولموشدور. اورتا حربی مکتبی بیتیردیکدن سونرا او، تهران اونیورسیته‌سینه داخیل اولموش، ایکینجی کورسدان عالی تحصیلینی تورکیه‌نین ایستانبول اونیورسیته‌سینده داوام ائتدیره‌رک ۱۹۴۶-۱۹۴۳-جی ایللرده بورادا طب فاکولته سینده اوخوموشدور. امک فعالیتینه ۱۹۴۶-جی ایلده ایستانبول اونیورسیته‌سینده باشلایان جواد هیئت ۱۹۴۹-جو ایله‌دک بورادا جراحلیق کلینیکینده چالیشمیش، داها سونرا اختصاصینی تکمیللشدیرمک اوچون پاریس اونیورسیته‌سی‌نین جراحلیق بؤلومونده ایشله‌میشدیر. او، ۱۹۵۲-جی ایلده یوکسک درجه لی جراح اختصاسینا یییه‌لنه‌رک ایرانا قاییتمیش، ۱۹۵۳-جو ایلدن تهران‌دا "هدایت" و "عدلیه" خسته خانالاریندا جراحلیق کلینیکلری قوراراق اونلارا رهبرلیک ائتمیشدیر.

دوکتور جواد هیئت ایران‌دا اکسپریمنتال جراحی‌نین تملینی قویموشدور. ۱۹۵۴-جو ایلدن اعتباراً اورک اوزرینده آپاردیغی عملیاتلار اونو استعدادلی جراح کیمی تانیتمیشدیر. ۱۹۶۹-جو ایلده او، تهران‌دا ایلک دفعه ترانسپلانتاسیون عملیاتینی اوغورلا حیاتا گئچیرمیشدیر. بیر چوخ جراحی عملیاتلار محض اونون آدی ایله باغلی‌دیر. طب ساحه‌سینده قازاندیغی نایلیتلر جواد هیئته گئنیش شهرت گتیرمیشدیر. دوکتور

جواد هیئت طبابته دایر قیمتلی آراشدیرمالارین مؤلیفی کیمی ده تانینیردی. اونون کیتابلاری طب ساحه‌سینده یازیلمیش دگرلی وسایط کیمی متخصصلر طرفیندن دایم یوکسک قیمتلندیریلمیشدیر. بیر سیرا بین‌الخالق علمی فوروملار و توپلانتیلاردا اؤز تجروبه‌سینه اساسلاناراق درین مضمونلو معروضه‌لرله چیخیش ائتمیش عالیمین ۱۰۰-دن آرتیق مقاله‌سی مختلیف طب درگیلرینده ایشیق اوزو گؤرموشدور. جواد هیئت اوزون مدت جراحلیغین تدریسی و جراحلارین یئنی نسلی‌نین فورمالاشدیریلماسی ایله مشغول اولموشدور.

جواد هیئت‌ین زنگین و چوخ شاخه‌لی ثمره‌لی فعالیتینده آذربایجان ادبیاتی تاریخی، تورک خالقلاری نین گئچمیشی، میلّی فولکلور و ائله‌جه ده اسلام‌شناسلیغا دایر تدقیقاتلار مهم یئر توتور. بو اثرلرده آذربایجان دیلی‌نین (تورکجه‌سی‌نین) انکشاف مرحله‌لری، شیفاهی خالق ادبیاتی، ادبیات‌شناسلیق، فولکلور، ادبی تنقید، پوبلیسیستیکا و فلسفه تاریخی‌نین ان مختلیف مسئله‌لریندن احاطه‌لی بحث اولونور. مدنیتین مختلیف پروبلملری‌نین اؤیرنیلمه‌سینه مناسیبتده تاریخی حقیقتلردن چیخیش ائده‌رک اوبیکتیولیک نمایش ائتدیرن عالیمین ادبی سمپوزیوملاردا و تورکولوژی کونفرانسلاریندا چیخیشلاری همیشه تقدیرله قارشیلانمیشدیر. اونون تدقیقاتلاریندا و پوبلیسیستیک مقاله‌لرینده‌کی اساس فیکیرلرین بؤیوک قیسمی تأسیس ائتدیگی *وارلیق* درگیسینده عکسینی تاپمیشدیر. جواد هیئت عینی زاماندا، آذربایجانین علمی و مدنی نایلیتلری‌نین گئنیش تانیدیلماسی، ائله‌جه ده ادبی علاقه‌لرین محکملندیریلمه‌سی ایشینه لایقلی تحفه‌لر وئرمیشدیر. گؤرکملی جراح، تانینمیش ادبیات‌شناس و صمیمی انسان جواد هیئت‌ین ایشیقلی خاطیره‌سی اونو تانییانلارین قلبینده همیشه یاشایاجاقدیر.

آذربایجان جمهور باشقانی ایلهام علی‌یف، میلّی مجلیس باشقانی اوقتای اسدوف، باش ناظیر آرتور راثی زاده و ب. ۱۳ آقوست ۲۰۱۴

پیام دکتر رضا براهنی به مناسبت درگذشت استاد دکتر جواد هیئت

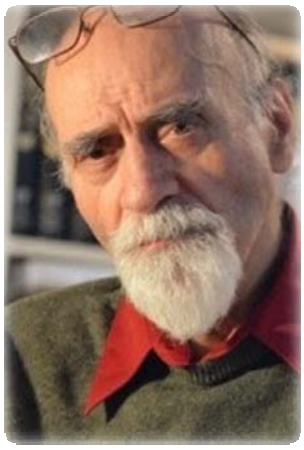

دکتر جواد هیأت[هیئت]، انسان وارسته، طبیبی بود حاذق، که وجدان زبانشناختی قومی‌اش و عشقش به سرزمین بومی‌اش آذربایجان، به ویژه شهر زادگاهش تبریز و مردمان آن زبانزد خاص و عام است. او از همان آغاز وظیفه‌ای را بر دوش گرفت که انگار بدان مثل فریضه‌ای بنیادی و آسمانی می‌نگریست و هرگز لحظه‌ای از نثار وقت و از بذل و بخشش مادی و معنوی در راه آن غافل نشد. خطهٔ آذربایجان در ایران برای او فقط یک زادگاه نبود، بل که او از همان آغاز عزم جزم کرده بود که هرگز لحظه ای از سرنوشت زبان و فرهنگ بومی خود یعنی آذربایجان غافل نماند. و در این ایثار شورانگیز چندان پیش رفت که انگار فرمانی غیبی او را مأمور کرده بود که مأموریت دارد خواه یک تنه و خواه با جمع کردن متفکران و نویسندگان آذربایجان ایران و با بستن پل ارتباط فرهنگی با جمهوری آذربایجان ـ زبان مادری خود را تا آن جا که امکاناتش و زندگانی اش اجازه می‌دهد با جلب و جذبِ روشنفکران و نویسندگان آذربایجانی دیگر احیا و ترویج کند و برای به کارگیری آن از ابتدایی‌ترین تا والاترین سطح آن، هم از همت خود مایه بگذارد و هم بقیهٔ نویسندگان، شعرا و فضلای آذربایجان را به یاری بطلبد تا زبان و فرهنگ مظلوم ماندهٔ آذربایجان جان تازه بگیرد، احیا شود و مردم آذربایجان وقوف یابند که زبان مادری بخشی از هویت و شناسنامهٔ هر فردی‌ست که بر آن زاده می‌شود.

دکتر هیئت قدرت تشویق دیگران را با حمایت از آنان و کوشش‌هایشان، توأم کرده بود و می‌توان گفت بیش از نیم قرن از حیات پر بار خود را هم از نظر فرهنگی و هم از نظر مادی بذل این حق بزرگ، یعنی زبان مادری خود ـ زبان ترکی آذربایجان ایران ـ کرد و هرگز از کوشش در راه ارتباط سالم فرهنگی بین جمهوری آذربایجان (آذربایجان شمالی) و آذربایجان ایران لحظه‌ای غافل نماند.

گاهی انسان‌ها حجتِ رفتن دنبال حق و حقیقت را از وجدان خود، به صورت الهام دریافت می‌کنند. زنده یاد دکتر هیئت چنان با شیفتگی این فریضهٔ حیاتی قومی و ملی را بر دوش گرفت که انگار آن را نوعی فریضهٔ الهی و دینی بشمار می‌آورد، به همین دلیل لحن و بیان او سلاح اصلی او در تشویق دیگران، به ویژه نسل جوان به سوی فریضهٔ اصلی یادگیری زبان مادری و بومی آذربایجان بود، طوری که نسل‌های جوان علاقمند شده به فرهنگ آبا و اجدادی در آذربایجان خود را مدیون او می‌دانستند.

قدرت تشویق او الهام از قدرت دلباختگی‌اش به زبان بومی آذربایجان می‌گرفت. این فرزند وفادار در واقع چنان در کار خود مقاومت نشان داد که حیثیت زبان بومی آذربایجان، پیش آذربایجانیان برگشت.

نسل خود زنده یاد دکتر هیئت و نسل بعدی، از حقارتی که پدران و مادرانشان به سبب سرکوب زبان مادری متحمل شده بودند، یکسره رهایی یافتند و دیدند که سرمایهٔ واقعی حتی از شاهرگشان به آنان نزدیک‌تر بود و فقط یک تلنگر درست ضرورت داشت که آن سرمایه را نسل‌های معاصر به کار بیندازند.

درود بر روان بزرگ دکتر جواد هیئت و درود بر همهٔ کسانی که خاطره مادر خود را و زبان مادری خود را با انساندوستی دکتر هیئت همزمان به یاد می‌آورند.

اکنون دکتر هیئت بخشی از حافظهٔ جمعی مردم آذربایجان است. با درود به روان پاک این فرزند برومند و پدر فرهنگی نسل جوان و نسل‌های آیندهٔ مردم آذربایجان، و با آرزوی توفیق فرهنگی برای نسل های آیندهٔ آذربایجان.

***

مشهور تورکولوق و طب پروفسورو جواد هیئت وفات ائتدی

تورکولوژی و میلّی کیملیک مسئله‌سینده اؤنملی چالیشمالارا امضا آتمیش اولان تبریز دوغوملو پروفسور دوکتور جواد هیئت آذربایجان تداوی گؤردویو خسته‌خانادا ۸۹ یاشیندا حیاتینی ایتیردی. هم طب هم ده تورکولوژی آلانیندا باشاریلی چالیشمالار آپاران هیئت‌ین ایراندا چیخارماغا باشلادیغی *وارلیق* درگیسی تورک دیلی دانیشان توپلولوقلار اوچون مکتب وظیفه‌سی گؤرموش؛ اؤلکه‌ده یایینلانان ان اسکی و سورکلی تورکجه یایین حالینا گلمیشدیر. تورک دونیاسی‌نین اولو چینارلاری آراسیندا یئر آلان هیئته آللاهدان رحمت، عایله‌سینه و سئودیکلرینه باش‌ساغلیغی دیله‌ییریک.

تورکیه جمهوریتی باش‌باقانلیق یورددیشی تورکلر و قوهوم توپلولوقلار باشقانلیغی

۱۴ آقوست ۲۰۱۴

***

سون ایللر ساغلیغیندا یارانان ناراحاتلیقلار بو بؤیوک انسانین فعالیتینه نسبتاً تأثیر ائتمیشدی، آما بو یاشدا بئله سویداشلاریمیزلا باغلی اولان تدبیرلردن قالماماغا چالیشیردی: هر زامان اؤز ضیالی مؤقعینی اورتایا قویوردو و بو مناسیبتلر هر زامان واختیندا، مقامیندا اولماسی، گرکلی‌لیگی، باریشدیریجی‌لیغی ایله سئچیلیردی. هم ده دوستلارینا، خصوصیله ساغلیغی ایله قایغیلانان آرخاداشلارینا سون منزیلی‌نین باکی دا اولماسی آرزوسونو دیله گتیریردی.

بؤیوک آذربایجانلی‌نین مستقیل آذربایجان‌ین باشکندینده دفن اولونماسی اونون حلال حاقی‌دیر. جواد هیئت‌ین یئری هر زامان گؤرونه‌جک و او، هر بیر آذربایجانلی‌نین اورگینده، اوخوجولاری‌نین قلبینده یاشایاجاق.

صابیر روستمخانلی

تورکجه بایراغینی ایللرجه دالغالاندیران، تهران مرکزلی یایینلادیغی *وارلیق* درگیسی ایله نسیللره مکتب اولان، دیلیمیز اوزرینه بیر چوخ قیمتلی آراشدیرمایا امضا آتان دوکتور جواد هیئت آذربایجان‌دا تداوی گؤردویو خسته‌خانادا وفات ائتمیشدیر. مرحوما جناب آللاهدان رحمت، کدرلی عایله‌لرینه صبیر، بوتون تورک دونیاسینا باش‌ساغلیغی دیله‌ییریک.

یعقوب عمر اوغلو

***

ایران تورکلوک بیلیمی چالیشمالاری‌نین بانیسی، ایران تورکلویونون آغ‌ساققالی و "وارلیق" مجادله‌سینه عؤمرونو آدامیش ممتاز بیلیم آدامی پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ی ۱۲ آقوست ۲۰۱۴ چرشنبه گونو باکی‌دا حاقّین رحمتینه گئتدیگینی درین بیر اوزونتو ایله اؤیرنمیش بولونماقدایییق. چوخ قیمتلی بؤیوگوموزو رحمت و شوکرانلا آنیر، قیمتلی عایله‌سینه باش‌ساغلیغی دیله‌ییریک.

مارمارا اونیورسیته‌سی
تورکیات آراشتیرمالاری انستیتوسو آدینا
پروفسور دوکتور گولشن سئیحان آلیشیق

***

باشدا ایران تورکلری اولماق اوزره آذربایجان و تورکیه تورکلری‌نین دیل، تاریخ، ادبیات و مدنیتی‌نین دونیادا تانینماسیندا و یاییلماسیندا بؤیوک رول اوینامیشدیر. اونون دیل، ادبیات، تاریخ و مدنیت ایشلری نین تورک دونیاسی اوچون بیر انستیتودان داها چوخ خیدمتی اولموشدور. هیئت‌ین اثرلری آذربایجان، ایران، تورکیه، آمریکا کیمی اؤلکه‌لرده ده نمایش اولونموشدور.

اوستاد جواد هیئت‌ین عزیز خاطیره‌سی ابدی اولاراق تورک دونیاسیندا یاشایاجاق.

علی قافقاسیالی

وارلیق
VARLIQ
Dil Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 134
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

دوکتور جواد هیئت و *وارلیق*

شبهه‌سیز دوکتور جواد هیئت‌ین چوخ یؤنلو فعالیتی‌نین زیروه‌سینده مشهور *وارلیق* درگیسی دایانیر. سون ایللر عرضینده آردیجیل شکیلده یاییلانان *وارلیق* درگیسی ایله جواد هیئت آذربایجان (تورک) دیلینی، ادبیاتینی، کولتورونو ایران‌دا و دونیادا تانیتماغا سیویل بیر اوردو قدر، مستقیل بیر علمی آراشدیرما استیتوسو قدر شرفله خیدمت ائتمیشدیر. آذربایجان مطبوعاتی تاریخینده *ملانصرالدین* و *فیوضات* درگیلریندن سونرا یالنیز *وارلیق* درگیسی ادبی مکتب سویه‌سینه یوکسلمیشدیر. بؤیوک دموکرات جلیل محمدقلیزاده‌نین، مشهور تورکولوق علی‌بگ حسین‌زاده‌نین گئچن عصرین اوللرینده *ملانصرالدین*ده و *فیوضات*دا گؤردوکلری ایشلری بوگون دوکتور جواد هیئت بؤیوک بیر اوغورلار حیاتا گئچریر.

پروفسور دوکتور عیسی حبیب‌بگلی

وارلیق
VARLIQ
Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi
Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 135-140
Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

خبرلر

پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین دفن و وداع تؤرنی

طب آلانینداکی باشاریلاری ایله انسان ساغیلیغینا، تورکولوژی ساحه‌سینده‌کی خیدمتلری ایله دونیا بیلیمینه و ۳۶ ایل کسینتیسیز یایینلادیغی *وارلیق* درگیسی و اونلارجا کیتاب و مقاله‌سی ایله ایران-آذربایجان تورکلویونون آبیده‌سی حالینا گلن پروفسور دوکتور جواد هیئت، آیلار سورن خسته‌لیگین

آردیندان ۱۲ آقوست ۲۰۱۴ تاریخینده دونیایا گؤزلرینی یومدو. گنجلرین و آیدینلارین ایستگی اوزرینه وصیتینده تبریزین «مقبره‌الشعرا» و یا باکی‌نین «فخری خیابانی» مزارلیغیندا دفن اولونماق ایسته‌ین جواد هیئت‌ین جنازه‌سی، تبریزده دفن ائدیلمه‌سینه ایذین وئریلمه‌ییندجه اوچونجو گون باکی‌نین

«ایکینجی فخری خیابانی»ندا دؤلت آداملاری، آیدینلار، اؤیرنجیلر و سئونلری‌نین قاتیلیمی ایله تورپاغا تاپشیریلدی.

وفاتیندان بیر گون سونرا آذربایجان میلّی علملر آکادمیسی‌نین AMEA بینا‌سیندا ماتم‌ساياغی بزه‌دیلمیش سالوندا وداع تؤرنی دوزنلندی. اؤزل ماسا اوزرینه قویولموش مرحومون تابوتونون اؤنونه آذربایجان جمهورباشقانی آدیندان، دؤلت آداملاری و رسمی قورومولار طرفیندن گؤندریلمیش چیچکلر یئر آلمیشدی. سالوندا حزین ماتم موسیقیسی سسله‌نیردی.

جواد هیئت‌ین همکارلاری، دوستلاری، تانیشلاری، تانینمیش علم و مدنیت خادیملری آخین-آخین آکادمی‌نین بیناسینا گلیر، گؤرکملی عالیم و گؤزل انسانا سون بورجلارینی وئریردیلر.

ماتم تؤرنی آذربایجان میلّی علملر آکادمیسی‌نین باشقان یاردیمجیسی آکادمیک ابراهیم قولی‌یف آچاراق طب علمی‌نین گؤرکملی نماینده‌لریندن اولان جواد هیئت‌ین طب ساحه‌سی‌نین گلیشمه‌سینده‌کی خیدمتلریندن دانیشدی. او، جواد هیئت‌ین آذربایجان‌ین علمی و مدنی نایلیتلری‌نین گئنیش تانیدیلماسی و تبلیغی، ائله‌جه ده ادبی ایلیشکیلرین محکملندیریلمه‌سی ایشینه لایقلی تحفه‌لر وئردیگینی وورغولادی. عالیمین گئچدیگی چتین و شرفلی عؤمور یولوندان سؤز آچان ابراهیم قولی‌یف بلیرتدی کی، جواد هیئت بوتون معنالی عؤمرونو طب علمی‌نین، آذربایجان (تورک) دیلی و ادبیاتی‌نین، مدنی دوشونجه‌میزین گلیشمه‌سینه صرف ائتمیشدیر. او، اوزون مدت جراحلیغین تدریسی و جراحلارین یئنی نسلی‌نین یئتیشدیریلمه‌سی ایله مشغول اولموشدور.

وداع تؤرنینده چیخیش ائدن آذربایجان یازیچیلار بیرلیگی‌نین باشقانی، خالق یازیچیسی آنار، آکادمیکلر تئمور کریموف، توفیق حاجی‌یف، پروفسور هدایت عیسی‌یف جواد هیئت‌ین آنسیکلوپدیک بیلیگه صاحیب اولماسیندان، طب علمی‌نین گلیشیمینده‌کی ائشسیز خیدمتلریندن، چوخ‌شاخه‌لی فعالیتیندن، زنگین ادبی ارثی‌نین اهمیتیندن، یوکسک انسانی اؤزللیکلریندن دانیشدیلار. بلیرتدیلر کی، جواد هیئت‌ین فعالیتینده آذربایجان ادبیاتی تاریخی، تورک خالقلاری‌نین گئچمیشی، میلّی فولکلور و اسلام بیلیمینه دایر تدقیقاتلار مهم یئر توتور. اونون اثرلرینده تورکجه‌نین گلیشمه آشاملاری، ادبیات بیلمی، فولکلور، ادبی تنقید، پوبلیسیستیکا و فلسفه تاریخی‌نین ان مختلیف مسئله‌لریندن گئنیش بحث اولونور. ۱۹۷۹-جو ایلدن نشر ائتدیردیگی *وارلیق* درگیسی اونو بشری بیلیملر ساحه‌سی‌نین متخصصی کیمی تانیتدیرمیشدی. جواد هیئت آذربایجانین دونیادا تبلیغینده الیندن گلنی ائتمیشدی. او، قلبی‌نین حؤکمو ایله آذربایجان تورک دیلی‌نین، ادبیاتی‌نین گلیشمه‌سینه خیدمت ائدیردی، بو وظیفه‌نی شرفله یئرینه یئتیریردی. اونون ادبی فیکیرلری ادبیات‌شیناسلیغیمیز اوچون همیشه قیمتلی منبع اولاراق قالاجاقدیر.

جواد هیئت ۲۰-جی عصر طب و ادبیات علملری‌نین گؤرکملی نماینده‌سی، یورولماز تدقیقاتچی، فداکار عالیم و حکیم کیمی طب و ادبیات تاریخیمیزده ابدی قالماق حاقینی قازانمیش انسانلاردان‌دیر. بو بؤیوک وطنپرورین نورلو خاطیره‌سی اونو تانییانلارین قلبینده دایم یاشایاجاقدیر.

تؤرنده مرحومون عایله‌سی آدیندان چیخیش ائدن محمدرضا هیئت، دوکتور جواد هیئت‌ین خسته‌لیگی دؤنمینده و وفاتیندان سونراکی آشامادا امگی گئچن هرکسه تشکورلرینی بیلدیردی.

تورکجه‌نین وارلیغی اوچون ۵-جی تورکولوژی گونو توپلانتیسی

۲۰۱۱-جی ایلدن باشلایاراق چاغداش تورک لهجه‌لری و ادبیاتلاری بؤلومو طرفیندن هر ایل دوزنله‌نن "تورکولوژی گونو" توپلانتیلاری‌نین بئشینجیسی، ۵ مای (۱۵ اوردیبهشت) ۲۰۱۵ تاریخینده آنکارا اونیورسیته‌سی دیل و تاریخ- جوغرافیا فاکولته‌سی‌نین فارابی سالونوندا گرچکلشدیریلدی.

دوغومونون ۹۰-جی ایل دؤنومو مناسبتی ایله اونلو (مشهور) بیلیم و کولتور آدامی پروفسور دوکتور جواد

هیئت‌ین آنیسینا (خاطیره‌سینه) حصر اولونان بو توپلانتی؛ میلّی مارش و آردیندان دوزنله‌مه قورولو باشقانی محمدرضا هیئت، چاغداش تورک لهجه‌لری و ادبیاتلاری بؤلومو باشقانی پروفسور دوکتور سما باروتجو اؤز اؤندر و دئکان یاردیمجیسی (دانشکده معاونی) پروفسور دوکتور گولسون لیلا اوزون‌ون آچیلیش دانیشمالاری ایله باشلادی.

داها سونرا محمد انصاری طرفیندن دوکتور جواد هیئت‌ین آنیسینا بسته‌لنمیش اولان "یایلی کوارتت" سسلندیریلدی و آردیندان دوکتور جواد هیئت‌ین یاشام حکایه‌سی و تورک دیلی ایله ایلگیلی گؤروشلرینی ایچرن (احتوا ائدن) فیلم گؤستریلدی.

پروفسور دوکتور زینب قورقمازین باشقانلیغیندا گرچکلشن ۱-جی اوتورومدا؛ پروفسور دوکتور احمد بیجان ارجیلاسون، دوچنت دوکتور سونل بوسنالی و دوچنت دوکتور پروانه ممدلی سیرایلا *"پروفسور دوکتور جواد هیئت حاقیندا"، "ایران آذربایجان تورکجه‌سینده کودلاشدیریلما-استانداردلاشما*

سورجینده وارلیق درگیسی و جواد هیئت" و *"پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین ادبی چالیشمالاری"* باشلیقلی بیلدیریلرینی (معروضه‌لرینی) اوخودولار.

پروفسور دوکتور احمد بیجان ارجیلاسون‌ون باشقانلیغینداکی ۲-جی اوتورومدا ایسه؛ آرتوم دینچ *"ایراندا مودرن دؤنم بلک (حافیظه) ییخیمی- انشاسی سورچلری"*، یاردیمچی دوچنت دوکتور بابک جوانشیر *"ایران تورکلرینده اتنو-سوسیال یاپی (قورولوش) و ایلگیلی ترمینولوژی"* و محمدرضا هیئت *"ایراندا تورکجه باسین- یایین (مطبوعات و نشریات) تاریخی و یازی دیلی‌نین گلیشیم سورچلری"* باشلیقلی بیلدیریلرینی سوندولار.

چئشیدلی اونیورسیته‌لردن بیر چوخ بیلیم آدامی، اؤیرنجی و ایلگیلی‌نین قاتیلیمی ایله گرچکلشن بو توپلانتیدا، آیریجا پروفسور دوکتور جواد هیئت‌ین اثرلری و *وارلیق* درگیسی‌نین اسکی و یئنی سایییلاری سرگیلندی.

***

باکی‌دا دوکتور جواد هیئت‌ی آنما تؤرنی

آذربایجان جمهوریتی جمهورباشقانلیغینا باغلی "بیلیک" فوندوندا دوکتور جواد هیئت‌ین ۹۰ ایللیگی عرفه‌سینده تانینمیش جراح و تورکولوقون آنما تؤرنی دوزنلندی.

تؤرنده اؤنجه دوکتور جواد هیئت‌ین حیاتینا حصر اولونموش بلگه‌سل (سندلی) فیلم گؤستریلدی. "بیلیک" فوندونون اجراچی دیرکتورو اوقتای صمدوف آنما تؤرنینی آچیق اعلان ائده‌رک، جواد هیئت‌ین ساغلیق و ادبیات آلانینداکی رولوندان دانیشدی. بو شخصیتین گنللیکله آذربایجان اوچون گؤردویو ایشلردن صحبت آچان اجراچی دیرکتور اونون ارثی‌نین قورونارق گله‌جک نسیللره چاتدیریلماسی‌نین گرکلی‌لیگینی وورغولادی. او بیلدیردی کی، "بیلیک" فوندونون بوگونکو آنما تؤرنی ده صیرف بو آماجا خیدمت ائدیر.

آکادمیک توفیق حاجی‌یف جواد هیئت‌له باغلی خاطیره‌لرینی پایلاشدی؛ دوکتور جواد هیئت‌ین نشر ائتدیردیگی *وارلیق* درگیسیندن، درگی‌نین ایران تورکلری‌نین میلّی شعورونون اویانماسیندا اویناديغی رولدان دانیشدی.

دوکتور جواد هیئت‌ین خاطیره‌لرینی آذربایجان تورکجه‌سینه چئویرن آذربایجان میلّی علملر آکادمیسی‌نین الیازمالار انستیتوسونون علمی ایشچیسی اکرم باقروف، اونون خاطیره‌لرینی چئویردیکجه عالیمی داها چوخ تانیدیغینی، یاخیندان اونسیته‌ده اولوب دوغمالاشدیغینی سؤیله‌دی. اکرم باقروف، جواد هیئت کیمی بیر شخصیتین خاطیره‌لرینی ترجومه ائتمکدن شرف دویدوغونو دا بلیرتدی.

دوکتور جواد هیئت‌ین عایله دوستو بخشعلی زولفی، جواد هیئت‌ین شخصی مزیتلریندن بحث ائتدی. اونون آذربایجان‌ین مختلیف اونیورسیته‌لری‌نین فخری دوکتورو و پروفسورو، تورک دیل قوروموندون فخری عضوو، ائله‌جه ده ایستانبول اونیورسیته‌سی‌نین فخری دوکتورو اولدوغونو خاطیرلاتدی.

تؤرنده آذربایجان میلّی علملر آکادمیسی‌نین گنج عالیملری ده جواد هیئت‌له باغلی خاطیره‌لرینی پایلاشدیلار.

آنما تؤرنی دوکتور جواد هیئت‌ین "فخری خیابانی"نداکی مزارینی زیارتله سونا چاتدی.

قایناق: بیلیک فوندو رسمی سایتی.

***

باکی‌دا "تبریز گئجه‌سی" و "جواد هیئت مکافاتی"

ژوئن آیی‌نین ۶-دا باکی‌نین خودافرین شادلیق سارایيندا "بورچالی جمعیتی"نین اورقانیزاسیونو ایله ایکینجی "تبریز گئجه‌سی" دوزنلندی.

مراسیم فولکلور بیلیمجیسی ائلخان ممدلی‌نین سؤزلری ایله آچیلدی. آردیندان آذربایجان مارشی سسلندیریلدی. داها سونرا تؤرنین رسمی حصه‌سی‌نین آپاریجیسی رفعت مورادلی "تبریز گئجه‌سی" و "بورچالی جمعیتی"نین تأسیس ائتدیگی **جواد هیئت اؤدولو**نون اؤنمی حاقیندا قیساجا بیلگی وئردیکدن سونرا "بورچالی جمعیتی"نین باشقانی زلیمخان ممدلی‌نی کورسویه دعوت ائدیلدی. زلیمخان ممدلی جمعیتین "تبریز گئجه‌سی"نی تشکیل ائتمکده‌کی هدفلرینی، عینی زاماندا تانینمیش جراح، فیلولوق دوکتور جواد هیئت‌ین آدی‌نین ابدیلشدیریلمه‌سی اوچون **جواد هیئت اؤدولو**نون تأسیس اولونماسی‌نین سببلرینه اشاره ائده‌رک، بلیرلنن ایلک مکافاتچیلارا باشاریلار دیله‌دی.

داها سونرا آذربایجان میلّی علملر آکادمیسی جنوبی آذربایجان شعبه‌سی‌نین امکداشی دوغو بیلیمجی (شرقشناس) صمد بایرامزاده جواد هیئت شخصیتی حاقیندا دانیشدی. آردینداں میلّت وکیللری صابیر روستمخانلی، فاضیل مصطفی، عیسی قنبر، نصیب نصیبلی و تئلمان علی‌یف آذربایجان مسئله‌سی و دوکتور جواد هیئت حاقیندا دوشونجه‌لرینی پایلاشدیلار.

اؤدوللرین تقدیماتی بؤلومونده ایران‌دا تورک دیلی و کولتورونون یاشاماسیندا خیدمتلری اولان حمید آللاه‌وئردی، محرم پریزاد، بؤیوک علی‌اکبر اوغلو، عدالت دومان، سخاوت عزتی، عاشیق بؤیوک‌آقا وجودی، علیرضا حسین‌زاده، داوود خداکرمی، محمد رحمانی‌فر و اسماعیل بهرامی ایلک دفعه قورولان **جواد هیئت اؤدولو** ایله تلطیف اولوندولار. غالیبلرین تلطیف اولونماسیندا تانینمیش آیدینلار اکرم رحیملی، عباس عبدالله، رافیق تورابخان‌اوغلو، احمد اوروج، اللز اوجی‌یف و باشقالاری اشتراک ائتمیشلر.

گئجه، ائلبگی جلال‌اوغلونون آپاریجیلیغی آلتیندا بدیعی حیصه ایله داوام ائتدی. تانینمیش صنعت اوستالاری فلورا کریموواء، آغالار بایراموف، عاشیق ترمئی‌خان و عاشیق جهانگیرین قاتیلیمی ایله داوام ائدن "تبریز گئجه‌سی"نده شاعیر رائفه سرخان‌قیزی‌نین "آتاتورک و چاناق‌قلعه شعرلری" کیتابی‌نین دا تقدیماتی اولدو. ■

راهنمای نگارش مقاله

کلیت

اهداف مجله *وارلیق عبارت است از:* انتشار تحقیقات مربوط به ترکولوژی به ویژه پژوهش‌های علمی در رابطه با زبان و فرهنگ ترکی در ایران و آذربایجان، معرفی تازه‌ترین کتاب‌ها و مقالات علمی در زمینه ترکولوژی، کمک به دسترسی هرچه آسان‌تر خوانندگان به منابع معتبر جهت یادگیری زبان، ادبیات و فرهنگ ترکی و تقویت آگاهی ملی. مقالات ارسالی به زبان‌های ترکی، فارسی، انگلیسی و روسی پس از بررسی ویراستارهای زبان و تأیید شورای نویسندگان منتشر می‌گردد.

تنظیم مقاله

حجم مقاله: حجم مقاله نباید بیش از ۱۰۰۰۰ واژه باشد. مقالاتی که از حجم بسشتری برخوردار باشند، برای تنظیم مجدد به مولف بازگردانده خواهند شد. مقاله‌ها باید به شکل الکترونیکی در نسخه Word و یا هر یک نسخه‌های RTF تهیه شود.

صفحه عنوان: در صفحه نخست باید عنوان مقاله، نام و نام خانوادگی نویسنده و یا نویسندگان، محل کار، شماره تماس و تعداد جدول ها، منحنی‌ها و شکل‌ها نوشته شود.

واژه کلیدی: به منظور تهیه نمایه باید ۱۰-۳ واژه کلیدی مشخص شود. واژه‌های کلیدی استفاده شده در عنوان مقاله نیز باید تکرار شود.

خلاصه مقاله: خلاصه هر مقاله باید حداکثر در یک صفحه اضافه شود. خلاصه بایستی به زبان متن مقاله و زبان انگلیسی تهیه شود.

متن: متن مقاله شامل قسمتهای زیر خواهد بود: مقدمه، داده، روش‌ها، نتایج و بحث.

در صورت وجود قسمت *قدردانی*، به انتهای متن افزوده شود. حدالامکان از بکار بردن *پاورقی* خودداری گردد. در مواقع ضروری *پاورقی* باید در زیر صفحه مربوطه نوشته شده و به ترتیب شماره‌گذاری شود.

در صورتی که تعداد واژه‌های *نقل قول* بیش از ۴۰ واژه باشد، بایستی در گیومه و داخل‌تر از متن نوشته شود. در *نقل قول‌ها* نام نویسنده و یا نویسندگان و سال نشر بایستی به ترتیب تاریخی مشخص شود. در صورتی که نویسنده مقاله سه و یا بیش از سه نفر باشد، از *"و غیره"* استفاده شود. آثار در دست تهیه باید به صورت *[اثر منتشر نشده]* مشخص گردد. نقل قول‌هایی که بر اساس گفتگوی شخصی باشد، باید به صورت *[ملاقات شخصی]* نشان داده شده و نام و نام خانوادگی شخص نوشته شود. این مشخصات همچون آثار منتشر نشده بایستی در قسمت منابع ذکر گردد.

ذکر منبع در داخل متن: باید به این صورت نشان داده شود: نام نویسنده و سال نشر و شماره صفحه باید در داخل پارانتز نشان داده شود. مثال: (نطقی ۲۰۱۰: ۵۶-۵۵).

منابع: منابع باید بر اساس نام خانوادگی نویسنده به ترتیب حروف الفبا نوشته شود. منابعی که دارای بیش از یک نویسنده می‌باشد، بایستی نام تمامی نویسندگان آن مشخص، سپس در داخل پارانتز سال، عنوان، نشریه، جلد و تمامی صفحات نوشته شود. در صورتی که نویسنده‌ای دارای بیش از یک اثر باشد، بایستی به ترتیب تاریخ نشر نوشته شود. آثار مربوط به یک نویسنده که در یک سال منتشر گردیده بایستی به صورت الف و ب (۲۰۱۰ الف)، (۲۰۱۰ ب) مشخص گردد. نام نشریه، مونوگرافی و نسخه‌های چاپی باید با حروف مورب نوشته شود. منابع اینترنتی بایستی با ذکر تاریخ و آدرس الکترونیکی در قسمت منابع داده شود.

منابع در انتهای متن بایستی به صورت زیر نوشته شود:

مثال:

الف) کتاب

نطقی، ح. (۲۰۱۰). *باشلانغیچ*، انتشارات وارلیق، تهران.

ب) نشریات دوره‌ای

حصاری، م. هـ (۲۰۰۲) ایلام اؤلکه‌سی و مدنیتی حاقیندا. تهران: *وارلیق*، ش. ۱۲۷، ص. ۷-۵.

پ)اینترنت

گؤک‌گؤز، س.س. (۲۰۰۵) اسماعیل قاسپرالی‌نین "مدنیت" و "میلّت" فیکری اوزرینه انتللکتوئل رتوریگی. *موددرن تورکلوک آراشتیرمالاری درگیسی*، ج ۲، ش. ۲، ژوئن ۲۰۰۵، ص. ۳۳-۱۹.
http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/makale.php?id=43 (06.12.2005)

Yayın İlkeleri

GENEL

Derginin amacı Türklük bilimi ile ilgili araşdırmaları, özellikle İran- Azerbaycan Türk kültürüne ilişkin elmi deyerlendirmeleri ve Türkoloji ile ilgili yeni yayınların tanıtımlarını yayınlamaq, uzun iller ana dilinden eyitimden merhum qalan soydaşlarımızın milli bilincinin gelişmesine; dilini, edebiyatını ve kültürünü doğru qaynaqlardan öyrenmesine yardımcı olmaqdır. Dergi zaman zaman be'zi mövzulara ayrılmış özel sayılar da yayınlar. Yayın Qurumu terefinden belirtilen be'zi müstesnalar dışında, daha önce İran metbuatında veya internetde yayımlanmış olan yazılar yayımlanmaz. Dergide Türkce, Farsca, İngilizce ve Rusca yazılmış meqaleler ilgili dil editorları terefinden gözden geçirildikden sonra yayımlanabiler. Yazılar derginin e-mail veya posta adresine (disket) gönderilmelidir:

YAZI DÜZENİ

Yazıların Uzunluğu: Yazılar 10000 sözcükden daha uzun olmamalıdır. Daha uzun yazılar qısaldılması üçün yazarına geri gönderilecekdir. Yazılar Word veya her hansı RTF dosyası olaraq qebul edilir.

Başlıq Sehifesi: Her yazının ilk sehifesinde başlıq, yazar veya yazarların adı, peşesi, adres ve iletişim (irtibat) nümresi, varsa şekil ve tabloların sayısı yazılmalıdır.

Açar Sözcükler: İndeksleme meqsedi ile 3-10 açar sözcük belirtilmelidir. Başlıqda işledilen açar sözcükler burada da tekrarlanmalıdır.

Özet (xulase): Her bir meqalenin özeti en çox bir sehifede verilmelidir. Özet, meqalenin dili ve İngilizce olaraq iki dilde hazırlanmalıdır.

Metin: Yazı metni bu bölümleri içermelidir: Giriş, Melzeme ve Metodlar, Sonuçlar ve Tartışma.

Teşekkürler qısmı (varsa) metnin sonuna eklenmelidir. *Etekyazısı* (dibnot) mümkün olduğu qeder işledilmemelidir. Gerekli durumlarda ise uygun sehifenin altına yazılmalı ve ard arda nümrelendirilmelidir.

Alıntılar uzun olursa (40 sözcüyün üzerinde) gösterilmeli ve metinde içerden yazılmalıdır. Alıntılarda yazar veya yazarların adı ve yayın ili kronolojik düzen içinde belirtilmelidir. Üç veya daha çox yazar olduğu teqdirde 'v.d.' işledin. Hazırlanmaqda olan bir çalışma [yayınlanmamış inceleme] olaraq belirtilmelidir. İlgili şexslerle söhbete dayalı alıntılamalar [şexsi görüşme] olaraq gösterilmeli ve ad ve soyadları belirtilmelidir. Hem bunlar hem de yayınlanmamış çalışmalar Qaynaqlarda verilmelidir.

Metin içindeki qaynaqlar: Bu şekilde gösterilmelidir: Yazarın adı ve yayının ili sehife sayılarıyla birlikde parantez içinde verilir. Örnek: Nutqi (2010: 55-56).

Qaynaqlar: Qaynaqlar her qaynağın ilk yazarının soyadına göre alfabetik olaraq listelenmeli ve ardından adları yazılmalıdır. Birden çox yazarlı qaynaqlarda bütün yazarlar belirtilmelidir. Bunları parantez içinde il, başlıq, dergi, cild ve tam sehife sayısı teqib etmelidir. Bir yazarın birden çox yayını varsa yayımlanış tarixine göre sıralanmalı; bir yazara aid eyni ilde basılmış yayınların illeri (2010a), (2010b) şeklinde gösterilmelidir. Dergi, tek çalışma (monoqrafi) ve edisyon kitablar eyri yazı (italik) ile düzülmelidir. İnternet qaynaqlarında mütleq tarix belirtilmeli ve adresleri Qaynaqlarda verilmelidir.

Qaynaqlar yazının sonuna aşağıdakı düzende listelenmelidir:

Örnekler

(a) Kitablar: NUTQİ, H. (2010). *Başlanğıç*, Varlıq Yay., Tehran.

*(b) Süreli Yayınlar (dergi vs.):*HESARİ, M. H. (2002) İlam Ölkesi ve Medeniyeti Haqqında. Tehran: *Varlıq*, S. 127, s. 5-7.

(c) *İnternet:* GÖKGÖZ, S.S. (2005) İsmail Gaspıralı'nın "Medeniyet" ve "Millet" Fikri Üzerine Entelektüel Retoriği. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* Cilt 2, Sayı 2, Haziran 2005, 19-33. http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/makale.php?id=43 (06.12.2005)

واریلیق

آبونه فورمو / فرم اشتراک

ایللیک آبونه بدلی / هزینه اشتراک سالانه	
ایران:	۳۰،۰۰۰ تومن
تورکیه:	۶۰ تورک لیره‌سی
آذربایجان:	۴۵ مانات
باشقا اؤلکه‌لر:	۴۵ دولار / ۴۰ یورو

- ایللیک آبونه‌لیگینیز ۴ سایینی قاپسایاجاقدیر.
- درگی، یایینلاندیقدان سونرا ان گئج ۱۰ ایش گونو ایچینده آدرسینیزه تسلیم ائدیله‌جکدیر.
- آدرس یا دا آبونه‌لیک بیلگیلرینیزی گونجلله‌مک اوچون varliqdergisi@gmail.com آدرسینه مئیل آتابیلر و یا ۹۰۵۳۸۲۸۱۱۳۰۹+ نومره‌لی تلوفونو آرایابیلرسینیز.

==========

- اشتراک سالانه شامل ۴ شماره می‌باشد.
- مجله حداکثر ظرف ۱۰ روز کاری پس از انتشار، در آدرس مربوطه تحویل داده خواهد شد.
- جهت به‌روز رسانی آدرس و یا اطلاعات مربوط به اشتراک می‌توانید به آدرس الکترونیکی varliqdergisi@gmail.com ایمیل فرستاده و یا با شماره تلفن ۹۰۵۳۸۲۸۱۱۳۰۹+ تماس بگیرید.

آد و سوی‌آدی / نام و نام خانوادگی: .....

آدرس: .....

تلفون: ..... پئشه / شغل: .....

فیش نومره‌سی و تاریخی/ شماره و تاریخ رسید بانکی: .....

آبونه سوره‌سی / مدت اشتراک: ۱ ایل/سال □ ۲ ایل/سال □ ۳ ایل/سال □

بانکا حساب نومره‌لری / شماره‌های حساب بانکی:

تورک لیره‌سی (ایبان): TR83 0006 4000 0014 2220 9984 44

دولار و یورو (ایبان): TR51 0006 4000 0024 2310 2747 11

VARLIQ

Abone Formu

İllik/Yıllık Abone Bedeli	
Türkiye:	**60 TL**
Azerbaycan:	**45 Manat**
İran:	**30,000 Tümen**
Başqa Ölkeler:	**45 ABD Doları / 40 Euro**

- İllik aboneliyiniz 4 sayını qapsayacaqdır.
- Dergi, yayınlandıqdan sonra en gec 10 iş günü içinde adresinize teslim edilecekdir.
- Adres ya da abonelik bilgilerinizi güncellemek üçün "varliqdergisi@gmail.com" adresine mail atabiler veya +90-538 281 13 09 No'lu telefonu arayabilersiniz.

Ad ve Soyadı: …….

Adres: …….

Telefon: ……. Peşe/Meslek: …….

Meqbuz No: ……. Meqbuz Tarixi: …….

Abone Süresi: 1 il □ 2 il □ 3 il □

Banka Hesap No:

TL Hesabı (IBAN): TR83 0006 4000 0014 2220 9984 44

Dolar ve Euro Hesabı (IBAN): TR51 0006 4000 0024 2310 2747 11

VARLIQ

İkinci Dönem, Sayı: 1, Yay: 2015

Dil, Edebiyat ve Kültür Araşdırmaları Dergisi

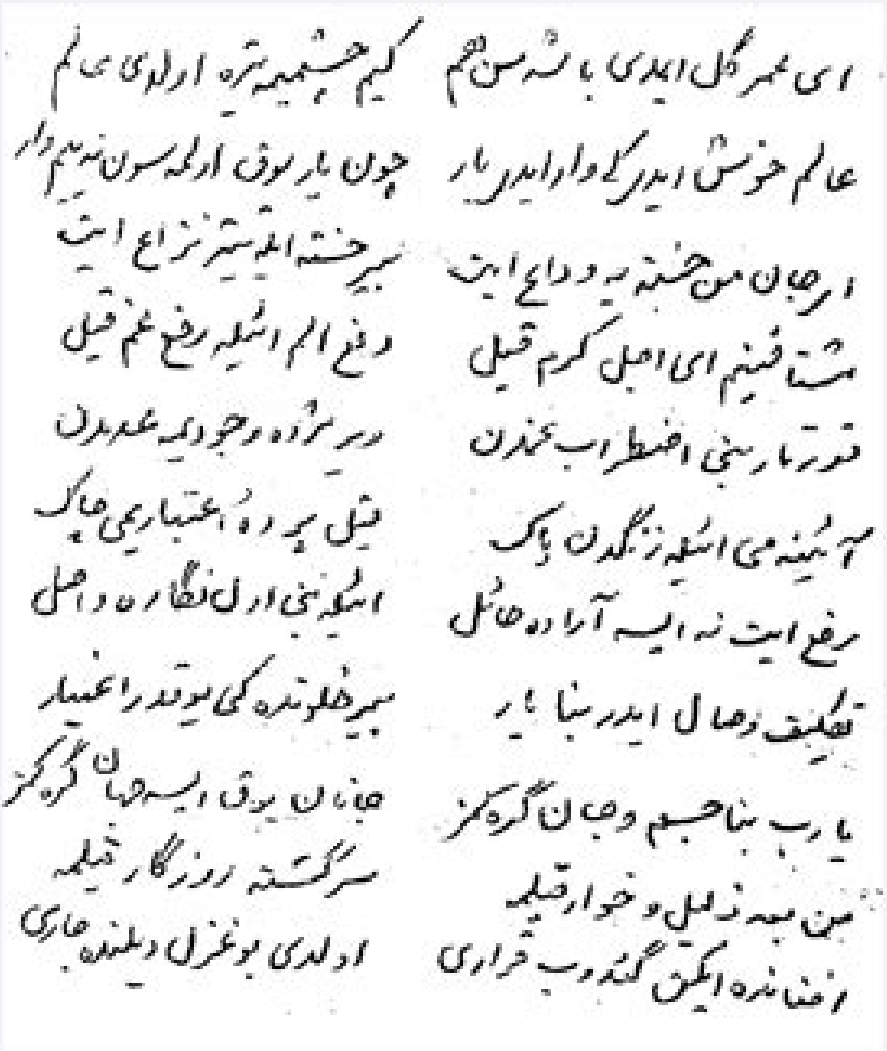

دوکتور جواد هیئتین ال یازیسی ایله فضولی‌نین لیلی و مجنون اثرینین بیر شعر